ბასკოლო
ბიბლიოთეკა

აჯაჯი წერეთელი

გამზრდელი

ბაკმი
2009

„სასკოლო ბიბლიოთეკა“.
აკაკი წერეთელი - „გამზრდელი“.
(რჩეული)

მეორე გამოცემა

იდეა და პროექტი
ბონდო მაცაბერიძის, რუსუდან მოსიძის

სერიალის რედაქტორი
რუსუდან მოსიძე

© გამომცემლობა-ბაკმი

ISBN 978-99940-27-31-6 (სერიალის ყველა წიგნისთვის)
ISBN 978-99940-27-74-3

საქართველო, თბილისი - 2009 წელი

ჩემი თავგადასავალი

ყოველი არსი, სულიერი თუ უსულო, ხილული თუ უხილავი, ერთსა და იმავე მსოფლიო კანონს ექვემდებარება: დაიბადება, იზრდება, დაბერდება – კვდება!.. წყალი რა არის... წყალი!.. უბრალო მდინარეც კი ვერ ასცდენია ამ საყოველთაო წესსა და რიგს: დაიბადება თუ არა, ე.ი. თავს იჩენს თუ არა სადმე მივარდნილ მთის კალთაზე, მაშინვე იწყებს ჟონვას ნელ-ნელა, ახალფეხადგმულ ბავშვივით დაუყვება დაღმართს, თანდათან იზრდება, ფეხს იკიდებს, სანამ წკრიალით არ ჩაცუნცულდება რომელსამე ხევში, სადაც, როგორც აღვირუსხმელი, სისხლჭარბი, თავმომწონე და შეუპოვარი, სანავარდოდ გამოსული ჭაბუკი, აღარავის ეკრძალვის, აღარაფერს ერიდება: მირბის და მიხტის ღრიალ-გრიალით!.. უძრავ ქვებს თავზე ევლება და კლდოვან კიდეებს თავგამეტებით აქეთ-იქით ეხლება, რომ გაგლიჯოს და გაიტანოს მისი მოწინააღმდეგე!.. მაგრამ, ვერ შემძლები ამისი, ზარითა და ზეიმით ჭალებისაკენ მიექანება. აქ კი გაგულდიდებული, ღრმა კალაპოტში ჩამჯდარი და გულსავსე, ვაჟკაცური მედიდურობით, მშვიდობიანად ტალღებს ტალღებით მიაგორებს!.. მიდის, მიშხუის, ზღვისაკენ თავმიცემული, შორის გზით მიმავალი, და რაც უფრო და უფრო უახლოვდება აუცილებელ სავანეს, თანდათან იჩენს აუჩქარებლობას, როგორც მოხუცი, და ბოლოს კიდეც შეჩერდება ერთი შეჩერება... ტბორავს, თითქოს უნდა, რომ უკანასკნელად ერთი კიდევ მოიხედოს უკანვე, თვალი გადაავლოს თავის წარსულს, ფერადად გავლილ შორეულ გზას, და მერე კი საუკუნოდ ჩაინთქას, ჩაიღუპოს ზღვის უფსკრულში!..

მიყვარს საზოგადოდ ბავშვი, უგულითადესად პატივსა ვცემ მოხუცებულობას, ღირსეულად ვაფასებ ვაჟკაცობას, მაგრამ გული კი ჭაბუკობისაკენ მიმიწევს და ყველაზე უფრო იმას შეფრქვევით ვეტრფიალები!..

ალბათ, ამის მიზეზი უნდა იყოს, რომ წყლებშიაც ყოველგვარ მდინარეს გიჟმაჟი ხევის წყალი მირჩევნია და მათში კი უპირატესობას ერთს მათგანს, ჩიხურას, ვაძლევ: ის იყო ჩემი საკუთარი ემბაზი და ჩემი პირველი სარკე.

სწორედ ამ ჩიხურის პირად, მაღლობზე, დგას ორსართულიანი ქვითკირის სახლი. ამ უშნო შენობას სიმაღლე პატარა კოშკისა აქვს, სიგრძე დარბაზისა და სისქე - ციხის, მაგრამ არც ერთ მათგანს კი არა ჰგავს!.. აი, ამ სახლში დავბადებულვარ მე 9 ივნისს, განთიადისას 1840-ში, თუმცა ნათლობის მოწმობაში 1841 მიწერია. ნათქვამია: ადამის შვილი, გაჩნდება თუ არა ქვეყნად, მისი ბედის ვარსკვლავიც მაშინვე ცაზე იჭედება, წინასწარი ზედწარწერითო! თუ ეს მართალია, ეჭვი არ არის, რომ ჩემს ვარსკვლავზედაც შემდეგი შაირი წერებულა:

ერთი რამ ცხოველი არის,
ხმას აწვდენს შორით შორსაო,
თავისთვის ჩოჩორს აკეთებს,
სხვისთვის კი კაი ჯორსაო.

იმ თავითვე, დავბადებულვარ თუ არა, ვაჟის შეძენით გახარებულ მამაჩემს დიდი ხნის გარისხული და სასახლიდან გაგდებული შინაყმა შეურიგებია, და მე კი ბებიას მაშინვე გავულახავარ. აი როგორ მოჰყვებოდა ხოლმე ამ ამბავს გაზეპირებული „მამაო ჩვენო“-სავით ცხონებული გადიაჩემი: „ვენაცვალე ჩემს კაკოს! (ბავშვობისას კაკოს მეძახდენ) ამის დაბადებაც სულ სხვანაირი იყოო: დაიბადა ერთი რაღაც დათვისბელა, ბამბისქულა და ისე გაეკმიდა სული, რომ კრინტს არა სძრავდაო! ეს თურმე იმას ჰფიქრობდა: საიდან სად მოვედიო? და ბებიას კი გულშემოყრილი ეგონა და ჩქმეტა დაუწყო!.. ერთი-ორი კიდეც შემოუცაცუნა ხელი და ძლივს ხმა ამოაღებინაო! ვის უნახავს ამის ტირილი? სულ იცინოდაო“.

ამას სხვებიც ამბობენ. დიახ, თურმე სულ ვიცინოდი, და ამ სიცილს ერთი კარგი უსიამოვნებაც მოუხდენია: ერთხელ ჩამოსულა ჩვენსა მეზობლის გამდელი და, მომცინარი რომ ვუნახივარ, უთქვამს: „ვუიმე!.. ჩემი გაზრდილი ნუ მომიკვდება, ეს ბავშვი ისე იცინის, რომ სწორედ სულელი გამოვაო!..“ ჩემ გამდელს სწყენია ეს და უპასუხნია: „როგორ თუ სულელიო?! ანგელოზია და ანგელოზებს შესცინის!.. იმათ ეთამაშებაო!.. სულელები ზოგი თქვენკენ მოიკითხეო“ და სხვანი!.. წალაპარაკებულან და სცემიან ერთმანეთს. ჩვენს გამდელს ჩვენი მოსამსახურეები მიჰხმარებიან, მეზობლისას - მათი;

ბოლოს ქალბატონებიც ჩარეულან (რასაკვირველია, მხოლოდ სიტყვითა და მუქარით და არა საქმით). ამ ამბავს მიუწევია ვაჟბატონებამდისაც და ჩამოვარდნილა ორ ოჯახს შუა დიდი უსიამოვნობა. აღარც, თურმე, ეკარებოდნენ ერთმანეთს და აღარც ხმასა სცემდნენ!.. მხოლოდ თევდორობის კვირაში, ზიარების წინეთ, ოქროპირ მღვდლის რჩევით შერიგებულან და მაშინაც კიდევ მამაჩემს სოფელში კაცი გაუგზავნია და შაუთვლია ძიძისათვის: „აქ გამომგვარე ჩემი ხითხითა ბიჭუნა, რომ მეზობლებმა ნახონ, და მტრებს თვალები დავუყენოვო!“ გამოვუყვანივართ, მაგრამ წარმოიდგინეთ ყველას გაკვირვებია, რომ „ხითხითა ბიჭს“, ჩვეულების წინააღმდეგ, ერთი ღიმილიც არ მოსვლია, ისე თურმე ვყოფილვარ გაბრუებულსავით.

აქ ცხადია, რომ სოფელში ნამყოფ ათი თვის ბავშვს სასახლეში ყველაფერი მეუცხოვებოდა და გაშტერებული ვიქნებოდი, მაგრამ ასე არ გაუგიათ და არ აუხსნიათ ჩვენებს!.. იმათ უფიქრიათ: ეს სწორედ შურისა და სიხარბის საქმეა, თვალი ჰკრეს, გაღალესო და ისევ საჩქაროდ დავუბრუნებივართ სოფელში. ძიძასაც გზაზე ერთი ვიღაც მკითხავთან გაუვლია, გამოულოცვინებია... შეუბამთ ჩემთვის ყელზე ღინჭილა, მწარე ბალი და მიუყვანივართ სოფელში - შინ. იქ, რასაკვირველია, მომბრუნებია გული და ისევ დამიწყია სიცილი. ჩემი ძიძა დარწმუნებულა, რომ სწორედ გასჭრა შელოცვამ, გამობრუნდა ყმაწვილი, ახლა აღარა უჭირს რაო და მახარობელიც უფრენია სასახლისაკენ.

ძიძაობა და ყმაწვილის სოფელში გაბარება ისტორიული ჩვეულება იყო ჩვენს ქვეყანაში: მეფეები და მთავრები ერისთავებს აბარებდნენ და აზრდევინებდნენ თავის შვილებს, ერისთავები და დიდებულები - აზნაურებს და აზნაურები კი გლეხებს; უფრო ხშირად თავადებიც გლეხებს აზრდევინებდნენ. ნუ გგონიათ, რომ მაშინდელი მშობლები უგულო ყოფილიყონ და შვილები დღევანდელ დედებზე ნაკლებ ჰყვარებოდეთ!.. აქ სულ სხვა მიზეზები და საფუძველი იყო: ეს გაზრდილ-გამზრდელობა აკავშირებდა ერთმანეთთან სხვადასხვა წოდებას. გარდა ნათელ-მირონობისა, თითქმის სისხლხორცობა არ მიაჩნდათ ისე მტკიცე კავშირად, როგორც გამზრდელ-გაზრდილობა. არათუ ძიძისშვილები მათი ახლო მონათესავენი, მათი შორეული მოყვრებიც კი მზად

იყვნენ ყოველ შემთხვევაში თავი დაედვათ გაზრდილის გულისათვის, და გაზრდილიც მარად ექომაგებოდა ამ ხალხს, და მისი ბრალია, რომ ამ უკანასკნელ საუკუნემდე ჩვენს ქვეყანაში უფრო კაცური და კეთილი განწყობილება იყო მაღალ და დაბალ წოდებას შუა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. რა თქმა უნდა, რომ ამ გონივრული ჩვეულებების მიზეზი იყო ჩემი სოფელში გაბარებაც. და კურთხეულიც იყოს ეს ჩვეულება!.. არ შემიძლია არ გამოვტყდე, რომ, თუკი რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალობით, რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული და გლეხების შვილებთან ერთად ვიზრდებოდი.

საწერეთლოში, ზემო იმერეთში, ბევრი კარგი სოფელია და მათ რიცხვში ურევია სავანეც, ის სოფელი, სადაც ჩემი ძიძა ცხოვრობდა და მე ვიზრდებოდი. როგორც სათვალდათვალოდ, ისე ჰაერის სიკეთითაც ის საუცხოო რამ არის და ამიტომაც დაურქმევიათ „სავანე", ე.ი. მოსასვენებელი ადგილი. საჩხერეზე შორს არ არის: ჩვენი სახლიდან ნახევარი საათის სასიარულო თუ იქნება. აქ ავიდგი მე ფეხი, აქ ამოვიდგი ენა და აქედანვე იწყება ჩემი მახსოვრობაც. თვალწინ მიდგია ისლით გადახურული ხის სახლი წინა და უკანა კარებით, უფანჯრუსარკმელო, მხოლოდ ორი საკვამლურით, ანუ საფაფურით, საიდანაც კვამლი გადიოდა და სამაგიეროდ სინათლე შემოდიოდა. შუა კერაზე, მხარ-თეძოზე წამოწოლილი, დევივით იდვა დიდი, უზარმაზარი ჯირკვი და გაუსხლეტლად ზამთარ-ზაფხულ ცეცხლი გუზგუზებდა. გლეხის ოჯახი დილიდან საღამომდე სულ მოძრაობაშია, საქმე არ გამოელევათ და ამიტომაც ბავშვების გრძნობა-გონება სუყოველთვის გართულია. კაცები დილითვე ადრე მიდიან სამუშაოდ ყანებში, თუ ტყეში, სადილი და სამხარიც იქ მიუდისთ და დაღამებამდე ძვირად ბრუნდებიან სახლში. ქალები კი საოჯახო საქმეზე ტრიალებენ. მათ ხელშია საქონლის მოვლა, ფრინველების პატრონობა, სახლის დაგვადასუფთავება, სადილ-ვახშმის მომზადება და მრავალი სხვა საწვრილმანო რამეები. ბავშვი რომ თვალყურს ადევნებს იმათ მუშაობას, თვითონაც ძალაუნებურად მონაწილე ხდება და სწავლობს. ხუთი-ექვსი წლისამ ძალიან კარგად ვიცოდი, თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურისგდება, ფრინველის მოვლა, სადილ-ვახშმის მზადება, გაცრა-გამტკიცვა, გამოცხობა, სხვადასხვაგვარ შეჭამანდის მომზადება და სხვანი. შესწავლი-

ლი მქონდა, თუ როდის და როგორ უნდოდა: ხვნა-თესვა, თოხნა, მკა, სხვლა და სხვანი, ასე რომ ჩემი შესაფერი ხელსაწყო რომ მქონოდა, ყველაფერს მოვახერხებდი. არ ვიცოდი მხოლოდ წინდა-პაიჭის ქსოვა და კერვა და ისიც იმიტომ, რომ ამბობდნენ: „ქალის ხელსაქნარი კაცისათვის დიდი ცოდვა არისო და მეც მეჯერა. მჯეროდა, მაგრამ ჩუმად მაინც გავტეხე ცოდვა და ვისწავლე მატყლის ჩეჩვა და ბამბის პენტვა. აი, როგორ მოხდა ეს: ჩემი ძიძიშვილი, რომელიც ჩემთან ძუძუშენაწოვარი და ჩემი კბილა იყო, არასოდეს არ მშორდებოდა, სულ ჩემთან იყო. ერთხელ ავდრიანი დღე იყო და, ქალებმა რომ ყანაში მუშებს სამხარი წაუღეს, ჩვენ შინ დაგვტოვეს, თან აღარ წაგვიყვანეს. გვეწყინა, მაგრამ რაღას ვიზამდით? დავრჩით მარტო, – მოგვეწყინა. ჯერ დანასობია ვითამაშეთ, მერე კენჭობია, მაგრამ მაინც ვერ გავერთეთ, რადგანაც ამგვარი სათამაშოები მოწყენილი და მობეზრებული გვქონდა. ძიძიშვილმა მითხრა: „მოდი, ერთი, ბაბუას წვერები დავუჩეჩოთო!“ ჩამოიღო საჩეჩელი, მოიტანა მატყლი და დაუწყო ჩეჩვა, თანაც ასე იძახოდა: „ასე დაეჩეჩოს ბაბუას წვერებიო“. ეს ძალიან მომეწონა და მეც მივბაძე. დიდხანს ვერ ვახერხებდი ჩეჩვას; ორჯერ-სამჯერ საჩეჩლის ჩხირები მეჩხვლიტა, მაგრამ მაინც თავი არ დამინებებია. ვინ იყო ის ბაბუა, ან რას ვერჩოდით? ეს წარმოდგენილი არც ერთს არ გვქონდა, მაგრამ ძალიან აღტაცებაში მოვყავდით ამ ბაბუას წვერების ჩეჩვას, ასე რომ თითქმის დავიქანცეთ... ბოლოს ისევ ძიძიშვილმა სთქვა: „კმარა ამდენი ჩეჩვა, ახლა გავპენტოთ და ქარს გავატანოთ ბაბუას წვერებიო“, ჩამოიღო ლარი, მოიტანა ბამბა და დაუწყო პენტვა. თან პენტავდა და თანაც ლარის ბაგაბუგის ხმაზე ბუქნას უვლიდა. მეც, რასაკვირველია, გავიმეორე მისი ნამოძღვრალი და ისე შეგვიყვარდა ეს „ბაბუას წვერის“ თამაში, რომ შემდეგში, როგორც კი გავიგულებდით სადმე ქალებს, სულ ამას ვთამაშობდით და ისე კარგადაც კი შევისწავლეთ საჩეჩლის და ლარის ხელი, რომ ქალებიც ველარა გვჯობნიდნენ. ძალიან ვფრთხილობდით, რაც კი შეგვეძლო, მაგრამ ერთხელ მოგვასწრეს ქალებმა, და ჩემმა ძიძამაც ჩამოიკაწრა ლოყები: „ვუიმე! რა გიქნიათ ეგ, შვილებო? ეგ ხომ დიდი ცოდვა არის?.. ქალების ხელსაქნარი რა თქვენი საქმეაო?.. და მერე ბატონებმაც თუ გაიგეს სასახლეში, რას იტყვიანო?“ იმ დღიდან გვიმალავდნენ ლარსაც და საჩეჩელსაც,

მაგრამ გვიანღა იყო. ყმაწვილის გრძნობა-გონება მოუსვენარია, ყოველ წუთს მოძრაობაშია, მაგრამ ფეხმოუკიდებელი კი არის, დიდხანს ერთსადაიმავე საგანს ვერ შერჩება. ერთგვარობა და ერთფერობა მალე ჰბეზრდება და საგნიდან-საგანზე გადადის: ამიტომ ოთახში ყოფნა ეზარება, რადგანაც, რაც კი ოთახში რამ არის, ყველაფერი ნაცნობია მისი, თვალი შეჩვეული აქვს და ვეღარ ართობს მის გრძნობა-გონებას: ის გარბის მინდვრად ცა და მიწას შუა, სადაც სანახაობა მრავალფერი და უთვალავია მისთვის. შინ დარჩენა ჩემთვისაც, რასაკვირველია, დასჯა იყო. მიყვარდა ხოლმე ყანებში სიარული, სადაც მუშები იმღერო-დნენ, მაგრამ დიდხნობით ვერც იქ ვრჩებოდი, რადგანაც მე თითქმის ყურადღებას არავინ მაქცევდა, თავის საქმეზე იდგნ-ენ. ვინ არ იცის, რომ ყმაწვილი ბუნებათანაზიარია, ყოველთ-ვის ჰსურს, რომ თვისი გულისპასუხი სხვებსაც გადასცეს, შეატყობინოსხოლმე, და ეს მხოლოდ შეუძლია თავის ტოლ-ამხანაგებთან. ხშირად, როდესაც ყმაწვილი ვეღარა ჰხედავს ტოლ-ამხანაგს, უსულო საგნებს ესაუბრება ხოლმე... ქვას, ხეს, ყვავილს, ბალახს და სხვა, – პირუტყვებთან ხომ რაღა! ისე სიამოვნებით მუსაიფობს ხოლმე, რომ მეტი აღარ შეიძლება!: მხოლოდ დიდებთან ვერ ახერხებდნენ ყმაწვილები სიტყვა-პასუხსა და გულს არ უხსნიან მათ!.. და ეს კი თვით უფროსების მედიდურობისა და აუყოლელობის ბრალია. ცხადია, რომ მეც ამიტომ ვერ ვრჩებოდი დიდხანს ყანაში მუშებთან. მაგიერად სამწყესურში წასვლა, მინდვრად და ტყეში, და იქ დარჩენა ჩე-მთვის სამოთხეში შესვლა იყო. გათენდებოდა თუ არა, უქუდო, ფეხშიშველა გავრბოდი მწემსებისაკენ და დაღამებამდე იქა ვრჩებოდი. ყმაწვილი, რომელიც კი სოფელში არ გაზრდილა, ბუნებაზე სრულიად მოსხლეტილია. ის არის მოკლებული უპ-ირველესს ბედნიერებას. ქალაქში გაზრდილ ბავშვს, გენიოსიც რომ იყოს, მისი მასწავლებელი სიტყვით და ნახატებით ისე ვერ გააცნობს ბუნებას, როგორც სოფლელი იცნობს თავის საკუთარი ნახულობით. სოფლელს თვალწინ უდგას ყოველთვის ბუნება, მისის სხვადასხვაფერობით, გაცნობილი ჰყავს ყოველგვარი ოთხფეხი, ფრინველი, ქვემძრომი, მწერი, მცენარე და იცის მათი ზნე და ჩვეულება; ყველა მის თვალწინ იბადება, იზრდება, იშლება, იფურჩქნება, აყვავდება, მოაქვს ნაყოფი და კვდება, – ყველა მათგანის ჭირისა და ლხინის თანამოზიარეა და ამიტ-

ომაც ეთვისიანება მათ. რომელ მხატვრობას შეუძლია გადასცეს ბავშვს ის, რასაც სოფელში მყოფი თავის თვალით ჰხედავს? ავიღოთ, თუ გინდა, სულ უკანასკნელი: აი, მოდის, მოღრუჩუნებს დედაღორი და მას ცქრიალით უკან მოსდევენ პატარ-პატარა ჭყივილა გოჭები. ძუძუს ეხვეწებიან... დედა მიდის სადმე ჩრდილში და წამოგორდება მხარ-თეძოზე: მისცვივდებიან შვილები და მიეძაბრებიან ძუძუებს; სიამოვნების ნიშნად აქიცინებენ პატარა გადაპრეხილ კუდებს და დედაც თვალდახუჭული დაჰხარის, დაღრუჩუნებს მათ... აგერ, კრავები კუნტრუშობენ, თიკნები დახტიან... გოჭები ჭიდაობენ, კვიცები კოტრიალობენ და სხვანი – სულ მრავალფერობა და სხვადასხვა სანახაობა... უყურებს ბავშვი და თვითონაც გულშექმნილი, ხტის და თამაშობს!.. ამაებს ყველას მოკლებულია ქალაქელი. „გიმნასტიკაო“ – მეტყვით!.. მაგრამ გიმნასტიკა მხოლოდ ტანჯვაა ბავშვის და სხეულის ჯორჯვა. სხვადასხვა ნაწევრებს ადამიანის გვამისას განა ერთი და იგივე მოთხოვნილება აქვს? მე ეგება მარტო ფეხი მინდა ვავარჯიშო და იმ დროს ხელი შევასვენო. ყველაფერს თავისი დრო აქვს და ამ დროს თვითონ ბუნება უფრო უტყუვრად უჩვენებს. „გიმნასტიკის“ დროს კი, წინააღმდეგ ჩემის მოთხოვნილებისა, უნდა მხოლოდ სხვისი ბრძანებით ვიმოძრაო. მაგალითად, მე როცა სირბილი მინდა, ის გამაჩერებს ერთ ადგილზე, მომცემს ხელში მძიმე რკინებს და, გინდა თუ არა, ხელები ავარჯიშეო... ხელოვნებას შეუძლია რომ დაიმორჩილოს, ე.ი. დაამახინჯოს ბუნება, მაგრამ რომ შესცვალოს და თავისი სურვილით ვითომ გააუკეთესოს, არა მჯერა. აბა, წარმოიდგინეთ ერთი მხრით თავისუფალი, შველივით მონავარდე, სოფლელი ბავშვი და მეორე მხრით „დაჩანჩურებული“ ქალაქელი ყმაწვილი!.. ფეხსაცმელი უჭერს და მაზოლები სტანჯავს... გამოსუდრულა ტანთსაცმელში, საძრაობა აღარ აქვს, ეუბნებიან: ჭკვიანად იყავი რაც ჩვენ გირჩიოთ, მხოლოდ ის იკისრე შენცო!.. იმ საბრალოს ერთი გაკოტრიალება ქვეყანას ურჩევნია, მაგრამ განა გაბედავს, რომ ტანისამოსი დასვაროს?.. იზრდება ბრძანებით მომავალი ჭლექი და მუმია.

ქართველების ოდენა სხვადასხვაგვარი სათამაშო თითქმის არც ერთ ხალხს არა აქვს და ყოველგვარი სათამაშოც უთუოდ ისეთია, რომელიც ჭკუა-გონებასა და სხეულს სწვრთნის, ავარჯიშებს. ყველას არ ჩამოგითვლით აქ, რადგანაც

შემდეგ კიდევ მექნება მათზე მსჯელობა განსაკუთრებით, და დავასახელებ მხოლოდ „ბურთაობას“. აბა, რომელი „გიმნასტიკა“ შეედრება მას? ბურთაობის დროს თვალი, ფეხი, ხელი, თავი, ტანი და ყველაფერი თანასწორად ეჩვევა სიმარდეს. ქართულ სათამაშოებს ბავშვები თავის ხელით აკეთებენ, მაგალითად, ტაფა-რიკს თვითონ გამოსჭრიან ხოლმე შვილდ-კოდალს იკეთებენ, ბურთს თავის ხელით იმზადებენ, და ეს შრომა კიდევ უფრო აყვარებს პატარა პატრონს თავის საკუთრებას! ნაყიდი სათამაშოები და მუქთად ნაშოვნი ტიკინები ქალაქებში მუქთახორობას აჩვევენ ყმაწვილებს და უფრო უფუჭებენ ხასიათს. ეს მე ჩემ თავზე გამომიცდია! სხვისი გაკეთებული და ნაყიდი სათამაშოები არაფრად არ მიმაჩნდა და ჩემსას კი ვუფრთხილდებოდი ხოლმე. პატარებს უყვართ დიდების მიბაძვა და, მეც რომ ხუხულა სახლებსა და ბეღელ-სასიმინდე-წისქვილებს ავაშენებდი ხოლმე, ჩემს სიამოვნებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. თავი მომქონდა, რომ მე თვითონ ვაკეთებდი. აბა, წარმოიდგინეთ სოფლელი ბავშვი, რომელსაც თავის ხელით გაკეთებული ბურთი ხელში უჭირავს და თავისუფლად გაჰკრავ-გამოჰკრავს ხოლმე ხტუნვითა და სირბილით და შეუდარეთ ქალაქელს! იმ საცოდავს უჭირავს ხელში ძაფზე გამობმული ბუშტის ბურთი და შიშით ვეღარ ინძრევა, არ გამიფრინდესო... რომ სიტყვა აღარ გავაგრძელო, მოკლედ ვიტყვი, რომ სოფელში გაზრდილ და ქალაქში მყოფ ბავშვებს შუა ისეთი განსხვავებაა, როგორიც ნამდვილსა და მის აჩრდილს შუა. ეს უბედურება ბედმა თავიდან ამაცდინა მე და ექვსი-შვიდი წლის ნამდვილი ბუნების შვილი ვიყავი: ტანმრთელი, მალხაზი, კეთილი, ყველას მოსიყვარულე და თავისუფალი როგორც სამოთხის შვილი. დიახ, სანამდი სოფელში ვიზრდებოდი, სრულიად ბედნიერიც ვიყავი, თუმცა ხანდახან, კვირაში ერთხელ თუ ორჯერ, ჩემს ბედნიერებას შეაფერხებდნენ ხოლმე სასახლიდან ჩემ სანახავად გამოსულები!

„დღეს ბატონები გამობრძანდებიანო!“ – იტყოდა ხოლმე ჩემი ძიძა: გამწმენდდა, გამბანდა, მომრთავდა, თითქოს სადღესასწაულოდ, და აღარ გამიშვებდა გარეთ. მართლაც იმ დღეს გამოვიდოდნენ ჩემს სანახავად დედ-მამა დიდის ამბითა და ამალით, ისე, როგორც შეშვენოდა ბატონყმობის დროს, და მთელი სოფელი ცქერად გადაიქცეოდა ხოლმე. იმათი გამოსვ-

ლა ჩემთვის მხოლოდ სასეირნო და სათამაშო იყო. ვიცოდი, რომ ისინი ბატონები იყვნენ და მე მათი შვილი ვიყავი. როგორც ისინი, ისე მათი მხლებლები მოწიწებითა და ალერსით მეპყრობოდნენ: მკოცნიდნენ და მანებივრებდნენ, მაგრამ მაინც მე მათი მობრძანება ბევრად არაფრად მეპიტნავებოდა, რადგანაც გული ტყე-მინდვრისა და სამწყესურისაკენ მქონდა. კიდევ ჩემი ბედი, რომ ისინი დიდხანს არ იცდიდნენ სოფელში და მეც, გავიგულებდი ხოლმე თუ არა მათ ცოტა მოშორებით, ისევ გავრბოდი სამწყესურში. იქ სოფლის ბიჭები, ჩემი ამხანაგები, გამომკითხავდნენ ხოლმე: „რა მოგიტანეს, რა გითხრეს ბატონებმა, როგორ იყვნენო?“ და სხვა. ამის გამოკითხვის შემდეგ, ჩვენც მაშინვე „ბატონობიას“ თამაშს დავიწყებდით ხოლმე: ზოგი ქალბატონს წარმოადგენდა, ზოგი ვითომ ვაჟბატონი იყო, ზოგიც მხლებლები!.. გადავჯდებოდით ჯოხის ცხენებზე და ჩვენს მხიარულებას საზღვარი არა ჰქონდა.

ზემოთაც მოვიხსენიე, რომ ქართველებს ურიცხვი და უთვალავი სათამაშოები გვაქვს-მეთქი. ერთი მათგანი სამუდამოდ ჩამრჩა გრძნობა-გონებაში, თუმც ის თამაშობა თავისთავად სახალისო არ არის. ეს გახლავთ „ქორობია“, ერთი უფროსთაგანი კრუხობას იკისრებდა, სხვები წიწილები ვიყავით, გავაკეთებდით წრეს, ჩავაბამდით ფერხულს და ვტრიალებდით. ქორი მოდიოდა წიწილების მოსატაცებლად, კრუხი იგერიებდა სანამ ძალ-ღონე ჰქონდა. ბოლოს ქორი ხან ერთი კუთხიდან, ხან მეორე კუთხიდან მოვარდებოდა, გაჰგლეჯდა წრეს და გაიტაცებდა წიწილებს; მაშინ წიწილები გაიფანტებოდნენ, მიიმალებოდნენ აქეთ-იქით და გამწარებული კრუხი კი, შვილებს რომ აქეთ-იქით მიმალულსა და მიხიზნულს დაინახავდა, თვითონ გამოუდგებოდა ქორს, დააგდებინებდა და დაიბრუნებდა ხოლმე გატაცებულ წიწილას. მაშინ ხელახლად იწყებდა ქოთქოთს, შეიკრებდა წიწილებს და გააბამდა წრეს. მართალია, გამარჯვებული კი ყოველთვის კრუხი რჩებოდა, მაგრამ იმ საბრალოს მოსვენება არ ჰქონდა და იტანჯებოდა. ეს თამაში მე არ მიყვარდა, თუმცა ყოველდღე სხვადასხვა თამაშობას ამითი ვაბოლოვებდით ხოლმე. მეცოდებოდა კრუხი და ხშირად ვეკითხებოდი ხოლმე ძიძას: „რა დაუშავა კრუხმა ქორს, რომ წიწილებს სტაცებს და არ ასვენებს-მეთქი?“ – „ჭამა უნდაო!“ – მიპასუხებდა ხოლმე ძიძა და დაიწყებდა სიცილს. არ ვიცი, ეს თამაშობა რომელიც სავარჯიშოდ დიდი

არა არის რა, განზრახ იყო გამოგონებული რაიმე სამნიშვნელოდ, თუ ისე შემთხვევით, უბრალოდ, მაგრამ დღეს რომ ვუკვირდები, ძალიან მაგონებს ჩვენი ქვეყნის ბედს. ჩვენი ცხოვრება, ჩვენი ისტორია სწორედ ქორობიას წარმოადგენდა: საქართველო კრუხი იყო სიცოცხლეგამწარებული, და სხვა მისი კუთხეები – წიწილები!.. მტრები ქორებივით ესეოდნენ... იტაცებდნენ ხან ერთს მხარესა და ხან მეორეს, მაგრამ საბოლოოდ კი საქართველო მაინც კიდევ იბრუნებდა ხოლმე დაკარგულ მხარეს და გაერთებული, ფერხულჩაბმული წრე ბოლოს იქნევდა ძლიერად. მაშინ მე ეს არ მესმოდა, რასაკვირველია, მაგრამ გულზე კი რაღაც უნებურად მკბენდა და მეჯავრებოდა „ქორობია". თუმცა მისი თამაშობა ყველას კი უნდოდა, მაგრამ სიყვარულით კი არავის უყვარდა. ერთხელ, სახლში რომ დავბრუნდი, მოწყენა შემნიშნა ძიძამ და მითხრა: „რა იყო, ქორობია ხომ არ გითამაშნიათო".

– ვითამაშეთ და ქორმაც მე გამიტაცა-მეთქი! – ვუპასუხე სიცილით. ძიძამ ჩამიკრა გულში და დაიწყო ტირილი. მე გამიკვირდა და ვკითხე: „რა გატირებს-მეთქი?" – „ის მატირებს, რომ ხვალ ჩემ წიწილასაც მოიტაცებენ და მომაშორებენო!.. წიწილას რა უჭირს, მაგრამ როგორ აიტანოს და როგორღა გასძლოს კრუხმა უიმისობით?" ეს რომ სთქვა, გული ამოუჯდა, მოუმატა ტირილს და უფრო ძალუმად მიმიკრა გულზე. მე თუმცა არა მესმოდა რა, მაგრამ მივხვდი, რომ აქ კარგი არა არის რა-მეთქი, და დავიწყე ტირილი... ვიტირე, ვიტირე და ჩამეძინა ძიძის კალთაში. მეორე დღეს კი ყოველივე გავიგე: სამუდამოდ გამომათხოვეს სოფელს და გამიყვანეს სასახლეში, სადაც სულ ახალი ცხოვრება უნდა დამეწყო.

სასახლეში ადრეც ბევრჯელ ვყოფილვარ, მაგრამ, რომ გამომიყვანეს, მაინც ბევრი რამ მეუცხოვა. ჩვენებს თითქმის ყველას ვიცნობდი, და სტუმრებმა კი სწორედ გამაცეცეს. ხან ერთთან მივყავდით, ხან მეორესთან. მეალერსებოდნენ და მკოცნიდნენ. ისე მეხვეოდნენ გარს, როგორც ჩხიკვები ბუს. „ეი, სოფლის ბიჭო! – დაიძახა მამაჩემმა, – შენ ახლა ბატონობა უნდა ისწავლო და ბატონიშვილობას უნდა მიეჩვიო; რაც გითხრან, დაიჯერე, თორემ, თუ ურჩობა დაიწყე, წაგიყვან და დაგამწყვდევ ისე, როგორც ის პატარა ბიჭი მყავს დამწყვდეულიო", მომკიდა ხელი, მიმიყვანა და გამაჩერა სარკის წინ, სადაც თავიდან ფეხებამდე ნათლად გამოვჩნდი და სიცილი დავიწყე.

– ხომ ხედავ? – მკითხა მამაჩემმა.
– რატომ არა!.. ბრმა ხომ არა ვარ?
– იცნობ? – მეკითხება მამა.
– რა დიდი ცნობა უნდა?
– ხომ არ გინდა, რომ დაეჭიდო?
– ვისა?
– ამ პატარა ბიჭს?
– ბიჭი კი არა, ის არ გინდა კიდე! ჩემი ლანდია!
– რა იცი, რომ ლანდია?
– რატომ არ ვიცი!.. განა ცოტა მინახავს წყალში?
ამ სიტყვაზე სუყველამ სიცილი ასტეხა და გაიკვირვა. – „შენი რისხვა ნუ მომეცემა, – წამოიძახა მოურავმა: – შენი რისხვა ნუ მომეცემა, რო იტყვიან: კვიცი გვარზე წავაო, სწორედ მართალი ყოფილა. სოფლის ბავშვი რომ ყოფილიყო, რას მიხვდებოდა!.. მე რომ პირველად სარკეში ჩავიხედე, ჭაღარა მერია, მაგრამ მაინც კინაღამ გავგიჟდი, ისე გამიკვირდა!“ ეტყობოდა, მოურავს კიდევ ბევრი რამ უნდა ეთქვა, მაგრამ დედაჩემმა გააწყვეტინა სიტყვა, დამიძახა და მკითხა: წყალში? როგორ თუ წყალში?
– ისე, როცა სათევზაოდ დავდიოდი ხოლმე ან ყვირილაში, ან იზვარაში, წმინდა წყალში ყოველთვის გამოვჩნდებოდი ხოლმე.
– მარტო შენ?
– მარტო მე რათა? წყალში ყოველიფერი გამოჩნდება: ხარი, ძროხა, ცხენი, დღე ყოველიფერი გამოჩნდება, ღამე კი მარტო ვარსკვლავები და მთვარე გამოჩნდება ხოლმე.
– თევზს როგორღა იჭერდი?
– პატარებს ჩქიფით და დიდებს კი ხელაობით. შევყოფდი ხოლმე ხელს ჯილეში, ქვებში, და, თუ შევხვდებოდი თევზს, დავიჭერდი და გამოვიყვანდი.
– გველი რომ შეგხვედროდა?
– რა ვუყოთ მერე? განა არ შემხვედრია? შეჰყოფ ჯილეში ხელს, იქ ბევრი ღორჯო გგონია ერთად თავმოყრილი, გამოგაქ და თურმე გველია დახვეული. გაიშლება და შემოგეხვევა მკლავზე.
– მერე... არ გეშინოდა? – შემომკივლა დედამ.
– არა! დავასხვერტებდი ხოლმე რიყეზე.
– რომ ეკბინა?
– ნწუ, ამპა! წყალში როდი იკბინება, შხამი როდი აქ თან.

წყალში ჩასვლას რომ დააპირებს, გველი მწვანე შხამს იქავე ქვაზე წამოანთხევს. წყლიდან რო ამოვა, მერე ისევე ალოკავს და გაუდგება გზას. მაშინ თუ ვისმეს შეხვდა და უკბინა, ძნელია: მზის ამოსვლისას თუ უკბინა, მზის ჩასვლამდის ველარ გააცანს, და მზის ჩასვლისას თუ უკბინა, მზის ამოსვლას ველარ მოესწრება კაცი, მოკვდება.

– რო ველარ მიაგნოს თავისი შხამი?

– თუ ვინმემ დაუმალა ან შხამიანი ქვა გადაუგდო, მაშინ წყლის პირზე დაიწყებს ძებნას. გველი, ირბენს, ირბენს და, რომ ველარ ნახავს, ჯავრით დაუშენს თავს ქვაზე და მოკვდება.

– შენ რა იცი ეგა?

– შარშან ყვირილას პირზე ვნახეთ მაგრე მკვდარი გველი. არც თავი ჰქონდა გაჭეჭყილი და არც წელი მოწყვეტილი, ისე იყო მკვდარი და მეთევზეებმა სთქვეს: შხამი დაეკარგებოდა და თვითონ მოიკლავდა თავსაო.

– რაზე იჭირვებს საქმეს, რატომ თან არ ჩაიტანს იმ შხამს წყალში?

– დაწყევლილია!.. მერედა შხამი რო ჩაიტანოს წყალში, წყალს ხომ მთელი სოფელი სვამს და დიდი და პატარა სულ არ მოიწამლებოდნენ ერთიანად? – ჩემს სიტყვა-პასუხზე დედას ეცინებოდა და თავზე მისვამდა ხელს და მეც რაღაი კი სოფლის ამბავი მომაყოლეს, მზად ვიყავი, რომ საღამომდის მეტიტინა, მაგრამ სხვებმა გაგვაწყვეტინეს საუბარი. „დასწყევლოს წმინდა გიორგიმო, – დაიძახეს აქეთ-იქით. – ტფუ! ტფუ! ვიღაც სწორედ ჩვენს ძვირში არისო“ და გადავიდნენ სხვა საუბარზე. ამასობაში სადილობამაც მოატანა და გადასძახეს ბიჭებს აივანზე, რომ სადილი მოეტანათ.

უცბად ოცი-ოცდაათი მეტი ფარეში შემოიჭრენ და გაჩერდნენ შუა ოთახში. ბატონები მივიდნენ, ჩამომწკრივდნენ ტახტზე: პირდაპირ, მეორე ტახტზე აზნაურიშვილები დასხდნენ და თავში მღვდელი დაუჯდათ. კიბეზე ვიღაცამ დაახველა, სთქვეს - მოურავიაო და მართლაც ის იყო, მოუძღოდა წინ სადილს, შემოვიდა და მიეყუდა სვეტს. იმას შემოჰყვენ სხვებიც: ხელოსნებს პური მოჰქონდათ ხელკალათებით, მზარეულებს კი ქოთნებით და ქვაბებით სხვადასხვა საჭმელები. მიდგეს კუთხეში და გაჩერდნენ. „აბა, ჰე ხელი, დაგვაბანიეთო“, ბრძანეს ბატონებმა. ერთმა ფარეშმა ტაშტს დაავლო ხელი, მორემ თუნგს და მესამემ

ხელსაწმენდს. ჩამოუარეს რიგით და ყველას ხელი დააბანინეს. მერე ორმა ბიჭმა შემოიტანა გრძელი და ვიწრო ხის სუფრა ოთხფეხიანი, რომელსაც ერთი ფეხი გამოვარდნილი ჰქონდა. „შეუყენეთ ფეხიო“ – უბრძანა ბატონმა. ბიჭები სულ ერთიანად გაცვივდნენ გარეთ და თვალის დახამხამებამდე ერთმა შემოარბენინა ქვა, სხვებიც ისევ უკან მოსდევდნენ; გააბრუნეს სუფრა და შეიქნა ერთი კაკა-კუკი. გაუმაგრეს ფეხი, მაგრამ ცოტა მეტი მოუვიდათ, ფეხი დამოკლდა და სუფრამ ყანყალი დაიწყო. „შეუყენეთ ნაფოტი“-ო ბრძანა ბატონმა. გაცვივდნენ ბიჭები ნაფოტის მოსატანად კიდევ ისევ ერთმა მოიტანა ნაფოტი და სხვები უკან მოსდევდნენ: შეუყენეს სუფრას და გაამაგრეს. როგორც იქნა, ამ ჭირს გადარჩნენ, მაგრამ მწუხარება ამით მაინც არ გათავებულა. დამშეულს ძაღლებს რომ სადილის სუნი ეცათ, დრო იხელთეს, შემოცვივდნენ ოთახში, შეძვრნენ სუფრის ქვეშ და წამოწვნენ. – „არიქა, დაგვიხსენით ამ ძაღლებისაგანაო“, დაიყვირა ბატონმა. ბიჭებმა დაავლეს ჯოხებს ხელი და დაუწყეს სუფრის ქვეშ ძაღლებს ცემა. ძაღლები იღრინებოდნენ, იკბინებოდნენ, დიდხანს არ უნდოდათ, რომ გამოსულიყვნენ სუფრის ქვეშიდან, მაგრამ ბოლოს, ძალა რო დააატანეს, იკადრეს და გაცვივდნენ გარეთ. ერთი-ორი ძაღლი აზნაურების სუფრის ქვეშაც შემძვრალიყო. ბიჭებმა რომ იმათ ჯოხით ცემა დაუწყეს, ერთმა აზნაურმა იყვირა: „ვაიმე წვივი, წვივი მომტეხე, შე ოჯახდაქცეულოო! ბატონი-ჩემის რისხვა ნუ მომეცემა: ჩემი ჯინი სჭირს და განგებ მიყო ეს საქმეო!“ – მაგრამ ბიჭი დიდ უარზე იდგა და იძახოდა: „ღვთისა და ბატონის რისხვა მქონდეს, თუ უცაბედად არ მოშსვლოდესო“. ამ შემთხვევამ დიდი სიცილი და ხარხარი გამოიწვია და ის აზნაურიშვილიც განგებ აზვიადებდა ტკივილს, ისვამდა წვივზე ხელს და იჭყანებოდა. ძაღლები რომ გარეკეს, რამდენიმე ბიჭი კარებზე დააყენეს ჯოხით რომ აღარ შემოსულიყვნენ. ეს შემთხვევა პირველი არ ყოფილა და უკანასკნელი. არათუ ჩვენ ოჯახში სხვის ოჯახებშიაც ამგვარივე შემთხვევა იყო ხოლმე; თითქმის ყოველ იჯრაზე, ყოველ სადილ-ვახშამზე ამ სუფრის ფეხების ცოდვილი იყო და ძაღლების მოგერიება, და აზრად არავის მოსდიოდა, რომ ერთხელვე გაემაგრებინათ სუფრის ფეხები, და ან ბიჭები სადილობამდე კარებზე დაეყენებინათ, რომ ძაღლები არ შემოსულიყვნენ ხოლმე. ამ ახირებულობას ისე იყვნენ მიჩვეული

დიდი და პატარა, რომ აუმისოდ ვერც კი შეეძლოთ წარმოე-
დგინათ სადილ-ვახშმის ჭამა; თითქოს ეს ყველა აუცილებელი
საჭიროება ყოფილიყოს, ისე, როგორც მღვდლისაგან სუფრის
კურთხევა. ყოველიფერს რომ მორჩნენ და დაალაგეს საჭმელები
სუფრაზე, უცბად დედაჩემმა შეჰკივლა მამაჩემს: „რას შვრები
მაგას!“ – თურმე მამაჩემს კარგი მოზრდილი ლუკმა ჩაედვა
პირში ისე, რომ ჯერ მღვდელს „მამაო ჩვენო“ არ ეთქვა და
სუფრა არ ეკურთხებინა. ახლა კი გაახსენდა, წამოვარდა ზეზე
და ხელით ანიშნა მღვდელს. მღვდელმაც სისწრაფით „მამაო
ჩვენო“ გადიკითხა, აკურთხა სუფრა, და მაშინ კი მამაჩემმაც
გადაყლაპა ლუკმა და მიუბრუნდა მღვდელსა: „მამაო, კინაღამ
არ დამაღრჩვე, შიშით ვერ გადავყლაპე, სირცხვილით ვერ
გადმოვაგდე და შენ კი ლოცვა გააჭიანურეო“. – „შენი რისხვა
ნუ მომეცემა, ორჯერ გადავახტი, რამდენიც შევიძელი ჩავ-
აფუჩეჩე“, ამ სიტყვებზე დედაჩემი გაბრაზდა და უსაყვედურა
მამაჩემს: „სულ შენი სულწასულობის ბრალია, რომ მღვდელსაც
ცოდვაში აგდებ და გმობას ალაპარაკებ. ვის გაუგონია ლოცვის
გადაფუჩეჩება და ღვთის მოტყუებაო?“ მღვდელი გაწითლდა და
თავის გასამართლებლად წაილუღლუღა: „არა, უშავს რა, პური
და ღვინო ისეც ნაკურთხია ღვთისაგანო; ცოტა რამ დააკლდეს,
რა უშავსო!“ „რას ამბობ, მღვდელო, – სთქვა დედაჩემმა, – რაც
კი არსებობს ქვეყანაზე, ღმერთს უკურთხებია, რო გაუჩენია;
და მაშ რა საჭიროა კურთხევანი რო ყოველდღე ხელში გიჭ-
ირავს?“ ეს ბაასი ვინ იცის, რამდენ ხანს გაგრძელდებოდა და
რითი გათავდებოდა, რომ მამაჩემს არ დაეყვირა: „კარგია, ახლა
რა დროს ეგ არის, მშიაო“. ყველამ ხმა ჩაიწყვიტეს და შეუდგნ-
ენ გულმოდგინედ ჭამას.

სუფრა სხვადასხვა თავი საჭმელებით აივსო, თავ-თავისი
კერძი ყველას საყოფი ედვა წინ, მაგრამ მაინც მამაჩემს მოართ-
ვეს ხელგობით და დაუდგეს წინ ასო-ასოდ აქნილი რაჭული
ხბო, რომელსაც მოსაკითხად უგზავნიდა ხან ერთსა და ხან
მეორეს. ისინიც თაყვანისცემით მოახსენებდნენ ხოლმე „ღმერთ-
მა ნუ მოგვაკლოს თქვენი მოწყალებაო!“ ამ დროს გავიხედე,
და შუა ოთახში რომ გამწკრივებული ბიჭები თავზე გვადგნენ
და ჩვენ ჭამას რომ უყურებდნენ და ტუჩებს აცმაცუნებდნენ,
მათ რიცხვში ჩემი ძიძიშვილიც იდგა, თვალი მიქნა, მივხვდი,
რაც უნდოდა, გავაპარე ხელი, ვტაცე შუაძვალს და ელვასავ-

ით გადავუგდე. ბურთში გაჩვეულმა ბიჭმაც, რასაკვირველია, მიმინოსავით დაიჭირა და იგდო უბეში. ბევრმა თვალიც ვერ მოასწრო ამ ჩვენს ხორცით გაბურთავებას, მეგრამ დედაჩემმა შენიშნა და სიცილით მითხრა: „შვილო, მარტო მაგას რომ მოუკითხე, სხვებს ხომ გული დასწყ-დებათო! მაგის ტოლა ბიჭები, ორი-სამი, ხომ ხედავ, სხვაც არისო! ისინი სულ შენი შინაყმები და ვეზირები იქნებიანო! მოუკითხე იმათაცო!“ მე დიდი სიამოვნებით ავასრულე დედის ბრძანება, და თითო ნაჭერი გადავუგდე სამივეს. ეტყობოდათ, რომ ბურთაობაში ისინიც გაწაფული იყვნენ. ორმა მათგანმა თითები ისე გამოჰკრეს ჰაერში მოტრიალე ხორცს, როგორც მიმინომ ბრჭყალები მწყერს; მხოლოდ ერთ იმათგანს, რომელიც უფრო მოზრდილი იყო, გაუვარდა ძირს. „“ აი, დაგესხა თავს ლაფიო!“ – მიაძახეს აქედიქიდან: „ვერ ყოფილხარ ბატონის ერთგულიო!“ შერცხვა ბიჭს, მაგრამ ხორცის ნაჭერი მარჯვედ მომუჭნა. „პაღური მაგასო!“ – ბრძანა ბატონმა; მისცვივდნენ პატარა ბიჭები და ჰკრეს პაღური. საკვირველია! ეს პაღური არც მეპაღურეებს და არც საპაღურეს არა სწყენიათ. შეიქნა ერთი საზოგადო სიცილი და ხარხარი. პატარა ბიჭებს პურიც გადაუგდეს და ისინიც სიამოვნებით გაცვივდნენ გარეთ, რომ პირი ჩაეგემრიელებინათ. სუფრაზე ღვინოს არავის არ აძალებდნენ, მხოლოდ მერიქიფეებს ეჭირათ ხელში ღვინით სავსე დოქები და, დაიცლებოდა თუ არა ვისიმე ჭიქა, მაშინვე აავსებდნენ. სადღეგრძელოები არ იცოდნენ. პირველს ჭიქას რომ აიღებდნენ, მაშინ კი პირჯვარს გამოისახავდნენ და იტყოდნენ: „დიდება ღმერთსა! მოწყალესა ერთსა! ღმერთო, გაუმარჯვე ბატონსა და ყმებსა, აქა მბრძანებელსა! შენდობა, მამაო!“ – ეტყოდნენ მღვდელსაც და გადაჰკრავდნენ ღვინოს. მერე კი იმდენსა სვამდნენ, რამდენიც უნდოდათ. სამიზეზო სადღეგრძელოები კი ფიქრადაც არ მოსდიოდათ.

სადილი რაც უფრო გრძელდებოდა, უფრო და უფრო ეტყობოდა მხიარულება ყველას. იცინოდნენ, ხუმრობდნენ და სასაცილო ამბებს ამბობდნენ, სიცილსა და მუსაიფში ხანდახან ფარეშებიც გამოერეოდნენ, მაგრამ თავი კი ზრდილობიანად ეჭირათ.

გათავდა სადილი, სუფრა აალაგეს, ფარეშებმა ხელი დააბანინეს ისევ ყველას და წავიდ-წამოვიდნენ. სახლში დარჩნენ მხოლოდ ბატონები. იმ დროში ნასადილევს ძილი ყველასათვის აუცილებელი საჭირო იყო და ამიტომ დედ-მამა საწოლ ოთახში

დარჩა. მე კი სასტუმრო ოთახში შემიყვანეს და იქ დამტოვეს: „იყავი მანდო და, როცა ძილი მოგინდეს, წამოწევი ტახტზე, მუთაქა მანდერ არიო, მიიდევი და დაიძინეო. სანამდის არ აგრილდება, კარში არ გაგიშვებთ, ხომ ხედავ, რომ სიცხით დედამიწას ალმური ასდისო. ყოველი ცხოველი გაბოროტებულია: ან ბრაზიანმა ძაღლმა არ დაგგლიჯოს, ან გველმა არ დაგკბინოსო. რო აგრილდება, მაშინ კი პატარა ბიჭებიც გამოიღვიძებენ და იხტუნეთ ერთად ეზოში, რამდენიც გინდოდეთო“.

მომიკეტეს კარები და დამტოვეს მარტო. ეს პირველი შემთხვევა იყო ჩემს სიცოცხლეში, რომ მარტო დავრჩენილიყავი, და ისიც კარდაკეტილ ოთახში, დავლონდი და დავიწყე ფიქრი. მე გული ისევ ჩემი სოფლისაკენ მქონდა. „მართალია, ამისთანა სიცხეში, – ვიფიქრე გუნებაში, – მზეში ყოფნა და წანწალი არ ვარგა, მაგრამ მაგიერად რა სჯობია იმას, რომ ხის ქვეშ ჩეროში იჯდე და დანასობიას ან კენჭობიას თამაშობდე! და აქ კი, არ ვიცი, რა უნდა გავაკეთო? ძილიო, რომ მეუბნებიან, განა ძილისგუდა ვარ, რომ დღეც ვიკოტრიალო?“ ამგვარი ფიქრები სევდასავით მომაწვნენ გულზე და ყელში რაღაც ბურთივით გამეჩარა. უცბად რაღაცამ გრიალი დაიწყო, მივიხედე კედლისკენ და შევნიშნე (თურმე კედლის საათი იყო), თითქოს კოლოფის მზგავსი შეიძრაო, გაიღო კარები, გამოხტა გუგული, სამჯერ დაიძახა „გუგუ, გუგუ“-ო და შეჰყო ისევ თავი, დაიმალა. წამოვვარდი ზეზე, დამავიწყდა ჯავრიც, მწუხარებაც, ვიფიქრე: „ეს გუგული სად შემოფრენილა-მეთქი“, ის სოფელშიც ვიცოდი, რომ გუგული ბუდეს არ იკეთებდა და სხვის ბუდეში სდებდა კვერცხებს. ვსთქვი: „სწორედ მერცხლის ბუდეა აქა და იქ ზის-მეთქი“. მოვინდომე, რომ მივპაროდი და ქუდი დამეხურა ზედ. მივეპარე ფეხაკრეფით, ნელ-ნელა, დავდგი სკამი და შევდექი ზედ, მაგრამ მაინც ვერ ავწვდი. საათი მაღლა იყო ჩამოკიდებული, სკამი სკამზე დავდგი და ისე ვაპირებდი მიპარვას, შევპოტინდი. მაგრამ ამ დროს გამომისხლტდა სკამი, გადმოვვარდი და გამხდა ბრეგვა იატაკზე. ხმაურობაზე გამოცვივდნენ მეორე ოთახიდან და, გაშხვართული რომ მნახეს იატაკზე, ჯერ შეშინდნენ, მაგრამ მერე კი, რომ მნახეს არა მიჭირდა რა, სიცილი აიტეხეს. მე შემრცხვა და მოვრთე ტირილი. გული ამომიჯდა და ვეღარაფრით ვეღარ გამაჩერეს, სანამ ჩემმა უფროსმა დამ არ მომკიდა ხელი და არ წამიყვანა სამოახლოში,

სადაც ჩამი ძიძაც სტუმრად იყო.

დედაჩემი დიდი ძველებური ოჯახის ასული იყო. 1820-ში, თეოფილაქტეს დროს, ქუთათელი და გენათელი რომ დააპ-ატიმრეს და აჯანყება მოხდა, იმ აჯანყებულების მეთაურად ითვლებოდა დიდი ივანე აბაშიძე, ახალციხეს მოკლული. ეს ივანე დარეჯან ბატონიშვილის, პირველი სოლომონ მეფის ასულის შვ-ილი იყო და დედიჩემის მამა. აჯანყებულები რომ დაიმორჩილეს და დაამშვიდეს (უნდა მოგახსენოთ, მისთანა აჯანყება არ ყოფილა, რომ ხალხს რამე ძალადობა ეხმაროს, მხოლოდ უკმაყოფილებას აცხადებდნენ პირდაპირ, დაუფარავად), აბაშიძის ოჯახი აიკლეს და იმისი ცოლშვილიც სხვებთან ერთად ტყვედ წაიყვანეს. გუ-რიის უკანასკნელი მთავარი, მამია გურიელი, ღვიძლი ძმა იყო აბაშიძის ცოლის: გამოესარჩლა დასა და დისწულებს, იშუამ-დგომლა მთავრობასთან და ტყვეები, გარდა დარეჯან ბატონ-იშვილის ერთი უფროსი ვაჟისა, უკანვე დააბრუნეს გზიდან. მაშინ დედაჩემი იყო 12 წლისა და ყველაფერი გულის ფიცარზე დაებეჭდა. აბაშიძის სახლობა დაბრუნდა, მაგრამ ყმა და მამული ჩამორთმეული დაუხვდა, ოჯახი აკლებული და განადგურებული . საზრდო რომ აღარა ჰქონდათ და პატრონიც აღარავინ ჰყავდათ, გურიის მთავარმა გადაიყვანა თავის ოჯახში და ცდილობდა, რომ მათი მწუხარება მომავლის იმედებით როგორმე გაექარვებინა. ყველაზე უფრო დასევდიანდა თურმე დედაჩემი: ამას თერმე დარეჯან ბატონიშვილი აგონდებოდა, რომელიც შვილსავითა ზრდიდა და ანებივრებდა, როგორც შესანიშნავ ბავშვს. დარეჯან ბატონიშვილისა არ იყოს, გურიელმაც განსაკუთრებული ყუ-რადღება მიაქცია დედაჩემს. იმ დროს, როგორც სხვა ყოველ ქართველ დიდ-ოჯახებში, გურიელის სასახლეშიაც თითქმის შინაკაცებად ითვლებოდნენ ფრანგის პატარები და დიდი გავლ-ენაცა ჰქონდათ ოჯახებზე.

ამ ევროპულად განათლებულმა და გონებაგანვითარებულმა მეცნიერებმა დედაჩემზედაც დიდი გავლენა იქონიეს: მათი მეოხებით შესწავლილი ჰქონდა, სხვათა შორის, ექიმობა და მეურნეობა. რაც კი იმ დროში ქართველ-ქალის ხელიდან გამოვიდოდა, ყველაფერი ზედმიწევნით იცოდა: იყო კარგი მწიგნობარი, მეოჯახე, მოხელსაქნარე და მასთანაც კარგი აღმზრდელი. ცნობისმოყვარეობასთან შრომისმოყვარეობაც შეთვისებული ჰქონდა: დილას მამლის ყივილზე რომ წარ-

მოდგებოდა, დაღამებამდე ფეხზე იდგა და უსაქმურად კაცი ვერ ნახავდა: „სიზარმაცე და უსაქმურობა დედა არის ყოველგვარი ბოროტებისაო“, იტყოდა ხოლმე: „და კეთილი საქმე კი იგივე ლოცვა, ვედრებააო“. მოსამსახურეებს ყოველთვის თვალყურს ადევნებდა, რომ ცუდი არა ჩაედინათ რა. უსაქმოდ არავის გააჩერებდა, ყოველგვარ ხელობას ასწავლიდა მათ და ზოგს წიგნსაც აკითხებდა. მაშინ, ბატონყმობის დროს, ამგვარი ქცევა საარაკო იყო და დედაჩემის მოქმედებაც ბევრს თვალში ეჩხირებოდა. მკაცრობისა და მრისხანების სახელი ჰქონდა გავარდნილი, რადგანაც თავი მძიმედ ეჭირა. „თუ თავი გაუყადრე ბრბოს, პირს შეგაჩვევს, აღარად ჩაგაგდებს და, რაც უნდა ურჩიო, აღარ დაიჯერებსო“, – ამბობდა. სასახლეში მისი ყველას ეშინოდა და დიდი ხათრიცა ჰქონდათ. მაშინ მეც ისე მეგონა, როგორც სხვებს, რომ დედაჩემი ცივგული და მრისხანე იყო, მაგრამ გონებაში რომ ჩავხვდი, მაშინ კი გამოვიკვლიე სიმართლე: ის იყო ნამეტანი ჩვილი გულის მექონი და მოყვარული, მაგრამ დიდ-ოჯახში ნამყოფი, დარეჯან ბატონიშვილის გაზრდილი და პატარების ნამოწაფარი, განგებ პირბადეს იფარებდა, მხოლოდ კეთილის განზრახვით. უნდა გენახათ მაშინ, როდესაც სასახლეში ავად ვინმე გახდებოდა, გინდ უკანასკნელთაგანიცა!.. დღე და ღამ მოსვენება აღარა ჰქონდა და თავის ხელით უვლიდა, როგორც შვილს. გაჭირვებულის დახმარება რჯულად ჰქონდა დადგენილი, სულ სხვებზე ჰფიქრობდა და სხვებისთვის, თითქოს თავის საკუთარ პირადობაზე ხელაღებული ყოფილიყოს, მუდამ მწუხარებაში იყო, და ყოველ ფერიცვალობა დღეს მტირალი იჯდა ხოლმე. ამბობდნენ: ამ დღეს რაღაც ძველებური ამბავი აგონდებაო.

სულ სხვა ბუნების, მიმართულებისა და ხასიათის იყო მამაჩემი. უკანასკნელ დროში წერეთლები მძლავრობდნენ და სახუცის ოჯახი კი, მთავრობისაგან ზურგმომაგრებული, ყველაზე ბატონობდა. იმ დროს მამაჩემი დედისერთა მცირეწლოვანი ობოლი ყოფილა; ბიძებიც გადავარდნილი ყოფილან, მეფე სოლომონს ჰხლებიან თან. ქვრივ-ობოლს ვინ არა სჩაგრავს, და, რასაკვირველია, შეძენის სურვილით გატაცებული სახუცესიც არ დააკლებდა ხელს. ერთხელ სახუცის მოურავი მოსულა ბებიაჩემთან და მოუხსენებია: „თქვენ რომ ეზოში ძელქვის პატარა სახლი გიდგათ, სახუცესს სურს, რომ დაუთმოთო“. პატრონს,

რასაკვირველია, შორს დაუჭერია ეს ამბავი, მაგრამ მოურავს მაინც მიუყვანია მუშები, დაუნგრევია სახლი და გადაუტანია. გამწარებულ ბებიაჩემს სახუცისთვის წიგნი მიუწერია: „დიდო ზურაბ წერეთელო! გრცხვენოდეს უკადრისი საქციელისო. დავიმარტოხელე ქვრივ-ობოლი და სახლს თავზე გვანგრევენო. ვინ იცის, დრო რას მოიტანს, თუ ღმერთმა ინება და ჩემი მაზლი შინ მშვიდობით დაბრუნდა, მაშინ დრო გადაბრუნდება და შენც ესევე საქმე მოგივაო“. პასუხად ზურაბ წერეთელს აი, რა მოეწერა: „აბაშიძის ქალო, ენა დაიმოკლე, თორემ, ხომ იცი, დროც ჩემ ხელთ არის და გასავალიცო. ჩაგწერ სიაში და შენი ობლიანა მოზდოკში ამოგაყოფინებ თავსო!“ ამ მუქარით შეშინებული ქვრივი გაჩუმებულიყო, მეტი რა გზა ჰქონდა, და შვილსაც ისე უფრთხილდებოდა, რომ მუდამ გვერდში უჯდა და აღარსად უშვებდა. ამის ბრალი იყო, რომ მამაჩემი შინაკაცად იყო გაზდილი და მხოლოდ ის იცოდა, რაც დედამისს ესწავლებია. მუდამ დედის კალთაში თავის დებას ისეთი ზედგავლენა ჰქონდა მამაჩემზე, რომ იმას მთელ მის სიცოცხლეში თვითნებობა და ახირებულობა ზნედ ჰქონდა გადაქცეული: სძულდა ნადირობა, რაც იმ დროში მებატონეების ჩვეულება იყო, ეჯავრებოდა აქეთ-იქით სიარული და სულ სახლში იჯდა; შინაც არას აკეთებდა, ამბობდა: „კაცი სიმშვიდისა და მოსვენებისათვის არის გაჩენილიო“. არც თვითონ შრომობდა და არც სხვას აწუხებდა. უყვარდა ძილი, აგრეთვე არ სწყინდა, როცა ხედავდა, რომ უსაქმური მოსამსახურეები მთელი დღე მხარ-თეძოზე წამოწოლილი კოტრიალობდნენ სახლში. პირის გემო იცოდა, უყვარდა კარგად ჭამა და სულ იმას იძახოდა: „არიქა, მშიერი არავინ დარჩეს სახლში, დიდსა და პატარას, ყველას სამყოფად აჭამეთო“. ბუნებითაც ნამეტანი გულკეთილი იყო, შური და ბოროტება არ ესმოდა რა იყო; მაგრამ ერთ უბრალო რამეზე უცბად იცოდა გულის მოსვლა, და მაშინ აღარ დაზოგავდა გინდ შორებელი ყოფილიყო და გინდ ახლობელი.

ეს ზნე მოუვლიდა ხოლმე უფრო ხშირად მაშინ, როდესაც უნებურად გამოაღვიძებდა ვინმე, მაგრამ სიფიცხე დიდხანს არ გასტანდა. მოვიყვან რამოდენიმე მაგალითს: ჩვენში, როგორც შობის წინ ალილოზე, ისე საალდგომოდ ჭონაზე დადიოდნენ ხოლმე მომღერლები. ერთხელ იმ დროს მოვიდნენ ჩვენსა მეჭონეები და დაიწყეს „ჭონა“, როცა მამაჩემს ეძინა. „ალათასა, ბალათასა, ხელი ჩაჰკარ კალათასაო“, რომ შემოსძახეს,

მაშინ გამოეღვიძა მამაჩემს და მიაშურა. მომღერლებმაც რომ დაინახეს ლომივით კაცი, პერანგის ამარა, თავშიშველა, ფეხშიშველა, მათკენ მუქარით მიმართული, დაფრთხნენ; გადაცვივდნენ ზოგი აქეთ, ზოგი იქით ყურეზე, თავს უშველეს, მაგრამ თითო-ოროლა აქა-იქ მოგროვებული კვერცხები კი სულ დაემტვრათ. მამაჩემი გამობრუნდა და უბრძანა მოურავს: „შეიტყვე, ვინ იყვნენ ეგ მეჭონეები, რომ ცოცხალი არ გადავარჩინოო“. ამაზე დიდი ფიციც დასდვა, მაგრამ, რომ გამოიძინა და კაი გუნებაზე დადგა ბევრი იცინა და თავის ბრძანებაც გამოსცვალა: „შეიტყვეთ ვინ იყვნენ ის საცოდავები, რაც დამტვრევიათ კვერცხები, სასახლიდან უზღვევით და ამას გარდა, კარგადაც დაასაჩუქრეთო“. ეს ხასიათი რომ იცოდნენ მისი, მძინარის ყველას ეშინოდა და ფხიზელს კი არავინ ერიდებოდა. ოჯახის საქმეში არ ერეოდა. სულ დედაჩემის ხელში იყო; მაგრამ მამაჩემის ახირებულობა ბევრჯერ ხელს უშლიდა და ამ ორს, სრულიად ერთმანეთის საწინააღმდეგო ბუნების მექონ ადამიანთ, ხშირად ჰქონდათ ერთმანეთში საყვედური. დედაჩემს არ მოსწონდა მამიჩემის ყოფაქცევა, მაგრამ ბევრს უთმობდა. როგორც კი შეიქნებოდა შუადღე და გუგული თორმეტჯერ დაიძახებდა „გუგუს“, მამაჩემი მაშინვე სადილად დაჯდებოდა. ადრე რომ მონდომებოდა სადილი მაინც არა სჭამდა. უცდიდა გუგულს და მოთმინებიდან გამოსული ყვიროდა: „რა არის, ეს რჯულძაღლი, რო ასე აგვიანებს და სასადილოს არ დაუკრავსო?“ ესეები ყველა, დედას არ მოსწონდა და ხშირად ეტყოდა ხოლმე: შენი ცოდვა მიეცეს, ვინც შენ აგრე გამოგზარდაო“. ამგვარი ახირებული ხასიათი ოჯახში მოსაწონი არ არის, როგორც წესისა და რიგის ამრევი, მაგრამ სასახლეში კი ყველას ვაჟბატონი უფრო უყვარდა, ვიდრე ქალბატონი. რასაკვირველია, მრისხანე დედაჩემს არ უყვარდა არავის დასჯა, მხოლოდ სიტყვითა და შეხედულობით იყო საშიში. ხშირად იპატივებდა ხოლმე მამიჩემისაგან გულმოსულობით გაწირულს, მაგრამ მაინც ყველა მრისხანედა თვლიდა.

ერთხელ მოცლილი ფარეშები წასულიყვნენ შეშის მოსატანად. ტყე იქვე ახლოს იყო: თითო კონის შეკვრას, რასაკვირველია, დიდხანს არ მოუნდებოდნენ, მაგრამ დაღამებამდე მაინც რად დაბრუნდებოდნენ სასახლეში? დარჩენილიყვენ სათამაშოდ და, სხვათა შორის, „ტირილობია“ ეთამაშნათ: გადააფარებდნენ

თურმე ჩოხას შეშის კონას, დახურავდნენ ქუდს, ერთი მიუჩოქებდა, ორი იქით-აქეთ ხელს მოჰკიდებდა და სხვები ზარს ააყოლებდნენ მოთქმით ტირილს, ვითომდა მკვდარიაო; ხან ერთმანეთს ტიროდნენ, ხან თურმე მოურავს, ხან ხელოსნებს, ხან მზარეულებს, ხან ვის და ხან ვის. ამ ხანად თურმე რიგი მოურავზე მიმდგარიყო. იმასაც გაეგო, გული მოსვლოდა და ბატონს დააბეზღა: „თქვენ გტიროდენო". მამაჩემს გული მოუვიდა; მიაყვანია მომტირლები და მათი საქმე ცუდად იყო, რომ დედაჩემი არ გამოსარჩლებოდა: „როგორ გეკადრება აგრე გამოურკვევლად გარისხებაო? ტირილიც არის და ტირილიც არისო. ვინ იცის, რა სიტყვებს ამბობდენო? ეგებ მართლა წარმოიდგინეს, რომ ბატონი აღარა გვყავდეს, რა დღეში ჩავცვივდებოდითო და იმას მოსთქვამდენო!" ამის გამგონე ბიჭებმა გული მოიცეს და შეჰფიცეს: „შენი ხატი ნუ გაგვიწყრება, ჩვენ თქვენი ხსენება არ გაგვებედოს, და ღმერთმა ნუ მოგვასწროს მაგ დღესაო. ჩვენ მხოლოდ მოურავი ვიტირეთო". მამაჩემს გაეცინა და ბრძანა: „კარგი, აღარ დაგსჯით, მაგრამ გაიმეორეთ კი ახლავე, როგორ იტირეთ მოურავიო". იმათაც, რასაკვირველია, შემოიტანეს შეშის კონა, გადააფარეს ჩოხა და შეჰქნეს ღრიალი: „ვაიმე მოურავო" და შეიქნა კომედია. სათითაოდ იტირეს სუყველამ, დიდმა, პატარამ, ვინც კი ოჯახში იყო, თავი მოიყარა, შეიქნა ერთი საზოგადო მხიარულება, ასე გაშინჯეთ, დედაჩემიც კი მეორე ოთახში იჯდა და ცდილობდა სიცილი შეეკავებინა. ცუდ გუნებაზე იყო მხოლოდ მოურავი და მეორე დღეს მოციქულიც მოუგზავნა მამაჩემს: „თუ შეიძლებოდეს, რამდენიმე ხნით დამითხოვეთ, რომ სახლში წავიდეო".

ეგებ ვინმემ იფიქროს, რომ ამგვარი საქმეების ჩამდენი და საქმეში აჩქარებული მამაჩემი მჩატე ჭკუის ყოფილიყოს. სრულიადაც არა, ძლიერი გონების კაცი იყო, მოსწრებული და ენამჭევრი, თუმცა კი ხშირად ენამწარეც. დედაჩემი იტყოდა ხოლმე: „ამ ჩეშს შვილებს მამამისის ენა გამოჰყვათ, დახურდავებულიო". ჩვენ ხუთნი და-ძმანი ვიყავით, ღვთის მადლით, არც ერთს არ გვქონია სუსტი ენა და აქედან შეგვიძლია ვიგულისხმოთ, თუ რა უნდა ყოფილიყო მამაჩემის დახურდავებული ენა? სწორედ სასიამოვნო და საყვარელი სანახავი იყო მამაჩემი, როდესაც გუნებაზე იყო. იმას რომ სწავლა მიეღო და ცხოვრებაში განვითარება ჰქონოდა, შესანიშნავი რამე იქნებოდა. მაგრამ ნამე-

ტან გულკეთილობასთან შეერთებულ გულფიცხობას სულ სხვა ბეჭედი დაესვა, და, თუ დედაჩემი არ ყოფილიყო, ოჯახში ყოველიფერი არეულ-დარეული იქნებოდა. ამას თვითონ მამაჩემიც გრძნობდა და დამშვიდების დროს, დიდი პატივისმცემელიც იყო ცოლის ნება-სურვილისა. მიუხედავად მისი ახირებულობისა, გარეშეებსაც ძალიან უყვარდათ მამაჩემი და მთავრობაც დიდ პატივსა სცემდა სიმართლისა და პირდაპირობისათვის, და ბევრ რამესაც უთმობდა. ერთხელ გენერალ-გუბერნატორმა გაგარინმა დაიბარა: „მოდი ახლავე ჩემთან, უნდა მოგილოცო ხელმწიფის წყალობაო“. ბზობა დღე იყო. მივიდა მამაჩემი. გაგარინმა მიულოცა და უთხრა, რომ ხელმწიფის „ბლაღოვოლენიე“ მოგივიდაო. მამაჩემს იამა და დაჯდა, დაუწყო ცდა, როდის ჩამაბარებენ „ბლაღოვოლენიესო“: იცადა, იცადა, სადილობა გადავიდა, მამაჩემმაც მოთმინება დაჰკარგა და მიაძახა: „თუ მიბოძებთ, მიბოძეთ, ეგ რაღაც „ბლაღოვოლენიე“ არისო!“ გუბერნიის მმართველს გაეცინა და უთხრა თარჯიმანის პირით: „ბლაღოვოლენიე“ უმაღლესი მადლობა არისო“. მოთმინებიდან გამოსული მამაჩემი წამოვარდა ზეზე და მიაყვირა: „ღმერთმა უმადური გამყოფოს, უსადილოდ დამტოვეთ! დღეს ბზობაა, მაგას ერთი კარგი ზურგიელი მერჩიაო!“– სთქვა და გამოვარდა გარეთ. არ გაუვლია ნახევარ საათს, რომ ჩვენსა თარჯიმანი მოვიდა, გაგარინის გამოგზავნილი, თანაც ერთი წყვილი დიდრონი ზურგიელი მოიტანა. „ეს მიახლებია შენთვისო – შემოეთვალა გუბერნატორს, – და „ბლაღოვოლენიეც“ კიდევ სხვა იყოს ზედმეტადო“. რასაკვირველია, სრულიად დაკმაყოფილებულმა მამაჩემმაც დიდი მადლობა შესწირა.

მამაჩემის ახირებული ხასიათის ასახსნელად ბევრი რამ სასაცილო შემთხვევა მახსოვს.

ფოტოგრაფია რუსეთში ახალი შემოღებული იყო. ჩემ ძმას გადაეღო თავისი სახე და გამოეგზავნა. უწყება მოგვივიდა. მე გიმნაზიაში მიმეჩქარებოდა და დავიბარე შინ: რომ დავბრუნდები, ფოსტიდან გამოვიტან-თქო. მამაჩემს სულმა აღარ მოუთმინა და თურმე თვითონ წავიდა ფოსტაში. შევიდა, ნახა, რომ ყურადღება არავინ მიაქცია, მიიხედ-მოიხედა, სკამიც ვერსად დაინახა, რომ დამჯდარიყო: დგას ფეხზე სხვებთან ერთად და ჰფიქრობს გუნებაში: ეს რას ნიშნავს! სადაც შევდივარ ყველგან დაბრძანდის მეუბნებიან და სკამს მიდგმენ, და ეს კი, ვიღაც

არის, ბუზადაც არ მაგდებსო! ფოსტის უფროსი ახალი დანიშნული იყო და მამაჩემს არ იცნობდა. მამაჩემმა ერთხანს იცადა და ბოლოს, რომ მოთმინება დაჰკარგა, მივიდა და უთხრა:

– კიდევ დიდხანს გინდა რომ მაცდევინო? მომეცი ჩემი ილიკოს გამოგზავნილი, თუ რამე იყოს, და გამისტუმრე.

– ილიკო ვინ არის? – ეკითხება გაკვირვებული ფოსტის უფროსი.

– ილიკო ვინ არის? ვინ არის და ჩემი შვილი, ხელმწიფე იმპერატორის მოსამსახურე – კანვოი.

– მე ვერ ვიცნობ.

– ოხ შენ თუ არ იცნობ, მაშ პური ვეღარ უჭამია! იმ კაცს სასახლეში იცნობენ და შენ აქ, გინდ იცანი და გინდ არა!

– ყოველიფერი კარგი, მაგრამ თვითონ თქვენ ვინღა ბრძანდებით?

– მე? თავადი როსტომ წერეთელი.

– ვერც თქვენ გიცნობთ.

– ახლა ხომ გეუბნები, ვინცა ვარ!

– ეგ არა კმარა.

– მაშ, ხატზე არ გინდა, რომ შემოგფიცო?

– ფიცი რა საჭიროა, წადით და მოწმობა მოიტანეთ.

– მოწმობა? რისი მოწმობა?

– მისი, რომ სწორედ თავადი როსტომ წერეთელი ხართ.

– მერე-და ვის უნდა გამოვართვა ეგ მოწმობა?

– პოლიციაში, კვარტალს.

აქ მამაჩემმა მეტი შეურაცხყოფა ვეღარ აიტანა და სტაცა კისერში ხელი... შეურაცხყოფილი ფოსტის უფროსი გაიქცა საჩივლელად პირდაპირ გუბერნატორთან. დაიბარეს მამაჩემი. შევიდა თუ არა ზალაში, მაშინვე საყვედურით მიმართა გუბერნატორს: მთელი ხმელეთი ხელში გიჭირავთ და კაცებს ვეღარ შოულობთ, თუ როგორ არის თქვენი საქმე, რომ ვიღაც გიჟებს და მასხარებს ნიშნავთ?

– როგორ! რა ამბავი იყო? რა ჩაგიდენიათ? – ეკითხება გუბერნატორი.

– როგორ თუ რა ჩამიდენია! დიდმა იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა დამამტკიცა თავად როსტომ წერეთლად, ნიკოლოზმა ხელი მოაწერა, ადექსანდრე მეორემ ბეჭედი დაუსვა, და ახლა, ეს ვიღაც ოხერი, სამი დიდი ხელმწიფის

მონიჭებულ წყალობას ისე მართმევს და მხდის, თითქო მაგისი შეკერილი ჩოხა-ნაბადი იყოს! მეუბნება, რომ ეგ ყოლიფერი ჩალადაც არ ღირს, თუ პოლიციაში არ წახვედი და იქ ხელახლა კვარტალმა, მაქსიმე მგალობლიშვილმა არ დაგამტკიცათ.

– ეგ ყოველიფერი კარგი, მაგრამ თქვენ რაღა უპასუხეთ?

– საპასუხო რა მქონდა?! რისიც ღირსი იყო, კიდევაც მივანიჭე.

– მაშ, აღიარებ, რომ შეურაცხყოფა მიაყენე?

– რას ამბობთ? როგორ თუ შეურაცხყოფა?! ჩემი საცინლად აგდება რომ კიდეც ამეტანა, რა ნება მქონდა, რომ მთავრობის შეურაცხყოფა დამეთმო მაგისთვის?

– ხელი შეახეთ?

– არა, ისე, კისერში წავავლე.

– მეტი არაფერი?

– როგორ არაფერი. გადმოვღუნე და სამიოდე ჯოხი ვზუზღე, ერთი ჩემი გაკიცხვისათვის და ორიც – მთავრობის შეურაცხყოფისთვისო. – ამას ისეთი გულმოსულობით ამბობდა, რომ ვერც თვითონ გუბერნატორმა და ვერც მისმა ჩინოვნიკებმა სიცილი ვეღარ შეიკავეს. ბოლოს, როდესაც აუხსნეს მამაჩემს მისი შეცდომა, შეწუხდა, მიუბრუნდა იქვე მდგარ ფოსტის უფროსს და უთხრა: – „შე ცუდო კაცო, მე რა ვიცი ახალი რიგისა და წესებისა? რომ მნახე, შემოვედი ერთი უსწავლელი, ადამის ხნის კაცი, აგეხსნა ჩემთვის, რასაც ახალი კანონები გეუბნებიან, თვარა: მე შემოვდივარ ზრდილობიანად, შენ კი ისე მიბღვერ, თითქოს შენი მოსისხლე მტერი ვყოფილიყო! სხვა რომ არა იყოს რა, ყმაწვილი ხარ, ჩემი ჭაღარისათვის მაინც უნდა გეცა პატივიო“. ეს საქმე ბოდიშითა და მორიგებით გათავდა. შემდეგ დიდი მეგობრებიც იყვნენ მამაჩემი და ის მისი მონათლული ჩინოვნიკი: ყოველ დღესასწაულების წინ, საშობოდ, საახალწლოდ, საალდგომოდ, დიდ მოსაკითხებს, როგორც მეგობარს, უგზავნიდა ხოლმე მამაჩემი და ისიც დიდი მადლიერი იყო: მოუვიდოდა თუ არა მამაჩემს მისი შვილების წიგნები რუსეთიდან, თვითონ ფოსტის უფროსი მოარბენინებდა ხოლმე მამაჩემთან და აღარც კითხულობდა: „ქტო ტაკოი როსტომ წერეთელიო?“

კულებიაკინი ჭკუიანი და კეთილი კაცი იყო და ხალხსაც ძალიან უყვარდა, მაგრამ ერთი წუნი ჰქონდა: უცბად რაღაც მოუვლიდა და აყვირდებოდა ხოლმე. მაშინ მის მრისხანებას საზღვარი აღარა ჰქონდა. ამ გუბერნატორს ჩვეულებად ჰქონდა,

რომ სადმე წავიდოდა სოფლად, ამალას იახლებდა და წინ ბაირაღს გაიძღოლებდა. ერთხელ, საჩხერეშიც ამგვარად მოვიდა. თითქმის მთელი საწერეთლო, დიდი და პატარა, თავადაზნაურთაგანი, შუაგზაზე მიეგება და თან წამოჰყვა. კულებიაკინმა თავმომწონედ თავისი ბედაური შეათამაშა. ცხენს რაღაცა წასცდა. ერთმა ახალგაზრდათაგანმა თ. ა. მ. სიცილი აიტეხა. გუბერნატორმა შეჰყვირა თავისებურად. ახალგაზრდა უადგილო მხიარულებისათვის გაქაჩეს და სატუსაღოში ქუთაისისკენ უპირებდნენ გაგზავნას. ეს ყველას ეწყინა, მაგრამ კრინტი ვერავინ დასძრა. თავჩაღუნული მიჰყვებოდნენ დიდხანს. ბოლოს შენიშნეს, შორს რომ ერთი დონის ყაზახი რუსი მოდიოდა ცხენით. მამაჩემი დაწინაურდა და რომ დაუახლოვდა ყაზახ რუსს, ჩამოხტა ცხენიდან და მძიმედ თაყვანი სცა. ეს სუყველამ დაინახა. კულებიაკინმა წარბი შეიკრა და გამოიკითხა: თუ რად ჩაიდინა როსტომმა მაგისთანა უსაქციელობაო. მამაჩემმა უპასუხა:

– რუსი გახლდათ და პატივი არ მეცაო?

– კი, მაგრამ თავადიშვილს როგორ გეკადრება დონის ყაზახის წინ თავის მოთხრაო. განა ვერ შეატყე, რომ უბრალო ვინმე იყოო?

– როგორ არაო, მაგრამ შეიძლება ერთი ათი წლის იქით დიდი კაცი გახდეს და მეც მომადლიერებული მეყოლება, ხომ მოგეხსენებათ, წინწაძღოლილი საქმე, ხანდახან კაცს კეთილად გამოადგებაო.

კულებიაკინი დაფიქრდა, გაიცინა და ბრძანა, რომ სატუსაღოში გასაგზავნი უკანვე დაებრუნებინათ.

მამაჩემი თავის დროზე განთქმული მოჭადრაკე იყო, ვერავინ უგებდა. განსაკუთრებით ღენერლის შტაბის აფიცრები იყვნენ მონდომებული, რომ როგორმე მოეგოთ, მაგრამ ვერას აწყობდნენ. ერთხელ ღენერალ-გუბერნატორს, გ. ერისთავს, შემოეთვალა თბილისიდან: „ერთი შესანიშნავი მოჭადრაკე პოლკოვნიკი გვეწვია, შენთან თამაში სურს და, თუ დრო გაქვს, მოდი, ჩემთან არისო. აბა, შენ იცი, თუ შენებურად გვასახელებ ქართველებსო!“ მამაჩემიც წავიდა და გაიმართა თამაშობა. პოლკოვნიკმა დაინახა, რომ მოპირდაპირე ახირებულად ეთამაშებოდა და ჰკითხა: თქვენ, როგორც პირველსავე გამოსვლაზე გეტყობათ, თეორია არ უნდა იცოდეთო: კუთხის პაიკი რა ხელმოსაკიდებელი იყოო?

– თეორია რა არის? – ეკითხება მამაჩემი.

– სხვადასხვა სათამაშო კანონები.

– ჩვენ, ქართველებმა, ერთი კანონის მეტი არ ვიცით: ისე უნდა ეთამაშო, რომ მოპირდაპირეს მოუგო.

– ეგ მართალია, მაგრამ უთეორიოდ არ შეიძლება.

– არ ამიხსნით მაინც, რა არის თეორია?

– სხვადასხვა გამოჩენილ მოჭადრაკეთა ნათამაშევი, რომელიც სხვებისთვის სამაგალითო კანონად დარჩენილა.

– ჰო, ისემც კარგი დაგემართოს! ისინიც ხომ ჩემისთანა მიწიშვილები იქნებოდნენ, ციდან ხომ ვერ ჩამოფრინდებოდნენ? ახლა ჩემ თამაშსაც უგდეთ ყური და, თუ მოგეწონოთ, ჩაწერეთ და თეორია იქნებაო.

პოლკოვნიკმა დაიწყო თამაში და არ გაუვლია დიდხანს, რომ კიდეც წააგო. შეწუხდა და სთქვა: „აშიბკაო“. ითამაშეს მეორე, კიდევ წააგო და სთქვა: „აშიბკაო“; მესამე, მეოთხე, მეხუთე... გაცხარებული პოლკოვნიკი აგებს და თან იძახის: „აშიბკა, აშიბკაო“. მამაჩემს გაეცინა და უთხრა: „პოლკოვნიკო, ტყუილად ნუ ფიქრობ, რომ მოიგო! სანამ ეგ ვიღაც „აშიბკა“ გადაგკიდებია, მაგას თავიდან არ მოიშორებო!“ ეს ხუმრობა მის მოპირდაპირეს ეწყინა, შეურაცხყოფად მიიღო და ხმამაღლა ლაპარაკი დაიწყო. მამაჩემმა დამშვიდებით უპასუხა: „ნარდი, ჭადრაკი და სათამაშოები სასიამოვნოდ და დროს გასატარებლად გამიგონია ჩვენშიო. ხუმრობაც შეშვენის და მეც ჩემი ქვეყნის ჩვეულებაზე ვადგივარო, და თქვენში თუ საწყენი და გასაჯავრებელი ყოფილა, ჩემთან რა გინდა, ისევ თქვენებთან გეთამაშნაო?“ გაჯავრებულმა დაავლო ქუდს ხელი და გამოვარდა გარეთ.

აი, ამისთანა ხასიათის კაცი, რომელიც გარეთ, სხვაგანაც არ იშლიდა თავის ახირებულობას, რა უნდა ყოფილიყო შინაურობაში, სადაც დამოუკიდებელი ბატონი იყო? მართლაც, ბევრს ახირებულობას ჩადიოდა, ხელს უშლიდა დედაჩემის ყოველთვის წინდაწინ მოფიქრებულ და გონივრულ განკარგულებებს.

მახსოვს, ერთი გლეხი გადაგვიშენდა და ოჯახში არავინ დარჩენილა, გარდა ერთი ოთხმოცდაათი წლის მოხუცისა, რომელსაც აღარც მამულის მოვლა შეეძლო და აღარც თავის საკუთარი თავის რჩენა. რომ საგლეხო ადგილ-მამული არ გამცდარიყო, მამაჩემმა მოინდომა იმ ბერიკაცის სასახლეში გამოყვანა. მოხუცმა, რასაკვირველია, შორს დაიჭირა თავის სახლ-კა-

რის თავის დანებება; იმას უნდოდა, რომ თავის სიცოცხლეში არ ენახა მის ქოხში გამქრალი ცეცხლი, იქვე მომკვდარიყო, სადაც მისიანები ცხოვრობდნენ და ბოლოს იმათვე საფლავს ამოწოლოდა გვერდით. ნებით რომ ვეღარ დაიყოლიეს, ბატონმა ბრძანა, რომ ძალით გამოეყვანათ და კიდეც გაუგზავნა კაცები. ეს ამბავი არ მოსწონდათ სასახლეში: მოსამსახურეები, ბიჭები, გოგოები, ყველანი ჩურჩულებდნენ: ნამსახური კაცი თავის სახლიდან რა გასაგდებიაო? ნაერთგულარს და ნამსახურს კაცი ძაღლსაც არ გაიმეტებსო. ამას მოვჰკარი მე ყური და გავიქეცი მამაჩემთან. ის ნიგოზ ქვეშ ჩეროში იყო მხარ-თეძოზე წამოწოლილი; მივედი და ვკითხე: მამა-ბატონო, ჩვენი მურა რომ დაბერდეს, აღარაფერი არ შეეძლოს, აღარც ყეფა და აღარც ღრენა, მაშინ რაღა ვუყოთ-მეთქი?

– რაში გეკითხება, შვილო? თუ მაგრე დაბერდება, მჭადს აჭმევენ და იქნება თავისთვის. სანამ არ მოკვდებაო.

– მაშ, თუ მაგრეა, კაცი უკეთესი არ არის ძაღლზე-მეთქი? ბერიკაცს რომ თავის სახლ-კარს აშორებ და გამოგყავს, ის კი არ გეცოდება-მეთქი?

ამ სიტყვებმა ისე დააფიქრეს მამაჩემი, რომ ხელახალი განკარგულება მოახდინა: „თავი დაანებეთ იმ ბერიკაცს, დარჩეს თავის სახლში და საზრდოც მიუჩინეთო“. მასუკან ხშირად იტყოდა ხოლმე: ჩემი დაუფიქრებლობით კინაღამ ცოდვაში ჩავვარდიო, მაგრამ ანგელოზმა მამხილა ბავშვის პიროთო, ვენაცვალე იმის ძლიერებასო!

ხშირად მამაჩემს სახარების კითხვა უყვარდა, მაგრამ იმ კილოთი, რა კილოთიც წირვაზე კითხულობდნენ ხოლმე, და ისე გაიტაცებდა ხოლმე კითხვა, რომ სახარებაში გამოხატულ პირებს ემუსაიფებოდა. მაგალითად: „ჰი, შენს მადლს“, „ვენაცვალე შენს სახელს“, „იცის ბიჭმა“ სხვანი და სხვანი. ამგვარ სიტყვებს ჩაურთავდა ხოლმე, მოსაწონ აზრს მოიწონებდა და საგმობელს ჰგმობდა. ერთხელ, სახარების კითხვის დროს, როდესაც მივიდა იმ ადგილამდი, სადაც ფარისევლები შეცდენას უპირებდნენ ქრისტეს და ქრისტე უბრძანებდა მათ: „მიეცით კეისრისა კეისარსა და ღვთისა ღმერთსაო“, მამაჩემმა ჩვეულებრივად წამოიძახა: „დაგესხათ თავს ლაფი, გინდოდათ რომ მოგეტყუებინათო? ჰოი, ახლა ნეტავი თქვენი თავი მომცა ხელში, რომ ეგ წვერები სულ ღერ-ღერად დაგაგლიჯოთო!“ – ამ სიტყვებს დედაჩემმა

მოჰკრა ყური, გამოვიდა მეორე ოთახიდან და ჰკითხა: „ბატონო, ვის უჯავრდები მაგრე გულითაო?“, „ვისა და შეჩვენებულ ფარისევლებსაო“, – გულმოსულად უპასუხა მამაჩემმა.

– შე დალოცვილო, მაგ სიშორეს რომ არ წაეპოტინო, – მიუგო დედაჩემმა, – შინ რომ საკუთარი ფარისეველი გყავს, რატომ იმას კი არაფერს ეუბნებიო? შენმა მოურავმა მთელი ოჯახი აურ-დაურია, მაგის თავგასულობას საზღვარი აღარა აქვს. რამდენი ხანია გეხვეწები, რომ ამ ოჯახს ეგ როგორმე მოაშორო, მაგრამ ის ფარისევლობით თვალებს გიხვევს და ჩემი აღარა გჯერა რაო! ამის თქმა და მამაჩემის ზეზე წამოვარდნა ერთი იყო: მომგვარეთ მოურავიო, – დაიყვირა. მოიყვანეს ნამძინარევი მოურავი, მაგრამ, სანამდი ის რასმე იტყოდა, მიაძახა ბატონმა ბიჭებს: „მე ფარისეველი სახლში აღარ მინდა, დააყოლეთ ეგ შეჩვენებული თავდაღმართზე და მიაყოლეთ პანღური, რომ სასახლისკენ პირი აღარა ქნასო!“

ეს მოურავი მართლა საძაგელი რამ იყო. მაგრამ მამაჩემი მაინც არ ელეოდა და დედაჩემმა, რომ იცოდა მამაჩემის ხასიათი, სახარების კითხვაში შეურჩია დრო და ძლივს გადაარჩინა ოჯახი იმ ცუდი მოურავისაგან.

ამით ვათავებ მამაჩემზე საუბარს, თუმცა ბევრი რამ შემეძლო რომ კიდევ მეთქვა.

ჩვენი სახლის ზედა სართულს ოდა ერქვა, ქვედას – პალატი, და ორივეს საერთოდ კი – სასახლე, რომელსაც ირგვლივ, სამი კუთხით სხვადასხვა შენობა ერტყა: სამოახლო, საფარეშო, სახაბაზო, სამზარეულო, ბეღლები, საბძლები, სასიმინდეები, მარანი და სხვადასხვა ხულები. იმათზე ცოტა მოშორებით საჯალაბო იყო და იმ საჯალაბოს გარს ერტყა საჯინიბო, სათხებო, საღორე, საქათმე, საბატე, საინდოურე და სხვ. სამოახლოში ქალები იდგენ და სამ ხარისხოვნად იყოფოდნენ: გამდელებად, მოახლეებად და გოგოებად. გამდელი, როგორც ოჯახის ერთგული, ნამსახური და მოჭირნახულე, დიდ პატივში იყო, ხმა ჰქონდა საოჯახო საქმეში და ბატონიშვილების გამოზრდაც მის ხელში იყო. ეს ყოველ ოჯახში საზოგადოდ ძველთაგანვე მიღებული იყო, მაგრამ დედაჩემი კი ამ კანონს არ დასდევდა და უფრო თვითონ ზრდიდა შვილებს. მოახლე ქალბატონთან თან შეზრდილი და ნამზითევი, მისი ხელზე მოსამსახურე იყო; გოგო კი – ყველას მორჩილი და მოსამსახურე. იმათ გამდელები ადევნებდნენ თვალყურს

და სწვრთნიდნენ; საქმე არ გამოელეოდათ ხოლმე: ჭრა, კერვა, ქსოვა, ქარგვა, რეცხვა, აბრეშუმის მოყვანა და სხვა ამგვარი რამ ხელსაქნარი – მათი პირდაპირი მოვალეობა იყო.

კაცებს უფრო ცოტა საქმე ჰქონდათ სასახლეში. სახაბაზოში ხაბაზები იდგნენ; დღეში ორჯერ გაახურებდნენ თორნეს, გამოაცხობდნენ საცხობს და სხვა საქმეს, რაც უნდა საჭირო ყოფილიყო, ხელს არ მოჰკიდებდნენ. სამზარეულო მზარეულებს ეჭირათ ხელში და ისინიც ხაბაზების კვალობაზე მიდიოდნენ. მარანბელლები ხელოსნებს ებარა, სასიმინდე და ხულებიც მათი საქმე იყო; საბძლები კი მეჯინიბეებს ჰქონდათ მიჩენილი. მოჯალაბე და მწყემსები ცალკე წრეს შეადგენდნენ, ყველას თავისი საკუთარი, ძველთაგანვე დაწესებული და გადაჭრილი საქმე ჰქონდა: სხვა საქმეს ხელს არ ჰკიდებდა, სხვების საქმეში არ გაერეოდა; იცოდა მხოლოდ ის, რაც მისი საქმე იყო, და კიდეც ასრულებდა, თქმა აღარ უნდოდა. ეს ყველა ასე იყო, მაგრამ, რადგანაც ამგვარი საქმის კეთება მანცდამაინც ბევრ დროს არ მოითხოვს, ბატონის მხლებლებიც უმეტეს ნაწილად უსაქმურად ბრძანდებოდნენ და სიზარმაცით დათენთილი იყვნენ. მხოლოდ ფარეშებმა არ იცოდნენ, რა უნდა გაეკეთებინათ; თუ ბატონები არ მიუთითებდნენ, ისე, თავისთავად, ხელს არაფერს ჰკიდებდნენ.

ჩვენს სახლს წინ დიდი ეზო ჰქონდა, სადაც უზარმაზარი ნიგვზები, ანუ, როგორც ზოგან უწოდებენ, კაკლის ხეები, საჩრდილებლად თავმომწონედ შლიდნენ შტოებს. სახლის წინ კარის ეკლესია იყო აგებული, უკან საქალებოთი. ძველად, საქართველოში არც ერთი ეკლესია არ აშენდებოდა ისე, თუ უკან საქალებოც არ ექნებოდა მიდგმული. წირვა-ლოცვის დროს საყდარში წინ კაცები იდგნენ და უკან საქალებოში კი, ქალები. რასაკვირველია, არავის მამაკაცთაგან ფიქრადაც არ მოუვიდოდა, რომ ზურგი მიექცია ხატებისაკენ და ქალებისათვის დაეწყო ცქერა! დღეს კი, როდესაც რუსულ წესზე აშენდა ჩვენი საყდრები და საქალებოს აღარ აკეთებენ, ქალები და კაცები არეულად შედიან საყდარში, ნახევრად ტიტველი ქალები თვალს იტაცებენ კაცებისას, და მლოცველებსაც ზეციური სასოება ქვეყნიურ იმედებზე გადააქვთ, სისხლი უღელავთ და გულისთქმა ებილწებათ.

თითქმის ყოველ დიდ ოჯახს ჰყავდა ძველად საკუთარი მღვდელი; წირვა-ლოცვა გაუწვეტელი იყო და ადრე მღვდელ-

საც უფრო პატივსა სცემდნენ ვიდრე დღეს. მეფე და მთავრებიც შენდობას სთხოვდნენ მღვდელს და ხელზე ეამბორებოდნენ; მხოლოდ ბატონები თავის საკუთარ მღვდლებს, რადგანაც სულ ერთად იყვნენ არა ჰკოცნიდნენ ხელზე. ამიტომაც დარჩენილა ჩვენში ანდაზა: „შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვსო“.

აი, ვრცელი სახე, როგორც საზოგადოდ ყველა დიდ ოჯახებისა, ისე ჩვენი მოსახლკარობისაც. ეხლა ეგებ ვინმემ იკითხოს, თუ რათ უნდოდათ მაშინდელ ბატონებს ურიცხვი ფარეში სასახლეში, მაშინ, როდესაც საქმე არა იყო რაო? ამის მიზეზი იყო მაშინდელი ბატონყმობის წესი და რიგი, ძველთაგანვე ისე რჯულად დაკანონებული, რომ მისი გატეხა ცოდვად მიაჩნდათ.

ბატონყმობა ჩვენში პირობით იყო და არა უსაზღვრო, როგორც სხვაგან. ყმებმა იცოდნენ, რა უნდა გადაეხადათ. ბატონებმა – რა უნდა გადაეხდევინებინათ, და ორივე მხარე შეურყევლად ასრულებდა თავის მოვალეობას. სხვადასხვა გვარის და სხვადასხვა სოფლის გლეხები, სხვადასხვაგვარად იყვნენ დაბეგრილი, ზოგს მეტი ემართა, ზოგს ნაკლები, ზოგს სულ ამოკვეთილი ჰქონდა ბეგარა და გააზატებული იყო. ერთ ჩვენს გლეხთაგანს, სხვათა შორის, ნახევარი კვერცხიც ემართა: ყველიერის დაურწყებას ჩამოვიდოდა სასახლეში, სამზარეულოში შეწვავდა კვერცხს, გაფცქვნიდა, მერე გაჰყოფდა ძუით შუაზე და ნახევარ კვერცხს მიართმევდა ბატონს, როგორც ბეგარას. ნახევარ კვერცხის ბეგარა ისე აწუხებდა იმ გლეხს, რომ რამდენჯერმე სთხოვა ბატონს, ამომიკვეთე და ერთ ძროხას მოგარმევო. მაგრამ პასუხად ამას ეუბნებოდა: საშვილიშვილო ვალდებულება რომ მე მოვსპო ძროხის გულისათვის, ეს ღორმუცელობა იქნებოდა, და თუ სხვებ გამოიჩენ როგორმე თავს ერთგულობით, მაშინ კი შეიძლებაო. მართლაც, ჩვენს სამოახლოში სახადი გაჩნდა, ავადმყოფები გადახიზნეს. საორმოცომ ისე შეაშინა ყველა, რომ ავადმყოფებს არავინ ეკარებოდა; მაშინ ამ გლეხკაცმა იშოვა დრო, დაადგა თავზე ამ გადაწოლილებს და უპატრონა. ამ ერთგული საშსახურისათვის ამოუკვეთეს ნახევარი კვერცხის გადახდა.

ერთ გლეხს წელიწადში ათი კოკა ღვინო ემართა; ერთ წელიწადს ღვინო აღარ მოუვიდა და ბატონმაც კოლოტებით ღვინის მაგიერ ათი კოკა წყალი გამოატანია და ჩაასხმევინა ჭურში. ღვინო რომ არ მოუვიდა, ის ღვთის ნება იყოო; გლეხკაცს

მუშაობა და შრომა მაინც არ დაკლებიაო და, რაც არა აქვს, რა უნდა გადავახდევინოო. მაგრამ წყალი ხომ ზედ კარზე ჩამოუდისო, და მიტომ გამოვატანინე, რომ არ იფიქროს, ბეგარა ამოკვეთილი მაქვსო. რაც მამა-პაპიდან არ მართებს, იმაზე მეტს არა ვთხოვ. მაგრამ, რაც მართებს, იმას კი ვერ შევარჩენო, რადგანაც მამებს ასე გადმოუციათ ჩვენთვის და შვილებსაც ასე უნდა გადავცეთო. თვითონ გლეხებიც მტკიცედ იდგნენ თავის პირობაზე და ნამეტანის გადახდას სიკვდილს არჩევდნენ.

როგორც სოფელი შროშა ქათმით, რაჭა ხბოთი და არგვეთი ცხვრით, ისე თავასა ღორის სიკეთით იყო განთქმული. თავასელ გლეხებს ბეგარად ედვათ, რომ ყოველ წელიწადს, ნაშობევს, დაურწყების კვირაში, თითო ბურაკი გამოეტანათ სასახლეში. ჩვეულებადა ჰქონდათ, რომ მარჯვენა ფეხი უნდა მოეჭრათ გამოტანილ ბურაკისათვის და უკანვე წაეღოთ შინ. ამას ბედის დაბრუნებას ეძახოდნენ.

ერთხელ ერთ გლეხთაგანს გზაში დაგვიანებოდა და, რომ დამარხვდა, მეორე დღეს მოიტანა ბურაკი. ბატონი გაუწყრა და ის ბურაკი იქვე დაბმულ დათვს გადაუგდო. დათვმა, რასაკვირველია, მაშინვე დატორა. გამწარებულმა გლეხმა გაიმეტა თავი, შეეჭიდა დათვს, გამოგლიჯა ბურაკი, მოჭრა მარჯვენა ფეხი და დანარჩენი ისევ გადაუგდო: „არა, შენი ჭირიმე, – მიაძახა, – როგორც დამნაშავეს, რაც გინდა ის მიყავითო, მაგრამ ჩემს ბედს და მამა-პაპის ჩვეულებას დათვს ვერ შევაჭმევო!“

გრიგოლ წერეთლის შვილი ნესტორ წერეთლის მამა, დიმიტრი, რუსეთში იყო გამოზრდილი. დაბრუნდა თუ არა, ოფშკვეთელი ნიჟარაძის ქალი შეირთო, მდიდარი მემკვიდრე. ჩაესახლა იქ და მეოჯახობას მიჰყო ხელი. ერთ ღამეს ვიღაცამ თოფი ჰკრა და მძინარი მოჰკლა. მკვლელობა მიაწერეს ცოლის ნათესავებს, როგორც გარეშე მემკვიდრეებს, დაიჭირეს, ბევრი დასაჯეს, ზოგი ციხეში გამოახრჩვეს და ზოგიც ციმბირში გაგზავნეს. გაიარა ორმოცდაათმა წელიწადმა. ერთმა მოხუცებულმა სოფლელმა სიკვდილის წინ აღიარა საჯაროდ შემდეგი: „მე ვიყავი დიმიტრი წერეთლის შინაყმა, ერთხელ კამბეჩები დარჩენილიყვნენ ღამე საჩეხს გარეთ და ბატონმა გვიბრძანა, რომ შეგვერეკა საჩეხში; ჩვენ, რასაკვირველია, უარზე დავდექით, რადგანაც მწყემსები არ ვიყავით. მაგრამ ბატონი გაგვიწყრა და გვიბრძანა: „მე ეგეები არ ვიცი, რასაც გიბრძანებთ, ის უნდა გააკეთოთო!“ ეს გვეუცხოვა

ჩვენ, ფარეშებს, პირობა შევკარით, რომ მოგვეკლა. წილი ვყარეთ და მე მერგო. იმ ღამეს მივეპარე მძინარს ფანჯრიდან და თოფი ვკარიო". ამ რამდენიმე მაგალითებიდან მკითხველი ცხადად დაინახავს, თუ რა მძიმედ იდგნენ თავის მოვალეობაზე ბატონიცა და ყმებიც. აზატ გლეხებს არაფერი გადასახადი არ ემართათ და მიდიოდნენ საბატონო აზნაურების კვალობაზე: გამოჰყავდათ სასახლეში თითო პატარა ბიჭი ხელზე მოსამსახურედ და იმით თავდებოდა მათი მოვალეობა. აი, სწორედ ამ მიზეზით აიხსნება ის გარემოება, რომ დიდ ოჯახებში ორმოც-სამოცობით ეყარენ ფარეშები და საქმეს კი არაფერს აკეთებდნენ. ბატონყმობის დროს მხოლოდ მოჯალაბეები იყვნენ საზოგადო კანონს, რიგსა და ჩვეულებას მოკლებულნი. გლეხი, მიწაწყლის პატრონი, და მოჯალაბე უმიწაწყლო, სულ სხვადასხვა იყო. მოჯალაბედ გახდებოდა მხოლოდ ნაყიდი, ანუ ტყვედ წაყვანილი და სრული მონაც იყო მისი პატრონისა. მოახლედაც მოჯალაბის შვილები უნდა გაეყვანათ და გლეხისას ვერ შეეხებოდნენ, გინდ ობოლიც ყოფილიყო.

სიკო წერეთელს ერთი გლეხი გადაუშენდა და უპატრონო ობოლი მოსამსახურედ გამოიყვანა. სოფელმა იწყინა და მოციქული მიუგზავნა: მიწაწყალი თქვენია, საკომლოს რაც გნებავთ, ის უყავით, მაგრამ ობოლზე კი ხელი არ გაქვთ და დაგვიბრუნეთ, რომ ჩვენვე ვუპატრონოთ და გავათხოვოთო. ბატონმა, რასაკვირველია, ყურადღება არ მიაქცია მათ თხოვნას. ერთ დღეს რაღაც უჩვეულო ხმაურობა მოისმა საჩხერეში. გაიხედეს და დაინახეს, რომ ყვირილის პირად ხვადაბუნები მოდებული იყო გლეხკაცებით, კალიასავით მოჰფენოდნენ ჭალებს, შემოვიდნენ საჩხერეში და შემოერტყნენ ირგვლივ წერეთლის სახლს ყვირილით: ნუ ჩადიხართ უსამართლობას, გოგო დაგვიბრუნეთო. როდესაც ბატონი გაუძალდა, გლეხებმა შეუყარეს კეტები ხის სახლს და სულ ჭრიჭინ-ჭრიჭინი დააწყებინეს. შეშინებულმა ბატონმა დაუბრუნა გოგო და გლეხებმაც სულ მაყრულითა და ვარხალალოთი წაიყვანეს თავის სოფლისკენ. იმ დროს დიდი სვიმონ წერეთელი, სახუცის შვილი, მეფის სიძე, ღრმა მოხუცებული კიდეც ცოცხალი იყო; იწყინა ეს შეურაცხყოფა გლეხებისაგან, შეაკაზმინა თავისი ლურჯი ბედაური (მთელ საწერეთლოში მისი ლურჯი ბედაური იმ დროს განთქმული იყო), შეჯდა და დაიძახა: „მდევარიო!" მაშინ ყველა

მებატონეებს ბედაურებით საჯინიბოები გავსილი ჰქონდათ. თვალის დახამხამებამდე გამოეწყვენ, შეიკაზმენ წერეთლის შვილები, თან იახლეს დაიარაღებული აზნაურისშვილები და გამოუდგენ გლეხებს. ხვადაბუნებაში, ყვირილის პირად, მოსწვდნენ. გლეხებმა რომ დაინახეს მათზე მიმავალი ცხენოსანი ჯარი, მობრუნდნენ, მოიმარჯვეს ხელკეტები და დაეწყვნენ რაზმებად. წამოდგენ წინ მოხუცებული გლეხები. მიეგებენ ბატონებს, დაუჩოქეს და მოახსენეს: ნუ იზამთ მისთანა უსამართლობას, რომელიც არც თქვენს ძველებს და არც ჩვენს ძველებს არ ჩაუდენიათო, ნურც თქვენ თავს გაგვამეტებინებთ და ნურც ჩვენ ამოგვწყვეტთ ცუდუბრალოდო. ორივე მხარე მაგრად იდგა და, ვინ იცის რით გათავდებოდა საქმე! მაგრამ ამ დროს გაჩნდა მისი ჭაკი ცხენით ოქროპირ მღვდელი, წერეთელი, და ჩამოვარდა შუაკაცად: როგორ გეკადრებათ გლეხკაცების თავის გაყადრებაო! – მიუბრუნდა წერეთლებს, – თავი დაანებეთ, მთავრობას შეატყობინეთ და ის გასცემს მაგათ თქვენ მაგიერ პასუხსო. მართლადაც, გლეხკაცები ძალიან დასაჯეს, ზოგი დააპატიმრეს და ზოგიც გაგზავნეს. საკვირველი ის იყო, რომ ეს ხალხი, რომელიც ჩხუბს უპირებდა შვენიერად დაიარაღებულ ცხენოსან ჯარს, სრულიად დაემორჩილა მხოლოდ ერთ „ზასედატელს“ და ორ ყაზახ რუსს. „რა გაეწყობაო, – ამბობდნენ, – ძალა აღმართსა ჰხნავს, მტერმა, რაც უნდა, ის გვიყოს, მაგრამ შინაურობაში კი წესსა და რიგს ვერც ჩვენ გავტეხთ და ვერც სხვებს გავატეხინებთო!“ ამგვარი მაგალითები ბევრი ყოფილა, მაგრამ სანიმუშოდ ესეც კმარა.

ბატონყმობის დროს, ჩვენში ცემა-ტყეპა ძალიან იშვიათი რამ იყო! თუ გალახავდნენ ხელით, ან მათრახით, ან ჯოხით, ისევ პატარა ახალგაზრდა ფარეშებს, თორემ დავაჟკაცებულს არა, ამათ შესარცხვენად საკმაო იყო პანღური და ცალი ულვაშის აწევა. „როზგი“ ამ ბოლო დროს შემოიღეს, თორემ ადრე ქართველებმა მისი სახელიც არ იცოდნენ.

აი, რა გამიგონია მამიჩემისა და ბიძიჩემისაგან: 1830 წ. ქუთაისში შეჰკრიბეს იმერეთის თავად-აზნაურობა, რომ მარშალი აერჩიათ. იმ თავად-აზნაურებში ერთი თურმე კაპიტანი მიქელაძეც ერია, რომელსაც სუყველა ერიდებოდა. ზემოურებს თურმე გაუკვირდათ ეს და ჰკითხეს ქვემოურებს: რა მიზეზია, რომ მაგ დარბაისელ კაცს პირს არიდებთო? მეტი

რაღა მიზეზი უნდაო – უპასუხეს ქვემოურებმა – ეგ დალოცვილი წამოაქცევინებს გლეხკაცებს, ჩაახდევინებს და სულ ისე არაზგვინებსო! ზემოურებმა რომ ეს გაიგონეს, იმათაც ზურგი უჩვენეს ათვალისწუნებულ ვაჟბატონს.

ჩვენ ოჯახში მახსოვს მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევა, რომ კაცი დაესაჯოთ. და აი ერთი იმათგანი, ერთხელ სოფლიდან გამოვიდა მოხუცებული გლეხი და შეევედრა მამაჩემს: „შენი ჭირიმე, ეგებ მიშველოთ რამე, შვილი გამიმუტრუკდაო, ნაქართლი გახლავსო. როცა იქ მიდიოდა, გვარიანი ჭკუიანი ბავშვი გახლდათ, ახლა, იქიდან რომ დაბრუნდა, ჭკუის ნიშანწყალიც აღარ ეტყობაო. ჩაუცვამს რაღაც ქაჯურად, იპრანჭება და სამუშაოდ ხელს აღარ ანძრევსო, ამან ყოველიფერმა კიდევ თქვენი ჭირი წაიღოს, მაგრამ ერთი მისთანა საქმე ჩაიდინა, რომ ოჯახსაც თავი მოსჭრა და ჩვენ სოფელსაცო: საჯაროდ ყბაში სილა გაარტყა დედაკაცსაო.. საბრალო ჩემი რძალი წყალში გადავარდნას აპირებდა, რომ ჩვენ არ დაგვეჭირაო“.

მამაჩემმა გამოაყვანინა ნაქართლი ბიჭი, რომელმაც რაღაც ახირებულად დაუწყო მუსაიფი ბატონს: „კნიაზს გაუმარჯოს“, – უთხრა ბატონს. ბატონს გაუკვირდა და ცივად უპასუხა: „შენც ღმერთმა შეგარცხვინოს და შენი კნიაზიცა! ე რას დამგვანებიხარ, რანაირად ჩაგიცვამს?“

– როგორ თუ რანაირად, კნიაზ? ჩვენი ადათი ესე გახლავს.

– როგორ თუ თქვენი? სადაური?

– ქალაქური. მე გეურქ-აღასთან ვიყავ ქარვასლაში. იქ ყველანი ასე იცმენ!

– კი, მაგრამ ეგ ქუდი რომ განზე მოგიქცევია და მარტო ნახევარზე გახურავს, ნახევარმა თავმა რაღა დააშავა?

– ეს ანჩისხატური გახლავს.

– ეგ კოპლებიანი ქამარიც ანჩისხატურია? წვეტიან ჩექმებზე რომ შემდგარხარ, თითო ტკაველა რიკი მიგიცია ქუსლებისათვის და, შენ საკუთარ სიმაღლეს რო აღარ სჯერდები, გინდა ცაც მოატყუო და დედამიწაც?

– ესეც ადათი გახლავს, კნიაზჯან.

– ადათი! ჰმ! მაშ, ისიც ადათი ყოფილა, რომ შენ დედაკაცი გაგილახავს?

– ვისი დედაკაცი? მე ჩემს ცოლს ვცემე.

ამ მუსაიფს მოსამსახურეები ყურს უგდებდნენ, უკვირდათ

და თავის ქნევით ილიმებოდნენ. ერთხანს ბატონსაც ეცინებოდა, მაგრამ ბოლოს ვეღარ აიტანა მისი უზრდელი სიტყვა-პასუხი და დაიღრიალა: „სტაცეთ ამ წუწკს ხელი, ბიჭებო! მოხადეთ ქუდი, გააძვრეთ ჩოხა, შემოხსენით ეშმაკის კოთხოებიანი ქამარი, გახადეთ ფეხს და მიაკარით ხეზეო!“ მოსამსახურეები მისცვივდენენ და სიამოვნებით აასრულეს ბატონის ბრძანება. ბოლოს ბრძანა ბატონმა, რომ სამოახლოდან გამოსულიყვნენ გოგოები, სათითაოდ მისულიყვნენ მასთან და ეთქვათ: „ფუი, შეგირცხვა წვერ-ულვაში, რომ დედაკაცსა სცემო“. ეს რომ გაათავეს, ბრძანა, რომ ხელშეკრული გაეყვანათ წყალ-გაღმა, იქ გაეხსნათ მისთვის ხელები, პანღური ეკრათ და გაეგდოთ. ეს ამბავი ძალიან ეწყინა დედაჩემს, რომ გაიგო, და უსაყვედურა ქმარს: „როგორ იქნება მაგრე გაკიცხვა კაცისა და შერცხვენაო! ცხადია, რომ სულელია და მაგითი ეგ ჭკუას მაინც ვერ ისწავლისო“. ამაზე მამაჩემმა ესა სთქვა: „მაგის ჭკუას მე რას დავეძებ, მაგრამ სამაგალითოდ დავსაჯე, რომ სხვებიც არ გაბრიყვდნენ სოფელში და პრანჭიაობა არ დაიწყონო“.

აი, ასეთი იყო სახე იმ ოჯახისა, სადაც მე სოფლიდან მიმიყვანეს.

სასახლეში რომ გამომიყვანეს, პირველ ხანებში ძალიან მოწყენილი ვიყავი. დედამ შემნიშნა ეს, მომიჩინა პატარა ბიჭები და მიმანება თავი. მე ამ ახალ ამხანაგებთან ერთად დილიდან საღამომდე სულ მინდორში დავრბოდი; მხოლოდ სადილად დამიძახებდნენ ხოლმე. თვითონ დედაჩემი, როგორც წინეთა ვსთქვი, მშრომელი იყო: დილიდან დაწყებული საღამომდე სულ ფეხზე იდგა; საღამოს შემობრუნდებოდა სახლში და მაშინ ჩვენც დაგვიძახებდნენ ხოლმე. დაანთებდნენ ბუხარში ცეცხლს, ბუხრის წინ გაგვიშლიდნენ შვლის ტყავს და დაგვსვამდნენ ზედ. ირგვლივ შემოგვეხვეოდნენ ბიჭები და მოგვიყვებოდნენ ხოლმე ზღაპრებს. ზღაპარი რომ მოგვწყინდებოდა, მაშინ გავშაირდებოდით ხოლმე ერთმანეთში: ან გამოცანებს ვამბობდით ან სხვებ როგორმე ვიქცევდით თავს ვახშმობამდე. დედა იქვე ტახტზე იჯდა ფეხმოკეცილი, წიგნს ჰკითხულობდა თავისთვის, მაგრამ ჩუმად კი ყურს უგდებდა: ბიჭებს ურიგო არა წასცდეს რა ყმაწვილებთანო. ჩემ ამხანაგ-ბიჭებში ერთი პატარა ბიჭი ერია. დიდი გამოეშმაკებული ყოველიფერში, მაგრამ გულისყური კი არა ჰქონდა. როცა დედა დაგვასწავლიდა ხოლმე

ჩვენ ყველას საზეპირო ლოცვებს, ის ბიჭი ისე გამოშტერებული იდგა, რომ სიტყვის გამეორებას ვერ ახერხებდა. დედაჩემს ეს ძალიან უკვირდა: „ისე ყოველიფერში მოხერხებული და ნიჭიერიაო, და გულისყური კი დახშული აქვსო!“

– გაიკეთე სამი თითი, – ეტყოდა ხოლმე გამოლენჩებულ ბიჭს: – დაიდევი შუბლზე! სთქვი: „სახელითა მამისათა!“ ახლა კიდევ ჭიპზე!.. სთქვი: „და ძისათა!“ ახლა მარჯვენა მხარეზე: „და სულითა წმიდისათა!“ ახლა მარცხენაზე: „ამინ!“ ბიჭი იმეორებდა თუთიყუშივით, მაგრამ თავისთავად კი ვერ ამბობდა. ბოლოს, რომ ველარა მოუხერხა რა, სულ დაანებებინა თავი და ერთხელ, ბუხრის წინ რომ ვთამაშობდით, დედაც ვითომ ხუმრობით მიუბრუნდა იმ ბიჭს და უთხრა: „პეტრე იყო ბელატიო!“ (მელოტი) უჩვენა შუბლი და დაადებინა სამი თითი. „წვერი ჰქონდა აქამდეო“, დაადებინა თითები ჭიპზე, „ულვაშები აქედან-აქამდეო“ – გაატანინა მარჯვენა მხრიდან მარცხენაზე ხელი. ამ სიტყვების შემდეგ, რასაკვირველია, წარმოვიდგინეთ მოხუცებული პეტრე, თავტიტველა, დიდის წვერებითა და ულვაშებით. დავიწყეთ სიცილი და ზედიზედ ვიმეორებდით ზემო სიტყვებს, ხან ერთი და ხან მეორე. შედეგი ამის ის იყო, რომ უგულისყურო ბიჭმა პირჯვრის წერა ისწავლა და მეორე დღეს „სახელითა მამისათაც“ გაიზეპირა. ჩვენს სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. დედაც გამხიარულდა და მკითხა: „შენ არ იცი ჯერ ლოცვებიო?“ – „როგორ არა, სოფელში მასწავლეს და თუ იმას არ მათქმევინებდნენ, ისე არ დამაძინებდნენ ხოლმე-მეთქი“ და მოვყევი ზეპირად:

დავწვები, დამეძინება,
პირჯვარი დამეწერება.
ცხრა ხატი, ცხრა ანგელოზი
თავითა დამესვენება!..
ჯვარი მწყალობს ჯვარცმული,
ვერას მავნებს მაცდური!

– „კარგი ლოცვაა, – მითხრა დედამ, – მაგრამ ეგ სოფლურია და ჩვენ კი სულ სხვა ლოცვები გვაქვს, წმინდა მამებისაგან შედგენილიო, და ის უნდა ისწავლოო“. მეც, რასაკვირველია, დავეთანხმე და ერთი თვის განმავლობაში „მრწამსი“, „მიწყალე“, „მამაო ჩვენო“, „წმინდაო ღმერთო“ და სხვანი სულ ზეპირად ვიცოდი. ისე გამიგემრიელდა საზეპიროები, რომ წერა-კითხვის

სწავლაც მოვინდომე, მაგრამ დედამ მითხრა: „ჯერ ბრიყვი ხარ და არ შეგშვენის წერა-კითხვაო: როცა დაჭკვიანდები და ხასიათიც კარგი შეგექნება, მაშინ გასწავლი, თორემ ჯერ შენ რა ღირსი ხარო!“ ამ სიტყვებმა სულ ცეცხლი მომიკიდეს და ვცდილობდი დაჭკვიანებას, რომ ჩემ ძმებსავით მეც წერა-კითხვის ღირსი გავმხდარიყავი. მეხარბებოდა ესეები რომ კითხულობდნენ, და ბოლოს ჩემმა ბედმაც გასჭრა. ერთხელ ჩემი ძმა, რომელიც რამდენიმე წლით ჩემზე უფროსი იყო, მღვდელს მოეხმარა და წირვაზე მშვენივრად წაიკითხა „სამოციქულო“. ნაწირევს დიდი და პატარა ყველა მის ქებაში იყო.

მე მეხარბებოდა და გული მწყდებოდა. ერთმა გლეხმა მკითხა: „შენ როდისღა წაიკითხავო?“ ჩემ მაგიერად მეორემ მიუგო: „როდინობის კვირეშიო!“ მივხვდი, რომ დამცინოდნენ და მეწყინა. იმ დღეს ჩემ უფროს დას კალთა დავაგლიჯე ხვეწნით: „კითხვა მასწავლე-მეთქი“. იმანაც დამარიგა: „დედამ არ გაგიგოსო“, და ჩუმად დამაწყებინა კითხვა: მოკლე ხანში ანბანიც ვისწავლე და ამოსაღებიც დავიწყე, „თუ აგრე კარგად და გულმოდგინედ ისწავლი, მალე სამოციქულოსაც დაგასწავლი და საყდარში წაგაკითხვებო, – მეუბნებოდა ჩემი და, – დედას ძალიან გაუკვირდება და მოგიწონებსო“; მე ამ იმედით წახალისებულს, დღედაღამ მეტი აღარა მეფიქრებოდა რა. რა ვიცოდი, თუ ეს სულ დედაჩემის ხერხი იყო, რომ წერა-კითხვა შემყვარებოდა! ამნაირმა წინდახედულობამ ძალიან შემაყვარა წიგნის კითხვა და ერთ წელიწადსაც არ გაუვლია, რომ მე მღვდელს ვეხმარებოდი.

დედაჩემი არ გვაქალაჩუნებდა ჩვენ. „ნამეტანი ალერსი აფუჭებს ყმაწვილსო“, – იტყოდა ხოლმე და მართლაც, თუმცა გალახვა არ იცოდა ჩვენი, მაგრამ შიშით მაინც კი ძალიან გვეშინოდა მისი. არც ერთ დანაშაულობას არ შეგვარჩენდა, რომ არ გადაეხდევინებინა ჩვენთვის: მაგრამ სასჯელი კი ახირებული იცოდა! მაგალითად, წიგნის კითხვის ნებას არ მოგვცემდა: „ღირსი აღარა ხართ, როგორც დამნაშავეო!“ და მაშინ უნდა გენახათ ჩვენი მწუხარება!.. „ییი! ییი!“ დაგვცინოდნენ ბიჭები და გოგოები სასახლეში: „უწიგნოდ დარჩით, უწიგნოდ დარჩითო!“ და, მართლაც, ჩვენს სირცხვილსა და მწუხარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. რამდენსამე წლის განმავლობაში ხუცური ზედმიწევნით ვიცოდი; მხედრული ჩემით ვისწავლე, ანბანის

წერა ბეჭზე დავიწყე. რუსული კითხვა დედაჩემმა მასწავლა, მაგრამ სიტყვები კი ბევრი არც დედას ესმოდა და არც მე. ერთი ძველი, მოსკოვში დაბეჭდილი, „რაზღოვორი“ გვქონდა და იმას მაზეპირებინებდა ხოლმე. დედაჩემი სულ იმას ჰფიქრობდა, რომ ჩვენ უსაქმოდ არც ერთ წამს არ დავრჩენილიყავით და სწორედ რომ ახირებულად გვზრდიდა. სულ ფეხშიშველა და თავშიშველა დავრბოდით მინდორში, არც გაცივების გვეშინოდა და არც შიმშილის. „კაცი ისე უნდა იყოს დაჩვეული ბავშვობიდანვე, რომ ცხოვრებაში ყოველიფერი აიტანოსო“, – იტყოდა ხოლმე დედაჩემი, და, მართლაც, რომ მისი რჩევა ბოლოს გამოგვადგა. რომ უფრო დაწვრილებით გაიგოს მკითხველმა, თუ რანაირად გვზრდიდნენ ჩვენ სოფელში, მე ავწერ წლიდან წლამდე რას ვაკეთებდით და ან დღეს როგორ ვაღამებდით!

დილას, გამოვიღვიძებდით თუ არა, ქვეშაგებშივე უნდა გვეთქვა ეს ლოცვა: „გმადლობ შენ, უფალო, ყოვლითა გულითა“ და სხვ; მერე ხელ-პირს დავიბანდით, ჩავიცვამდით, წავდგებოდით ხატების წინ, საზეპირო ლოცვებს ვიტყოდით და ზედაც დაუჯდომელს მოვაბამდით. ლოცვის შემდეგ პირს გავისველებდით, ე.ი. ცოტა რასმე ვისაუზმებდით, რომ იმ დღეს, გამოსვლის დროს, ჩვენთვის ჩიტს არ დაესწრო და არ ეჯობნა; მერე მივუჯდებოდით წიგნებს, ერთ ხანს ვკითხულობდით, ვსწავლობდით და, რომ მოვრჩებოდით, შემდეგ კი საღამომდე თავისუფალი ვიყავით. სადილად მოგვიკითხავდენენ ხოლმე, მაგრამ ზოგჯერ, როცა „სტუმრობიას“ თამაშს მოვინდომებდით ხოლმე, გარეთ ვრჩებოდით და ერთად პატარა ფარეშებთან სუფრას ხის ქვეშ, სადმე ჩრდილში, გავშლიდით. იქ, ჩვენ კერძს გარდა, მოსაკითხიც მოგვდიოდა. მასპინძლებად ყოველთვის ყმაწვილები ვიყავით ხოლმე და სტუმრად კი – პატარა ფარეშები. უნდა გამოგიტყდეთ, რომ ჩვენი სტუმრები ძალიან უბოდიშოდ გვექცეოდნენ და გვაბრიყვებდნენ: გვეტყოდნენ ხოლმე: „დაგვახრჩვეთო!“ დაგვიღებდნენ პირს და, რაც კი რამ გაგვაჩნდა, ვტენიდით პირში, განსაკუთრებით ცხელ-ცხელ ხაჭაპურებს. ისინი გაბამდნენ ყვირილს: „ვაიმე ვიხრჩობით, ვიხრჩობით“. აიტეხდნენ განგებ ხველას და დაიწყებდნენ ფართხალს. ჩვენ სრული დარწმუნებული ვიყავით, რომ ისინი იგონებდნენ ყოველიფერს, მაგრამ ეს თვალთმაქცობა მაინც ძალიან მოგვწონდა, გვიხაროდა. საღამოს შინ რომ

დავბრუნდებოდით დედა გვკითხავდა ხოლმე: „რა ქენით? რა გააკეთეთ? რა ითამაშეთ? რა ილაპარაკეთო?“ და სხვანი... საზოგადოდ უნდა ვთქვათ, რომ სპარტანულად გვზრდიდნენ; არ გვარიდებდნენ არც სიცივეს, არც სიცხეს, არც დარს და არც ავდარს. დილდილობით ცვრიან ველზე ფეხშიშველას უნდა გვერბინა. პირველი თოვლი რომ მოვიდოდა, ფიფქზე რამდენჯერმე უნდა გაგვერბინ-გამოგვერბინა; დასოვლებული და სიცივისაგან გაჭარხილებული ფეხები ცეცხლზე უნდა შეგვეშრო. დარწმუნებული ვიყავით, რომ ამით ტანმრთელობა მოგვემატებოდა. ახალ გაზაფხულზე რომ წვიმა მოვიდოდა, ჩვენ სახლის ღარს თავს ვუშვერდით, რომ ოქროს ხუჭუჭი ამოგვსვლოდა. უმთავრესი ყურადღება ჩვენი წირვა-ლოცვაზე და მარხვაზე იყო მიქცეული. სამწუხარო დრო ჩვენთვის დიდმარხვა იყო: მთელი დღე საღამომდის, სანამ ლოცვა არ გამოვიდოდა, წყლის მეტს არაფერს მიგვაკარებდნენ; საღამოსაც მარტო ხმელ პურს გვაძლევდნენ. არათუ შეჭამადი რამე, ღვინო, მარილი და ზეთიც კი აკრძალული გვქონდა. თამაშის ნებაც არ გვეძლეოდა. ცისკარს როგორ დავაკლდებოდით? ესეები ყველა ჩვენთვის ჯოჯოხეთი იყო და, რასაკვირველია, აღდგომას სულწასულობით მოველოდით. მას უკან ნახევარმა საუკუნემ გაიარა, მაგრამ დღესაც დიდმარხვა რომ დადგება, მე ჩემს ქერქში აღარა ვარ და ვერც მოვიხდი სიკვდილამდე სიყმაწვილიდან დარჩენილ ზაფრას. საზოგადოდ დიდ-ოჯახებში ყველგან ამაოდმორწმუნება იყო გავრცელებული: ყმაწვილებს ყველას სჯეროდათ, რომ ჭინკები, ქაჯები, კუდიანები და ეშმაკები ქვეყნად დადიან და ადამიანებს აშინებენო. ეს სენი ჩვენს ოჯახებშიაც მოდებული იყო. ახლა, როგორც ვფიქრობ, ეს სულ მოსამსახურეების ბრალი იყო: იმათ, საზოგადოდ ბიჭსა და გოგოებს, აკრძალული ჰქონდათ ერთმანეთთან მისვლა-მოსვლა და თამაშობა: დღე ვერ ბედავდნენ და, ღამ-ღამობით რომ თავისუფალი ყოფილიყვნენ დ ვერავის დაენახათ, ბატონიშვილებს, ყმაწვილებს განზრახ აშინებდნენ და ისინიც, დაღამდებოდა თუ არა, შიშით კარში ვეღარ გამოდიოდნენ. არ მახსოვს, ისე შევსულიყო ან საფარეშოში და ან სამოახლოში, რომ ათასი რამ უცნაური და საშიში არ ეთქვათ ჩემთვის. დედას რომ ვეტყოდი ხოლმე ამას, ის გაიღიმებდა და მიპასუხებდა ხოლმე: „არა, შვილო, ტყუილია! ვინც ცუდს არ იზამს და არც არას დააშავებს,

იმას არაფერი არ მოეჩვენებაო“.

ამგვარი სიტყვებით დაიმედებულს გული საგულეს მქონდა და უშიშრადაც ვიყავი, მაგრამ ორმა შემთხვევამ გამიტეხა გული და ხასიათიც გამომეცვალა: ერთხელ, დღე და ღამის გაყრის დროს გადავიპარე ბოსტანში და ნესვის მოპარვას ვაპირებდი; დავუწყე ძებნა, გადავწი-გადმოვწიე ბარდები და მივაგენი ერთ მწიფე ნესვს. მოწყვეტა რომ დავაპირე, გამეევლო გულში: არავინ მიყურებდეს-თქო, დავანებე თავი, წამოვდექი ზეზე და მივიხედ-მოვიხედე. მეორედ რომ დავაპირე ნესვის მოწყვეტა, თურმე ხელი დავაცდინე ბარდებს და იქვე სხვა ალაგას გადავშალე ფოთლები; იქ თურმე კატა იწვა. წამოვარდა ზეზე ფრუტუნით და გაიქცა. მე მაშინვე მომაგონდა ჩვენი მოსაშსახურეების სიტყვები, რომ „კუდიანები რადაც უნდათ გადაიქცევიანო“; ამას გარდა, დედის სიტყვებიც მომაგონდა: „ვისაც არაფერი დაუშავებია, იმას არაფერი მოეჩვენებაო; ვთქვი გუნებაში: „მეტი დამნაშაობა რაღა იქნება, რომ ჩუმად მინდოდა ნესვის მოწყეტა-მეთქი? ალბათ კუდიანი იწვა ნესვად და კატად გადაიქცა-თქო“. ერთი-ორი დავიკივლე და შემიწუხდა გული. არ გაუვლია ერთ კვირას, რომ ამას მეორე შემთხვევაც დაერთო: ტალავერში მაღლა ყურძნის მტევნები იყო ჩამოკიდებული. მე პატარა ვიყავი და ვერ ავწვდებოდი, მაგრამ ჩემი უფროსი და კი ჰკრეფდა ხოლმე; ერთხელ მთვარიან ღამეში შევნიშნე, რომ ჩემი და ტალავერ ქვეშ იდგა და ყურძენს ჰკრეფდა. მივიჭერი, შევეხვეწე: „ანა, გენაცვალე, ერთი მტევანი მეც მომიწყვიტე-თქო!“ ჯერ ხმა არ გამცა. მაგრამ, რომ აღარ მოვეშვი, მომიბრუნდა, უცბად რაღაც წაიბურტყულა და დამეჭყანა. მისთანა თქვენმა მტერმა ნახოს, მე იქ სანახავი ვნახე. ჩემი დის მაგიერად ვიღაც სხვა იყო! თურმე ჩემ უფროს ძმას, დავითს, რომელსაც კუჭის სისუსტის გამო ყურძნის ჭამა აკრძალული ჰქონდა, დის ტანისამოსი ჩაეცვა და ისე წასულიყო ყურძნის მოსაპარავად. მე ესეები არ ვიცოდი, ეშმაკად მივიღე და გული შემიწუხდა. თუმცა ორივე შემთხვევაში ჩემი შეცდომა თვალდათვალ დამიმტკიცეს, მაგრამ ისე გამიფუჭდა ხასიათი, რომ ბნელაში, კარში გამოვიდოდი კი არა, ოთახშიაც ვერ ვრჩებოდი მარტო თუმცა მერვე წელიწადში გადმომდგარი კი ვიყავი.

ერთხელ, ზამთარი რომ დადგა, მე და ჩემმა პატარა ფარეშებმა შვილდ-კოდლების კეთება დავიწყეთ. ქორაფის ხეს

რომ ვაკოპიტებდი, დავიცილე წალდი, დავიკარი კოჭში და შუა გავიპე. ტკივილს ისე არ შევუწუხებივარ, როგორც შიშს: „ვაითუ გამიწყრენ-თქო“. მოვაგროვე აბლაბუდა, დავიდევი სქლად გაჭრილზე, ზედ ბამბა დავიდევი და შევიკარი მაგრად. მინდოდა არავისთვის გამემხილა, მაგრამ იმ ღამეს თურმე ქვეშაგებში შემხსნოდა და სისხლის ტბა დამდგარიყო. რასაკვირველია, გაიგეს, მიაქიმეს და ნახევარი წლის განმავლობაში ტკივილი არ დამცხრობია. ბოლოს მოვრჩი. მაგრამ ძარღვები კი ისე დამისუსტდა, რომ მუხლი მომეღუნა და დავკუნტდი. ბევრი მიაქიმეს, მაგრამ არა მეშველა რა. იმ ხანებში მამაჩემი დეპუტატად დაინიშნა ქუთაისში სათავადაზნაურო კომისიაში. დედაჩემმა ურჩია, რომ მეც წავეყვანე ქუთაისში და ექიმებისათვის ეჩვენებია ჩემი თავი, რადგანაც ფეხის გამართვა არ შემეძლო, ქალის უნაგირზე შემსვეს, ქალივით გადამადებინეს შეხუთული ფეხი და ისე წამიყვანეს. ქუთაისამდის ორი დღის სავალი იყო. გზაში უნაგირზე თურმე ფეხი დამეზილა, შეკრული ძარღვი გაიხსნა, ჩავედი თუ არა ქუთაისში, ფეხი გამემართა, აღარც ექიმი გამჭირვებია და აღარც წამალი.

რვა წლის ვიყავი, როდესაც სოფელს მომაშორეს და ქალაქ ქუთაისში გადამიყვანეს. აქ თავდება ჩემი ბავშვობის პირველი ხანა ბედნიერი, ნაყოფიერი და დაუვიწყარი. აქედანვე იწყება მეორეც: მტანჯავი, დამჩაგვრელი და გამაუკუღმართებელი!.. მაგრამ სანამ ამ მეორე ხანაზე ვიტყოდე რასმე, დავუბრუნდები ისევ ჩვენს სოფელს და მაშინდელი ცხოვრებიდან სანიმუშოდ რამდენსამე სახასიათო შემთხვევას გავიხსენებ. ზემოთ ვთქვი, რომ სპარტანულად გვზრდიდნენ-მეთქი და, მართლაც, რაც უფრო ვიზრდებოდით, წლიდან-წლობით, უფრო და უფრო გვეტყობოდა ამგვარი აღზრდა. თითქო ისე აღარ გვაქცევდნენ ყურადღებას, როგორც სულ პატარაობისას და უფრო თავმინებებული ვიყავით. ბევრჯერ, გაზაფხულის დამლევს, ტობობის დროს, როდესაც ღრუდოებიდან გამოსული თევზები ქარავნად აყვებოდნენ დიდ მდინარეებს, რომ მერე იქიდან პატარ-პატარა ღელეებში შესულიყვნენ ქვირითის დასაყრელად, გონჯურის პირად, სხვებთან ერთად მეც მთელი ღამე გამითევია; ფაცერსაც ბევრჯერ მოვდგომივარ და გარეთაც ბევრჯერ ვწოლილვარ, მაგრამ არავის უთქვამს, თუ ეგ საშიში, სახიფათო და ურიგო საქმეაო. ღამის თევის დროს, რომ ძილი

არავის შემოგვპაროდა, მორიგად ზღაპრებს ამბობდნენ ბიჭები: ხან შაირებს, ხან ანდაზებს, ხან გამოცანებს და კიდეც ეს იყო, რომ ამგვარ ადგილებისაკენ ჩვენც მიგვიხაროდა. ბევრს აღარც ჭამა-სმას დასდევდნენ ჩვენსას: ხან მეტსაც ვჭამდით, ხან მშიერიც ვიყავით, ხან ასე და ხან ისე: ხან ძვირფასად მოგვრთავდნენ ხოლმე, ხან უბრალოდ; ხან ბუმბულში ვგორავდით და ხან ხმელეთზე ვკოტრიალობდით, თანასწორობა არ იყო, რიგსა და წესს ვინ დასდევდა? ავისაც და კარგისაც თანასწორად შეგვეძლო ატანა; ამას არც არას ჩვენ ვნაღვლობდით და არც უფროსები გვეკითხებოდნენ, მაგრამ ეს კი იყო, რომ ცუდს არაფერს გვაბედვინებდნენ. მაგალითად, თავი რომ გაგვეტეხა, გვეტყოდნენ: „აი, შეგირცხვა თავი! შენხელა ბავშვმა როგორ არ უნდა იცოდეს თავის მოვლაო! გასწი, გასწი, გაიზრდები და დაგავიწყდებაო!“ ამგვარი ცივი ნუგეშებით გაგვისტუმრებდენენ ხოლმე, მაგრამ, სხვისთვის რომ უსამართლოდ წკიპურტი გვეკრა, არ შეგვარჩენდენენ და უთუოდ დაგვახდევინებდნენ. ერთხელ ტყაპა-ტყუპი რომ შემომესმა, მივირბინე სახაბაზოს კარებთან და ხაბაზს ცხელი თორნეული გამოვართვი. ჩემზე ადრე იმავე კარებს მიდგომოდა ჩვენი წუწკი წითელი ღორი და შეღრუჩუნებდა, მაგრამ ვინ გასცემდა ხმას! მე რომ დამინახა მჭადით ხელში, ამედევნა ჭყივილ-ჭყივილით, გავექეცი, გამომიდგა, წამოვკარი ქვას ფეხი და გავგორდი მიწაზე; იმანაც იხელთა დრო, მეძგერა და ზე ამაღლიტა მჭადი. მოვრთე ყვირილი და მივაშურე დედას. დედამ მომისმინა საჩივარი, შეკრა წარბები, და მითხრა: „როგორ ამხელ სირცხვილით, შე ნაცარქექია, შენაო? ბაბუაშენმა გარეული ტახი დაიჭირა ყურით და შენ კი ერთი შინაური წუწკი ღორიც ვერ მოგიშორებია!.. ავიღებდი ჯოხს და დავკრავდი თავშიო! პატარა ხომ აღარა ხარ: დამდევ თიბათვეს ექვსი წლის გახდიო“. ამ სიტყვებმა ისე შემარცხვინეს, რომ მჭადიც დამავიწყდა და ტირილიც, მთელი დღე ჩემ გუნებაზე აღარ ვყოფილვარ, მით უფრო, რომ პატარა ბიჭები და გოგოები რომ ჩამივლიდნენ ხოლმე გვერდს, დაცინვით წაილაპარაკებდენენ, ვითომ თავისთვის: „ღორის წაქცეულოო“. ამ დაცინებამ ისე გამამწარა და გამაგულადა, რომ მეორე დღეს ცალ ხელში მჭადი დავიჭირე და მეორეში ჯოხი და განგებ ავუარ ჩავუარე გვერდით ჩემს მტერს. წართმევას დაჩვეულმა ღორმა შემომიტია, მაგრამ ვაჟკაცურად დავუხვდი

და ვხეთქე თავში ჯოხი. ჩემი მტერი ალბათ ამას არ მოელოდა, რომ შეჩერდა და შემომიხორხოტა. მაგრამ, რომ მივუნაცვლე მეორეცა და მესამეც, იკადრა და გაიქცა. ახლა მე დავედევნე გაგულადებული. წინ ის და უკან მე! ის მიჭყივის, რაც შეუძლია, და მე კი, რაც ძალი და ღონე მაქვს, კიჟინას ვაყრი: ვერ წამიხვალ, შენ წუწკო, შე ფრთხალო-თქო! იმ დროს სწორედ ჩემი თავი პაპაჩემი მეგონა: შემოვარბენინე ღორს ორჯერ-სამჯერ სამოახლო, საფარეშო, თვითონ ჩვენი სასახლეც და აღარ მოვეშვი, სანამ საღორეში არ შემივარდა. არ იფიქროთ, რომ მე იმის მტრობა მჭირვებოდეს და შურისძიება მდომებოდეს, არა, ეს ომი იმისთვის გადავიხადე, შეეტყო სუყველას, რომ მე ღორის აღარ მეშინოდა.

ღორზე ამ ძლევამოსილობამ ისე გამაგულადა და გამაუშიშრა, რომ, თუკი ჯოხი ხელში მექნებოდა, აღარაფრის აღარ მეშინოდა. საგმირო ზღაპრებმა, სავაჟკაცო შაირებმა და ამბებმა იმდენად გამიტაცეს თანდათან, რომ თავი გმირად დავისახე. ერთხელ პატარა შინდის ხეზე გავედი, რომელიც ზღაპრულ ალვის ხედ წამოვიდგინე და იქით-აქეთ ყურება დავიწყე, რომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხელმწიფების სარაიები დამენახა, მაგრამ გადმოვვარდი, გამხდა ბრეგვა მიწაზე და ზურგის ტკივილმა მაგრძნობინა, თუ რა ზღაპრული „ღვთისავარ გმირი“ ვიყავი! საკვირველია, ამგვარი მარცხები ხანდახან გამომაფხიზლებდნენ ხოლმე, მაგრამ მერე კი ისევე ოცნება მერეოდა და ისევ გამანაცარქექიავებდა ხოლმე. ერთ საღამოს „კურდღლობიას“ ვთამაშობდი. ვისაც კარგი ხმა ჰქონდა და მოყეფა შეეძლო, ისინი ვითომ მეძებრები იყვნენ ხოლმე; ვისაც მუხლს ერჩოდათ – მწევრები, სხვები კი უფრო ზანტები – კურძუალები და მონადირეები, კურდღელი კი მორიგისი ვინმე. იმ დროს, თუმცა მეძებრადაც კარგი ვიყავი, მაგრამ ზოგიერთებთან მწევრობაც მერგო. დაიმალა კურდღელი, ავუშვით მეძებრები, მოედვნენ არემარეს, დასცეს კურძუალებმა კიჟინა: წაქეზებულმა მეძებრებმაც ვითომ სუნი იცეს და კვალი აიღეს, ასტეხეს ყეფა; ათი თუ თხუთმეტი ბავშვი სულ სხვადასხვა ხმაზე ყეფდა. ყურთასმენა აღარ იყო; მწევრებმა ყურები დაცქვიტეს და აიჩოქენ. ამ დროს თურმე ჩვენს ბაღში ნამდვილი კურდღელი ყოფილიყო შეპარული და გამოვარდა. ჩვენ დაგვავიწყდა თამაშობა და გავედევნეთ დიდიან-პატარიანა იმ კურდღელს. კურდღელს თვალი წაუხდა: ხან იქით ეცემოდა, ხან აქეთ, მაგრამ

სუყოველი მხრიდან ჩვენი ორფეხი მეძებრები უყეფთდნენ და ისე აერია გზა და კვალი, რომ ხიმეში გაეკვეტა; მივასწარი და ვტაცე ხელი უკანა ფეხებში. რომ მაგრად არ ყოფილიყო გაჭედილი, რასაკვირველია, მე იმას ვერ დავიმაგრებდი, მაგრამ მაინც გავაბი ყვირილი: „მიშველეთ, დავიჭირე-მეთქი“. მოცვივდნენ სუყველა, დიდი ბიჭებიც მოგვეხმარნენ და ცოცხალი მივგვარეთ ბატონს. იმ დღეს ჩემი ვაჟკაცობის ამბავი ძალიან გაითქვა და მეც სწორედ დავრწმუნდი, რომ კურდღელს ფეხდაფეხ მოვწვდი და დავიჭირე-თქო. მას უკან, ხშირად, საღამ-საღამოობით ბოსტნის ბოლოზე ვიცდიდი ხოლმე: ეგებ კიდევ გამოვარდეს კურდღელი და დავიჭირო-მეთქი. ალბათ, ეს შემნიშნა დედამ, რომ ერთხელ მიმიხმო და მითხრა: „შენ ხომ ამისთანებში ტოლი არა გყავს და ერთ-ერთი შინაური კურდღელი დამიჭირე, სხვისთვის მინდა გასაგზავნადო“. მეც, რასაკვირველია, ვიკისრე: საყდართან, საქალებოს გვერდით საკურდღლე იყო მიშენებული და იქ შინაური თეთრი კურდღლები ბუდობდნენ. დილიდან საღამომდის ვდიე ხან ერთს და ხან მეორეს, მაგრამ ვერ დავიჭირე, და საღამოს, დედამ რომ მკითხა, თავი მითი ვიმართლე, რომ ფეხები მტკივა-თქო. დედაჩემმა სიცილი დაიწყო და მითხრა: „პატარა კი აღარა ხარ, როგორ ვერ მიხვდები, კურდღლის დაჭერა ფეხდაფეხ შენ კი არა, არა კაცს არ შეუძლიაო! შინაური რომ ვერ დაიჭირე, გარეულ კურდღელს შენ როგორ დაეწეოდი, თუ უცაბედად ხიმეში არ გაკვეხებულიყო!“ ამ სიტყვებმა, ცოტა არ იყოს, გულში ჩამახვედეს, ვიგრძენი ჩემი ნაცარქექიაობა, შემრცხვა და გავწითლდი.

იმ დროში ჩაის არ სვამდნენ, მხოლოდ სტუმრებისათვის მოადუღებდნენ ხოლმე, მაგრამ ბავშვებს მაშინაც არ ასმევდნენ: ცხელი წყალი შიგნეულს გაუფუჭებსო და შაქარიც კბილებს წაუხდენსო. მე, რასაკვირველია, სული მიმდიოდა შაქარზე, მაგრამ ვინ მაჭმევდა? მაგიერად, როდესაც შაქარს მტვრევას დაუწყებდნენ ხოლმე, მე მივუცუცქდებოდი გვერდით შაქრის მტვრეველს და იქით-აქეთ შორს გადაბნეულ ფხვნილს ქორივით მივჩერებოდი. მაგრამ მათი აღება ხელით მოუხერხებელი იყო; დასველებული თითები მზად მქონდა დავაწებდი ზედ და ელვასავით ვიტკუცუნებდი პირში. ეს შემნიშნა ერთხელ ჩემმა უფროსმა დამ და მირჩია: – „მაგას ნუ შვრები, სიწუწკეაო!“ და ჩუმად თითო კვნიტ შაქარს მაძლევდა ხოლმე: მეც ეს მინდოდა

და ღმერთს ვეხვეწებოდი: „ღმერთო, სტუმრებს ნუ გამოგვილევ-თქო“, რადგანაც უმისოდ, ვიცოდი, შაქარს არავინ დაამტვრევდა. ხშირად დავუხვდებოდი ხოლმე წინ ჩვენკენ წამავალ სტუმრებს და ჩუმად ვეხვეწებოდი: „თქვენი ჭირიმე, ხშირად იარეთ-მეთქი“, იმათ ეგონათ თუ მე ეს სტუმართმოყვარეობით მომდიოდა, მიწონებდნენ და ამბობდნენ: „რა კეთილია ეს ბავშვი და რა პურადი გამოვაო!“ რა იცოდნენ, რომ მხოლოდ ჩემი „უსხის კუდი“ მაგონდებოდა, ე.ი. შაქრის კვნიტი. პურადობის რა მოგახსენოთ, მაშინ რა პურადობა შემეტყობოდა, მაგრამ გულკეთილი კი მართლა ვიყავი: პირუტყვი რომ ჩემთან ვისმე გაელახა, ვიტირებდი. თუმცა ღორი მეც კი გავლახე ერთხელ, მაგრამ ეს სულ სხვა იყო, მინდოდა მომეგერიებინა და ჭკუა მესწავლებინა. ერთხელ ყანაში ღორი მოკლეს და მე მთელი დღე არაფერი მიჭამია; ისე მებრალებოდა, რომ სიახლოვესაც ვერ მივეკარე, დამეხედა და ეს მით უფრო საკვირველი იყო, რომ, საკლავს რომ წამოაქცევდნენ, სიამოვნებით თავზე დავტრიალებდი და არც არაფერს სიბრალულსა ვგრძნობდი. საუფლო დღეებში, მაგალითად, შობის, აღდგომის და სხვა ამგვარ დღესასწაულების წინადღეს ძროხას რომ დაკლავდნენ, ჩემ სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა! ბუშტს გამოვართმევდი ხოლმე მზარეულს, დავზელდი ნაცარში, გადავაძრობდი ზედა კანს და გავბერავდი; მერე ვინმე ქალს ან გამდელს ვაჩუქებდი ხოლმე საუმარულედ, რადგანაც გაგონილი მქონდა, რომ უმარულის შესანახავად კარგიაო. ერთხელ მხოლოდ, შობის წინ დღეს აღარ მიყურებია ძროხის დაკვლისათვის, რადგანაც უფრო სასიხარულო შემთხვევამ გამიტაცა და ჩვეულება დამავიწყა: სწორედ იმ საღამოს ქუთაისიდან მოგვივიდა მამაჩემის გამოგზავნილი კაცი და პატარა ჩექმები მომიტანა. იმ დღემდის ჩემ ფეხს ჩექმა არ მიჰკარებია და მხოლოდ შლაპუნა ფოსტლებს ვიცვამდი ხოლმე. რაღა თქმა უნდა, რომ სიხარულმა ამიტაცა, ძროხა კი არა, თავიც დამავიწყდა. მამაჩემი იწერებოდა, სხვათა შორის: „ამ ჩექმებს ვაგლახად ნუ გააფუჭებინებთ ჩემ კაკოს! სირბილის ნებას ნუ მისცემთ, რომ ქუსლი არ მოაქციოს და უბრალოდ არ მოჩორთოსო!“ ეს ბრძანება ჩვენ სახლში გადაჭარბებითაც აასრულეს: ჩამაცვეს მხოლოდ შობა-დღეს, ახალწელიწადს და შეინახეს; მე ისევ ფოსტლებზე გადამიყვანეს და აღდგომამდის აღარ მიპირებდნენ ჩაცმევას.

მომავალ აღდგომას, რასაკვირველია, ორკეცი სიხარულით მოველოდი. ცისკრის რომ დარეკეს და ჩვეულებრივად ჩაცმა-დახურვა დაიწყეს, მეც მომიტანეს ჩემი საოცნებო ჩექმები, მაგრამ, წარმოიდგინეთ ჩემი უბედურება: ჩექმები გამხმარიყვნენ, მეც ფეხები გამზრდოდა და შიგ აღარ ჩამეტია! ბევრი მაწვალეს, ქუსლზე კანი გადამაძვრეს, კოჭი კინაღამ ამომიგდეს, მაგრამ არა ეშველა რა. დამმწარდა აღდგომა. იმ დღეს რაღა მოესწრებოდა, მაგრამ სწორამდის კი მომიტანეს ახალი, და იმ დღიდან დაწყებული, ქუთაისს წასვლამდე, თითქმის წელიწად-ნახევარს უჩექმოდ აღარ გამივლია. უკანასკნელ წელიწადს მით უფრო კარგად შევიშვნე ჩექმები, რომ ბევრს აღარ დავრბოდი, რადგანაც ადრინდელი თავშესაქცევარი ყოველგვარი თამაშობა მომწყინდა და უფრო სხვა საფიქრელს გადავყევი. ამის მიზეზი იყო „ვეფხისტყაოსანი". წავიკითხე თავიდან ბოლომდე და, თუმც ზღაპრული მხარის მეტი არა გამიგია რა, მაგრამ მაინც ძალიან გატაცებული ვიყავი. იმას მივაყოლე სხვა საკითხავებიც და მთელი ქრესტომატია, ჩუბინაშვილისაგან პეტერბურგში გამოცემული, რამდენჯერმე გადავიკითხე. ამას გარდა, ერთხელ ქალაქიდან ჩამოგვიტანეს ამბავი, რომ „გლუხარიჩმა" კომედია დაწერაო და ვარანცოვის სასახლეში ითამაშესო. ამ ამბავს გულმოდგინედ ვუგდებდი მე ყურს და ბოლოს თვითონაც მოვინდომე, რომ იმგვარი რამ კითხვა-მიგებითი დამეწერა და მართლაც ავწერე ჩვენი შინაურობა, მაგალითად, როგორ აწვალებდა ჩვენი მოურავი ხალხს, მერე ბატონს აბეზღებდა; ბატონიც მოთმინებიდან გამოდიოდა და ჯავრობდა და სხვ. და სხვ. ეს ბავშვური სცენები სასახლეში სუყველას მოეწონა გარდა მოურავისა, რომელიც გულმოსული ამბობდა: „ჩემი დაცინება არაფერია, მაგრამ ვნახავ, თუ ამ ყმაწვილმა მთელი ქვეყანა არ გადიმტეროს, და ნუ აქეზებთო". ეს ჩემი პირველი ნაწარმოები დედაჩემს თურმე შეენახა და, რუსეთიდან რომ დავბრუნდი, მიჩვენა, მე სიბრიყვემორეულმა ვიუკადრისე, გამოვართვი დედას, დავხიე და ცეცხლში ჩავყარე. დედაჩემს ეს ძალიან ეწყინა და მისაყვედურა, მაგრამ რაღა გაეწყობოდა, ხომ ვეღარ გავამთელებდი!..

ამგვარი ბევრი რამ მაგონდება ჩემი სიყმაწვილიდან, მაგრამ, რომ მკითხველს თავი არ მოვაბეზრო, ამით ვათავებ.

II

გიმნაზიაში რომ შემიყვანეს, გავცეცდი: იმდენი ბავშვი, ერთად თავმოყრილი, ჩემს დღეში არ მენახა. მოზრდილები სკამებზე იჯდნენ სულგანაბული და ახალმოსწავლე პატარები კი ჯგუფ-ჯგუფად კედლებთან იყვნენ ატუზული. აქ კედლებზე ირგვლივ ქაღალდის ფიცრები იყო ჩამოკიდებული, ზედ ანბანი და ამოსაღები ეწერა და იმას აკითხებდენენ ყმაწვილებს. ჯგუფს ერთი უფროსი ჰყავდა და ის ასწავლიდა: ხელში ეჭირა წკეპლა და, შეეშლებოდა თუ არა ბავშვს კითხვა, უცხუნებდა და უცხუნებდა. ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდნენ და, როცა შემოუვლიდნენ კედლებს, მერე კი ნება ჰქონდათ სხვებთან დამჯდარიყვნენ ისინიც სკამზე. ამ ყოფაში იყვნენ, სანამ კითხვას ისწავლიდნენ. უნდებოდნენ ზოგჯერ წელიწადზე მეტს. წარმოიდგინეთ 7-8 წლის ბავშვი დილის შვიდი საათიდან ნაშუადღევის ორ საათამდე მშიერ-მწყურვალი, და მაშინ იგრძნობთ, თუ რა ტანჯვაში იყვნენ ის საწყლები. ზოგს გულს ეყრებოდა, ზოგს თავბრუ ეხვეოდა და ეცემოდნენ ძირს, მაგრამ ყურადღებასაც არავინ აქცევდა.

შესვლისთანავე პირველ კედელთან დამაყენეს „ანბან"-ზე, მაგრამ, რადგანაც მე ხუცური ვიცოდი, მხედრული წერა-კითხვა შესწავლილი მქონდა და რუსულ ამოსაღებშიც გატეხილი მქონდა თვალი დედაჩემის წყალობით, ერთ დღეს შემოვირბინე ყველა კედლები. მასწავლებელმა თავზე ხელი გადამისვა, მომიწონა, და უფროსებთან დამსვა სკამზე. კითხვით კარგად ვკითხულობდი, მაგრამ ჩემი უბედურება ის იყო, რომ რუსული არ მესმოდა. იმ დროს შემოღებული იყო საზოგადოდ თუნუქის ფირფიტა, რომელსაც „მარკას" ეძახდნენ. ვინც ქართულად ხმას ამოიღებდა, მიაჩეჩებდნენ ხელში და თანაც გრძელ ფიცარს - სახაზავს დაჰკრავდნენ ხელის გულზე. მერე ის უნდა ცდილიყო, რომ სხვისთვის გადაეცა როგორმე იმრიგადვე, ე.ი. ჩაბარების დროს „ლინეიკა" დაერტყმია ხელის გულზე. ამგვარად ეს საცოდაობის ფირფიტა გადადიოდა ხელიდან ხელში. სწავლის გათავების დროს ვინც ვერ მოასწრებდა იმ ფირფიტის თავიდან მოშორებას და შერჩებოდა ხელში, უნდა კლასში დარჩენილიყო მთელი დღით უსადილოდ. ვინც რუსული არ იცოდა ახალშემოსულობის დროს, ხმის ამოღებას ვერ ბედავდნენ და

მუნჯდებოდნენ. ამ ჩვეულებას დიდი გამრყვნელი ხასიათი ჰქონდა. ყმაწვილები ცდილობდნენ, რომ ერთმანეთი მოეტყუებიათ გაებრიყვებიათ როგორმე და ცბიერობა-ფარისევლობას ეჩვეოდნენ. სულ ერთი კვირის შესული არ ვიყავი, რომ მოვიდა ჩემთან ერთი პატარა ყმაწვილი, ანგელოზის სახის მქონე, და ტკბილის ღიმილით, მეგობრულად მკითხა რაღაც ქართულად; მეც, რასაკვირველია, რადგანაც სხვა ენა არ ვიცოდი, ქართულად ვუპასუხე. ყმაწვილს მშვიდობიანი სახე გადაუსხვაფერდა და სიხარულით მომაჩეჩა ფირფიტა. ჩამოვართვი, მეტი რაღა გზა მქონდა, მაგრამ „ლინეიკაზე“ ვერ დავეთანხმე. „რა გენაღვლება შენ, მე რომ „ლინეიკა“ არ დავირტყა, მარტო ვართ და ვინ გაიგებს-მეთქი“ – ვეხვეწებოდი. ჩემმა მოწინააღმდეგემ შორს დაიჭირა: „მე თუ დამარტყეს, შენ რა ჭრელი პეპელა ხარო?!“ მე მაინც არ დავეთანხმე, გავუძალდი და იმან ჭუჭყუნი დაიწყო. მასწავლებელი რომ შემოვიდა, მივიდა და დამაბეზღა. დამიძახეს, გავედი შიშით და კანკალით. მასწავლებელმა წარბები შეიკრა და მკითხა: „როგორ ბედავ ურჩობასო? აქ შენი სახლი ხომ არ გგონიაო!“ მე თავის გამართლება დავიწყე, მაგრამ აღარ გამივიდა! „კარგი, მე გასწავლი ჭკუასო!“ დაუძახა „სტოროჟებს“ და უბრძანა: „როზგიო!“ მე, ამის გამგონეს, თავში სისხლი ამივარდა და გაქცევა დავაპირე, „ნუ გაუშვებთ, დაიჭირეთო!“ – იყვირა მასწავლებელმა. იგრიალეს მოსწავლეებმა ჩემს დასაჭერად და გადამეღობნენ კარებზე... მე მეორე ოთახში შევვარდი, სადაც მესამე კლასი იყო. აქაც ერთი ალიაქოთი მოვახდინე, მაგრამ შევხტი ფანჯარაზე, გავამტვრიე მინები, გადავხტი და მოვკურცხლე შინისაკენ. გამომიდგნენ „სტოროჟები“, წინ მე გავრბოდი კურდღელივით და უკან ისინი მომდევდნენ კიჟინით. გულგახეთქილი შევიჭერ შინ; დედამამამ რომ გაიგეს, რაც მოხდა, შეწუხდნენ და ბევრიც მირჩიეს: „წადი, რა ვუყოთ, გაგროზგონ, ეგ მარტო შენს თავზე ხომ არ არის – ყველას როზგავენო, მოითმინე, მოიჭირვე. მიეჩვიე და ბოლოს კაცი გამოხვალო; მაგათში უმისოდ არ შეიძლებაო!..“ მაგრამ მე შორს დავიჭირე და გამოტეხილი ვუთხარი დედას: – „თუ კიდევ გაგიგზავნივარ იმ დასაქცევ გიმნაზიაში, თავს დავიხრჩობ-მეთქი!“ შეშინდნენ და ჩამომეთხოვენ. ერთ კვირას აღარ წავსულვარ კლასში. იმ დროს დირექტორად კოცებუ იყო, ახალი დანიშნული. ქართული მაზრის უფროსობის დროს

შეესწავლა, კარგად იცოდა და ქართველებიც ძალიან უყვარდა. მოვიდა ჩვენსა და გამომკითხა ყველაფერი. მეც დავუფარავად მოვახსენე, რაც გადამხდა და რასაცა ვგრძნობდი. გაუკვირდა, გადააქნია თავი, მომეფერა და მითხრა: „შენ ჩემი სახელი ახსენე და ნუღარავისი გეშინიაო! ხვალ ჩემთან მოდი პირდაპირ კანცელარიაში და მე წაგიყვან კლასშიო“. მეორე დღეს მართლა წამიყვანა და მიმიყვანა ჩვენს კლასში. გამოიკვლია ყოველიფერი და, „მარკის“ ამბავი რომ გაიგო, გაოცდა. მოიხმო ინსპექტორი, ზედამხედველები, მასწავლებლები და გამოუცხადა ყველას, რომ დღეიდან ეგ საქციელი აღარ ჩაიდინოთო! მოსპეთ „მარკა“ და უმიზეზოდ ცემა-ტყეპაზედაც ხელი აიღეთო! მერე მიუბრუნდა ჩემს მასწავლებელს და უთხრა: – „განსაკუთრებითი ყურადღება მიაქციე ამ ყმაწვილსო!“ მართლაც იმ დღიდან ცოდვის ფირფიტა გადააგდეს, მაგრამ ცემა-ტყეპაზედ კი უცბად ვერ აიღეს ხელი. უიმისობა მაინც არ ეხერხებოდათ. ტყუილა კი არ არის ნათქვამი: „ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო!“ იმ დროს მთელი რუსეთი დარწმუნებული იყო, რომ ჭკუა და სიკარგე როზგის ნაყოფიაო. გიმნაზიებშიც, რასაკვირველია, პირველი ადგილი ეჭირა... დღე არ იქნებოდა, რომ ყმაწვილების წივილ-კივილით იქაურობა არ ყოფილიყო გაყრუებული. „როტაში“ არ უნდებოდათ იმდენი წკეპლა, რაც თვითეულ კლასში. „სტოროჟებს“ ურმებით მოჰქონდათ ყოველდღე ახალ-ახალი. მოსწავლის გალახვა ყველას შეეძლო დირექტორიდან დაწყებული, „სტოროჟებამდე“. მიზეზს არავინ კითხულობდა. ვინ იცის, რამდენი დასნეულებულა, რამდენი დამახინჯებულა, და რამდენს კიდევ ხასიათი გაუფუჭდა საუკუნოდ... ხშირად მოხდებოდა ხოლმე, რომ ერთი და იგივე ბავშვი, ერთი დღის განმავლობაში, სამჯერ-ოთხჯერ „გაროზგვილიყოს“ სხვადასხვა უფროსისაგან. მახსოვს და არც დამავიწყდება ჩემს დღეში: ერთი რუსის ბავშვი იყო – კრიჟანოვსკი, ძლიერ მოუსვენარი რამ, მაგრამ სხვებ კარგი იყო. ერთხელ ნახევარი საათი დააგვიანდა კლასში მოსვლა და დირექტორმა „გაროზგვინა“; იმ დღესვე გაკვეთილი არ იცოდა და მასწავლებელმა „გაროზგვინა“; სწავლა რომ გათავდა, ზედამხედველმა გაროზგვინა: სახლში გიცელქნია და მეზობლის ბავშვისათვის ქვა გისროლია – გიჩივლესო. ამითაც ველარ გადარჩა. ყველამ ერთად დააბეზღეს ინსპექტორს და იმანაც მოუნდომა გარო-

ზგვა. ეს ინსპექტორი შეუბრალებელი რამ იყო და მისი ისე ეშინოდათ, როგორც სულთამხუთავისა. კრიჟანოვსკიმ, ტანჯვა რომ ვეღარ აიტანა, იშვირა ხელი და ფეხი და გადავარდა რიონში. რომ შემთხვევით იქვე არ დასწრებოდა ერთი მეგრელი მოსწავლე, ძალიან კარგი მცურავი, დაიღუპებოდა. ისე ცემატყეპას ხომ ანგარიში არ ჰქონდა. ვაი, მისი ბრალი, ვისაც კარგი ხუჭუჭი თმა ჰქონდა! ერთ ყმაწვილს, გვარად ჭაჭიაშვილს, დიდი ყურები ჰქონდა. დიდი და პატარა ყველა ყურებში ავლებდა ხელს. ერთხელ გამხეცებულმა ზედამხედველმა შუამდი აახლიჩა ყური; გაუსივდა და მხოლოდ რამდენიმე დღის განმავლობაში ისევ დაუწყო შეხორცება. მაგრამ ვინ აცალა შეხორცება! სტაცებდნენ ხელს და ხელახლა აგლეჯდნენ... ასე რომ, გავიდა სასწავლებლიდან. ერთ მოსწავლეს – კლდიაშვილს – პირით დაჰკრა შუბლზე „ლინეიკა“ და თავთხლე გადაადინა, ძვალიც კი გაუტეხა. გულშემოყრილი ბავშვი შინ წაიღეს. ამ გარემოებისათვის ყურადღებაც არავის მიუქცევია. ამისთანები რამ უთვალავი იყო. ღვთის მადლით, მე ამცილდა ტანჯვა და ერთხელ მეტად არ გავლახულვარ, მაგრამ ეს ერთიც საკმაო იყო, მთელი ჩემი სიცოცხლე მოეტანჯა! დირექტორმა რომ მიმიყვანა, იმ დღიდან ჩემი მასწავლებელი სულ გულაღრენილი იყო ჩემზე და, თუკი შემთხვევა ექნებოდა, რასაკვირველია, არ დამზოგავდა. ერთხელ რომელიღაც მოსწავლემ ხაჭაპურები მოიტანა კლასში და ლატარეაში ჩააგდო თითო კაპეიკად, ყველამ მოაწერა ხელი. წამძლია სულმა და მეც მოვაწერე. შემოგვესწრო მასწავლებელი და იწყინა, როგორ გაგიბედნიათ ხელის მოწერაო! აიღო დიდი, უშველებელი „ლინეიკა“ ხელში. თითო-თითოდ გაჰყავდა ხელის მომწერლები; ჰკითხავდა: რომელი ხელით მოაწერეთო? და, პასუხს რომ მიიღებდა, დაჰკრავდა ხოლმე რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. „კიდევ მოაწერო?“ – ეკითხებოდა დაცინვით. მე ყველაზე ბოლოში ვეწერე, რადგან ჩემი გვარი წ-ზეა, და „ჟურნალში“ ანიდან იწყება გვარების წერა. იმ დროს საბა ორბელიანის იგავ-არაკები წაკითხული მქონდა და მომაგონდა ოფოფის ხრიკი, თავის გადარჩენა რომ უნდოდა და მელა გააბრიყვა. იმ განყოფილებაში წერის გაკვეთილი იყო. მე ვიფიქრე, რომ თუ მარჯვენა ხელი მეტკინა, წერა გამიფუჭდება და მოდი მარცხენას გავიმეტებ-მეთქი. მეც, რასაკვირველია, მითხრა: „აბა დამნაშავე, ხელი გამოიშვირეო!“

მე მარცხენა გავუშვირე. ჯერ დამკრა და მერე ეჭვი შეიტანა, რასაკვირველია, განგებ, მარცხენა ხელით როგორ მოაწერდიო? რომ გამოვუტყდი, მარჯვენა ხელზედაც დამკრა და გამიშვა. ტკენა ხომ ტკენა იყო, მაგრამ მე ის უფრო მტანჯავდა, რომ ჭკუა წავაგე და ორი „ლინეიკა“ დამკრეს, მაშინ როცა სხვები კი თითოთი გადარჩნენ. ვტიროდი, ხელი მიკანკალებდა და რასაკვირველია, კარგად ვეღარ დავწერდი!.. ნაწერები რომ გაარჩია მასწავლებელმა, დამიწუნა და კიდევ დამკრა „ლინეიკა“: კარგად დაწერეო! კლასის გათავებამდი ოთხჯერ კიდევ დამეკრა!.. ის დღე იყო და მას აქეთ ვეღარ გამოვბრუნდი. არ იქნა ვეღარ გადავიგდე გულზე ეს შემთხვევა. წერაში ხელი გამიფუჭდა და დღესაც კიდევ გაურკვევლად ვწერ; ვინც ჩემ ნაწერებს დახედავს, გაუკვირდება, რომ ზოგან კარგი ხელია და ადგილადგილ კი ნაჯღაბნი და გაუგებარი. ეს მაშინ მემართება, როცა ინსტიქტურად მაგონდება ხოლმე მაშინდელი ჩემი ტანჯვა. ეს შემთხვევა რა გასახსენებელი იყო, მაგრამ მიტომ ვამბობ, რომ მშობლებმა და მასწავლებლებმა იგულისხმონ, თუ რა ძნელია სათუთ ბავშვებთან სასტიკად მოპყრობა და რა შედეგი მოჰყვება ხოლმე...

ჩემი გალახვის ამბავი გაეგო დირექტორს და შენიშვნა მიეცა მასწავლებლისთვის. ის იყო და ის, ამ დღიდან ამომიჩემა მასწავლებელმა და ყურადღებასაც აღარ მაქცევდა, თითქო ერთი ჯირკი გდებულიყო იქ. არც მასწავლიდა და არც რამეს მკითხავდა. მე მაინც, ზოგს ამხანაგების შემწეობით, ზოგსაც ჩემით ვსწავლობდი, რაც ძალი და ღონე მქონდა. იმდენი ნიჭი არა მქონდა, რამდენიც სურვილი და ბეჯითობა. ვცდილობდი, დღე და ღამე გასწორებული მქონდა და სხვებს არა თუ არ ჩამოუვარდებოდი, მეტიც ვიცოდი მათზე. ეგზამენები მოახლოვდა, ხმა გავარდა, რომ „პოპეჩიტელის“ თანაშემწე, მაქსიმოვიჩი, მოდის, იმან უნდა გამოგვცადოს მოსწავლეებიო. იმის სიფიცხეზე და გულქვაობაზე ბევრს საარაკო რამეს ლაპარაკობდნენ. ყველა შიშის ქარმა აიტანა, მასწავლებლებიცა და მოსწავლეებიც.

მაქსიმოვიჩი ჩამოვიდა თუ არა, მაშინვე ბრძანება გამოსცა, რომ, რადგანაც ყველას ვერ მოვასწრებ, თვითოეული კლასიდან სამ-სამი მოწაფე გამომგვარეთ. პირველი, შუათანა და უკანასკნელი; იმათ გამოვცდი და მით მთელი გიმნაზიის გარემოებაც

გათვალისწინებული და აწონილი მექნებაო. ეგზამენებმა კარგად ვერ ჩაიარა. წინდაწინვე დამფრთხალ ყმაწვილებს გონება ეკარგებოდათ. ჯერ იმ სამ მოწაფეთაგანს ჰკითხავდა რამეს საპასუხოს და, თუ ვერ უპასუხებდნენ, მერე მთელ კლასს მიუბრუნდებოდა. თუ აქაც აღარავინ აღმოჩნდებოდა, მასწავლებელს უნდა აეხსნა. ხშირად მასწავლებლებიც წაიბორძიკებდნენ ხოლმე. მაშინ თვითონ ეგზამენატორი ახსნიდა და გაამეორებინებდა ხოლმე ყმაწვილებსაც. ეს ახალი მეთოდი იყო მისგან შემოღებული. იმ დროს გიმნაზიაში სწავლობდა ერთი შესანიშნავი და სახელგანთქმული ახალგაზრდა – ბესარიონ ღოღობერიძე. მოსწავლეებსაც დიდი ხათრი ჰქონდათ მისი და პედაგოგებსაც მისი იმედი ჰქონდათ: „თუ დაგვიხსნის, ის დაგვიხსნის და გვასახელებსო.“ მათი მოლოდინი გამართლდა, მაგრამ სულ ისე მაინც არა, როგორც ეგონათ. ამბობდნენ: „მარჯვედ იყო ბესარიონი, მაგრამ ბევრი ოფლი კი აწურვიესო.“ ასე თუ ისე, თუ იმას არა, მაქსიმოვიჩი გულს ველარ მოიბრუნებდა ქუთაისის გიმნაზიასა და მის მასწავლებლებზე. შუა კლასებშიაც ზოგიერთებმა გვარიანად მიუგეს. ბოლოს ჯერი მიდგა უმცროს კლასებზე. ჩვენი კლასიდანაც, განკითხვის დღე რომ დადგა (ასე ვეძახოდით საზოგადოდ მაქსიმოვიჩის ეგზამენებს), სამი მოწაფე აიყვანეს და ჩააყენეს თონეში. მესამე მოწაფედ, ესე იგი, უკანასკნელ მაჩანჩალად, მე გამაყოლეს. ჩემი ამხანაგები ცახცახებდნენ და მე კი უფრო სეირის საყურებლად გავედი, რადგანაც ვიცოდი, რომ, როგორც უკანასკნელს, ბევრს არას მკითხავდნენ და ყურადღებას არ მომაქცევდნენ. ერთ ხანს მარჯვედ იყვნენ მოწაფეები. საზეპირო როცა ჰკითხეს, იმათაც ჩააბულბულეს მაგრამ ბოლოს, როცა აზრით გაგებაზე მიდგა საქმე, მაშინ აიბნენ. საკვირველი იყო: „პოპეჩიტელის“ თანაშემწის საკითხავებმა, სასახლეში რომ ბავშვებმა თამაშობები ვიცოდით, „ბერი ჩამოხტა“, „აჩატი“, „ანზე ვისი ყმა ხარ“ და სხვანი, სწორედ არ მომაგონდა! გამიკვირდა: „ეს რა გიმნაზიის საკადრისია მეთქი“, – ვამბობდი გუნებაში. მაგრამ მომაგონდა ჩვენი სახლი, დედა და ისე წავხალისდი, რომ ასე მეგონა, შინა ვარ მეთქი და ორჯერ-სამჯერ, ჩემ ამხანაგებს რომ შეეშალა, მე უკმაყოფილოდ თავი გავაქნიე. მაქსიმოვიჩმა თვალი შემატანა და მომაყვირა: – „რას აქნევ თავს ქეციანი ცხენივითო“! შევშინდი და ენა ჩამივარდა. მასწავლებელი მომეშველა და მოახსენა:

– „ალბათ ბუზი აწუხებს და ხელს ვერ ხმარობსო“... – „რა დროს ბუზებია!“ მიუბრუნდა უკმაყოფილო მასწავლებელს: „და ან საჭიროების დროს ხელს ნუ გაანძრევო, ვინ ეუბნება? უშლიან მხოლოდ წარამარა ხელების აქეთ-იქით ქნევას. არა, აქ სხვა მიზეზიაო!“ მიმიხმო სტოლთან.

– მე შეგნიშნე, რომ, როცა იმათ ეშლებოდა, მაშინ აქნევდი თავს. მართალია თუ არა? ნუ გეშინია, მითხარი!

– დიახ, უნებურად!..

– მაგალითად, რა შეეშალათ?

– აქლემი გაფრინდებაო, რომ მოგახსენეს, ეტყობათ, არ უნახავთ აქლემი!

– შენ? შენ სად გინახავს?

– შარშან თათრებმა ჩაატარეს მაედანში; ძლივს მიიფხორებოდნენ.

– მერე, რა იცი რომ ვერ გაფრინდება?

– ფრთები არა აქვს.

– რასაც ფრთები არ აქვს, ვერ გაფრინდება? მაგალითად, კაცი ვერ გაფრინდება?

– ვერა.

– არ გაგიგონია ძველად, რომ ვინმე გაფრენილიყოს?

– ძველად – ენოქ და ილია, მაგრამ ისინი ურმით გაფრინდნენ ღვთის ძალით. – ეგზამენატორმა თვალები დააჭყიტა და მკითხა:

– ვინ გითხრა შენ ეგ?

– დედამ.

– კუდიანები რომ ფრენენ, იმათ ხომ ფრთები არ აქვთ?

– კუდიანები არ ფრენენ.

– მაშ, როგორ შეუძლიათ, რომ არ ფრენდნენ, ასე ჩქარა ყველგან როგორ მიივლ-მოივლიან?

– მგელზე ჯიან და ისე დადიან, – აქ გადიხარხარა და თავზე დამისვა ხელი. ამგვარ რამეებს მკითხავდა და თანდათან გახალისდა. მეც რომ შევატყვე, აღარ წყრება-მეთქი, გავთამამდი. ბოლოს დამიწყო გამოცდა. საზეპიროები მკითხა, – კარგად მივუგე.

– აზრიც გესმის? – მკითხა.

– რასაკვირველია, მესმის!

– შეგიძლია ქართულად გადაგვითარგმნო ეგ ლოცვები?

– რაღად გადაგითარგმნით, ქართულად რომ უფრო ადრე ვიცოდი?..

– სად ისწავლე?

– სახლში.

– ეგებ რუსულადაც იქ ისწავლე?

– არა, აქ. – მიუბრუნდა მასწავლებელს და ჰკითხა:

– თქვენ ხომ არ შეგშლიათ, რომ ეგ ბავშვი უკანასკნელ მოწაფედ წარმოადგინეთ?

– არა, თქვენო აღმატებულებავ! ერთი რომ პატარაა, მერე კიდევ არც დიდი ხნის შემოსულია და ჯერჯერობით ყურადღებას აღარ ვაქცევდით, არასა ვკითხავდით, გაკვეთილებსაც არ ვაძლევდი: ჯერ მიეჩვიოს-თქო, – უპასუხა მასწავლებელმა ცოტა ფერმიხდილად.

– მაშ თუ არ გკითხავდნენ, შენ როგორღა სწავლობდი? – მითხრა მან.

– სხვებს რომ აკითხებდნენ და უხსნიდნენ, მეც აქ არ ვიყავი? ყურს ვუგდებდი.

ეს რომ გაიგონა, „ხედავთო?“ დაეკითხა ჩემს ამხანაგებს: რომ მოგენდომებინათ, თქვენც ასე ისწავლიდითო. მასწავლებელი რომ კარგად გიხსნით, ეს ცხადად სჩანს“. ხელი ჩამოართვა მასწავლებელს და მადლობა უთხრა. მე შუბლზე მაკოცა, წამოდგა ზეზე და დაიშალა კლასიც. მივფრინდი თუ ფეხით მივედი სახლში, აღარ მახსოვს, სიხარულმა ისე ამიტაცა, რომ მთვრალივით ველარ გამოვერკვიე. შინ რომ მივედი, სტუმრები იყვნენ სახლში და მამაჩემმა მომაძახა: რა ქენი, ჩემო კაჭუაო? მეც ყველაფერი მოვახსენე, რაც გადამხდა. „მე კი არ ვიცოდი?! – წამოიძახა მამამ. – კვიცი ყოველთვის გვარზე მიდისო. პეტრე არხიმანდრიტს რომ ვებარე მონასტერში ბავშვობისას, ყველას ვჯობდიო, რასაც სხვები ათ-ათ წელიწადს უნდებოდნენ, მე ორ-სამ წელიწადს გავიარე, გავათავე: „ღრამატიკა, ანგარიში, ისტორია, ღეოღრაფია, და სხვანიო. ბატებმა არ დამაცალეს, ყიყინით მაწუხებდნენ, თვარა, რომ მომეცადა, არისტოტელის კატეღორიასა და ლოღიკას სულ ბრდღვირს გავადენდიო. შენც, შვილო, ოჯახის შვილი რომ ხარ, სხვებზე უფრო მეტი უნდა ისწავლო და ვიგინდარები არ გაიტოლოო!“ სტუმრებმაც ამგვარივე დარიგება მომცეს. დედა კი თავისთვის იჯდა თავჩაღუნული, თითქო ამისთვის სულ

ერთიაო და არც კი შეუმჩნევივარ. საღამოს, დასაძინებლად რომ ჩავწექ ლოგინში, მოვიდა დედა და შუბლზე დამადვა ხალი. ჩამოჯდა ლოგინზე. მე ვიფიქრე: „ვაითუ ავად ვარ და მატყობს რამეს, თვარა ასე სხვიმის როდის მოსულა-მეთქი“. წინათაც მითქვამს და ახლაც ვიმეორებ, რომ საკვირველი ზნე სჭირდა დედას: თუ არ გამოთხოვების დროს, როცა სადმე დიდი ხნით მივდიოდი და ან ხანგრძლივ უნახაობის შემდეგ, ისე არ გვაკოცებდა ბავშვებს, და მაშინაც ისე, თითქო გული ნებას არ აძლევსო. ეს მეც მიკვირდა და ვერ ამეხსნა. ეს ხასიათი მთელ მის სიცოცხლეში შერჩა. შვილიშვილებსაც ასე ეპყრობოდა. ერთხელ, დაცოლშვილიანებული ვიყავი, შევესწარი, რომ ჩემ პატარა შვილს, მძინარს, მიდგომოდა და სიფრთხილით, არ გამოიღვიძოსო, ჰკოცნიდა, ეალერსებოდა. მაშინ მივხვდი, რომ ალბათ ჩვენც ასე გვეალერსებოდა-მეთქი. ცხადად ვინ უშლიდაო – იფიქრებს კაცი, და ის თურმე იმ აზრის იყო, როგორც ერთხელ გამოაცხადა ლაპარაკში, რომ ხშირი მოფერება აფუჭებს ყმაწვილს და წარამარა კოცნასაც ფასი აღარ აქვს მის თვალშიო. არ ვიცი, საზოგადოდ ეს მართალია თუ არა, მაგრამ ჩემ თავზე, როგორც გამოვცადე, მისი კოცნა რაღაც სასუფევლურ ნეტარებად მიმაჩნდა. იმ საღამოს ავფოფინდი, რომ გვერდში მომიჯდა და ალერსიანად მითხრა: ხომ ილოცეო?..

– როგორ არა-მეთქი!

– დღეს დილას, სანამ კლასში წახვიდოდი, დაუჯდომელი პარაკლისი ხომ არ გაგვიწყებია?

– როგორ დამავიწყდებოდა!.. და მერე მით უფრო, რომ განსაცდელში მივდიოდი.

– ჰო, კიდეც მიტომ უხსნიხარ ღმერთს და გაგიმარჯვნია. უღმერთოდ, რაც უნდა იცოდე, მაინც ვერას გააწყობ! მამაშენმა რაც გითხრა დღეს, ის მართალი კი ნუ გეგონება, იმან ისე იცის ხუმრობა.

– რა?

– რა-და, სხვებმა რომ გაჯობოს, სიცხვილიაო. აბა, სხვები რომ კარგები იყონ, შენი რა სირცხვილია? სირცხვილი ის არის, როცა შენ შენდა თავად არ ვარგიხარ და არ ცდილობ სწავლას. შენ სხვებს კი არ უნდა ეჯიბრებოდე! შენ სრულიად შენთვის უნდა ცდილობდე ყოველგვარ სიკარგეზე და, თუ სხვებიც შენისთანები იქნებიან და კიდევ უკეთესიც, შენ იმითი რას დაჰკარგავ? შენ

კიდეც უნდა გიხაროდეს მათი სიკეთე. შენ რომ კარგად დაგიჭერია დღეს ეგზამენი, აი რა კარგ გუნებაზე ხარ! ისინი კი, შენი ამხანაგები, ვინ იცის, რა გულდაწყვეტილები არიან!

– ტიროდნენ, დედა!

– მერე არ შეგეცოდა?

– შემეცოდა კი არა, კინაღამ მეც ვიტირე...

– რა-და, იმათაც რომ შენსავით გაემარჯვათ, ხომ გიამებოდა?

– ნეტავ მართლა!..

– ჰო, შვილო! სხვისი შური და სიხარბე გულში არ უნდა შეუშვა, – ესენი ორივე ეშმაკის კიბის საფეხური არიან. ეშმაკი ჯერ შეგიტყუებს ზედ ნელ-ნელა და მერე უცბად გკრავს ხელს და გადაგაგდებს. – მე პირჯვარი დავიწერე, დედამ მაკოცა მხურვალედ, ორჯერ-სამჯერ ჩამეკონა გულში, პირჯვარი გადამსახა და მომშორდა: „დაიძინეო“. ჩემს ნეტარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. დიდხანს თვალი ვეღარ დავხუჭე, და, რომ დამეძინა, სიზმრებმა წამიღეს: სულ ანგელოზებში დავფრინავდი და ვთამაშობდი.

გათავდა ეგზამენები. წავიდა მაქსიმოვიჩი. მიწყნარ-მოწყნარდა ყოველიფერი და მეც პირველი საჩუქრით გადამიყვანეს მეორე კლასში. სულ სხვა თვალით მიყურებდნენ ამხანაგებიცა და უფროსებიც. ამას მე კარგად ვხედავდი და ვცდილობდი, რომ არ შევრცხვენილიყავ. დღე და ღამე გაერთიანებული მქონდა, ისე მონდომებით ვსწავლობდი და იმ შრომასთან და ცოტა ნიჭთანაც, რომ უკეთესი პატრონობა მქონოდა და უფრო სწორ გზაზე ვმდგარიყავ, კარგი რამ გამოვიდოდი, მაგრამ სამწუხარო ის იყო, რომ იმ დროს პედაგოგია მეტად დაბალ ხარისხზე იდგა. ბავშვებს კაჭკაჭებსავით სწვრთნიდნენ და არა ადამიანის შვილებად! ყოველი საგანი უნდა მხოლოდ ეზეპირებიათ მოსწავლეებს, და, აზრი ესმოდათ თუ არა, ამას არავინ ჰკითხავდა. ერთი რუსის შვილი იყო – ვოლკოვი – და იმას საღმრთო წერილებიდან გაკვეთილი ჰკითხეს. საბრალომ ზეპირად არ იცოდა, მაგრამ თავისი სიტყვით მშვენიარად ახსნა. მასწავლებელმა უგდო, უგდო ყური და გაიცინა: – შენი სიტყვებით რომ ბრძანებ, განა სწუნობ მაგის დამწერის სიტყვებს?! გაუჯავრდა და გააგდო, ცუდი ნიშანიც დაუსვა. მერე მეორედ გაიყვანა, როდესაც გეზეპირებია და სულმოუბრუნებლად, სულ სხაპასხუპით უთხრა, თუმცა კი არ

ესმოდა, რას ამბობდა. მოუწონა: „აი როგორ უნდა დაისწავლოო!“ და კარგი ნიშანიც დაუსვა. ასე იქცეოდნენ ყველა მაშინდელი მასწავლებლები. მხოლოდ მათ რიცხვში ერთადერთი, გვარად ტროე, სულ სხვა იყო! მაქსიმოვიჩის მეთოდი შემოიღო: საზეპიროს ცოტას გვაძლევდა, სულ რამოდენიმე პწკარს, მაგრამ მაგიერად, არა თუ აზრი, ყოველი სიტყვის მნიშვნელობა უნდა გვცოდნოდა და აგვეხსნა. მის კლასში ყველა – დიდი და პატარა – თანასწორად სმენად იყო გადაქცეული. ბუზი რომ გაფრენილიყო, გაიგებდა კაცი. მაშინ იცოდნენ და დღესაც კიდევ, მასწავლებლები რიგ-რიგად ჰკითხვენ მოსწავლეებს, ასე რომ მოწაფემ იცის, როდის მოუწევს რიგი და იმ დღისთვის უკეთ ემზადება, ვიდრე სხვიმის, და მის სწავლაში თანასწორობა აღარ არის. ტროეს კლასში კი ყველა მზად უნდა ყოფილიყო. ერთს რომ ჰკითხავდა, უცებ, მოულოდნელად სხვას რომელიმეს „განაგრძეო“ – მიუბრუნდებოდა. აგრეთვე არ იცოდა ძველი და ახალი გაკვეთილი: მოულოდნელად ძველიდანაც გვკითხავდა ხოლმე. თვითეულ სკამს მიუჩინა თითო უფროსი შეგირდი. ისინი ჰკითხავდნენ ყოველდღე გაკვეთილს მოსწავლეებს და ნიშნებს უსვამდნენ. იმ უფროსებისათვის მერე მე უნდა მეკითხა და დამესვა ნიშნები, ზოგიერთი მათი შეგირდებიც უნდა შემემოწმებინა და ის ნიშნები მიმერთმია მასწავლებლისათვის. რომ შემოვიდოდა, ისიც გადაათვალიერებდა და დასამოწმებლად გამოიხმობდა ზოგიერთებს. ერთი გაბაშვილი იყო ჩვენს კლასში, რომელიც სოფლიდან დადიოდა სასწავლებელში და კლასის დაწყებას, რასაკვირველია, ვეღარ მოასწრებდა ხოლმე. ამისათვის აჩოქებდნენ იმ საწყალს კუთხეში კლასების გათავებამდე. ასე რომ ფეხზე მდგარი ის სწავლის დროს ძვირად დაგვინახავს. ერთხელ დარჩენილიყო სადღაც და ქუთაისში ნათესავებში გაეთია ღამე. სამოსწავლო წიგნიც ეშოვნა (მაშინ არამცთუ გარეშე წიგნი, სახელმძღვანელო წიგნებიც ცოტა იყო, სულ რამოდენიმე და ერთი მეორისაგან ვნათხოვრობდით) და გაკვეთილი კარგად დაესწავლა. ადრე მოვიდა, მაგრამ, რადგანაც დაჩვეული იყო, თავისთავად დაიჩოქა და ამისათვის ყურადღებაც არავის მიუქცევია. მის უფროს შეგირდს მისთვის კარგი ნიშანი დაესვა. მე შევამოწმე და მართალი გამოდგა. ტროემ რომ საზოგადოდ ყველას ნიშნები გადაათვალიერა, გაბაშვილის ოთხსაც მოჰკრა თვალი. ალბათ გაუკვირდა და გამოუძახა. ჰკითხა და მისთანა თქვენს მტერს!

ერთი სიტყვაც ვერ მიუგო, გადააქნია თავი და გამიხმო:

– ეს ნიშანი შენ დაუსვიო? – მკთხა.

– დიახ, მე-მეთქი, – ვუპასუხე.

– მერე რათა, რომ არაფერი იცის?

– მე რომ ვკითხე – იცოდა.

– იცოდა?! ასე მალე, ორ წუთში როგორ დაავიწყდებოდა? აქ რაღაც სხვა ამბავია! – ბრძანა მრისხანედ. – შევიტყობ, რაც არის, მაგრამ ჯერ არ მცალია. გაბაშვილო, წადი და შენ იქვე დაიჩოქე, სადაც იყავი და შენც, წერეთელო, მიდი მაგასთან და გვედში ამოუდექი, სანამ ჩემი კლასი არ გათავდეს! მერე ორივეს ერთად დაგამოწმებთ. – თუმცა ყველაზე მეტი ჩვენ ტროეს გვეშინოდა, მაგრამ მისგან დასჯილი არ გვინახავს, და ახლა: როგორ გამიბედეს მოტყუებაო, ზომას გადავიდა.

– შე შეჩვენებულო, რა ჰქენი ეგა, აკი იცოდი? – დავკითხე ჩუმად, კუთხეში რომ გავედით.

– ახლაც ვიცი, – მიპასუხა ტირილით.

– მაშ, რატომ არ მოახსენე!

– ფეხზე რომ ვიდექი, ვერ მოვახერხე. ეს რამდენი ხანია – სულ დაჩოქილი ვსწავლობ და პასუსაც ასე ვაძლევ. აი, თუ არ ვიცი! – მოჰყვა ზეპირად. – რომ ავდგე, დამებნევა! – მასწავლებელმა მოგვატანა თვალი და მოგვაყურა – რას ჩურჩულობთო? – მე გავედი და მოვახსენე ყველაფერი. გამოიყვანა გაბაშვილი, დააჩოქა და ისე ჰკითხა. კარგად მიუგო, რამდენჯერმე გაიმეორა ეს ამბავი და ისე გაუკვირდა, რომ წამოდგა ზეზე, კვლავ თავი დაანება და გასწია კანცელარიისაკენ. იქ რა ჩაიდინა, ვინ იცის? მაგრამ იმ დღიდან კი გაბაშვილი დაჩოქილი არ გვინახავს.

ერთხელ, სწავლა რომ გათავდა და შეგვასვენეს, მე, რადგანაც დილას არა მეჭამა რა, შევირბინე შინ. ვიგდე ახალუხის ჯიბეში ცხელი მჭადის კოკორი და მივაშურე ისევ კლასს: არ დამაგვიანდეს-მეთქი. ტროეს გაკვეთილი იწყებოდა. ფეხად შეესწრო ჩემთვის და ხუთი მოწაფე კიდეც გამოეხმო და გაემწკრივებინა. შევყავ თუ არა თავი, მომაყვირა: – შენ, აქ მობრძანდი და დადექ ამათთანო! მივედი და გავჩერდი. ცხელი მჭადი მომედვა ბარძაყზე და მეცხუნა. მე შმაშური დავიწყე, ხელი მოვუსვი, ასე რომ ავტოკდი. მასწავლებელმა შემნიშნა და მკითხა: რა გემართებაო? დაფარვა აღარ შეიძლებოდა... ამოაყ-

ოფინეს ჯიბიდან მჭადს თავი... შეგირდებმა გადაიხარხარეს. მასწავლებელმა ულვაშებში ჩაიცინა, გამომართვა მჭადი და წინ სტოლზე დაიდვა. მე სირცხვილის ოფლი გადამსკდა. დაგვიწყო გაკვეთილის კითხვა. ამ დროს, ჩემდა საუბედუროდ, ინსპექტორი შემოვიდა. მაშინ კი ამიკანკალდა მუხლები. ეს ისეთი შეუბრალებელი ვინმე იყო, რომ ყმაწვილის „გაროზგვას“ არა ერჩია რა. სულ უბრალო მიზეზი საკმაო იყო, რომ ოთხში ამოეღო. ერთხელ ერთსა და იმავე დროს ორი ბავშვი „გაროზგა“: ერთი იმიტომ, რომ თმა წამოგზრდიაო და მეორეც იმიტომ, რომ მეტად ძირში მოგიჭრიაო! ვიფიქრე: „ეს მჭადი მე ხეირს არ დამაყრის-მეთქი!..“ მართლაც, მოჰკრა თვალი თუ არა, დაიღრიადა: – ამ მჭადს რა უნდა აქ, ვინ მოიტანაო!.. ერთი მოწაფე, რომელიც ხშირად მექიშპებოდა ხოლმე, წამოხტა ზეზე და მოახსენა: წერეთელს ამოუღეს ჯიბიდანაო. – რათ მოგიტანიაო?! მკითხა მრისხანედ. მე ენა ჩამივარდა, მაგრამ მასწავლებელმა მოახსენა: ახლავე გაიგებთო და მკითხა: ეს რა არისო? მჭადი-მეთქი, – ვუპასუხე კნავილით.

– რისგან კეთდება?

– სიმინდისაგან.

– როდის სთესენ სიმინდს? რანაირად იზრდება? როგორ მუშაობენ? როდის აკეთებენ მჭადს და სხვანი. ესენი ყველაფერი გამომკითხა და მეც პასუხს ვაძლევდი. რამდენიმე წუთს მკითხავდა და ბოლოს სთქვა: კარგიო! ხვალ ნუ დაგავიწყდება ბრინჯის მოტანაო; ხვალ იმის შესახებ ვილაპარაკოთო. ინსპექტორმა იფიქრა: აქ სწორედ მასწავლებლის სურვილით მოუტანია მჭადიო და გავიდა კლასიდან ხმაამოუღებლად. მასწავლებელმა მაბეზღარი მოწაფე გაიხმო და ჰკითხა: შენ არა გაქვს რა ჯიბეშიო? გაუსინჯა და კოჭი უნახა. – ეს რა არისო? ეს ხომ სათამაშოა, რომელიც კლასებში სრულიად გამოუსადეგარია და შენ კი ჯიბეში გიძევსო!.. წერეთელმა მჭადი მიტომ მოიტანა, რომ შიოდა და შეჭმა ველარ მოასწრო და შენ კი სათამაშოდ დაბრძანდები! კარგი, გაჩერდი მასე კლასის გამოსვლამდე! მე მაგ კოჭით წარგადგენ ინსპექტორთანო. იმ მოწაფეს ფერი ეცვალა და ატირდა. კლასი რომ გათავდა, მიუბრუნდა მტირალს და უთხრა: კარგი, ახლა კი მიპატიებია, მაგრამ შემდეგ ფრთხილად იყავი: რაც შენთვის არ გინდა, იმას ნურც სხვას უზამო!

ეს ჩვენი საყვარელი მოძღვარი მხოლოდ ოთხ კლასამდე

ასწავლიდა; უფროს კლასებში ნება აღარ ჰქონდა, რადგანაც უმაღლესი სასწავლებელი არ ჰქონდა გათავებული. თუკი რამ ვისწავლეთ რუსული, მის ხელში; და მის შემდეგ კი, იმ უფროს კლასებში, მეოთხედან დაწყებული, თუ რამ დაგვაკლდა, თვარა არა შეგვიძენია რა. მეოთხე კლასი მეტად ძნელი კლასი იყო: სულ ახალ-ახალი საგნები და მასწავლებლები: ისტორია, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია, ბოტანიკა, ზოოლოგია, ლათინური, სჯულის-კანონი, მეურნეობა, მინერალოგია და სხვადასხვა – სულ ერთად მოგვაყარეს! – თავ-ტანის რომ აღარა გაგვეგებოდა რა, გავუსვით ზეპირობას ხელი, და, როგორც იქნა, კიდევ იოლად გავდიოდით, თუმცა სრულიადაც არა გვესმოდა რა იმ საგნების. სხვისი რა მოგახსენო და მე კი ასე ვიყავი, თუმცა პირველ მოწაფედაც კი ვირიცხებოდი და ოქროს ფიცარზე ვეწერე. ამ მაღალ კლასში, ცოტა არ იყოს, დავთარი შემეშალა. ერთი ვიღაც რუსული ენის მასწავლებელი დაგვინიშნეს, გვარად საპეგა. იმისთანა ახირებული კაცი ძვირი იყო! სულ ჯავრობდა რაღაცაზე, ცხვირი ჩამოუტიროდა და სხვაც რომ ვინმე დაენახა მომცინარი, გადაირეოდა. მე კი ჩემდა საუბედუროდ, ისეთი მომცინარი სახე მქონდა, რომ ტირილის დროსაც კი მეღიმებოდა! ამითვალწუნა ამ კაცმა და საშველი აღარ მომცა. წინა სკამიდან სულ უკანასკნელზე გადამსვა: „თვალში ნუ მეჩხირებიო!“ ერთხელ რაღაც კაი გუნებაზე იყო, გამიყვანა და მკითხა გაკვეთილი. კარგად მივუგე. მომიწონა: „ცოდნით კარგად იციო, მაგრამ რა მიზეზია, რომ სულ იღიმები? ნუ იცინი პირუტყვივითო!“ მე მეგონა, მცდის მეთქი, და ვუპასუხე: „პირუტყვები არ იღიმებიან და არც იცინიანმეთქი“. ეს რომ ვუთხარი, ისარნაკრავივით წამოხტა, მტაცა ხელი საყელოში და გამიძახა გარეთ.

უკანა სკამზე რომ ვიჯექი, მოწაფეები მოიბრუნებდნენ ხელს და ზურგს უკანიდან მომაბზეკდნენ ხოლმე თითს. წარმოიდგინეთ ორმოცი და ორმოცდაათი თითი ჩემკენ მოშვერილი, მაშინვე დამეთანხმებით, რომ სიცილი ძნელი მოსაკავებელი იყო. მეც უეცრად გადავიხარხარებდი ხოლმე. მიზეზს ვერ ვამხელდი, და ის კი მიატოვებდა გაკვეთილებს და დაიწყებდა ხოლმე ერთ ამბავს. მოწაფეებსაც ის უნდოდათ. ბოლოს ამიკრძალა მის კლასში შესვლა და რჩევაში ითხოვა: ან მე აღარ ვიქნები, ან ის მოწაფე გაგდეთო. მის გარდა ყველა მასწავლებელს ვუყვარდი, პირველ

მოწაფედაც მთვლიდნენ და არ დაეთანხმნენ. მიმიხმეს და მკითხეს: რა მიზეზია, რომ ასე გაგიჯავრებია ეს მასწავლებელიო? მე ტირილი დავიწყე და იქვე სიტყვის გათავებამდე გავიღიმე. დირექტორი წამოდგა და წავიდა საპეგას კლასში, რომ სხვებისათვისაც გამოეკითხა და შეეტყო ნამდვილი მიზეზი. ჩემდა ბედად მისთანა გარემოებას შეესწრო, რომ ხელი მომიმართა. ერთი მოწაფე იყო ჩვენს კლასში კ... ლ... სამაგალითო რამ, აჩქარება არ უყვარდა. საპეგა კი, როცა გაკვეთილს ჰკითხავდა ვისმე, ამბობდა: ნუ ფიქრობ, ისე მითხარიო. ის გაუყვანია დაფაზე, რაღაც დაუწერინებია და ახსნას უცდის. კ... ლ... ფიქრობს, რომ კარგად მიუგოს. სულწასული პედაგოგი მიეპარა უკანიდან, ჰკრა თავში ხელი და ცხვირ-პირი დაფაზე მიახლევინა: „რას უცდიო?“ შეშინებულსა და გაყრუებულ მოწაფეს ცხვირში სისხლი წასკდა, და სწორედ ამ დროს შეესწრო დირექტორიც. საპეგა მეორე დღეს თვალით აღარ გვინახავს, მის მაგიერ მეორე დაგვინიშნეს – პანიზოვსკი. მაგრამ ბევრით უკეთესი ვეღარც ის იყო, უკეთესი კი არა, ხმას არ იღებდა, სულ წითლდებოდა. კოშანსკის რიტორებას მოიტანდა ხოლმე და ისე უხმოდ, თითით გვაჩვენებდა: აქედან-აქამდის გაიზეპირეთო, და ჩვენც ვასრულებდით მის ნებას. იმას „ქალ-ბიჭას“ ვეძახოდით, დავცინოდით, მაგრამ ის თვალს გვარიდებდა. არაფერი გარეშე წიგნი არ იყო, რომ წაგვეკითხა; და რომ კიდეც გვეშოვა სადმე, წაკითხვის ნებას არ მოგვცემდნენ: „რაც კარგი რამეა – რიტორებაშია დაბეჭდილი, ის გეყოფათო“. ერთხელ ერთმა თამამმა მოწაფემ ჰკითხა: „რაც აქ არ არის მოყვანილი ამ წიგნში, მის მეტი პუშკინს არა დაუწერია რაო?“ „ეგ რა შენი საქმეაო?“ – მიუგო მასწავლებელმა. ყმაწვილი არ მოეშვა და კიდევ ჰკითხა: –„პუშკინი უკეთესი მწერალია, თუ გერცენიო?“ წამოვარდა ზეზე შეშინებული, დაიცვა თითები ყურებში და გაბა ყვირილი: „აქ არ ვყოფილვარ, არა გამიგონია რა, არც გითქვამს რაო“... და ამგვარად გავიდა კარში.

არანაკლებ ახირებული იყო ლათინური ენის მასწავლებელიც – ძალიან კარგი, მშვიდობიანი და ბეჯითი მასწავლებელი; ბუზის ეშინოდა და, მახარობელას რომ ბზუილი დაეწყო, იმას გული უწუხდა. ეს რომ იცოდნენ მოწაფეებმა, თუ რომელიმე მათგანმა გაკვეთილი არ იცოდა, მოიყვანდა უცბად მახარობელას და ჩუმად გაუშვებდა კლასში; მასწავლებელი დაფრთხებოდა, მოსწავლეები წამოვარდებოდნენ ზეზე, ზოგი

სტოლზე შეხტებოდა, ზოგი ამ ბუზს დაუწყებდა ვითომდა კლასიდან გამოდევნას; ხან ერთ კუთხეში მიაგდებდნენ, ხან მეორეში და ამასობაში კლასიც თავდებოდა.

ცხადია, რომ ამგვარ პირობებში ჩაყენებული მოზარდი თაობა ვერას გამოიტანდა ბევრს გიმნაზიიდან, რომ ამ საზარელ ბნელში ერთი ნათელიც არ გამოგვჩენოდა. ის იყო პოლონელი როდზიევიჩი, რომელიც ჯერ პროფესორად ყოფილიყო, მაგრამ ლოთობის გულისათვის დაეთხოვათ და სტაროპოლში ეშოვნა ინსპექტორობა. მერე იქიდანაც გაეგდოთ და ჩვენში გადმოიყვანეს მათემატიკის მასწავლებლად. ეს ლოთი მასწავლებელი ყურადღებასაც არ აქცევდა თავის საგნებს, არც ალგებრას, არც გეომეტრიას, არც ტრიგონომეტრიას და არც ფიზიკას; ჩვენს ნებაზე მოაგდო მათი სწავლა და ჩვენ, როცა გაგვიძნელდებოდა გაგება რამესი, მაშინ დავეკითხებოდით და მშვენივრადაც აგვიხსნიდა ხოლმე. საკვირველია, რომ მისი საგანი ყველაზე უკეთ ვიცოდით. რაღაი შეგვატყო, რომ გონებადახშული და განუვითარებელი არიანო, სულ სხვა რამეებზე გვესაუბრებოდა და ცდილობდა ჩვენს გამოფხიზლებას. იმ ხანებში გამოაცხადეს, რომ ვისაც უნდა რუსეთში წასვლა და უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა, იმან ლათინური უნდა ისწავლოს და, ვისაც მხოლოდ გიმნაზიის გათავება უნდა, იმან სჯულის-კანონი შეისწავლოს და, თუ პირველ შეგირდად გამოვა, ჩინსაც მიიღებსო. ჩინს მაშინ დიდი მომხიბლავი მნიშვნელობა ჰქონდა. მაგრამ ყველა ჩემმა ამხანაგმა, თუმცა ზოგი მათგანი ვერც კი წავიდოდა რუსეთში სიღარიბის გამო, ლათინური ირჩიეს. ერთმა მათგანმა მხოლოდ და მეორემ მეც სჯულის-კანონის შესწავლა მოვინდომეთ, ჩინის სურვილით წარტაცებულებმა. ის ხანებში რუსული ენის მასწავლებელმა გვიბრძანა: აიღეთ, რაც გინდათ, და თქვენდა თავად თხზულება დასწერეთ, მაგრამ დიალოგებად კიო. მე ავიღე და დავწერე ერთი ახირებული რამ. მასწავლებელმა რომ წაიკითხა, ინსპექტორს გადასცა და მას საპედაგოგიო რჩევაში წარედგინა და ეთქვა: „ამის დამწერი, თუ ახლავე არ აილაგმა, არ ივარგებსო!“ რჩევაზე როდზიევიჩს გამოედვა თავი: მაგის დამწერი კარგი ვინმე გამოვა და, გაწყრომა კი არა, მოფერება ეჭირვებაო. მე ვთხოულობ, რომ იმას ძალა დააატანოთ: – ლათინური შეისწავლოს და მაღალ სასწავლებელში სადმე შევიდესო, მჭერმეტყველებამ გაიტაცა, გადაიყოლია ზოგიერთი

სხვებიც და დირექტორმაც ბანი მისცა. შემიხმეს მეც.

– ეს შენი დაწერილიაო? – მკითხა დირექტორმა.

– დიახ, – ვუპასუხე ცოტა შემკრთალმა.

– მერე როგორ გაბედე, რომ მთავრობის მოსამსახურე პირებს ასე ცუდად იხსენიებ?

– ის გადამდგარი ჩინოვნიკია.

– სულ ერთია, უპატიურად შეხება მაინც არ შეიძლება! ის დამსახურებული იქნებოდა და პენსიაც ექნებოდა, – დაუმატა მრისხანედ ინსპექტორმა. – წაიღე და გადაასწორე სხვანაირად!

– თუ მხოლოდ ეგ არის წუნი, ეგ ადვილია: წავშლი სიტყვას „გადამდგარი“ და დავწერ „გამოგდებულს“. გამოგდებული, თუ კარგი ყოფილიყო, ისევ სამსახურში იქნებოდა. – დირექტორმა გაიცინა და გამიშვა. იმ დღიდან მეც ლათინურზე გადავედი. ამის შემდეგ კიდევ უფრო შემიყვარა როდზიევიჩმა და განსაკუთრებულ ყურადღებას მაქცევდა. საკვირველი იყო მისი საქმე: ისე გაჟღენთილი ჰქონდა გვამი არაყით, რომ ხანდახან, კიდეც რომ არ დაელია, ისე თავისთავად მოუვლიდა სიმთვრალე. ერთხელ მოუარა გაკვეთილების დროს და მოწაფეს, რომელიც დაფასთან იდგა და გეომეტრიულ სახეებსა ხატავდა, – მიაყვირა: „აბა, ჩამოუარე ლეკურიო!“ – და ტაშის კვრა დაიწყო. გაშეშდა მოწაფე. ჩვენც შევწუხდით, მაგრამ იმან მაინც თავისი არ დაიშალა: „როგორ თუ შენ ნაციონალური ცეკვა გეზიზღებაო?! არ იცი, რომ ხალხურ სიმღერებსა და ცეკვაში მისი გული და სული იხატება? აი, ლეკურიც ხომ ქართულია. ცოცხალი რამ არისო!“ დაუკრა ვითომ თვითონ ლეკური, მერე გადავიდა მაზურკაზე: „აი ესეც ჩვენი გამოგონილი თამაში და შეუპოვარი მუზირკაო! და ახლა ესეც ნახეთ, რასა ხატავსო“ და დაუარა „ტრეპაკა“, უწმაწური გინებით შეკაზმული. ბოლოს შეჩერდა, დაავლო ქუდს ხელი და გავარდა კარში. ჩვენ ღმერთს მადლი შევწირეთ, რომ არც დირექტორი, არც ინსპექტორი და არც სხვა ვინმე არ შემოგვსწრებია. ისე შეგვებრალა, რომ არ ვიცოდით, გვეცინა თუ გვეტირა! მესამე დღეს ძალიან დარცხვენილი შემოვიდა. დიდხანს ხმას არ იღებდა და ბოლოს დაიწყო:

„ყმაწვილებო! ძველ დროში საბერძნეთში განგებ დაათრობდნენ ხოლმე მონებს და მათ უსაქციელობას თავის შვილებს აყურებინებდნენ, რომ მათთვის თვალდათვალ

დაენახვებიათ, თუ რა საძაგლობაა – კაცი რომ დათვრება, გონებას დაჰკარგავს და პირუტყვს დაემსგავსება. გუშინწინ მე დაგანახვეთ თქვენ ამგვარი რამ. ეცადეთ, რომ გაუმაგრდეთ ცხოვრებას, აიტანოთ გასაჭირი და ჩემსავით არ გაგაფუჭოსთ. რა ვარ ახლა მე? განა არ ვგრძნობ, რომ ფიზიკურად დამახინჯებული ვარ? მაგრამ მაინც, მადლობა ღმერთს, ამ ფიზიკურმა დამახინჯებამ სული და გული წმინდად, შეუბღალავად შემინახა". კლასის გამოსვლამდე სულ ამნაირად გვემუსაიფა და მოგვშორდა. ჩვენ თითქმის ყველა ვტიროდით და იმ დღიდან კიდევ უფრო გვებრალებოდა.

უკანასკნელ კლასში რომ გადავედით, მე ფრანგულის მასწავლებლის, მუსიე ტურესის სახლში ვიდექი. ამ მუსიე ტურესს ყმაწვილები „მუსე ტურას" ეძახდნენ. ერთხელ საღამოს სტუმრად შემოჰყვა როდზიევიჩი; დაჯდნენ ორი მარტო და ჩაის დაუწყეს სმა. სტუმარმა რომი მოითხოვა, თვითონაც დაისხა და მასპინძელსაც დაუსხა. შეჰყვნენ ნელ-ნელა მუსაიფს. შეზარხოშებულმა ფრანგმა დიდი რევოლუცია მოიგონა და აღტაცებით დაიწყო ლაპარაკი. სტუმარმა პოლონეთი გაიხსენა, და მოხსნეს თავი სიფრთხილეს, მით უფრო, რომ იქ იმ ორისა და ჩემს მეტი არავინ იყო.; მე ჩემთვის კუთხეში ვიჯექ, ასე რომ, მგონი, ვერც კი შემნიშნეს. იმათმა აბდაუბდა საუბარმა ისე გამიტაცა, რომ რაღაც უჩვეულო სასუფეველი ვიგრძენი, სმენად გადავიქეცი. ბოლოს სთქვა ამოოხვრით როდზიევიჩმა: „ახლა რაღა დროს, ვწუხვარ, რომ სამხედრო სამსახურში არ შევედი, რომ სარდალი გავმხდარიყავ და მარჯვე დროს ქვეყნისათვის კონრადივით სამსახური გამეწია!.."

ეს რომ ჩამეწვეთა ყურში, ჩემი თავი ვეღარ ვიცანი! იმ ღამეს აღარ დამეძინა. ვამბობდი: „რა მინდა უნივერსიტეტში? რა კარგი იქნება სამხედრო სამსახური? ოდესმე სარდალი გავხდები! რაც ადრე შევუდგები საქმეს, ის აჯობებს, და ამ ერთ წელიწადს მაინც ხომ, უკანასკნელ კლასში, ახალს არას გვასწავლიან, ძველებს გვამეორებინებენ, – და გამოვალ, არსად არ წავალ-მეთქი". გადავწყვიტე და გამოვუცხადე მამაჩემს ჩემი სურვილი. მამას ძალიან იამა: „შენი ნებაა, შვილო! მე შენი ხნისას ცოლი მყავდა და ოჯახს ვეკიდეო". მაშინვე გამოვედი სასწავლებლიდან, რითაც ყველა გავაკვირვე და დილიდან საღამომდე როდზიევიჩს აღარ ვშორდებოდი. ოთხი თვე

დავრჩი, მაგრამ ეს ოთხი თვე უფრო ნაყოფიერი იყო ჩემთვის, ვიდრე რვა წელიწადი გიმნაზიაში მყოფობის დროს. დამდეგ მაისს გამოვეთხოვე დედ-მამას, იმერეთს და დავადექი გზას. სრულიად გამოუცდელს ცხოვრებაში, ბევრის არ მცოდნეს და სრულიად არაფრის მნახველს უნდა ზღვა გამევლო, ხმელეთი გადამელახა და ერთი ბიჭის ამარა ჩავსულიყავ პეტერბურგში, სადაც ჩემი ძმა მეგულებოდა „კანვოი"-ში მოსამსახურედ.

III

ქვეყანაში თვალგაუხელელი, ცხოვრებაში გამოუცდელი და ოცნებით გაბერილი, აპრილის დამლეკვს დავადექი რუსეთის გზას. ორპირამდე (მარნამდე) ცხენით ვიარე, იქ ნავში ჩავჯექ და მივანდვე თავი გადარეულ რიონს. ფოთამდე ორ დღეს მოვუნდი სიარულს; აქაც სამ დღეს დავრჩი, დავესწარ ფოთის კურთხევას და მერე კი სამხედრო ცეცხლის გემით გავეშურე ოდესისაკენ. პეტერბურგში პირდაპირ მიმავალისათვის, რასაკვირველია, ხმელეთით წასვლა უფრო მოხერხებული იყო და არც ისე საშიში, როგორც ზღვით, მაგრამ ამ გზით მიტომ გამისტუმრეს, რომ იქ ვარანცოვის ქვრივი ეგულებოდათ და მისი ნახვა დამავალეს. იმ დროს საზოგადოდ ქართველებს ისეთი სიყვარული და ხსოვნა ჰქონდათ ვარანცოვის, რომ, თუ რუსეთში მყოფი, ან მიმავალი ქართველი ვარანცოვის ქვრივს არ გაუვლიდა და არ ნახავდა, ვერც კი წარმოიდგენდნენ. ჩემმა მშობლებმაც მიტომ დამავალეს, რომ უთუოდ მივსულიყავ კნეინასთან და მათ მაგიერ მოკითხვა გადამეცა; ძღვნად – მისართმევადაც ერთი დიდი გიშრის ჯვარი, ზედ ჯვარცმაგამოსახული გამატანეს. ჩემს ოცნებაში ზღვაცა და ხმელეთიც ნამდვილზე მეტად მქონდა წარმოდგენილი და ამიტომაც აღარა გამკვირვებია რა!.. გართობით კი ისე გამართო ახალ-ახალ, უცხო სანახაობამ, რომ დროს ვეღარ ვგებულობდი. ჩემი პოეტური ოცნება ისე გაიზარდა მგზავრობის დროს, ისე აჭრელდა და აფერადდა, რომ გაბრუებულმა ცა და ქვეყანა, ზღვა და ხმელეთი საჭადრაკო ფიცრად გავიხადე და ჩემ ნება-სურვილზე ვახტუნებდი მეფესა და ლაზიერს. რას მივხვდებოდი მაშინ, რომ გამოუცდელობა მატყუარა ნატვრის თვალია?!..

ვარანცოვის კნეინამ შვილივით მიმიღო და დედაშვილუ-

რად მომექცა. გამომკითხა ყველას ამბავი და ბოლოს, გიშრის ჯვარი რომ გადავეცი, დიდი სიამოვნება დაიმჩნია. „ვახსოვარ ქართველებს და სჩანს, რომ ჩემ ქმარს მალე არ დაივიწყებენო!“

„სანამ საქართველოს სახსენებელი არ მოისპობა, ვარანცოვის სახელიც არ დავიწყდება-მეთქი“, წამოვიკნავლე მე ეს უფროსებისგან ჩვენში ბევრჯერ ნათქვამი და ჩემგან გაგონილი და გულში ჩარჩენილი სიტყვები.

მოხუც კნეინას ცრემლები მოერია, ღიმილით შემომხედა და მაკოცა. ჩემი მიტანილი ჯვარი სტუმრების ხელიდან ხელში გადადიოდა. ყურადღებით სინჯავდნენ; გიშერი შავი ქარვა ეგონათ და მოსწონდათ, მაგრამ ჯვარზე გამოქანდაკებული ქრისტეს სახე, როგორც ეტყობოდა, ვერ აკმაყოფილებდა მათ ესთეტიკურ მოთხოვნილებას. ერთ სტუმარ ქალთაგანს მიუბრუნდა კნეინა და უთხრა: იტალიაში ხომ არ გგონია თქვენი თავი? ნუ დაივიწყებთ, რომ ამისთანა რამეებს უბრალო მეგიშრეები აკეთებენ იმერეთში! ისინი გლეხები არიან და არსად რამე უნახავთ გარდა გარდამოხსნისა და ხატებისა ეკლესიებში; მათი სამხატვრო გალერია, მათი სკოლა – მარტო ბუნებაა საქართველოსი, მაგრამ ბუნება საოცნებო და აღტაცებაში მომყვანი. ეს უბრალო ხელოვნება განა არ ამტკიცებს, რომ იმათ, თუ გარემოებას ხელი არ შეეშალა მათთვის, თვისი საკუთარი რაფაელები და მიქელ-ანჯელოები ეყოლებოდათ? განსვენებულ თავადს აღტაცებით უყვარდა ქართველები, და პატივსა სცემდა მათ წარსულს და მომავალზე იმედობდა. სულ იმას ამბობდა: ეს პატარა საქართველო დიდ რუსეთის ქარგაში უმშვენიერესი ფერადი და უმტკიცესი ოქრო-ქსოვილი იქნებაო! მხოლოდ ჩვენ კი უნდა მივუშვათ ნებაზე, ვუწინამძღვროთ და გარედან ხელი შევუწყოთო.

ერთი საათი მეტი ილაპარაკა სულ ქართველებზე და საქართველოზე. წასვლა რომ დავაპირე, გამოთხოვების დროს, ღიმილით მითხრა: აი, ახლა თქვენ, ახალგაზრდა ქართველებმა, უნდა გაამართლოთ ჩემი ქმრის იმედებიო! მერე მკითხა: რამდენ ხანს დარჩებით ოდესაშიო? და რომ მოვახსენე: რამდენიმე დღეს-მეთქი, მეორე დღისთვის სადილად დამპატიჟა, ორმოცი წელიწადი მეტია მას აქეთ, მაგრამ ასე მგონია, თუ ეს ყოველიფერი ახლა იყო-მეთქი, ისე ნათლად ჩამრჩა მისი ალერსიანი სახე გულში და სიტყვებიც ტკბილად ყურში მიწივიან.

სასახლიდან დაბრუნებულმა მთელი დღე ოდესის დათვალიერებას მოვანდომე. ბევრი საუცხოო რამ ვნახე, მაგრამ დიდად არ შემიმჩნევია: არც მრავალსართულიანი სახლები, არც განიერი ქუჩები და არც ზედმავალ ხალხის გაცეტებული მისვლა-მოსვლა. მე მხოლოდ ბაღოზში თავმოყრილმა გემებმა გამაოცეს!.. „ან რა მიაქვთ, ნეტავი, ამდენი და ან რა აქვთ წასაღები, რომ ზღვაზე ძლივს ეტევიან-მეთქი?“ ვამბობდი გუნებაში და თანაც გულს ვაყოლებდი ზღვის ფრთვინვას. მეორე დღეს, ვარანცოვის კნეინასთან რომ ვეპირებოდი წასვლას, სწორედ იმ დროს, სასტუმროს მსახურმა შემომიტანა წერილი. ექიმი ანდრიევსკი მწერდა: კნეინა ავად გახდა, დღეს აღარავის მიღება არ შეუძლია და მის მაგიერ მე გთხოვთ, ჩემთან მოხვიდეთ სადილად. მით უმეტესად, რომ კნეინა ვარანცოვის დავალებით ერთი რამ უნდა გადმოგცეთო! მე მისი ადრესი არ ვიცოდი და შევწუხდი, მაგრამ გამოდგა, რომ თავისი საკუთარი კარეტა გამოეგზავნა ჩემთვის. მეც ჩავჯექი და ვეახელი.

ანდრიევსკი ვარანცოვის სასახლის საკუთარი მკურნალი იყო, შინაური კაცი, და, სადაც უნდა ყოფილიყო ვარანცოვი, ყველგან თან ახლდა. ცოლად ჰყავდა ქართველი ქალი, თავად თუმანიშვილისა. ქართველები დიდ პატივსა სცემდნენ და ისიც მათ სიყვარულს იჩენდა უეჭველია, რომ ვარანცოვის დროსაც იქნებოდნენ ქართველების მოძულარი რუსები. მაგრამ ვერ გაბედავდნენ გამოცხადებას!.. საზოგადოდ ხელქვეითები უფროსის ნება-სურვილს უთანხმებდნენ თავის გრძნობა-გონებას... ფარისევლურად ხელში იჭერენ ორივეს რიკტაფელასავით და, დროს აყოლით, ხან მარჯვნივ გაჰკვრენ, გაუზუზუნებენ ხოლმე და ხან მარცხნით. ანდრიევსკი კი არ ეკუთვნოდა ამგვარ ხელქვეითთაგანს...

ცოლ-შვილის მოყვარული და მოალერსე, ანდრიევსკი, როგორც ყველგან, ისე ოდესაშიც ხელგაშლილად ცხოვრობდა. იმ დღესაც, მე რომ ვეწვიე, სახლი სტუმრებით აევსო. ჩვეულებრივს მოსალმების შემდეგ, ანდრიევსკის მეუღლემ ბოდიში მოიხადა ვარანცოვის კნეინას მაგიერ და გადმომცა რაღაც ქაღალდში გრძლად გამოხვეული ლეღვის ჩირივით: „ეს იმან გამოგიგზავნათო!“ ხელში რომ ავიღე, მემძიმა. ვნახე, რომ სულ ბაჯაღლო-ოქროები იყო. გავწითლდი, ჭირის ოფლმა დამასხა და სხვებს კი უთუოდ ეგონათ, სიხარულმა აიტაცაო.

ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ მადლი გადვუხადე და საჩუქარი უკანვე დავუბრუნე. „სწუნობო? – შეკრთომით მკითხა ანდრიევსკის მეუღლემ: – საჩუქრის მიუღებლობა ვის გაუგონიაო? ეს სახსოვრად გამოგიგზავნა კნეინამო დაწუნება რა ბრძანება არის-მეთქი? – მოვახსენე. – სახსოვრად რომ სხვა რამე ებოძებია, დიდის სიმდაბლით და მადლობით მივიღებდი, მაგრამ ფული კი სწორედ არ მეხერხება-მეთქი. – სტუმრებმაც და მასპინძლებმაც გაოცებით დამიწყეს ყურება. ცხადია, უგნურ ბრიყვად ჩამაგდეს, მაგრამ თვითონ ანდრიევსკიმ კი სიცილით უთხრა ცოლს: „ბაბალე, აკი გითხარ, რომ არ მიიღებდა?!“

„მაგას ჯერ ისევ საქართველოში ჰგონია თავი, ასე მალე მამაპაპის წესსა და რიგს ვერ მოიშლისო“. მერე მოვიდა ჩემთან, ბეჭზე დამადვა ხელი და ღიმილით მითხრა: „ჩემო ახალგაზრდა მეგობარო! ტყუილა ნუ დაგირცხვენია, აქ საწყენი არა არის რა! ჩვენში ეს მიღებულია და ხომ გაგიგონია თქვენებური ანდაზა: „რა ქვეყანაშიაც მიხვიდე, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“. ისიც მართალია, ვინც გაჩუქა და შენც მართალი ხარ, რომ არ მიიღე ეს საჩუქარი. ამას მე უკანვე გადავცემ კნეინას, ვუამბობ ყოველიფერს და ბევრსაც ვაცინებ, მაგრამ მხოლოდ პირობით კი: ერთი წელიწადიც არ გაივლის, რომ შენ სულ სხვა თვალით შეხედავ ცხოვრებას, დღევანდელ შენს შეცდომას იგრძნობ და მაშინ სიტყვა მომეცი, რომ მომწერო და შემატყობინოო!..“ მათლაც, წელიწადს კი არა, ოთხ თვესაც კი არ გაუვლია, რომ ვიგონებდი ამ შემთხვევას და გუნებაში ვამბობდი: რა გამოუცდელი ვიყავ-მეთქი?! გულიც კი მწყდებოდა, მაგრამ აღარ მიმიწერია რა ანდრიევსკისათვის.

სტუმრებში, იმ დღეს, იქ ერთი ვიღაც პუწკია ახალგაზრდა ერია, სულ საულვაშეზე ისვამდა ხელს. ის მოვიდა, მომიჯდა გვერდით და ჩამეკითხა:

– გეტყობათ, თავადო, რომ ბევრი ფული მიგაქვსთ თან?

– რატომ არა?!

– მაინც? ხუთასი ათასი? – – ეს რომ მითხრა, მე გიდი მეგონა და სკამი უკან დავაჩოვე და საჩქაროდ მივაძახე, ხუთასი მანეთი-მეთქი.

– ხუთასი მანეთი? – გამიტრიზავა – მერე და ეგ რას გეყოფათ?

– გზაში მეტი არ მომინდება და მერე თვიურად გამომიგზავნიან სახლიდან.

– რამდენს?

– ხუთ-ხუთ თუმანს თვეში.

– მერე ეგ განა კმარა?

– საქეიფოდ კი არ მივდივარ!..

– მაშ კიდეც მოგრჩებათ!.. – მითხრა კიდევ დაცინვით და გადახედა სხვებს: ზოგიერთებმა ღრეჭა დაიწყეს. მივხვდი, რომ მე დამცინოდნენ და ცეცხლი მომეკიდა. მეტი ვეღარა გავბედე რა, და მეც სიცილით ვუთხარი:

– მე საქმეზე მივდივარ, საქეიფოდ დროც არ მექნება, და, რასაკვირველია, მეყოფა თვეში ხუთი თუმანი. ნათქვამია: „კაცია და გუნებაო!“ თქვენ თავს კი ნუ მადარებთ!.. თქვენ როგორც გეტყობათ, სულ სხვა ბრძანდებით! როგორც ვხედავ, ხუთი თუმანი თვეში მარტო ულვაშებზე მოგინდებათ! – ამის თქმა და ზოგიერთი ქალების გადახარხარება ერთი იყო!.. ჩემი მოსაუბრე გაწითლდა, ხელები მოაშორა საულვაშეს, ზეზე წამოდგა, რაღაცის თქმას აპირებდა, მაგრამ სახლის პატრონმა აღარ აცალა, ჩაგვერია სიტყვაში: გრაფო, გრაფო! საზოგადოდ ქართველ კაცთან ფულზე ლაპარაკი უადგილოა. ეგენი ფულს სულ სხვა თვალით უყურებენ, ვიდრე ჩვენ, მაგათ თვალში ფულს ფასი არა აქვს. ცხოვრება უზრუნველი აქვსთ და მოთხოვნილება უფულოდაც დაკმაყოფილებული. ყოველივე საჭირო რამ თავის სახლშივე აქვსთ, გარეთ ფეხის გადგმა არ ეჭირვებათ: საჭმელი, სასმელი, ტანი, ფეხი, იარაღი, საქონელი, ნივთები და სხვანი... ასე გასინჯეთ, რომ კოლონიალური წვრილმანებიც უსასყიდლოდ მოუდისთ! გვარიშვილებს თავისი საკუთარი ვაჭრები ჰყავთ ყმებად, სომხები და ურიები და ისინი იხდიან, რაც კი ბატონებს დასჭირდებათ: ჩაი, შაქარი, ყავა, ბრინჯი, სანთელი, ზეთი და სხვადასხვაგვარი სასმელები და სხვანი... თუმცა მაგათ საჩხერეში არა ვყოფილვარ, მაგრამ ვიცი, რომ წერეთლებს თავისი საკუთარი ბაზარი აქვსთ. ფული ქართველს საზანდარისთვის საჩუქრად, ან ეკლესიების შესაწირავად თუ დასჭირდება, თვარა სხვად რად უნდა? ფულის საჭიროებას საიდან შეისწავლიდნენ? ერთს საანეგდოტო, მაგრამ ნამდვილ ამბავს კი გეტყვით და ყური დამიგდეთ:

ერთი ქართველი დიდიკაცი, გამოჩენილი გვარიშვილი, რომელიც თეირანშიც ბევრჯერ ყოფილიყო და სტამბოლიც რამდენჯერმე ჰქონდა მოვლილი, რომ გარდაიცვალა, რას-

აკვირველია, ყოველიფერი შვილებს დაუტოვა. ორი შვილი დარჩა. უფროსი უცოლშვილო იყო, უმემკვიდროდ უნდა გადასულიყო და გაყოფის დროს უმცროსს ძმას უთხრა: მე მაინც მარტოხელა ვარ, ყმა და მამული ღმერთმა შენ მოგახმაროსო. მე, ქალაქში რომ ქარვასლაა, ისიც მეყოფაო, თუ ფულებსაც, რაც დარჩა, დამასაკუთრებო. უმცროსიც, რასაკვირველია, დიდის სიამოვნებით დაეთანხმა. გაიყარნენ სიყვარულით, მშვიდობიანად. უფროსი გადავიდა ტფილისში, დადგა თავის ქარვასლაში, გახსნა ოქრო-ვერცხლით სავსე სკივრი და მიჰყო ხელი ცხოვრებას. ყოველ დილა-საღამოს გააღებდა ზანდუკს, დასჩერებოდა ფულებს და ამბობდა სიცილით: ვინ გამოლევს ამ ეშმაკის გაჭედილებსო!.. დახარჯვა არ უნდაო?.. გაიგეს ქალაქელმა ვაჭრებმა და მივიდნენ, სთხოვეს: „ხელი გაგვიმართეო“. რასაკვირველია, უარს არავის ეტყოდა!.. ვისაც რამდენი უნდოდა, მიჰქონდა, ვაჭრები რომ ბაზრობიდან დაბრუნდებოდნენ ხოლმე, საჩუქრები მიჰქონდათ თავადთან და ისიც ამბობდა თავის გულებაში: ასე არა სჯობიაო? მე მადლი და საჩუქარი, და ისინი კი ხელს იმართავენო. როცა თავისი საკუთარი ექნებათ და ჩემი აღარა დასჭირდებათ რა, ჩემსას მადლობით დამიბრუნებენო. ნუ დაივიწყებთ, რომ ფულებს რომ აძლევდა, ცარიელ სიტყვას ენდობოდა, თვარა, არათუ საბუთებს არ იჭერდა ხელში, მოწმეებსაც არ ისწრებდა!.. „ვინ გამიბედავს, რომ უარი შემკადროსო?“ და მართლადაც ვინ გაუბედავდა? იმ დროს რომ ქართველს ვაჭარი ოთხში ამოელო, ვინ რას ეტყოდა, და ან ვის გაუკვირდებოდა?.. ბოლოს, როცა ჩვენს ხელში გადმოვიდა საქართველოს სვე-ბედი და წესწყობილებაც შეიცვალა, ვაჭრებმა ყველაზე უმალ გამოახილეს თვალი და ქართველი თავადის მოვალეებმაც უარი სტკიცეს ფულის პატრონს: ჩვენ არა ვიცით რა, და თუ ვინმემ ისესხა თქვენგან, საბუთიც ხელში გეჭირებათ და წარმოგვიდგინეთო! განრისხდა თავადი, ეუცხოვა. მაგრამ ფულის დაკარგვას კი არ სწუხდა, უარის თქმა როგორ გამიბედესო! მიმართა მთავრობას, მაგრამ მათგანაც იგივე პასუხი მოისმინა! „დალახვროს ღმერთმაო, – სთქვა, – ვინ იფიქრებდა, თუ ამისთანა უპირობა შემოვიდოდა ჩვენშიო? კიდევ მადლობა ღმერთს, დანიბეგიშვილების საბუთი მაინც მიჭირავს ხელში... ის ცოტა პირგატეხილი კაცი იყო და უგირაოდ ვერ ვანდე ათასი ოქრო!“ უჩივლა სასამართლოში

დანიბეგიშვილებს. თვითონ მსესხებელი აღარ იყო ცოცხალი და, შვილებმა რომ დაინახეს – თავადი ჯიბეში იყოფს ხელს საბუთის ამოსაღებადო, მკვდრის ფერი დაედვათ!.. ქართველმა ამოიღო პატარა ქაღალდი ათასგვარად დაკუჭნული და დადვა მაგიდაზე. გახსნეს. ნახეს და რა გამოდგა? ერთი ღერი ულშვაშის!.. აი ეს მამითქვენის ულვაშის ღერია და გირაოდა მაქვსო. მსაჯულებმაც და მოპასუხეებმაც, რასაკვირველია, სიცილი აუტეხეს და ქართველი კი ბედსა სწყევლიდა: „ჰაი, ამისთანა დროს! ახლანდელ კანონს, სამართალს, ნამუსსა და პირისწყალსაო!!“ ქალაქელი ვაჭრები დღესაც კიდევ სიცილით ამბობენ: „დანიბეგაშვილისთანა ძვირფასი კაცი ქვეყანაზე არ ყოფილაო: ერთი ღერი იმის ულვაში ათას ოქროდ გაიყიდაო!“

– ეგ კარგია, – გააწყვეტინა სიტყვა გრაფმა, – მაგრამ არ ამტკიცებს, რომ იმ დროს, ქართველები ველურ მდგომარეობაში ყოფილან და ცხოვრების არა გაეგებათ რა?

– მართალია, გრაფო, – უპასუხა ნაღვლიანად ანდრიევსკიმ, – მაგრამ შემოტანილმა ცივილიზაციამ მალე გამოიყვანა იგინი მაგ მდგომარეობიდან და ბიჯი წინ წაადგმევინა შორს წასასვლელად. სწორედ იმ ახირებულ ქართველის შვილიშვილმა გამოიჩინა ცივილიზაციის შვილობა და, ფოსტა რომ გასტეხეს ავაზაკებმა, ისიც შიგ ერია! განსვენებულმა ვარანცოვმა ცრემლები გადმოჰყარა: „ვინ ქართველი და ვინ ამისთანა უცნაური, უმაგალითო მათში საქმეო?..“ სამაგალითოდაც დასაჯა დამნაშავენი: საუკუნოდ მადნებში მუშაობა მიუსაჯეს დიდსა და პატარას, ყველას.

საზოგადოდ ქართველები დიდად დარცხვენილები იყვნენ და ქალებმა ხომ თითქმის შავები ჩაიცვეს. დიდიკაცის ცოლები ერთხანს მგლოვიარედ იჯდნენ, კარში აღარ გამოდიოდნენ, ისე ეუცხოებოდათ ქართველისაგან ამგვარი საქციელი. „ვინ ქართველი და ვინ ავაზაკობაო? ვის გაუგონია დღემდე ჩვენში ამგვარი რამეო? – იძახოდნენ საზოგადოდ – ვაი შერცხვენილს, ვაი თავმოჭრილს!! მოგვეხადა ქუდი და შეგვირცხვა ულვაშებიო!“ – და სხვანი!.. თავადმა ჰკითხა ერთხელ ქალებს: „ნუთუ მაგრე დაგენანათ რამდენიმე კაცის ციმბირში გაგზავნაო?“ და კნეინა მანანა ორბელიანისამ ეს პასუხი მისცა ქართველი ქალების მაგივრად საზოგადოდ: „ისინი რომ სულაც არ გაეჩინა ღმერთს ჩვენ შესარცხვენად, უკეთესი იქნებოდა, მაგრამ ჩვენ ის გვაწუხებს,

რომ იმ შეჩვენებულებმა ქართველებს სახელი გაგვიტეხეს და სხვების სჯულზე და კვალზე წავიდენო!..„ ვარანცოვმა ხელზე აკოცა მანანას და ღიმილით უპასუხა: „კნეინავ, ნუ შესწუხდებით, თითო-ოროლა ცუდი ყველგან ურევიაო. თვით მაცხოვარმაც ვერ აირჩია ისე თორმეტი მოციქული, რომ ერთი იუდა მაინც არ გამორეოდაო!.. იმან ქრისტე გაყიდა, მაგრამ ქრისტიანობას მითი ჩირქი არა მოსცხებია რა!.. იმედია, რომ საზოგადოდ ქართველები თავისს ქრისტიანულ ზნე-ჩვეულებას უფროც განამტკიცებენ მომავალშიო“. მერე მომიბრუნდა და მიბრძანა: „ერასტ ივანიჩ! საქართველო სულ სხვა ბაღია და მის ყვავილებსაც სხვაგვარი მებაღეობა ეჭირვებაო!“

მასპინძელი დინჯად ლაპარაკობდა. მის გულიანად ნათქვამ ამბავს ყველა ყურს უგდებდა და მეც იმ პირველ ნახვისთანავე ისე შემაყვარა თავი, რომ მოშორება აღარ მინდოდა. მართლ-ადაც, რაც ხანი კი დავრჩი ოდესაში, ყოველდღე იმასთან ვიყავი. როგორც ცხოვრებაში გამოუცდელს, დარიგებას მაძლევდა. მი-რჩევდა: „პეტერბურგში რომ ჩახვალ, ასე მოიქეცი და ამგვარ-ადო“. მარტო რომ არ წავსულიყავ, ჩემის, ჩემსავითვე გამოუც-დელ, მსახურის ანაბარად, თანამგზავრიც მიშოვა. ერთი მისი ნაცნობთაგანი მიდიოდა სწორედ იმ ხანებში მოსკოვს და იმას შემიამხანაგა, როგორც გამოუცდელს, ჩააბარა ჩემი თავი და გამისტუმრა. ჩემი მსახური, რომელიც ლალად გამყვა რუსეთში, ერთხანად მეტად გართული იყო უცხო-უცხო სანახაობით, მაგრამ, ჩემი არ იყოს, გაკვირვებით არა გაჰკვირვებია რა!.. ერთხელ-ორჯერ კი ცოტა რამეზე შეკრთა გზაში, ეუცხოვა, მაგრამ ბოლოს იმასაც მიეჩვია და აღარას ამბობდა. – მაშინ რკინის გზა მხოლოდ მოსკოვსა და პეტერბურგს შუა იყო, სხვაგან კი რუსეთში ფოსტის გზით მიდი-მოდიოდნენ. ჩვენც, რა-საკვირველია, ფოსტის ცხენებით მივდიოდით. ერთხელ რაღაც უცნაურის ჭყივილის ხმა შემოგვესმა; თითქო პირუტყვების ხროა სადმეო. რომ მივუახლოვდით, ერთი მინდორი გამოჩნდა, სადაც დამწკრივებულიყვნენ რუსის დედაკაცები და ცელით ბალახს სთიბავდნენ, თანაც უცნაურად გაჰკიოდნენ. ის თურმე მათი მუშური იყო!.. იქაური ქალები მეტად ახირებულად იცმ-ენ: გულ-მკერდი მოღეღილი აქვთ, კაბა მოკლეა, მუხლებამდეც ვერ უწევს და მუხლებ ქვევით შიშველ-ტიტვლებს სულ აღარა აცვიათ რა. ეს რომ დაინახა ჩემმა ივანემ, იკივლა: „არიქა, ბატ-

ონო, თვალები დახუჭეო!“ თვითონ მიიფარა თვალებზე ხელი და დაიწყო ჭუჭყუნი: „დალახვროს ღმერთმა ამისთანა ქვეყანა! აქ სად წამოვსულვართ, ამ უნამუსო ქვეყანაშიო!“ და სხვანი. – სწორე მოგახსენოთ, მეც მეუცხოვა იმგვარი ჩაცმულობა, მაგრ- ამ თვალებზე ხელი კი არ მიმიფარებია. ჩემმა მგზავრმა რომ გამომკითხა: „რა მოსდის შენ მსახურსო?“ და ჩემგანაც პასუხი გაიგო, სიცილით კინაღამ მოკვდა; ჩააცივდა ჩემს ივანეს: „მაგრე ჩაცმული ცოლი რომ გყავდეს, არ გინდაო... მალე ბრძანება გამოვა, რომ თქვენმა ქალებმაც მაგრე უნდა ჩაიცვან ხოლმეო!“ „მანამდე არაფერი სჭამოს თქვენმა გვერდებმა“, მიაწყევლა ქართულად, და მერე რუსულად ჰკითხა: „ნეტავ ქალბატონებიც ასე იცმენო?“ „ხანდახანო!“ უპასუხა სიცილით და მერე მითხრა: „ყოველ ქვეყანას თავისი ზნე და ჩვეულება აქვს და, ვისაც არ უნახავს და არ გამოუცდია, რასაკვირველია, გაუკვირდებაო!“ თვითონ დიდ გამოცდილად მოჰქონდა თავი, მაგრამ ერთ რამეში კი ვერც იმან გამოიჩინა დიდი გამოცდილება: ტულაში რომ მივედით, რკინის ქარხანაში წავიდა ლოგინის საყიდლად და მეც მაყიდვინა, თითქო პეტერბურგში კი აღარ ყოფილიყოს, და გზაში თრევით თავი შეგვაწუხებინა. ქალებს გარდა იქაურმა ჩიტებმაც კი ჩააგდეს საგონებელში ჩემი მსახური: „ე, ხე რომ არსად არის, რაზე ჯდებიან და სად სძინავთ ამ ჩიტებსო?“ – ამბობდა გაოცებული. პეტერბურგში რომ მივედით და აღარ დაღამდა, იმანაც მეტად დააღონა. სწორედ ერთ თვეს მოვუნდით მგზავრობას. ჩემი ძმა პეტერბურგში არ დამიხვდა. კანვოები „ცარსკოე სელოში“ გადაეყვანათ და მხოლოდ მეორე დღეს წავედი მის სანახავად.

ჩემი ძმა თურმე უფრო ადრე მიმელოდა და, გზაში რომ დამ- აგვიანდა, შეშინებოდა: ვაითუ რამე დაემართაო?! რომ მივედი, დიდად გაიხარა. იქ ჩემი ნაცნობი იმერლებიც ბევრი დამხვდა და შემომეხვიენ გარს. ზოგი რასა მკითხავდა და ზოგი კიდევ რას!..

ბოლოს ყველამ მირჩიეს: „რადგან სამხედრო სამსახურში აპირებ შესვლას, აქ დარჩი, ჩვენთან: კანვოობას არა სჯობია რაო! ჩვენი სამსახური, სამსახური კი არ არის, ლხინი და ქეიფი- აო!“ მართლადაც, საზოგადოდ კანვოების და განსაკუთრებით ქართველების მდგომარეობა უსაქმური კაცისათვის სანატრები იყო, კარგად სვამდნენ, კარგად სჭამდნენ, კარგად ეცვათ, დღეში რამდენიმე საათს ცხენებს აჭენებდნენ, ათამაშებდნენ

და დანარჩენ დროს აქეთ-იქით საქეიფოდ ინახავდნენ. როგორც კავკასიელებს, დიდ პატივსა სცემდნენ საზოგადოდ, განსაკუთრებით ქალები. ბევრად უკეთესი მიღებული იყვნენ ყველაზე ქართველები, როგორც დიდი-ოჯახის შვილები და თვალ-ტანადობითაც არჩეულები.

ჩემს ძმას გამოვუტყდი, რომ მე, მართალია, სამხედრო სამსახური მსურს, მაგრამ მისთანა ადგილს მინდა შევიდე, სადაც სწავლის გაგრძობა შესაძლებელი იქნება, რომ ბოლოს ღენერლის შტაბში გამოვიდე, და თქვენი კანვოობა კი ხელს არ მომცემს-მეთქი. ჩემმა ძმამ მომიწონა და მითხრა: „დღესვე, შადლუღიდან რომ დავბრუნდებით, ჩვენ უფროსთან, პეტრე ბაგრატიონთან, წაგიყვან და ის მოგცემს რჩევასა და დარიგებასაო“.

ორი საათი იყო ნაშუადღევის, რომ დაბრუნდა და წამომიყვანა ბაგრატიონთან. სახლის პატრონმა ქართულად მომიკითხა, მე გავკვირდი და იმანაც სიცილით მითხრა: „განა ქართველი აღარა გგონივარო? დიდი ხანია რუსეთში ვარ და ცოტა დამავიწყდა, თვარა შენზე უკეთ ვიცოდი ქართული! შენც, როგორც იმერელი, უეჭველია, იმერულ კილოთი უკიდებ და მე კი წმინდა ქართული ვიცოდი. ტფილისში სააზნაურო სასწავლებელში ვსწავლობდი ერთად ტატო ბარათაშვილთან, პოეტი რომ იყო, და ბრალიც იყო ჩემი რუსეთში წამოსვლა და კორპუსში გადასვლა: გამიგონია შაირებით დიდი კაცების ლანძღვა? აგვიყოლია ჩვენც, მისი მეგობრები: ის სწერდა და ჩვენ ვაგზავნიდით; როცა ფოსტალიონი მოვიდოდა ხოლმე ჩვენს სასწავლებელში, ჩვენ შემოვეხვეოდით გარს, უცბად ავუწევდით ჩანთის თავს, სადაც წიგნები ელაგა, და ჩავუდებდით ხოლმე ჩუმად ჩვენს გალექსილ წერილებს. ის რას მოიფიქრებდა, რომ ნახავდა ჩანთაში წერილებს? მიჰქონდა ადრესისამებრ, ერთი ალიაქოთი ატყდა ტფილისში! გამოძიება დაინიშნა. ბოლოს გაგვიგეს, დაგვიჭირეს და ბარათაშვილს ჰონორარად ოცდახუთი როზგი მიანიჭეს; ჩვენც იმდენივე გადაგვიწყვიტეს, მაგრამ მე გავიქეცი, გამოვედი სასწავლებლიდან. კორპუსში გამომგზავნეს და მას აქეთ აქა ვარ სამსახურშიო“. ამას გარდაც ბევრი რამ გაიხსენა საქართველოში მყოფობის დროიდან. მხიარულ გუნებაზე იყო. ცოლმა რომ მხიარულად ნახა, ჰკითხა: „კარგ გუნებაზე ხარ და უთუოდ შადლუღს კარგად ჩაუვლიაო?“

– სამაგალითოდ! – მიუგო სიცილით. – ხელმწიფე-იმპერატორმა სამჯერ მიბრძანა მადლობა! და ეს მით უფრო სასიამოვნოა ჩემთვის, რომ ქართველების მიზეზით მოხდა.

– როგორ?

– ძალიან ისახელეს თავი საზოგადოდ! და ბურთი და მოედანიც დღევანდელი დღის აბაშიძეს, ამილახორს და ანდრონიკაშვილს დარჩათ. გიორგი ნაკაშიძეც ხომ ვიცით რაც ცხენოსანია? ამხანაგები დასცინიან, მაგრამ მაინც კი სასწაული მოახდინა: უკანასკნელ ბურჯამდე რომ მივიდა და ცხენი უნდა გადაეხტუნებია იმასაც სხვებსავით, უეცრად ცხენი შეუჩერდა და თვითონ გადავარდა ბურჯს იქით.

– ახ!

– სულაც არა!.. ერთი კი გადატრიალდა ჰაერში და მერე რაღაც უეცრად ფეხებზე დადგა კატასავით!.. არ დაცემულა. მაყურებლებს ეგონათ, თუ განგებ ქნაო, და ქების ტაში დაუკრეს!.. ხელმწიფემ ბრძანა, რომ აბაშიძე, ცხენზე მჯდომი, გადახატეთ და სურათი სასახლის გალერეაში ჩამოჰკიდეთო!

– საკვირველია, პირველ ხანებში ვინ მოიფიქრებდა, რომ ქართველები მაგისთანა ცხენოსნები გამოდგებოდნენ! ხომ გახსოვს, როგორ ვარდებოდნენ ხოლმე წამდაუწუმ?

– ყველაფერს აქვს საზღვარი და ქართველის ვაჟკაცობასა და მხედრობას არც ჰქონია საზღვარი და არც ექნება!

– ძველ დროში ქართველები განთქმული იყვნენ ცხენოსნობითაც ყველგან, დღევანდელ ქართველებსაც სისხლში აქვთ მამა-პაპური ღირსება, მაგრამ დრო აღარა თხოულობს და უვარჯიშოდ არიან, ველარას ახერხებენ. აი ახლა: თათრები, ჩერქეზები, ჩაჩნები და ყაზახები რომ მოვიდნენ, მაშინვე კარგი ცხენოსნები იყვნენ, მაგრამ მერე ვარჯიშობით მეტი აღარა შეუძენიათ რა! რაც იყვნენ, ისევ იმად დარჩენ. ქართველებმა კი, რომ ივარჯიშეს, გაუსწრეს მათ. თათრების რაზმში რომ სახელგანთქმული ცხენოსანი იყო, ჰასრი-ბეგი, დღეს იმას ბევრი სჯობია ქართველებში; ასე გასინჯე, რომ ესეც აღარ ჩამოუვარდება! – ჩემ ძმაზე მიმითითა. – თქვენ?.. თქვენ როგორიღა ცხენოსანი ხართ? – მომიბრუნდა მე.

დიდი არაფერი, – ვუპასუხე სიცილით.

– რატომ?

– მე ცხენებისათვის კი არ მიდევნია! წიგნები მეჭირა ხელში!

– შენმა ძმამ მითხრა, რომ გიმნაზიაში ყოფილხარ, და მაშ რატომ უნივერსიტეტში არ შეხვალ?

– სამხედრო სამსახური ამოვიჭერი გულში.

– ძმასთან გინდა ერთად რომ იყო სამსახურში?

– არა!.. კანვოიში სამსახური არ შემიძლია!..

აქ ჩემმა ძმამ გადასცა ყოველიფერი ჩემი გულისპასუხი და ბაგრატიონმა მეორე დღისთვის დამიბარა.

მეორე დღეს მარტო დამიხვდა კაბინეტში. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი გადაეშალა და სინჯავდა. მომისვა გვერდით და მკითხა: „გუშინ სხვებთან არ მინდოდა გამომეკითხა: რატომ არ გინდა, რომ ჩემთან შემოხვიდე კანვოიში და შეს ძმასთან ერთად იმსახურო? რას გაჩუმდი! მითხარი დაუფარავად, როგორც მამას!“

– მე ისიცა მწყინს, რომ ჩემი ძმა მანდ არის... მაგან თითქმის გაათავა გიმნაზია და მანდ კი მისთანა ქართველი უნდა შევიდეს, რომელმაც არა იცის რა და სხვა გზა აღარა აქვს. მე რომ შევხედე, მანდ ცულლუტობის მეტს ვერას ისწავლის კაცი. – ღენერალმა გაიცინა და ბეჭებზე დამადვა ხელი.

– დრო ბევრი აქვთ და, ვისაც სწავლა უნდა, განა ვერ მოახერხებს?

– კი, მაგრამ, სადაც სხვა ყველა ქეიფობს, იქ ერთი რას გააწყობს? ქვეყანა წამხედურობით კეთდება და წამხედურობითვე ირღვევა.

– ოჰო, შენ ფილოსოფოსი ყოფილხარ, როგორც გატყობ, და უმჯობესი არ არის, რომ უნივერსიტეტში შეხვიდე და სამეცნიერო გზას დაადგე? – მითხრა ხუმრობით. – სამხედრო სამსახური ასეთი რამ არის, რომ ბევრი მოცილება არ გექნება, სწავლა-მეცნიერებას გამოუდგე. აი მეც, მარიამ ნიკოლაევნას ქმარს, ლეიხტენბერგის პრინცს, ვახლდი ადიუტანტად; ის დიდი მეცნიერი კაცი იყო, ქიმიკოსიც იყო. მეც ვითომ შემიყვარდა მის ხელში მეცნიერება, მაგრამ მერე, დრო რომ აღარ დამრჩა, ჩამოვრჩი.

– ეგ ყოველიფერი ცხადია, მაგრამ მე სულ სხვა განზრახვით მივდივარ სამხედროში!..

აქ დაწვრილებით გავუზიარე მას, თუ რა იდუმალი განზრახვა მქონდა სამხედრო სამსახურში შესვლის...

რომ მომისმინა, გადამეხვია და მაკოცა: „ღმერთმა ქნას,

რომ სურვილი შეგსრულებოდეს. მე დღესვე წავალ ჩემ მეგობარ კნიაზ შეხავსკოისთან. ის გვარდიის მსროლელ ბატალიონს უფროსობს, იმას ჩავაბარებ შენს თავს. მამასავით გიპატრონებს და სხვა მაშინ შენ იციო!..“ სადილად დამტოვა... ნასადილევსაც ბევრი რამ გამომკითხა... და წასვლის დროს მითხრა: „ახლა კრასნოე სელოში მიდის ჯარი, იქ შადლუღი იქნება, შემოდგომის დამდეგამდე აღარა იქნება რა!.. მაშინ მოდი ჩემთან, მე დაგაყენებ გზაზეო.. მანამდე, ამ ორ-სამ თვეს კი, სხვაგან სადმე შეინახე თავიო“. ჩემმა ძმამაც, რადგანაც კანვოებიც წასასვლელები იყვნენ, პეტერბურგს წამიყვანა და მიმიყვანა ქართველ სტუდენტებთან.

მაშინდელი სტუდენტობა სულ სხვანაირი იყო საზოგადოდ და ქართველებსაც, მათთან ერთად, სხვა ფერი ედვა... მეც მათთან სტუმრობამ მალე გადამიგდო გულიდან სამხედრო სურვილები და ძალაუნებურად მათ წრეში ამოვყავი თავი.

ნაწილი მეორე

I

ყირიმის ომმა თვალი გამოახელინა რუსეთს. პეტრე დიდისგან გამოჭრილი სარკმელი მაშინ აიხადა და, როგორც იქნა, ძალაუნებურად შემოაშუქა განათლებამ ბნელეთში. თუ პარიზის ტრაქტატს არა, ბატონყმობა, ეგებ, დღესაც არ ყოფილიყოს გადავარდნილი რუსეთში. იმ დროს, ესე იგი, მესამოცე წლებში, იტალია და უნგრეთი სცდილობდნენ განთავისუფლებას და ებრძოდნენ ავსტრიას. გარიბალდი, მაძინი და კოშუტი გაუხდათ ყველა შეგნებულ მამულიშვილებს იდეალად. სწორედ იმ დროს გამოვიდა სარატოველი სემინარიელი ჩერნიშევსკი, ჩაუდგა სათავეში ჟურნალ „სოვრემენიკს“ და, დობროლიუბოვთან, ანტინოვიჩთან, ნეკრასოვთან და სხვებთან ერთად დასცა რუსეთს კიჟინა. ამოძრავდა რუსეთი. მაგრამ, როგორც ახალმა გამოღვიძებულმა, ჯერ კარგად გამოურკვეველმა, ბარბაცი დაიწყო. მისი ხელახლა დამონება შეუძლებელი იყო! დააგდო ძველი გზა, დაადგა ახალს და, რასაკვირველია, როგორც ყოველიფერს ახალს, ამასაც ზოგი რამ შეცდომა მოჰყვა. ტყვილად

კი არ არის ნათქვამი: „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფიაო“. რაღაი კი ზურგი უჩვენა ახლად გამოღვიძებულმა ძველს, ყველაფერს თვალი აარიდა, აღარც კარგი და სასარგებლო რამ სწამდა ძველთაგანი, ყველაფერი ბოროტად ეჩვენებოდა, და წინ, მომავალი კი, ყოველიფერი გაურჩევლად კარგი ეგონა. და მაშინ გაჩნდა, ტურგენევისაგან აღნიშნული, ნიღილისტობაც. ეს ნიღილისტობა ბევრ რამეს ჰგმობდა წარსულში, გაბედვით ებრძოდა და უშიშრად სდებდა თავს, მაგრამ გადააჭარბა და სამაგიეროდ უწმინდურობა, როგორც გარეგანი ისე შინაგანიც, შემოიღო: ქალებმა შენიშნეს, რომ ძველი დედები, უმეტესად, არას აკეთებდნენ და მხოლოდ კოპწიაობას უნდებოდნენ, პროტესტი გამოუცხადეს და თვითონ ხელი აიღეს კოპწიაობაზე. შეიკვეცეს თმები და გარეგანი უყურადღებობით უწმინდურობამდე მივიდნენ. მერე ამ გარეგნობას შინაურობაც მოჰყვა და წაიტეხეს ფეხი. მართალია, ეს საზოგადოდ არ ითქმოდა, მაგრამ მე აქ უმეტესობაზე ვამბობ და მისი შიშით, რომ ნამდვილ მარგალიტზე თაღლითი მეტია, ნამდვილი მარგალიტი ვის დაუგმია?.. კაცებმა, ზოგმა წამხედურობით და ზოგმაც „მგონიაობით“, მეტიც ჩაიდინეს ქალებზე. იმ ხანებში თავისი საკუთარი აზრით მოქმედება სახიფათო იყო და, რომ გამოჩენილ ტურგენევს საზღვარგარეთ არ გაესწრო, ვინ იცის, რა მოუვიდოდა რუსეთში?

ამ ახირებულობის დროს გამოსცა ჩერნიშევსკიმ თავისი პატარა კრიტიკული წიგნაკი: „ხელოვნება მარტო ხელოვნებისათვის, თუ ცხოვრებისათვის?“ ამან დიდი გავლენა იქონია მკითხველებზე. ბევრს ააღებინა მუსიკაზე ხელი და მხატვრობა-ქანდაკებაც უარაყოფინა. მაშინ ლიტერატურაც ორად გაიყო: უმეტესობა სრულიად უარყოფდა მწერლობაში ხელოვნებას და მეორე, ბევრად ნაკლები, ისე გადაჰყვა ხელოვნებას, რომ გარდა კეთილხმოვანებისა და მუსიკისა აღარა სწამდა რა მწერლობაში. მხოლოდ ერთი რუსის მგოსანი, გრაფი ალექსი ტოლსტოი გაუდგა ორივე მხარეს, არ ჩაიგდო თავი სხვებსავით უკიდურესობაში და მიტომაც, ორივე უბნისაგან დაგმობილი, დღესაც არ არის ღირსეულად აღსარებული. დანარჩენმა მწერლობამ კი გული ვეღარ მოიბრუნა და კერპად დაადგა არჩეულ გზას.

როდესაც ნიჭიერი პისარევი და მყვირალა ზაიცევი დაუდგენ თავში ხელოვნების უარმყოფელებს, მთელი მკითხველი

რუსეთი შეიძრა და მაშინ წარმოთქვა შესანიშნავი სისულელეც: „შექსპირს ანტონოვიჩის ჩექმები სჯობიაო“ და იმავე დროსვე, რასაკვირველია, სცდილობდნენ პუშკინის დედამიწასთან გასწორებას!

ამ დროს ქართველი ახალგაზრდობა იზრდებოდა რუსეთის უნივერსიტეტებში. მარტო პეტერბურგში იქნებოდა ოცდაათ სულზე მეტი, და, თუ მართლა „ერთი მერცხალი გაზაფხულს ვერ მოიყვანს“, სტუდენტობაც ქართველებში იმ დროიდან იწყება.

ჩვენ ყოველთვის, საუკუნის განმავლობაში, რუსეთის ნასუფრალით ვიკვებებოდით და, რაღა თქმა უნდა, რომ მაშინაც რუსეთის მიმართულება, დრო და ჟამის მიუხედავად, მისია ნიღილისტობით ჩვენშიაც გადმოვიდოდა! ტყუილი კი არ უთქვამს გ. წერეთელს: „ქართველი, ცოტა არ იყოს, კუდაბზიკაააო!“ გადაჭარბება გვიყვარს და რუსობანობამაც მისის ნიღილისტობით მაშინ ძალიან მოიკიდა ჩვენში ფეხი. სტუდენტების რიცხვში მეც ვიყავი. ჩემ ხანგრძლივ ცხოვრებაში საპირადო კერძოსა და წვრილმანებში უხასიათობა გამოვიჩინე, მაგრამ დიდისა და საზოგადოსათვის კი ჩემს დღეში არ მიღალატებია. მწერლობაშიაც შემეძლო, რომ, სხვების აყოლით, დიდი სახელი მომეპოვებია, მაგრამ ჩემს რწმუნებას ვერ ვუღალატე და, ტოლსტოისა არ იყოს, შუა ადგილი მეჭირა... სხვებსავით წამხედურობით უმეტესობის მიმდევარი არ ვყოფილვარ. ზაიცევს არად ვაგდებდი, ნიჭიერ პისარევს თუმცა ვაფასებდი, მაგრამ მისი ბევრი რამ არ მომწონდა და არც ის მეჯერა, მეორე პარტიის, რომ მწერლობაში მხოლოდ მუსიკა და კეთილხმოვანება უნდა იყოს და კმარაო. ორთა შუა მყოფს მე ჩემი გზა მქონდა არჩეული და მივდიოდი წყნარად.

ეს იყო მიზეზი, რომ ჩემ მწერლობას პატივი ჰქონდა ახდილი და ამხანაგობა ჩამომშორდა. ერთ საღამოს შემოვიდნენ ჩემთან მოციქულებად ვ. თუ–შვილი, გ. ჯავ–შვილი და მ. ჩო–შვილი და გადმომცეს ამხანაგობის მაგიერ: „შენის მწერლობით გვარცხვენ და ლექსების წერაზე აიღე ხელი და ან ჩვენს ნაცნობობაზეო“. მტრობა დღესაც არავისი მაქვს, რომ მაშინ ახალგაზრდას მქონოდა, და ეს, მათი შემოთვლილი, სიტყვა ისარივით მეცა გულზე. ბუნებათანაზიარს, ყველას მეგობრობა და განწყობილება მსურდა და ერთთავად მთელი ამხანაგობის მოშორება ჩემთვის სიკვდილი იყო. ჩავვარდი საგონებელში. დიდხანს ვყოყმანობდი, მაგრამ იმ

ხანებში, ჩემგან პირადად უცნობ, „ცისკრის“ რედაქტორისაგან მივიღე შემდეგი წერილი: „ძმაო აკაკი წერეთელო! იმერლობას ნუ გამოიჩენ და ნუ გაფხუკიანდები, რომ შენი სამაგალითო ლექსი „საიდუმლო ბარათი“ დავბეჭდე და უშენოდ შენი სახელი და გვარი მოვაწერე და არა მარტო უმნიშვნელო ორი ასო. აი რა იყო მიზეზი: ჩვენი პლატონი, ფილოსოფოსი, ასწავლის ბარიათინსკის ქართულს. იმას ეჩვენებინა შენი ლექსი მისთვის და დიდად მოსწონებოდა; დამიბარა მე და, როდესაც გაიგო ჩემგან შენი ვინაობა, მიბრძანა, რომ მისი სახელი და გვარიც მოაწერეო. მეც რაღა გზა მქონდა?! მაინც რა არის ეგ იმერული სიფრთხილე, რომ შენს ლექსებს სახელს არ აწერ? ყველას ძალიან მოსწონს შენი ლექსები, განსაკუთრებით ქალებს. იმღერიან კიდეც. აბა, შენ იცი, თუ მომეშველები მალმალ, შენი ივანე“.

ამგვარ წერილს დღეს სულ სხვაგვარად გავიგებდი, მაგრამ მაშინ კი დავიჯერე და დიდი გავლენაც იქონია ჩემზე, მით უფრო, რომ პროფესორმა დ. ჩუბინაშვილმა რომ წაიკითხა ჩემი სახელი, რომელსაც მანამდის არ ვამხელდი, მიმიხმო სახლში და კვერი დაჰკრა კერესელიძის სიტყვებს. იმ დღიდან კი გადავწყვიტე, რომ მწერლობას გამოვდგომოდი და თუ ვინმე ჩამომშორდებოდა, ის კი მის ნებაზე მიმეშვა. ამის შემდეგ ძვირად თუ ვისმეს შევხვდებოდი ხოლმე და იმასაც უნივერსიტეტში. თითქმის ყველას ჩამოვშორდი, გარდა ორისა. ისინი არ მიყურებდნენ სხვებსავით ხმის აყოლით და, სხვებზე უფრო ნიჭიერად თუ მივაჩნდით, თვარა ნაკლებ არა, მაგრამ საოცარია ბრბოს ჰიპნოზი? გაბედვითა და გამორკვევით ისინიც ვერას ამბობდნენ ჩემ სასარგებლოდ. ერთი მათგანი იყო კირილე ლორთქიფანიძე და მეორე – ნიკო ნიკოლაძე. იმ ხანებში მე ერთი ლექსი დავწერე. თუმც ნახევარი საუკუნე გასულია, მაგრამ დღესაც კიდევ წაიკითხება და ჩემმა ამხანაგებმა კი კიჟინა დასცეს მაშინ: „აი აქ აზრი არ ვარგა და ობროდობის მეტი არა არის რაო!“ მხოლოდ კირილემა და ნ. ნიკოლაძემ კი სთქვეს, რომ კარგი რამ არის როგორც ხელოვნებაო, და მირჩიეს, ერთი რამ მისთანა მიმემატებინა, რომ ცხოვრებაში გამოსადეგი ყოფილიყო. ის ლექსი იყო „სიმღერა მკის დროს“. მეც ავიღე და ბოლოში ერთი ხანა ჩავაკერე:

უხვად მოვიდა წელს პური,
მაგრამ ბედს მაინც ვემდური,

რომ პურს ბატონი წაიღებს
და მე კი ოფლსა ტყვილად ვღვრი!

ეს რომ ნახეს მიწერილი, მომიწონეს და კიდეც ამ მიკერებული, ნაძალადევი ლექსით დაიბეჭდა; მე კი უნდა გამოვტყდე, რომ არც მიწერის დროს და არც მერე არ მომწონებია და მიტომაც მოვშალე შემდეგში.

6. ნიკოლაძე მაშინ ძალიან ახალგაზრდა იყო, მკვირცხლი, მოუსვენარი, ნიჭიერი და სულ სხვა მიმართულების, ვიდრე მე. იმას ყოველიფერში პირველობა უნდოდა; რასაკვირველია, პოეზიაშიც, რადგანაც კრიტიკოსობას ჩემულობდა, პირველობა უნდოდა. მე დიდად მაფასებდა, მაგრამ ის კი უნდოდა, რომ მეც მის ნებაზე ვყოფილიყავ; მაგრამ მე ჩემი გზით მივდიოდი და, ვგონებ, ამის მიზეზი უნდა იყოს ის მტერ-მოყვარეობა, რომელიც იქამდისაც არ თავდება მე და იმას შუა, თუმც ის კი ძალიან გამოიცვალა. რაც შეეხება მეორეს, კირილე ლორთქიფანიძეს, ის ყველას საყვარელი იყო და კარგი რამაც, მაგრამ საოცარი ჟინიანი! ასე რომ მისი ჟინიანობა სიგიჟესა ჰგავდა ხოლმე. აი, ამ ორ ახალგაზრდასთან მოვიბრუნებდი ხოლმე სულს სტუდენტობის დროს და სხვებს კი ყველას ჩამოვშორდი. ამ ჩამოშორებით ბევრი არა წამიგია რა, პირიქით, კიდევაც მოვიგე, რომ დროს არ ვკარგავდი ლაყბობაში და კეთილად ვხმარობდი.

ერთ დილაზე შემოიჭრა ჩემთან ჩემი ნაცნობი ახალგაზრდა სტუდენტი გამბურცოვი და გადმომცა, რომ დღეს მეთორმეტე აუდიტორიაში ერთი ვიღაც ქართველი სტუდენტი უნდა გაასამართლონო: შეუტყვიათ, რომ შპიონი არისო!..

მეუცხოვა!.. არ მეჯერა, რომ ქართველი ვინმე მაგ ხელობას იკადრებდა. გულმა აღარ მომისვენა და წავედი აუდიტორიაში. რომ მივედი, ათასზე მეტი სტუდენტი დამხვდა შეგროვილი. ქართველი კი ერთიც არ ერია. ამბიონზე შემდგარიყო ნეკლიუდოვი, მერე რომ სენატის პროკურორადა და მინისტრის ამხანაგად იყო, იმას ამოდგომოდა გვერდით ათანასიევი და ერთიც სხვა, სახელი არ მაგონდება, და სიცილით ეუბნებოდა სტუდენტებს: „ბატონებო, ეს შემთხვევა გვიმტკიცებს, რომ ჩვენ ფრთხილად მოვიქცეთ ხოლმე!.. აი ახლაც, რომ ჩვენ პირადად არ ვიცნობდეთ იმ კაცს, ხომ უნდა დაგვეჯერებინა და გაგვეწირა ის კაცი? და ის კაცი არის აკაკი წერეთელიო“. ჩამოვიდა ამბიონიდან, ხელი მომცა და მიამბო ყოველიფერი: თურმე ჩემზე ყოფილიყო

ის ვაი-უშველებელი. რაღაი კი ღმერთმა იმ ღდეს გადამარჩინა, რადგანაც ის მეთაურები, ნეკლიუდოვი და ათანასიევი, სხვებთან ერთად მიცნობდნენ, მე სიცილადაც აღარ მყოფნიდა და აღარც არა მითქვამს რა, ასე გაიარა ერთმა წელიწადმა.

ერთხელ დ. ყიფიანი შემოვიდა ჩემთან და მთხოვა: „ამ საღამოს კ. აფხაზისას უნდა მოხვიდე უეჭველადო". მე გამიკვირდა დ. ყიფიანის ჩემთან შემოსვლა, რომელიც მანამდის მერიდებოდა და სტუდენტებში გარევა კიდევ უფროც მეუცხოვა, მაგრამ სიტყვა მივეცი და კიდევაც ავასრულე. იმ საღამოს ქართველი სტუდენტობა, მათლა, შეყრილიყო აფხაზისას შინაური საქმეების გადასაწყვეტად და, სხვათა შორის, დ. ბ. – ძეც უჩივოდა ამხანაგებთან ი. სერ-ვს: „ჩემ წერილებს იღებს, ხსნის, კითხულობს და მერე ხევსო". ი. ს. – ვი შეხტა და შებზრიალდა!.. „დ. ბ. – ძის სიტყვა რა დასაჯერებელიაო? – სთქვა – ეგ არ იყო, რომ შარშან ყველას ჩამოგვიარა და დაგვარწმუნა, რომ აკაკი წერეთელი შპიონი არისო?" ამ სიტყვებზე ყველამ თვალი გამოაჭყიტა და განსაკუთრებით თვით დ. ნიკ-ძემ.

„მარალია, – სთქვა, – მე გავაფრთხილე სუყველა, მაგრამ მე ეს ხომ ჩემით არ მიქნია? ნ. დ. – ძემ მიბრძანაო". მაშინ წამოდგა ნ. ღ – ძეც და თავი იმართლა: „მე მეგონა და სხვებიც გავაფრთხილეო". მხოლოდ დ. ყიფიანი მოვიდა ჩემთან ბოდიშის მოსახდელად და მითხრა: „ნუ გეწყინება, რომ გერიდებოდითო! ჩვენ ქართველებმა რა ვიცოდით? და ჩვენც იმათ დავუჯერეთო!.. მოხარული ვართ, რომ ტყუილი გამოდგაო!.." მე დღესაც დარწმუნებული ვარ, რომ ნ.დ-ძე, რომელიც გავლენიანი იყო და მამაშვილურად გვეპყრობოდა ჩვენ, ნამეტანის სიფრთხილით შესცდა, თვარა არაფერი პირადობა არ ჰქონია ჩემთან, მხოლოდ მოვალედ სცნო თავი, რომ ყმაწვილები გაეფრთხილებია. ყურადღება არც ამ შემთხვევისათვის მიმიქცევია, მაგრამ, ცოტა არ იყოს კი, მომიწამლა სტუდენტობა. ის სანატრელი დრო, როცა ადამიანს ეკალიც კი ვარდად ეჩვენება. ამის შემდეგ სამი წელიწადი კიდევ დავრჩი უნივერსიტეტში. იმ ხანებში მოხდა არეულობა უნივერსიტეტში. ჩვენებმა მიიღეს მონაწილეობა და კიდევაც იგემეს ციხე. მე მათში არ გავრეულვარ!.. არა მიტომ, რომ ციხის შემშინებოდეს!.. მაშინაც ის რწმუნება მქონდა, რასაც დღესაც ვადგევარ და ვერ ვუღალატე: მოსწავლემ ჯერ უნდა ისწავლოს, დაასრულოს სწავლა და მერე კი აღარ

დაერიდოს არავითარ მსხვერპლს. ჩვენში კი უკუღმა ხდება ეს!.. ამან სრულიად ჩამომაშორა ამხანაგებს და მეც, მოვრჩი თუ არა უნივერსიტეტს, გადავედი მოსკოვში. იქ იმავე წელიწადს დავ-ცოლშვილიანდი.

ნურავინ ნუ დაიჩემებს: მომავალში ამას ვიზამ, თუ იმასო! მე გადაწყვეტილი მქონდა გუნებაში, რომ ცოლი არ შემერთო და მერე ისიც უცხოელი, მაგრამ შემთხვევას ყოველიფერი შესძლებია! მოსკოვში ვ-არ ერისთავისას გამეცნო მოხუცებული კნიაჟენა ენიკეევისა და, ვინაობა რომ გამომკითხა, გულითა მთხოვა: „მოდი ჩემსაო!“ მეც ცოტა ხნის შემდეგ ვეახელი. ჩემი მისვლა მოხუცებულს ძალიან ეამა, დიასახლისი გამაცნო და მითხრა: „ეს ჩემი დისწულია: შვილობილადა მყავს აყვანილიო; ეს ორ უფროსი ქალი პირველ ქმრისაგან დარჩა და ეს სამი, ორი ქალი და ერთი ვაჟი კი, ამ მეორე ქმრის ხელში ჰყავსო. ეს მეორე ქმარი ჯერ ორენბურგში იყო გუბერნიის პროკურორად და ახლა მოსკოვში გადმოვიდა და მიტროპოლ-იტის კანცელარიის დირექტორად არისო“. ამ ლაპარაკის დროს შემოვიდა თვით ისიც და გამეცნო. ლიტერატორი გამოდგა და ძალიანაც კარგად შეეყვეთ ერთმანეთს!.. რამდენიმე დღე რომ დამეგვიანებინა და არ მივსულიყავ, თვითონ მოიჭრებოდა ჩემთან და წამიყვანდა ხოლმე თავის სახლში, თითქოს უჩემობა აღარ შეეძლო!.. სამი თვის განმავლობაში სულ ამ ყოფაში ვიყავი და ძალიანაც დავშინაურდი. უფროსს ქალს, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო სრულწლოვანი, შევუყვარდი. მაშინ მე ქალის სიყვარულს დიდ ყურადღებას არ ვაქცევდი საზოგადოდ, მაგრამ, როდესაც დიდად შეწუხებულმა ქალმა შემომჩივლა თავისი აღსარება, მაშინ კი გული მეტკინა. ის იყო დანიშნული და სრულწლოვანებას უცდიდა, რომ ტვერის გუბერნატორი კუდრიავცოვი შეერთო. ამ ქალს ის არ უყვარდა და მისიანებს კი არ ჰსურდათ სიტყვის გატეხა და მისთანა სასიძოს ხელ-იდან გაშვება. საცოლემ შემომჩივლა, რომ ქორწილის ღამეს თავს დავიხრჩობო, თუ შენ არ გადამარჩენო!.. მეც ავდექი და მეორე დღეს ის ქალი ვითხოვე. დედა-მამინაცვალი დიდხანს მეხვეწნენ: „მეორე დანიშნე! მაგას ჰყავს საქმროო“, მაგრამ მე გავჭირვეულდი და აღარც იმათ სწყენიათ, როგორც შევატყვე: სულიც აღარ მომათქმევინეს, ისე გადამწერეს ჯვარი.

მეორე დღეს შემოვიდა ჩემთან ჩემი ცოლის მამინაცვალი

და მითხრა: „ეს აქციებია ხუთი ათასი თუმნის, თუმცა ათი წლის კუპონები წაჭრილი აქვს, მაგრამ, როცა ვადა გავა, თავნად ელირება; ეს შენი ცოლის არის, ნათლიამ დაანათლიავა, რომ მონათლა, მაშინ; მიიღე და მე კი ხელწერილი მომეცი, რომ გასტუმრებული ხარ და ცოლის ყველაფერი სრულად მიღებულიაო“.

მაშინ მე ცხოვრების ბევრი არა ვიცოდი რა და ფულსაც დიდ მნიშვნელობას არ ვაძლევდი. ყოველიფერი მართალი მეგონა და ეკალიც ვარდისფრად მეჩვენებოდა; რაღა თქმა უნდა, რაც უნდა ყოფილიყო, მოვაწერდი ხელს, მაგრამ იმ დროს დამესწრო ერთი ქართველი სამ. აბ–ძე და ქართულად მომაყვირა: „არ გაგიწყრეს ღმერთი, აგრე არ მოაწერო ხელიო!.. რამდენიც არი, იმდენი დაწერეო!“ და მეც ხუთი ათას თუმანზე მოვაწერე ხელი, თუმცა ნამდვილად კი ორი ათას ცხრაას თუმანზე მეტად არ ღირებულა. ეს ჩემი ხელის მოწერა მაინც არ იამა სიმამრს და წასვლის დროს სიტყვა ჩამომართვა, რომ ცოლს წავიყვანდი კავკასიას და იქ აღარ დავდგებოდი.

მეორე დღეს კნიაჟნა შემოვიდა ჩვენსას და გუშინდელი ამბავი, რაც გადამხდა, ვუამბე და ვკითხე: სიმამრი უკმაყოფილოდ რად დარჩა ჩემზე-მეთქი? იმანაც ჯერ ხატზე დამაფიცა: ჩემად არსად წაგცდესო“, მერე მომიყვა საიდუმლოს: „ჩემი შვილობილის პირველი ქმარი, როგორც ადრეც მითქვამს, ბაზილევსკია, იმ ბაზილევსკის მკვიდრი ძმა, დღეს რომ სიმდიდრით არის განთქმული. ოქროს მადნებშიც და იმ სიმდიდრეშიაც ნახევარი წილი უძევსო შენს ცოლსა და ცოლის დას, მაგრამ, მაგათი მამა რომ მოკვდა, შენი ცოლი წლის დარჩა და ცოლისდა მუცლის; მაშინ იმ მეორე ძმამ, დღევანდელმა ბაზილევსკიმ, გამოძებნა ორენბურგის პროკურორი, მილიონი მისცა, ჩამოართვა ხელწერილი და სიმდიდრე კი დანარჩენი, რაც ამ ორ დას ერგებოდა, თვითონ მიისაკუთრა; ახლა შენ საჩივარი უნდა აუტეხო ბაზილევსკის და, როგორც შენს ცოლს, ისე ცოლის დასაც დაუბრუნო კუთვნილებაო“.

ეს ამბავი გახმაურდა. კნიაჟნა ჩემთან გადმოვიდა და ცოლის მამინაცვალი კი გაგიჟდა. მართლა გაგიჟდა, თუ მოიგონა, არ ვიცი, მაგრამ საგიჟეში კი მოკვდა. – დამრჩა, როგორც იმერელს, პროცესი ხელში, რომელიც დიდ ხარჯს მოითხოვდა. ვიღაც ტრუბეცკოიმ ორი მილიონი შემომაძლია იმ პროცესში:

„მომყიდეო და მერე მე ვიციო“. მაგრამ მე რა ნება მქონდა დავთანხმებულიყავ. მით უფრო იქ ცოლისდაც ერია. ასე თუ ისე, კრედიტი დიდი მქონდა მოსკოვში: დავიწყე პროცესი და დიდ გაჭირვებაში ჩავვარდი, რადგანაც, რომ მეგონა, ისე ადრე არ გათავდა საქმე. იძულებული გავხდი, რომ დამენებებინა თავი რუსეთისათვის და წამოვსულიყავი სამშობლოში ცოლშვილიანად. საქმე გადავეცი ჩემს ქვისლს, რადგანაც იმ ხანებში ჩემი ცოლისდაც გათხოვდა, ზოლოტარიევმა შეირთო, და მერე იმან დაიწყო საზოგადო საქმის წარმოება. ექვსი თვის შემდეგ ჩემი ცოლისდა დაქვრივდა და იმ თვეშივე შეირთო ქართველი თავადიშვილი, ელ. ერ-თავი, და საქმეც იმას ჩაუვარდა ხელში. მაშინ საქმე პალატაში იყო გადატანილი; რადგანაც ოლქის სასამართლოში ჩვენ მოვიგეთ, პალატაშიც ჩვენ სასარგებლოდ გათავდა და დარჩა მხოლოდ კასაცია. სიმდიდრე უნდა მიეღო ნახევარი ჩემ ცოლ-შვილსაც, მაგრამ წარმოიდგინეთ შემთხვევა: ჩამოვარდნენ შუაკაცები და ელ. რ-ვი სულ უბრალო რამეზე გარიგდა, რისაც სრული უფლება ჰქონდა ვექილობის ძალით. ადვოკატებმა, რომ მოარიგეს, გასამრიგლოდ მიიღეს: პასავერმა სამოცდათხუთმეტი ათასი მანეთი, პოტეხინმა ასი ათასი და ქართველმა ადვოკატმა ვ. მაჩაბელმა კი ოცდაათი ათასი. ჩემმა ცოლშვილმა კი არაფერი!.. თურმე ადვოკატებმა დაარწმუნეს, რომ ერ-ვმა თავისი წილხვედრი მოიგო და, შენ ქმარს რომ ვადა არ დაეკარგა, შენც მოიგებდიო, მაგრამ ათი წელიწადი გაგიშვიათო! მე ეს ამბავი, საქმე რომ გათავდა, ორი თვის შემდეგ გავიგე და მივაშურე აქედან ცოლშვილს. მნახეს თუ არა, მისაყვედურეს: რატომ ყურადღება არ მიაქციე და დაგვიკარგე საქმეო? მაგრამ, როცა ავუხსენი, რომ ეს ყოველიფერი ტყუილია, – იმ დღიდან, რაღაი კი დას გადასცა ჩემმა ცოლმა უფლება და ვექილობა, ის, და, გახდებოდა მემკვიდრედ და იმას უნდა გადმოეცა ნახევარი, რასაც მოიგებდა, – მაშინ კი მიხვდნენ და შემოიკრეს თავში ხელი; მაგრამ მზითვიდან კი მაინც არა რგებიათ რა; ასე რომ მე ცოლი წამოვიყვანე და მზითევი კი სხვებმა წაიღეს. ბოდიშს ვიხდი მკითხველთან, რომ აქ ჩემ შინაურობაზე ამდენს ვლაპარაკობ, მაგრამ იძულებული ვარ: ჩემმა მტრებმა და მათმა ამყოლებმა, სხვა რომ ვეღარა მოახერხეს რა, დაჰყარეს ხმა, რომ აკაკიმ ცოლის მზითევი მილიონები აიღო და გაფლანგაო!.. მაშინ როდესაც თვალით არა

მინახავს რა. ეს ცილისწამება დღესაც ბევრს მართალი ჰგონია ჩვენში და სიკვდილის შემდეგ სხვების საგულისხმოდ არ მინდა სიმართლის დაკარგვა და მიტომ ვამბობ.

ახლა გადავიდეთ საქართველოში. რუსეთი რომ მივატოვე და ცოლშვილით დავბრუნდი სამშობლოში, მაშინ ძალიან არეული და გამოურკვეველი დრო იყო. ბატონყმობა უნდა გადავარდნილიყო, ახალი რეფორმები შემოდიოდა და, რასაც ჩვენ ისე შევხაროდით, ისიც თავისთვის კუდს იტოვებდა. სახელით ყველაფერი კარგი იყო, მაგრამ სახრავად კი არ ვარგოდა. მაგალითად: რა ბატონყმობის მოსპობა იყო ის მოსპობა, როცა ბატონი და ყმა ჯაჭვით ერთმანეთზე გადაბმულ ჩინოვნიკს ეჭირა ხელში და ორივეს ახრჩობდა – ღლეტდა? რაღა ნაყოფს გამოიტანდა ის სამსჯავრო, სადაც ხალხის ენა აკრძალული იყო და ენის უცოდნელობის გამო ხალხი უნდა გამღლეტ-გამცვეთელებს ჩავარდნოდა ხელში? ამაებს ყველას ვხედავდი და მიტომაც სრული ჩემი თანაგრძნობა ვერ მოიპოვეს რეფორმებმა და მაშინ დაიწერა: „ადვოკატი“, „კატა და ძაღლი“, „ვაის უნდა შევეყარო“ და სხვანი. ვერც ერთ მხარეს ვერ ვხედავდი რომ მიკედლება და გვერდში ამოდგომა შესაძლებელი ყოფილიყოს: ყველას ჩამოვშორდი და, როგორც იმედგაცრუებული, ახირებულად დავრჩი მარტოდ.

ერთი მხრით მაღლიდან რისხვა, მეორე მხრით თავადაზნაურობის გაწყრომა და მესამე მხრით სტუდენტების (მაშინ ინტელიგენციას „სტუდენტობას“ ეძახდნენ) ენის წაგრძელება მოსვენებას არ მაძლევდა. იმ დროს ხმის აყოლა ისეთი ძლიერი რამ იყო, რომ ძვირად ნახავდი მისთანა ახალგაზრდას, რომ ჩემზე ძვირი არ ეთქვას და ცილი რამ არ შეეწამებიოს. რომ ჰკითხავდით: „შენის თვალით გინახავს ეგ ყველა, რასაც ამბობ? შენის ყურით გაგიგონია? და სხვანი – ისინი გულწრფელად ამბობდნენ: „არა, მაგრამ გაგონებით ვიცითო!“ დიახ, გამოდიოდა, რომ გამგონე ყველა იყო და დამწრე კი არც ერთი!.. მაგრამ ბრბო განა სიმართლეს დაეძებს? ის მხოლოდ წამხედურობით ბღავის ცხვარივით და რად ბღავის და რას, თვითონაც არ იცის. ეჰ, ასე იყო, თუ ისე, მე კი დიდ გასაჭირში ჩავვარდი; უნდა თავზე ხელი ამეღო და სხვების ნება-სურვილს ავყოლოდი, მაგრამ მე გავკერპდი და ვერ ვუღალატე ჩემს თავს. ცოლ-შვილი გავისტუმრე სოფელში და, ულუკმაპუროდ,

შიშველი, უსახლკაროდ დარჩენილი, მაინც არავის ვეპუებოდი და ჩემსას არ ვიშლიდი. მაშინდელი ჩემი მდგომარეობა მშვენივრად გამოხატა გულმოსულმა ბეს. ღ.-ძემ: „მაგასთან ბრძოლა შეუძლებელიაო! რა უნდა წაართვა და რა უნდა დააკლო, რომ არა აბადია რაო?! ჭამა-სმას არ დაგიდევს და საწოლ-სახურავს!.. მარტო ჰყეფს და იღრინებაო!“

მართალია, ვყეფდი და ვიღრინებოდი, მაგრამ ვერავინ ვერ იტყოდა, რომ ჩემ პირადობაზე მე ხელი გამომეღოს! ყველასგან მოძულებულს, ბევრჯერ კარგი ადგილი, ღირსი რომ არ ვიყავი მისთანა, მაძლია მთავრობამ, მაგრამ, რაღაი კი ერთხელვე სხვა გზა მქონდა ამორჩეული, არა ვქენი სამსახურში შესვლა და დავრჩი ოხრად, ანუ გიჟად, როგორც ზოგიერთები ამტკიცებდნენ. რამდენიმე წელიწადი ვიყავი ამ ყოფაში და, როცა იქნებოდა, ეგებ, კიდეც გავტეხილიყავ, მაგრამ მართალი ნათქვამია: „მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა სხვისგან განაწირსაო“. მეც გამომიჩნდნენ თანამგრძნობნი და გამამხნევეს.

იმ ხანებში სასტუმრო „კოლხიდა“ ეჭირა გიორგი ჭელიძეს. ის მოვიდა ჩემთან და მითხრა: „შენს მდგომარეობას ვხედავ და მინდა, რომ დახმარება გაგიწიოო! ერთი ოთახი მისი მოწყობილობებით, საჭმლით და სასმლით მომირთმევია: გადმობრძანდით ჩემთან და იცხოვრეთ. არაფერსა გთხოვ! არ შეგაწუხებ, სანამ ცოცხალი ვარ, და როცა ღმერთი ინებებს და თქვენი გარემოება შეიცვლება, იმედი მაქვს, თვითონაც არ დამივიწყებო“. მე, რასაკვირველია, დიდი სიამოვნებით მივიღე ეს თანაგრძნობა და დავდექი გიორგისთან. პირველ ხანებში ჩემი ავის მოსურნეები ძალიან აწუხებდნენ იმასაც: „რად მიეცი ბინა და საზრდოო?“ მაგრამ, რომ ველარა გააწყვეს რა, მიწყნარდნენ... ასე, ამგვარად მოვიპოვე საზრდო და ლუკმაპური აღარ მქონდა საძებრად. მაგრამ არა მარტო პურითა ცოცხალ არს კაცი: სულიერი საზრდოც, სულიერი თანაგრძნობაც იყო საჭირო და ისიც მალე მოვიპოვე იაკობ ნიკოლაძისა და ბესარიონ ხელთუფლიშვილის ოჯახებში. ეს ორი ოჯახი იყო, რომ მამხნევებდა, ხელს მიწყობდა, გულს მიკეთებდა და მეც უფრო შეუპოვრად და გაბედვით მივდიოდი ჩემი გზით მომავლის მოლოდინში... ვიბრძოდი და არც ერთი მივლინება არ ყოფილა, ჩვენში, რომ მეც ჩემებური მონაწილეობა არ მიმეღოს!.. პირადობაზე ხელაღებული ვიყავი, საპირადო არავისთან მქონია რა, მხოლოდ საზოგადო მახალისებდა, და მივდიოდი ჩემი გზით.

რაც კი რამ გასაკეთებელი შემხვდებოდა, თუკი მოვახერხებდი, გინდ დიდი ყოფილიყოს და გინდ პატარა, ჩავკიდებდი ხოლმე ხელს; ეს გაურჩევლობა მე ისე გამიტაცებდა ხოლმე, რომ არც მტერ-მოყვრობა და არც სისხლ-ხორცობა აღარ ვიცოდი. ერთმა ჭკვიანმა კაცმა მითხრა მაშინ: „სწორედ რომ ახირებული კაცი ხარ: შენიანსხვისიანობა არ იცი. შენიანს არ არჩევ შენის მწარის ენით და სხვისიანს უდგები?.. რომ ვისმეს უნდოდეს შენთან დაახლოვება და დამოყვრება, ვერ ახერხებსო“. ეს მართალი მითხრა, მაგრამ არც მე მიპასუხნია ტყუილი: „ეგ ყველა მართალია, მაგრამ საზოგადო საქმეში მე არ მესმის მტერ-მოყვრობა!.. მე ჩემი გზით მივდივარ; ვინც გვერდით ამომიდგება, გინდ მტერი იყოს, გინდა მოყვარე, ჩემიანად მიმაჩნია და, ვინც წინ მელობება, მტრად-მეთქი“... აი, ასეთი იყო მაშინდელი ახალგაზრდობის ჩემი რწმენა და დღესაც შეძლებისადა გვარად ვერ ვყოფ უარს.

იმ გაკერპებულ წინსვლაში დიდი ტანჯვაც გამოვიარე, მაგრამ, რადგანაც ღმერთმა იმდენს ხანს მაცოცხლა, რომ, რასაც მაშინ ვფიქრობდი, ასრულდა და მტრები მოყვრებად გადამექცენენ, აღარას ვიტყვი აღარც ჩემ თავზე და აღარც მათზე.

დღეს, რომ არ დამიშსახურებია, მისთანა პატივისცემაში და სიყვარულში ვარ საქართველოში!.. მართალია, მტრები დღესაცა მყავს, მაგრამ უმეტესობაზე ვამბობ და ღრმა მოხუცი სამარისკენ მივდივარ ჩემის სამშობლოს ლოცვა-კურთხევით.

აი, ამით თავდება ჩემი „თავგადასავალი“ და იწყება „ჩემგან ნანახი და გაგონილი“. აქ გავიხსენებ ჩვენს მოღვაწეებს ამ ორმოცდაათი წლის განმავლობაში, ვინც ყოფილან და ვისთანაც, ასე თუ ისე, მეც მქონია პირადი დამოკიდებულება.

II

ერთხელ ქუთაისის თავად-აზნაურობამ თავი მოიყარა მარშლების ამოსარჩევად. რასაკვირველია, ჩვეულებისამებრ პარტიებად დაიყვნენ, ატეხეს აყალმაყალი და ბევრი რამ სასაცინოც ჩაიდინეს. საღამ-საღამოობით შევდიოდი ხოლმე ხან ნიკოლაძის, ხან ხელთუფლიშვილის ოჯახში და მომხდარ ამბებს გადავცემდი ხოლმე მუსაიფის დროს.

ქალებმა მთხოვეს, რომ ერთი ფელეტონი დამეწერა და დამებეჭდვინებინა „დროებაში“, და მეც ავასრულე მათი რჩევა:

გამოვიყვანე იმ ფელეტონის სათაურად: „ცხელ-ცხელი ამბები“ და ხლმოუწერლად გავუგზავნე რედაქტორს. ის ფელეტონი იქ წაეკითხათ, ძალიან მოსწონებოდათ და ნ. ნიკოლაძისთვის მიეწერათ, რადგან ის იმ ხანებში დროებით იყო ქუთაისში ჩამოსული: „ის თუ მოგვწერდა იმერეთიდან ამისთანა ფელეტონს, თვარა სხვა ვინ მოახერხებდაო?“ არ ვიცი, რად იყვნენ დარწმუნებული, რომ მე, გარდა ლექსებისა, მეტი არა შემეძლო რა?.. თუმც ჩემი საიდუმლო არც ნიკოლაძის დებს და არც დეიდაშვილებს, ხელთუფლიშვილის ქალებს, არ გაუმჟღავნებიათ ნიკოლაძისთვის, მაგრამ ის თავისთავად მიხვდა, რომ ჩემი დაწერილი იყო ის ფელეტონი, მოვიდა ჩემთან სასტუმროში და, სხვათა შორის, მკითხა: „რა მიზეზია, რომ აჰყოლიხარ აქაურს აყალმაყალს და არ გინდა ტფილისში გადმოსვლა, სადაც უფრო ადვილად შეგიძლია დააკმაყოფილო შენი ინტელიგენტური მოთხოვნილებაო? „შეიძლება, – ვუპასუხე მეც, – მაგრამ იქ უჩემოდაც ბევრი ხართ. ამ საცოდავ იმერეთს, რომელიც მართლა მეტი თუ არის ამერეთისაზე, თვარა ნაკლები არა, ყველა გაურბის და მე, როგორც იმერელი ქართველი, მოვალედ ვხდი ჩემ თავს, აქ ვეშსახურო, რაც კი შემიძლია!..“ „ეგ კეთილი!.. მეც ადრე მაგას ვფიქრობდი, მარამ აქ კაცი მოკლებულია ყველაფერს „ინტელიგენტურსა“ და ადრე თუ გვიან, გამოყრუვდება!.. აქ არც გაზეთია! არც ცენზორი! და სხვა რამ!.. იქ კი ყველაფერი გვაქვს. დამერწმუნე, რომ იქ მუშაობა შეიძლება!.. აქ კი შრომა ტყუილა იკარგება“. ჯერჯერობით ამისთანეები ბევრი მითხრა და იმდენი მეჩიჩინა, რომ გული გადამიბრუნდა, მაშინ მეც ის ვუთხარი, რომ ცხოვრება არ შემიძლია, არაფერი მაქვს-მეთქი!.. კარგიო, – მითხრა, – მეტი არ შემიძლია და ყოველთვიურად, სანამ ჩემი საქმეები გათავდებოდეს, მე გაძლევ ჩემი ჯიბიდან შვიდთუმანნახევარს და შენც დამჯერდი ამას და იმუშავე „დროებაშიო“. დამითანხმა, მომცა გზის ფული და გამისტუმრა ტფილისისაკენ, და თვითონ კი გაუდგა საქმეების გამო საზღვარგარეთ.

1. ივანე კერესელიძე

იმ ხანებში „დროების“ გარდა ჟურნალიც გამოდიოდა – „ცისკარი“. მისი რედაქტორი ი. კერესელიძე იყო და მოღვაწეებიც ორ გუნდად იყვნენ გაყოფილი: ახალთაობა, ანუ სტუდენტობა,

როგორც მაშინ ეძახდნენ, ეხვია „დროებას“ და ძველები „ცისკარში“ იწვევდნენ. „ცისკარს“ ხელისმომწერი ძალიან ცოტა ჰყავდა და, თუ ა. ორბელიანი არ ჰყოლოდა ფულით დამხმარედ, არ გამოვიდოდა. ორჯერ მთავრობაც შეეწია. ერთხელ ბარიათინსკის დროს დააგირავა თავისი სახლი ი. კერესელიძემ პრიკაზში და, როგორც ქართველ მოღვაწეს, შეაწია ის ვალი ნამესტნიკმა და მეორედ გ. ორბელიანმა მოუხერხა ისე, რომ კიდევ აპატივეს... ი. კერესელიძე ნამდვილი ქართველი იყო მისის ნაკლით და ნამეტნობით. ფული იმიტომ კი არ უყვარდა, რომ სხვებსავით ქონება რამ შეეძინა, მხოლოდ შესაჭმელად დაეძებდა; თვითონაც სჭამდა და სხვებსაც აჭმევდა; ჩაიგდებდა თუ არა ხელში, მაშინვე სადილს გაუმართავდა ხოლმე მუქთა თანამშრომლებს. გაშლიდა წინ სუფრას, მიაბნევდა-მოაბნევდა მწვანილს, ყველს, მოთალს, ახალ თევზს; მოიტანდა მერე საჭმელებსაც და მოიღერებდა ყელს. ეშხში რომ შევიდოდა, ჩამოავლებდა ხელს თარს, კედელზე რომ ეკიდა, ჩონგურთან, დაირასთან, ოროტოტოსთან და სხვებთან ერთად, და შემოსძახებდა თავისებურად. იმას არ დასდევდა, სხვებსაც მოსწონდა, თუ არა!..

„ქართული პურისჭამა ეს არის ჩვენშიო!.. მწვანილი მიყრილ-მოყრილი, მოთალი, თევზი, კარგი ბოზბაში და ცხელი მწვადიო!.. თუ არ მოგწონს, ადექი და შინ წადიო“ – დაატანდა ხოლმე სიცილით. დიდი მომლხენი კაცი იყო, მაგრამ ძვირად კი უჯდებოდა ხოლმე თითო მოლხენა... რომ გარეთ ა. ორბელიანი არ ჰყოლოდა ხელისშემწყობად და შინ ეფვთივე ხელაძე, მაშინ ახალგაზრდა მესტამბე და კერესელიძის მარჯვენა ხელი ყოველიფერში, ცუდად იქნებოდა მისი საქმე.

„აი, გაუმასპინძლდი დიუმასაცო, – იტყოდა ხოლმე, – გავუშალე სუფრა ჩვენებურად ძირს, ზედ მიყრილ-მოყრილი სანოვაგით. მოვიფრთხენით, წავიკაპიწეთ და მივყავით ხელი; იმან ერთი კი შემომხედა და მოიფრთხნა ჩვენსავით და დაუწყო მწვანილს ჩვენსავით ხრაშახრუში!.. გაუსვა ხელი და იმდენი ჭამა, რომ მწვადების მოტანას ველარ ვასწრებდით. ყველას გვაჯობა, „ეს თუ აქედან დაუმარცხებელი წავიდა: არ ივარგებს-მეთქი“, ვიფიქრე გუნებაში და მივედი ალავერდს სამი დიდი სტაქნით; ჩამომართვა და თვალის დახამხამებაში გამოსცალა. მერე – მოითხოვა დიდი, უშველებელი ყანწი, ააევსო კახური ღვინით და ისე გადაჰკრა, როს სული არ ამოუღია; მერე მოვიდა ჩემთანაც ალავერდს, მაგრამ

ჩვენ როგორ მოვერეოდით, რომ იმ ყანწში სამი დიდი ბოთლი ჩადიოდა. მოგვაკაკვინა თითი და სიცილი დაგვაყარა. თუ წერაც ასე იცოდა, როგორც სმა... სწორედ ახირებული საქმე იყო!.. მომიბრუდა ჩვენი ლავრენტი არდაზიანი და მეუბნება: „კაცო, რა შენი საქმეა ქართველობა, მერე მაგასთან, ევროპიელთანო? არა, რა გულბაათი შენ ხარ, რომ ალავერდს მიდიხარო?“ მართლა, მე და ჩემმა ღმერთმა!.. მაგრამ ვინ იცოდა, თუ ის იმდენს დალევდა და არც დათვრებოდაო!“... ამ ამბებს ყოველი ლხინის დროს მოჰყვეოდა ხოლმე. მეტად საყვარელი და საამხანაგო კაცი იყო, მაგრამ რედაქტორად კი ვერ იყო მომზადებული!.. ერისთავის შემდეგ ზოგიერთებმა მოინდომეს ჟურნალ „ცისკრის“ გაგრძელება და კერესელიძე აირჩიეს რედაქტორად. ის მაშინ გიმნაზიაში ზედამხედველად იყო და ლექსებსაც სწერდა. დედამისი იტყოდა ხოლმე: „აგრე ნუ უყურებთ ჩემს ივანეს: მაგას თოთხმეტი კლასი აქვს გათავებულიო“. ჯერ სემინარიაში გაეთავებინა შვიდი კლასი და მერე გიმნაზია დაეჭირა კურსით და დედამისს ეგონა, რომ თოთხმეტი კლასი გაათავაო... ეს თოთხმეტი კლასი კი ჰქონდა გათავებული, მაგრამ მის ჟურნალს მაინც არ ჰქონდა მიმართულება. – ერთხელ შემომჩივლა. „რას მერჩიან სტუდენტები, რომ ამტეხიანო? როგორც კი მომწერეს: „მიმართულება“ გამოუცვალე ჟურნალსო, აკი მეც გამოვუცვალე? მანამდის ხმელეთით ვაგზავნიდი და ახლა ზღვით ვაგზავნი ოდესაზეო!.. მეტი მეხარჯება, მაგრამ არ დავეძებო“. ხანდახან ახირებულსა და სასაცინო ლექსებსაც სწერდა. ერთხელ კახეთში მოგზაურობა აწერა ლექსად. ლექსში სხვათა შორის ასე ეწერა: „მივალ, მივალ, მივდივარ, მივალ მიმიხარია!.. ჩავალ, ჩავალ, ჩავდივარ, ჩავალ ჩამიხარიაო!.. ავალ, ავალ, ავდივარ, ავალ ამიხარიაო!“ ამას გომბორის ასავალ-ჩასავალზე ამბობდა, ცხადია, და დიდ აღტაცებაშიაც მოდიოდა ამ ზმებით. მე ხუმრობად მივიღე და სიცილი ამიტყდა, ეწყინა, გამიჯავრდა!.. მაგრამ იმას ჯავრი განა დიდხანს ჩარჩებოდა გულში? მეორე დღესვე დაავიწყდა და მეგობრობა არ მოუშლია ჩემთან...

2. ალექსანდრე ორბელიანი

პირველად იმან წამიყვანა ორბელიანთან. ის ეგზარხოსის მოედანზე იდგა საკუთარ ძველებურ სახლებში. მხიარულად

მიმიღო დიდის პატივით. „პატივით და მოწიწებით მიგიღებ, როგორც წერეთელსო, – მითხრა, – და როგორც აკაკის კი მინდა გადაგეხვიოო!..“ პირველ ნახვისთანავე შემიყვარდა. ის იყო ნამდვილი ქართველი კაცი, ბევრის მნახველი, ბევრის გამგონე და ნაღვაწი. ძალიან უყვარდა საქართველო და უფრო იმერეთის იმედი ჰქონდა. ცოტა დაშინებული კი იყო. ერთხელ თურმე შამილს მისწერა წერილი: „ამა და ამ დროს ჩამოდიო“. მტრებმა დაიჭირეს ის წერილი და მთავარმართებელს გადასცეს. მთავარმართებლად მაშინ ვარანცოვი იყო; საიდუმლოდ დაიბარა ა. ორბელიანი და სთხოვა: „ეს მოუწერია ვიღაც ქართველს და შინაარსი მითარგმნეო!..“ ორბელიანს ელდა ეცა გულზე, მარა რაღას იზამდა! მაშინ ვარანცოვმა ჩამოართვა სიტყვა: „მეორედ ნულარ იზამ ამისთანა საქმესო! თუ უკმაყოფილო ხარ რამეში, მე მითხარიო და ეს შემთხვევაც ჩვენ შორის დარჩეს, სხვებმა არ გაიგონო!“ მამაშვილური სიამტკბილობით გაისტუმრა შინ დამშვიდებული. არ ვიცი, მასუკან დასჩემდა თუ წინეთაც ასე იყო, მაგრამ პოლიტიკაში ნამეტანი ფრთხილი იყო. ბევრი რამ ძველი თუ ახალი იცოდა, მაგრამ დღისით იმასაც არას ეტყოდა, ვისთანაც გულგახსნილად იყო; ღამე, როცა მარტოკა დარჩებოდა მეგობართან, მოჰყვებოდა ხოლმე ხმის კანკალით სხვადასხვა ამბებს, მაგრამ მაშინაც სიფრთხილით სანთლებს აქრობდა!.. „ბნელაში სჯობიაო“. ერთხელ, აი, რა სთქვა ჩემ გაკვირვებაზე: „ბნელში საუბარი მიტომ სჯობს, რომ ველარავინ დაგინახავს და ველარას შეგვიტყობსო! ერთხელ მეფე სოლომონი იჯდა ჭადარს ქვეშ, ოქროს ჩარდახთან; მაღლა, „ზექედას გორაზე“ ორი კაცი იდგა და თავისთვის რაღაცას ლაპარაკობდნენ. აბა, ხმა სად მიუწევდა? მეფეს მოახსენეს იმერლებმა: „ეს ორი კაცი თქვენს ძვირშიაო“, მეფემ დააჭერინა ის ორი კაცი და მართლაც მეძვირეები გამოდგენ. მეფემ რომ იკითხა: „რა იცოდითო?“ „ხელისქნევაში და მოძრაობაში შევატყვეთო“, – მოახსენეს. პაპაჩემმა ერეკლემ ყაენი გადაარჩინა სიკვდილს: ერთ უცხოსთან თავის დაკვრაში შეატყო, რომ გულში ღალატი ედვაო!“ მიუხედავად ამ ახირებულობისა, ის ძალიან საყვარელი ვინმე იყო და საქართველოც განსხვავებულად უყვარდა; ეს მისი ნაწერებიდანაც სჩანს... მე ახალგაზრდა ვიყავი, რომ ის ღრმა მოხუცებულობაში მოკვდა. ბევრი რამ დარჩა ნაწერი, ზოგიერთი მათგანი ჩემთვისაც წაუკითხავს საიდუმლოდ. ნეტავი, რა იქნენ ის წერილები?..

იმ დროს „ცისკრის" მუდმივ მშრომლად იყვნენ თვითონ რედაქტორი ი. კერესელიძე, დიმიტრი ბერიევი, ა. ორბელიანი, ნიჭიერი ქალი ბარბარე ჯორჯაძისა, პოეტ რაფიელ ერისთავის და (კომედია-დრამებსაც სწერდა), დიმიტრი მგალობლიშვილი. დ. მეღვინეთ-ხუციშვილი და ახალგაზრდა ქერელი ბექა; ეს, როგორც პუბლიცისტი, მაშინ დიდ იმედს გვაძლევდა (ანტონ ფურცელაძე; ხანდახან ბეჭდავდნენ: კოლხიდელი (დავით) და ბაქარ ქართლელი (დ. ყიფიანი), გრიგოლ რჩეულოვი, რომელსაც დიდი ნიჭი ჰქონდა უცხოდან გადმოქართულებისა და რომელმაც დაგვიწერა „თამარ ბატონიშვილი", ივ. ბერიძე – დამწერი „ხანის ბეგისა", „ტფილისის საიდუმლოებისა" და სხვანი.

მაგრამ ყველაზე შესანიშნავი ნიჭის პატრონი იყო ლავრენტი არდაზიანი. ის იყო სადღაც ჩინოვნიკად. ჩუმი კაცი იყო და სათნო. მის ქართველობას საზღვარი არა ჰქონდა. ერთი შეხედვით არაფრად მოგეწონებოდა, მაგრამ შესანიშნავი მწერალი იყო; ერთხელ მე, ის და ან. ფურცელაძე დავდიოდით ერთად, ათ საათზე გამოვეთხოვეთ ერთმანეთს, მაგრამ ლავრენტიმ მოინდომა ჩემი მიცილება სადგომამდის. გზაში ხმა რომ არ ამოუღია და სახლის კარებამდის რომ მიმიყვანა, მითხრა: „დიდი პატივისცემა მაქვს ახალგაზრდა ანტონის ნიჭის, მაგრამ, წეღან რასაც ლაპარაკობდა, ის კი არ დამიჯდა გუნებაში. აბა, არ სათქმელია: ქვეყანა შემთხვევითმა მანქანებმა გააჩინაო? მაშინ იმას აღარა ვუთხარი რა და ახლა შენ უნდა გითხრა, უნდა გამოგიტყდე, რომ მიტომაც წამოგყევი, როგორც მკვიდრ შვილს გთხოვ, რომ შენ არ აჰყვე მაგისთანებს, მოერიდე. პოეტს რწმუნება თუ არაფრისა აქვს, რა შვილი იქნება? შენც ორი რამ უნდა გახსოვდეს: ღმერთი და საქართველო" – ეს მითხრა დიდის ბოდიშით და გამომეთხოვა. მაშინ ახირებულად მეჩვენა, მაგრამ მერე კი მივეჩვიე. კრიტიკული სტატიები მისი გ. ბარათაშვილის სახელით გამოდიოდა. სალაყბოში, რომელსაც გაბო სულხანიშვილი სწერდა, ბევრი ერია ხოლმე მისი ობუნჯობაც. – საკვირველია, რომ ამ ნიჭიერ კაცს „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილის" დამწერს, არც სიცოცხლეში ჰქონდა დიდი პატივი და არც ახლა იხსენიებს ვინმე!.. მაშინ როდესაც დანიელ ჭონქაძე, ავტორი ერთადერთი „სურამის ციხის", თითქმის ბავშვურ მოთხრობის, გაჭიმულია როგორც დიდი ვინმე!..

მესამოცე წლების მოღვაწეებში, როგორც უფრო დაახლოებულები, ყველაზე წინ მეხატებიან: გ. წერეთელი, ს. მესხი და ნ. ნიკოლაძე. – ნიკოლოზ და ბესარიონ ღოღობერიძეებმა, ვახტანგ თულაშვილმა და დიმიტრი ბაქრაძემ მოინდომეს კვირაში ერთხელ ქართული გაზეთის „დროების“ გამოცემა. აიყოლიეს ახალგაზრდა სტეფანე მელიქიშვილი, აკისრებინეს გამომცემლობა და გაგზავნეს ვენაში ტიპოგრაფიის მოსატანად. მაშინ ჩვენში გაზეთი და საზოგადოდ წიგნის ბეჭდვა ახალი ხილი იყო. ნებართვა გამოიტანეს და უნდა შესდგომოდნენ გამოცემას. პირველი ნაბიჯი ძნელია: აქეთ სტამბა და მესტამბე, იქით ცენზორი და სხვა; ათასი რამ სიძნელე და ახირებულობა მოეხვიათ თავზე იმ პირველ ხანებში, და მეტი გზა აღარ დაურჩათ მეთაურებს, რომ რედაქტორად გამოეწერათ გიორგი წერეთელი და მისთვის მიენდოთ გამოცემა!.. გ. წერეთელი დიდი ნიჭიერი ახალგაზრდა იყო და კარგადაც მომზადებული. ის არა ჰგავდა იმ ზოგიერთებს, დიპლომისათვის რომ სწავლობენ და მერე, რაღაი კი იმას ჩაიგდებენ ხელში, შედიან სამსახურში და ჩინოვნიკობის გარდა ყველაფერზე ხელს იღებენ. გ. წერეთელი იმდენად მშრომელი იყო, რომ თავის დაღალვას ვეღარ შეატყობდა ხოლმე. როგორც ოჯახში ხელმოკლე კაცი, რომ ვეღარავისა ხედავდა ჩვენში, ყოველიფერს თვითონ ეპოტინებოდა: რედაქტორიც იყო, გამომცემელიც; სწერდა პუბლიცისტურ სტატიებს, კრიტიკულ გარჩევებს, ლექსებს, პროზებს, მოთხრობებს, რომანებს და კომედია-დრამებს. იმავე დროს ეპოტინებოდა ისტორიკოსობას, არხეოლოგობას, ფილოლოგობას და ბოლოს კომერციასაც. ზემოთ ვთქვი: დაღალვას ვერ ტყობილობდა-მეთქი; სწორედ მითაც აიხსნება, რომ მის შრომას ორგვარი ბეჭედი აზის: ზოგს ნიჭისა და ზოგს მოქანცვის. ეს ბევრჯერ მიმხელია მისთვის, მაგრამ რას გავხდებოდი, ის თავისას არ იშლიდა და მეც, რომ მეტი გზა აღარა დამრჩა რა, დავცინე: ორთავა დავუძახე – ამით მე მისი არც წყენა მდომებია და არც დაცინვა, მინდოდა მხოლოდ მეტი შრომა მომეშლევინებია, მაგრამ რა გამოვიდა? ის სიკვდილამდის ისევ იმ გიორგიდ დარჩა და ჩემზე კი სამარადისოდ გულნატკენი იყო.

იმის ნაშრომ-ნაღვაწს ისე უნდა უყურებდნენ, როგორც ოქროს მადნეულის ძარღვს: უნდა გაარჩიო, გარეცხო, რამოდენიმე ფუთი სილა-ტალახი მოაშორო, რომ მერე გამოარჩიონ რამდენიმე ოქროს მარცვალი. გიორგის თხზულებასაც, როცა გაიმტკიცება, ბევრი ხელისხელ საგოგმანებელი საგანი გამოაჩნდება, რომელიც საბოლოოდ გასტანს. მისი პირდაპირი დანიშნულება პროზაიკობა იყო და რეალური სკოლის მამათმთავრადაც ჩვენში ის უნდა ჩაითვალოს და არა სხვა ვინმე, რადგანაც ის სხვებზე ადრე იყო. სხვები რომ არ ვახსენო, ამის დასამტკიცებლად მარტო „მამიდა ასმათი" და „რუხი მგელიც" კმარა. „მგზავრის წერილები", რომ შიგადაშიგ დაღალვა არ ეტყობოდეს, ერთი უკეთესი თხზულებათაგანია ქართულ ენაზე. ერთი სიტყვით, ის ერთი პირველთაგანია მესამოცე წლების მოღვაწეებში. მაგრამ, რადგანაც წინ ბევრჯერ მომიხდება იმაზე საუბარი, ამიტომ გადავდივარ სერგეი მესხზე.

5. სერგეი მესხი

ერთმა ზარაფმა თავის შვილს განათლება მისცა და მილიონიც ადრე დაუტოვა. ახალგაზრდამ ცხოვრების არა იცოდა რა, რომ ის შეძლება შეენარჩუნებია, მაგრამ გულკეთილი იყო. საზოგადო კეთილ საქმეს თანაუგრძნობდა!.. სხვათა შორის, ამ სტეფანე ზარაფოვმა გაგზავნა თავის ხარჯით საზღვარგარეთ, რუსეთში უნივერსიტეტდამთავრებული, სერგეი მესხიც. მესხი დაბრუნდა, შემდეგ სამსახურში შევიდა გუბერნატორის კანცელარიაში და კარგი თვალითაც უყურებდნენ. მისი სამსახურში დაწინაურება საეჭვო აღარ იყო, მაგრამ ნ. ნიკოლაძემ ურჩია, დაენებებია თავი სამსახურისათვის, საზოგადო ასპარეზზე გამოსულიყო და ეკისრა „დროების" რედაქტორობა გ. წერეთლის მაგივრად, რადგანაც ის საზღვარგარეთ მიდიოდა. სერგეიმ სიამოვნებით იკისრა, რადგანაც გამომცემლის ს. მელიქიშვილის დაც დანიშნული ჰყავდა და დღე-დღეზე უნდა შეერთო; დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ გაზეთი გადააკეთეს ყოველდღიურად და შეუდგა შრომას. რადგანაც დამხმარე ბევრი არავინ ჰყავდა, შრომა სულ იმას დააწვა თავზე და ბოლოს კიდეც გადაიტანა იმ შრომამ. იმ დროის შეხედვით კარგი განვითარებული კაცი იყო და, თუ საბოლოო არა დარჩა რა, ეს მითი კი არ მოსვლია,

რომ ნიჭი ჰკლებოდეს; წილად შავი მუშაობა ხვდა. როგორც საზოგადო საქმეების თანამგრძნობი უებრო იყო, საზოგადო კარგი რამ გაამხიარულებდა ხოლმე და მშვენიერი ყმაწვილური სიცილი იცოდა; იმდენს და ისე გულით იცინოდა ხოლმე, რომ თვალებში ცრემლი წამოუვიდოდა ხოლმე. თუმცა დიდი ხანი გავიდა მას აქეთ, რაც ის მოკვდა, მაგრამ უიმისოდ ვერაფერი საზოგადო საქმე ვერ წარმომიდგენია: ცოცხალივით დგას გვერდით და თანაგრძნობით იძლევა სიმხნევეს. რადგანაც სხვა ადგილი არსად იყო, ახალგაზრდობა მის რედაქციაში იყრიდა ხოლმე თავს და ის ყველას მეგობრულად ექცეოდა. სხვათა შორის, აქვე მოღვაწეობდა ალექსანდრე ყაზბეგიც; მაგრამ სანამ ამ ახირებულად შესანიშნავ კაცზე ვიტყოდე რასმე, დაპირებისამებრ გადავალ ნ. ნიკოლაძეზე.

6. ნიკო ნიკოლაძე

ნ. ნიკოლაძის მამა, იაკობი, შესანიშნავი ჭკუის პატრონი იყო, გამჭრიახი და წინდახედული. დიდი სწავლა რომ მიეღო, შესანიშნავი რამ იქნებოდა! მაგრამ, რაც მამამ იმას დააკლო, იაკობმა ის შვილს მისცა და, რაც კი შესაძლო იყო, თავი არ დაუზოგია ნიკოს გამოზრდაში. ნ. ნიკოლაძე ძალიან ახალგაზრდა იყო, რომ გაათავა ქუთაისის გიმნაზია და შევიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში; იქ წესწყობილებას ვერ შეურიგდა და გადავარდა საზღვარგარეთ, სადაც გაერია ემიგრანტებში და, როგორც ნიჭიერმა კაცმა, ბევრი რამ კარგი შეიძინა დიდი ხნის განმავლობაში, მაგრამ ზოგიერთი მათი საწვრილმანო წუნიც კი შეითვისა. – დაბრუნების ნება არ ჰქონდა, ძალაუნებურად უნდა დარჩენილიყო ევროპაში დავაჟკაცებამდის და, უნდა სწორე თქვას კაცმა, რომ კეთილადაც მოიხმარა ის დრო. მამამისმა იცოდა, რომ შვილს ნება არ ჰქონდა დაბრუნების და ფულებს იქით უგზავნიდა. ბევრჯერ ზედმეტიც მისდიოდა გადაწყვეტილზე. ერთჯერ კი ძალიან ნაღვლიანი მოსწრებულიც მისწერა მამამ: ნიკო რომ სწერდა „ძვირფასო მამაო“, იმან საპასუხოდ ასე შეუთვალა: „შვილო, ძვირფასი მე კი არა ვარ, შენა ხარო: ამდენი ხანია გყიდულობ და ვერ მიყიდნიხარო!.. ფულებს გიგზავნი და თვალით კი ვერა გხედავ, ისე დამაბერეო“. ბოლოს კი, როგორც იქნა, მგონი, ბარიათინსკის შემწეობით, მოესწრო იაკობი

შვილის ნახვას. ნ. ნიკოლაძე რომ დაბრუნდა სამშობლოში, ბევრად არაფრად ეპიტნავა ახალთაობის მოღვაწეობა!.. თვითონ მოინდომა მაგალითის ჩვენება და, როგორც მატერიალურად, ისე სულიერადაც თავი დასდო და დიდი ნაყოფიც მოიტანა, მაგრამ ეტყობა, რომ თვითონ არ იყო კმაყოფილი!!. საწინამძღოლოდ კარგად იყო მომზადებული და ყოველიფერიც ხელს უწყობდა, მაგრამ ერთი რამ აკლდა, რითაც მამამისი მდიდარი იყო: ჩვენს ქვეყანას და ხალხს ვერ იცნობდა. იმას ეგონა, რომ თუ რაც ევროპაში ითესებოდა და იმკებოდა, ის უნდა ყოფილიყო ჩვენშიაც. ნიადაგის მომზადებაზე, როგორც წვრილმან რამეზე, ცოტას ჰფიქრობდა... საზოგადოდ კი დიდი შრომა გასწია!.. განსაკუთრებით ბანკების შემოღებას ჩვენში იმ პროგრამით, რითაც დღეს არიან, დიდხანს ებრძოლა, ასე რომ სასიკვდილოდაც გადადვა თავი. საკვირველია, იმას ავიწყდებოდა, რომ მთესველი იყო და ნათესი ხშირად არა სჩანს ბნელ მიწაში, ხშირად ზედ ტალახი და თოვლი ეყრება, მაგრამ, როცა გამოზაფხულდება, ერთბაშად იჩენს თავს!.. იმას კი უნდოდა, რომ მისი ნათესი მაშინვე ამოსულიყო და თვითონვე მოემკო კიდეც; ამის ბრალი უნდა იყოს, რომ, უკიდურესობაში ჩავარდნილმა, მალე გაიტეხა გული და მიანება ყველაფერს თავი. იკისრა ქალაქ ფოთის თაობა და, თუმცა თითით საჩვენებელი ქალაქმთავარია, მაგრამ მაინც აფსუს, რომ მისთანა კაცი წვრილმან საქმეებს გამოსდგომია და, რაც შეუძლია, ის კი დაუმარხავს! აქ მხოლოდ ამით გავათავებ ამ კაცზე ლაპარაკს, რადგანაც წინაც ხშირად შეგვხვდება, და გადავალ ალექსანდრე ყაზბეგზე.

7. ალექსანდრე ყაზბეგი

სანდროს დედ-მამას ადრევე ვიცნობდი. მამა გენერალი იყო და დედა – თარხნიშვილის ქალი, ძველებურად გაზრდილი. დედისერთა სანდრო ძალიან სათუთად და ნებიერად იზრდებოდა; მისთანას არას აიჩემებდა, რომ მშობლს, თუ კი მოახერხებდნენ, არ აესრულებიათ მისთვის, მდაბალი ხალხი იმ თავითვე, ბავშვობაშივე, უყვარდა. სული ბიჭებში მიუდიოდა და, ვგონებ, მიზეზიც იგივე იყო, რომ, რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, დიდი ხნით ცხვრის სამწყესურში გადავიდა – ფულის ყადრი, პატარა რომ იყო, მაშინაც არ იცოდა. გამოართმევდა ხოლმე მამას

ვერცხლის ფულს, ჩაიყრიდა ჯიბეში და გაუდგებოდა გზას; აედევნებოდნენ სოფლის ბიჭები, ისიც იღებდა ხოლმე ჯიბიდან ფულებს და გადაუყრიდა ბიჭებს; ისინი დაერეოდნენ ერთმანეთს, იყო ერთი წიწკნა-გლეჯა და ყურთაზიარობა და ეს ამბავი ძალიან უხაროდა პატარა სანდროს. – პატარაობის შემდეგ მე ის აღარ მინახავს, ისე გაიზარდა! და აღარც მისი მშობლები! ერთხელ რუსის მსახიობმა ქალმა რალფმა შემომჩივლა, რომ ძალიან კაი ოთახი მიჭირავს სადგომად, მაგრამ ჩემ პირდაპირ ოთახში ისეთი ვინმე დგას, რომ უნდა მივატოვო ჩემი ოთახი და გადავიდე სადმეო. ვიღაც ახირებული ახალგაზრდა ქართველი დგას, არც გადადის სახლიდან, არც აწმენდინებს ოთახს, არც პირს იბანს, რას შვრება, კაცმა არ იცის, და მისი ოთახიდან ჩემ ოთახშიაც მძიმე სუნი შემოდისო. ამ სასტუმროშივე იდგა ლუკა თარხნიშვილის ოჯახი და მეც იქ შევედი. სანდროს დედა ლუკას და იყო და ისიც იქ დამიხვდა. მე რალფის ნათქვამი გადავეცი და ვკითხე: „ვინ ქართველია, ხომ არ იცით-მეთქი". მაშინ შემომტირა სანდროს დედამ: არ გებრალები, რომ ის ჩემი სანდროა და რაღაცა ემართება, თვითონაც არა გაეგება რაო. ეს ერთი თვეა, ოთახიდან აღარ გამოდის, არც ვისმეს იკარებს და არც თვითონ ეკარებაო. მამის სიკვდილის შემდეგ ადგილ-მამული გლეხებს დაურიგა და გამაღარიბა, და ახლა არის მაგრეო! – მე მაშინვე მის სანახავად გავსწიე. მისი ოთახის კარები რომ გამოვაღე, მისთანა კომლი იდგა თუთუნის, რომ დიდხანს ვეღარა გავარჩიე რა. ის ჩამომჯდარიყო ქვეშაგებში პერანგის ამარა, წამოეხურა საბანი და რაღაცას სწერდა. შემომაჩერდა ჯერ უკმაყოფილოდ, მაგრამ მერე მიცნო და ბოდიშით მითხრა, რომ წერამ გამიტაცაო. გადმოიღო და მიჩვენა ნაწერები. ღმერთო ჩემო! რამდენი რვეული ედვა სტოლზე და რაები არ ჰქონდა შიგ ჩაწერილი? დრამები, კომედიები, ლექსები, პროზები და სხვა... რამდენიმე მათგანი დავათვალიერე და ადვილად დავრწმუნდი, რომ ახალგაზრდა ყაზბეგს შრომა მეტი ჰქონდა, მაგრამ ჯერ ქართული არ იცოდა კარგად, წერაში არ იყო გაჩვეული, მაგრამ მის ნაწერებს ადგილ-ადგილ ნიჭი ეტყობოდა. რომ შევატყვე, ჩემი მისვლა არ სწყინდა, მიუხედავად მისი ახირებულობისა, ხშირად, თითქმის ყოველდღე დავიწყე იმასთან სიარული. იმ ხანებში მე ქართულ სცენას განვაგებდი და მისი ოთახიდან გამოსატყუებლად მოვიგონე, რომ ერთი მსახიობი მაკლდა და, რომ ის იკისრებდეს , არ

იქნება ურიგო-მეთქი. ჯერ იუცხოვა, მერე კი ისე შევუჩნდი, რომ იკისრა. შვიდთუმანნახევარი დავუნიშნე თვეში და გადავიყვანე. მსახიობად არაფერი შვილი იყო. ეს მე წინდაწინვე ვიცოდი, მაგრამ, მსახიობებში რომ აერია და საქმე გაუჩნდა, დღეს-ხვალობით გამობრუნდა და ძვირად მოუვლიდა ხოლმე ახირებულობა. მისი არა თუ ახირებულობა, ყოველგვარი მოქმედებაც, რაღაც ბავშვური იყო და, ვისთვისაც უნდა ეწყენინებინა, გულში არავის ჩარჩებოდა. – აქტიორობაში დიდი ბეჯითობა გამოიჩინა, ბევრი როლი შეისწავლა, მაგრამ არც ერთში, გარდა ერთისა, არ ვარგოდა: გენერლის როლს როგორღაც კარგად ასრულებდა ერთ პიესაში. რაც სეზონი გათავდა და ჩემი საქმეც ცუდად წავიდა, მე, მარტოკა, მისი შველა აღარ შემეძლო და გადავიყვანე „დროების“ რედაქციაში სერგეი მესხთან – „გლახა გლახას აეკიდა, ღმერთო, ფარატინი გააგდებინეო“, რომ იტყვიან, სწორედ ისე იყო ჩვენი საქმეც. რედაქციაში ბინა ვუშოვეთ, მაგრამ საჭმელ-სასმელი, ჩვენ რა გვქონდა, რომ მისთვისაც ბევრი მიგვეცა? მაგრამ ეს იმას არ აწუხებდა. ბევრსა სჭამდა თუ ცოტას, მისთვის სულ ერთი იყო!.. არ დაეძებდა! ერთხელ საგვარეულო ძვირფასი სახარება მიჰყიდა ჩვენს „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ და იმავე დროს დედიმისის დანარჩენი ქირმანი შალი, რომელიც ძვირფასი იყო, სულ 15 მანეთად გაჰყიდა. მოაგროვა ფულები და ბათუმში ამოჰყო თავი. იქ რა ჩაიდინა, არ ვიცი, მაგრამ, რომ დაბრუნდა, აღარა ჰქონდა რა და ერთი პატარა ჟაკო-მაიმუნიც ჩამოიყვანა მხარზე შესკუპული. შვილი არ ეყვარება ადამიანს ისე, იმას ის ჟაკო უყვარდა. ერთხელ დაიკარგა როგორღაც, და იმაზე უსაცოდავესი აღარავინ ყოფილა! მაშინ რედაქცია გოლოვინის პროსპექტზე მუხრანსკის სახლში იყო. ზედა სართულში სასტუმრო იყო. ერთხელ გ. ყარანგოზიშვილი დაბრუნდა გვიან თავის ოთახში და, როდესაც ასანთი ვეღარ ნახა, გაიხადა და ჩაწვა ქვეშაგებშ. ბნელაში ფეხებზე ხელი მოუსვა ვიღაცამ; გამოახილა თვალები და წამოჯდა, მოინდომა კრაოტქვეშიდან ფოსტლების გამოღება, მაგრამ ამ დროს, ხელი რომ შეყო, ვიღაცამ ჩამოართვა ხელი; შეშინებული წამოვარდა ტიტველა კაცი, მოავლო ხელი ხანჯალს, ამოიღო და მიაყვირა მტერს: „გამოდი მანდედან, თუ ვაჟკაცი ხარ! ნუ იმალებიო!“ ბევრი უყვირა, ხან რუსულად, ხან ქართულად და ბოლოს ჟაკო-მაიმუნი გამოდგა; ყაზბეგს რომ გაეპარა, იქ ასულიყო და დამალულიყო. მაი-

მუნი რო იპოვა, სანდროს გახარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა!.. მაგრამ ბოლოს მაინც იმისთანა გაჭირვებაში ჩავარდა, რომ ის თავის საყვარელ ჟაკო თუმნად გაჰყიდა. მაჩაბელმა კეთილად მიიღო. მიუჩინა ცალკე ოთახი, საწოლი, საჭმელ-სასმელი, მაგრამ კიდევ უჩიოდა ხოლმე: „კრაოტიცა აქვს, ქვეშაგებიც, მაგრამ მაინც გაუხდელი პოლზე წვება ხოლმეო". „დროების" დახურვის შემდეგ სადღაც გაიქცა ტფილისიდან, ვგონებ კახეთში წავიდა და მას შემდეგ ერთხელ კიდევ შევხვდი, მაგრამ მაშინ ის სულ აღარ იყო ჭკუაზე. – ჩვენი საზოგადოება ცოტა პირშავად არის მასთან: მაშინ, როდესაც მისი ნაწერები ათასობით იყიდებოდა და, როგორც მწყურვალი წყაროს, ისე ეწაფებოდნენ მის ნაწერებს, ის სამხედრო ჰოსპიტალში იწვა ავადმყოფი, დიდ გაჭირვებაში. სიკვდილის შემდეგ კი შეინანა საზოგადოებამ, მის კუბოს მზე და მთვარეც დაახალეს, მაგრამ რაღა დროს? მისი სიკვდილიც კი უცნაური იყო: ერთხელ ვორონცოვის ძეგლთან ვიდექ მე და შევნიშნე, რომ საზოგადოება მუშტაიდისაკენ მიისწრაფებოდა. ეკიპაჟი ეკიპაჟზე იყო გაბმული, და მიაქანებდნენ. იქ თურმე წარმოდგენა იყო: ვირი აჰყავდა მაღლა აეროსტატით!.. სწორედ იმ დროს, მოვიდა ჩემთან დანაღვლიანებული ზ. ჭიჭინაძე და ნაღვლიანად თავის ქნევით დამეკითხა: „სად მიდის ეს ქართველი საზოგადოება სასეირნოდო? სულ ნახევარი საათი არ იქნება, რაც ჰოსპიტალში ყაზბეგი გარდაიცვალა და მეც იქიდან მოვდივარო!" ამ ამბავმა დამაღონა და შეწუხებული დავბრუნდი შინისაკენ.

8. თ-დი გრიგოლ ორბელიანი

დიდებული ჩამომავლობის, მთავრობის მაღალხარისხოვანი ხელჯოხიანი, ბუნებითაც დიდი ნიჭიერი იყო გ. ორბელიანი!.. მაგრამ არც ერთ ამ ღირსებათაგანს ნაყოფი არ მოუტანია სამშობლოსათვის: როგორც საისტორიო გვარისშვილს ისტორიული არა დაუტოვებია რა, როგორც მაღალხარისხოვანს – ქვეყნისათვის არა გაუკეთებია რა და, როგორც დიდბუნებოვან მგოსანს – მწერლობაში კვალი არ დაუსვამს!.. მრავალი საუკუნეების განმავლობაში, ათასში ერთხელ, ცის ტატანზე კვიმატი გამოჩნდება ხოლმე, ყოველ მთიებზე უფრო ბრწყინვალე, სხივმფენარი, საოცარ კუდს იკეთებს და თანამედროვეთა ყურადღებას ძალაუნებურად იქცევს; ანათებს ერთხანს და მერე

უეცრად გაქრება, გაუჩინარდება. ბევრი მხურვალე სიტყვა წარმოითქვა განსვენებულის ორბელიანის კუბოზე. სხვათა შორის ითქვა, რომ „მზე ჩაესვენა“, „მთვარე ჩავიდა“ და ვარსკვლავები დაბნელდენო“, მაგრამ არა, მზე კი არ ჩაესვენა, მხოლოდ კვიმატი გაქრა, გაუჩინარდა... ქვეყნისათვის არა მოუტანია რა და არც კვალი დაუდგია... და ეს მისი ბრალია, რომ იმას ხალხიცა და ცხოვრებაც ბიუროკრატიულად, ბატონკაცურად ესმოდა, იმდენად სწამდა საქართველო მხოლოდ, რამდენადაც საჭირო და გამოსადეგი იყო მისთვის და მისიანებისათვის, და თუ ეს არ იქნებოდა, ქვა ქვაზედაც ნულა ყოფილიყო!..

ერთხელ დავით ერისთავმა, გლუხარიჩის შვილმა, მოუნდომა ილია ჭავჭავაძეს ბანკის მმართველობიდან გადაგდება და მისი ადგილის დაჭერა. ჩამოიყვანა სულ ტივებით, რადგანაც მაშინ რკინისგზა არ იყო, ხალხი. შეიტანა მათ მაგიერ ფული და ითხოვა, რომ ისინიც დამფუძნებლებად ჩარიცხულიყვნენ. – ახალი მეკენჭეები ერთიორად მეტი იყო ძველებზე. დაღონდნენ ილიას მომხრეები, მაგრამ შორსმჭვრეტელი ილია კი ყურსაც არ იბერტყდა. დიდის სიამოვნებით მიიღო. მერე მიუბრუნდა ძველ ამრჩევლებს და უთხრა: „საზოგადო მადლი შევწიროთ ახლად ჩაწერილებს; მაგრამ ხმის უფლება ახლავე უნდა მივცეთ, რაც კანონს ეწინააღმდგება, თუ შემდეგისათვის, კანონისამებრო?“ ძველი ამრჩევლები მიხვდნენ და იყვირეს ერთხმად: „შემდეგისთვის! შემდეგისთვის!“ დარჩენ პირჩალაგამოვლებული, როგორც ახალი არჩეულები, ისე ასარჩევიც.

იმ დროს თ-დ გრიგოლ ორბელიანს ჭავჭავაძის მხარე ეჭირა და მშვენიერი, სატკაცატკუცო სიტყვაც წარმოსთქვა. საზოგადოება სულგანაბული უგდებდა ყურს (უმისობა ან კი როგორ იქნებოდა, რომ მაშინ ორბელიანს მთავარმართებლის ადგილი ეჭირა?). ის სიტყვა ორატორმა ამგვარად დააბოლოვა: „საქართველო შურმა და მეტოქეობამ დაამხო!.. ჩვენი დღევანდელი უბედურებაც ის არის, რომ მე, ყაფლანიშვილს, და ვიღაც ცალქალამანიძეს ერთი და იგივე უფლება გვაქვს მონიჭებული, ერთი და იგივე ძალა!.. იმასაც ჩემდენი შეუძლია ამ საკენჭო საქმეშიო!“ ამ სიტყვების განმატება საჭირო აღარ არის!.. თავისთავადაც იგულისხმება, თუ რა შეხედულებისა ყოფილა ორბელიანი საზოგადო საქმეზე, და პირდაპირ გადავალ მის მგოსნობაზე.

მწერლობა ხელობად არ მიაჩნდა. ლექსის წერას ისე

უყურებდა, როგორც სახუმარო და სალაღობო რამეს, და მიტომაც მის ხანგრძლივ ცხოვრებაში, რამოდენიმე გულის საფხანი ლექსის მეტი არა დაუწერია რა!.. „ონიკოვის დარდები“, „ლოპიანას ვინაობა“ და „იარალის“ ქვეყნის ჭირვარამი ეგონა, მისი ფიქრი ლხინი იყო!.. მისი უბედურება – ულხინობა. „კაზარმობის“ დროს, მეამბოხეებში გამორეული, ნოვგოროდში რომ გაიგზავნა, იქ იგონებს სამშობლოს და პეტერბურგში მყოფ იარალ შანშიევსა სწერს:

ჩემო იარალი,
ნეტავ ოდეს
ლხინით აღვსილნი
ვსხდეთ ველსა მწვანეს,

და სხვანი.

საქართველოს ჭირ-ვარამზე კი არა ჰფიქრობს, ლხინი აგონდება, ქეიფსა ჰნატრობს, შუბლის გამაგრილებელ კოჯრის ნიავს, ჯეირნის შუშხუნა მწვადს და სადღეგრძელოებს, იქვე ყურს უგდებს იარალის ნაამბობს ძველებურ ამბებს, გულდაწყვეტილი იგონებს მეფეს, მაგრამ იმდენად კი არა რამდენად ის საჭიროდ სასარგებლო იყო ქვეყნისათვის!.. არა, მხოლოდ იმას ისაკლისებს, რომ მეფე აღარ ფარფაშებს!.. იგონებს მოედანზე ჯირითს!.. შუბის ტრიალს, ყურთმაჯთ ბრიალს და ამგვარ შექცევებს!.. ყველგან ქეიფს ეძებს და იმასა სტირის!.. ლხინი!.. ლხინი! და ლხინი! ზოგიერთი მღერალია, რომ „მრავალჟამიერს“ კარგად გალობს, “ძლისპირებს“ მშვენივრად აკაკანებს, მაგრამ „ზარს“ კი ვერ მოახერხებს. აგრეთვე არის მისთანა მომღერალიც, რომელიც ვერც ერთს ვერ ახერხებს: ვერც „მრავალჟამიერს“, ვერც „სძილის პირს“ და ვერც სალხინო რამეს, მაგრამ „ზარს“ კი ისე ჰქვითინებს, რომ ჭირისუფალს გულის სიღრმემდე უწევს; ამ პირველთაგანს ეკუთვნოდა გ. ორბელიანი და თავისთავიც საქართველოს ბრძმედად მიაჩნდა; როგორც ვარანცოვის პოლიტიკის მიმდევარს, ურუსებოდ ქართველის წარმოდგენა არ შეეძლო, მით უფრო, რომ რუსეთი პირადად მისი დიდი მწყალობელი იყო. და განა მარტო იმას? მაშინ შამილობა იყო და საზოგადოდ ქართველებს, გარდა ერთი-ორისა, ასე ეგონათ, რუსის ნამოქმედარში წილი ედებოდათ. გრიგოლს მაინც თვით რუსზედაც უფრო სწამდა რუსი. რუსი ქართ-

ველში ჰყავდა განხორციელებული და ქართველი რუსში. და ამით აიხსნება მისი თავდადებული ერთგულება რუსეთისადმი. – მესამოცე წლების სურვილ-მისწრაფებას ჩქარა ვერ აუღო ალღო და კიდევაც გაილაშქრა მაშინდელ ახალთაობაზე...

გაილაშქრა, მაგრამ, როგორც დიდბუნებოვანმა კაცმა, მალე გაიგო თავისი შეცდომა და მოინდომა ახალთაობისაკენ გადმოკატუნება: რუსის პოეტის მიხაილოვის ლექსი „მჭედელი" გადმოაკეთა „მუშა ბოქულაძედ", მაგრამ, რაც უნდა იყოს, ამ ლექსს მაინც ატყვია ნაძალადეობა. – ჟუკოვსკის მიბაძვით მან დასწერა პოემა „სადღეგრძელო". რუსების დროს ეტრფის და ნიკოლოზ პირველი ცამდის აჰყავს. სანამ ალექსანდრე ორბელიანი ცოცხალი იყო, ნიკოლოზის მუნასიბი გამოტოებული ჰქონდა და მერე კი ისიც შეიტანა მთელ პოემაში.

ერთი სიტყვით, გრიგოლი იყო ლხინისა და ქეიფის დიდი მღერალი და ნეტავი იმ ხალხს – ეს საგულისხმოა. – რომელიც ამისთანა დიდბუნებოვან შვილს წარმოშობს! მაგრამ თვით ამგვარბუნებოვან კაცს რაღა ეთქმის მის მეტი, რაც მისმა დისწულმა მგოსანმა ნ. ბარათაშვილმა იწინასწარმეტყველა: „არც კაცი ვარგა, თუ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს, იყოს სოფელში და სოფელს კი არარა არგოს!" სიკვდილის შემდეგ პირდაპირი მემკვიდრე არ დარჩენია, დიდძალი ქონება დარჩა, მაგრამ საქველმოქმედო ჩირის ფასიც არა დაუტოვებია რა, რომ მით მაინც აღენიშნა ცხოვრების კვალი.

9. დიმიტრი ყიფიანი

სულ სხვა ბუნებისა და გუნების იყო, ვიდრე გრიგოლ ორბელიანი, განსვენებული დიმიტრი ყიფიანი. საბაშიო, საბატონო აზრაურიშვილს, უბრალო ჩამომავლობისას, უფრო მეტი ნიჭი და მეცადინეობა ეჭირვებოდა, ვიდრე რომელიმე გვარისშვილს, რომ ცხოვრებაში ბიჯი გადაედგა!.. შთამომავლობით არა მიუძღოდა რა!.. მომხრე არავინ ჰყოლია და თავისთავად უნდა გაეკვლია გზა მომავლისა. პირველი ბიჯი მან ციმბირისაკენ გადადგა. ახალგაზრდობა ვოლოგდაში გაატარა, მაგრამ დაბრუნების შემდეგ კი ისეთი მხნეობა და ნიჭი გამოიჩინა, რომ ჩინოვნიკობას თავში დაუდგა. მთავარმართებელის კანცელარიის მმართველობა ჩაიგდო ხელში, გაითქვა სახელი

და გაძლიერდა. – ქართველობას, მისთვის, გარდა სიცოცხლისა არა მიუცია რა!.. ყოველიფერი რუსობამ მოახვეჭინა, მაგრამ, დახეთ, გულგაუტეხლობას, იმას სამშობლო მაინც არ დავიწყ ებია, იმ თავიდან ამ ბოლომდე, სიყრმიდან სიბერემდე სულ თურმე საქართველოზე ჰფიქრობდა, – ცოტას ჰფიქრობდა პირადობაზე. დიდკაცობა და ძალა მიტომ უნდოდა, რომ ხალხში მეტი გავლენა ჰქონებოდა და მეტი სარგებლობა მოეტანა საქ-ართველოსათვის. იმან კარგად იცოდა, რომ იმ დროში, კაცი გენიოსიც რომ ყოფილიყო, თუ მის ადამიანობას რუსის ბეჭედი არ ექნებოდა დაკრული, არავინ რას გაუგონებდა. მის წინ ორი გზა იდვა: მარცხნით ბიუროკრატული, მთავრობისაგან გატკე-ცილი, ია-ვარდით მოფენილი და პირადად საბედნიერო; მეორე – მარჯვნივ, მესამოცე წლის მოღვაწეობის ნაჩხირკედელავები, უსწორმასწორო, სახიფათო და პირადად სავნებელი. საპირადო ბედნიერების საფეხურზე შემდგარი ყიფიანი უშიშრად გადავ-იდა ამ სახიფათოზე და ჩაირიცხა ახალ მოღვაწეებში, სიტყ-ვით, კალმით, საქმით, სულითა და გულით მათთან იყო ისიც. „ორი ნესვი ერთი ხელით არ დაიჭირებაო", დღეს-ხვალიობით, თანდათანობით ააყრევინა მთავრობას გული, გაირისხა და თავი მოაშორებინა. ირაკლი გრუზინსკისა არ იყოს, ქართულ ლიტ-ერატურულ საღამოზე სალამურის დამკვრელად რომ გამოვიდა, მაშინ რომ ყიფიანმა მუნდირი გაიხადა და ჩერქეზული ჩაიცვა, ზედ ვარსკვლავით, სასაცინო პროტესტი იქნება, თუ დღევ-ადელის თვალით შეეხედავთ; მაგრამ მაშინ კი საგულისხმო იყო და იმას ჰნიშნავდა, რომ იმან მით მაშინდელ ბიუროკრა-ტიას პირდაპირი ბრძოლა გამოუცხადა. სწორედ მაშინ დასწ-ერა ალეგორიული ზღაპარიც – „არაბული ცხენი", სადაც თავ-ისი თავი ჰყავდა გამოხატული და მისი მომავალი ცხოვრების პროგრამაც დასურათებული. მაგრამ, რომ ჰფიქრობდა, ის აღარ გამოუვიდა. მთავრობამ რომ ხელი აიღო, მისიანებსაც ზურგი უჩვენეს და დარჩა მარტოდმარტო ბრძოლის ველზე. – მაშინ კი დაინახა, რომ თვითონ ველარ შევიდოდა სამკალში, ნაყოფს ველარ მოესწრებოდა და შეუდგა მარტოდმარტო მხოლოდ თესვას, რომ მის ნათესს ოდესმე თავი ეჩინა, დამწიფებულიყო და სხვებისათვის მაინც აეღებინებია ხელში ნამგალი. ეს არის იდეალური ბრძოლა, რომელიც არ ეტანება ხორციელ ძალმომრეობას, და ამას დაადგა ყიფიანიც.

არც ერთი ქართული დაწესებულება არ არის ჩვენში, რომ მეთაურობა ყიფიანს არ ეკუთვნოდეს; ბანკი, ქ.შ.წ.-კ. გამავრცელებელი საზოგადოება, თეატრი და სხვანი, სულ მისის ინიციატორობით არის დაწყებული. ერთხელ ქუთაისს მივდიოდი რკინიგზით და, მესამე კლასი რომ გავიარე, იქ შევხვდი დ. ყიფიანს. მოვუჯექ გვერდით. მეტად დაღონებული იყო. ბევრი რამ შემომჩივლა და, სხვათა შორის, მითხრა: „ვფართხალობ, მაგრამ ფართხალსაც ძალა უნდა და მე კი შემომაკლდაო.“ მაშინ ქუთაისში გუბერნიის მარშალი უნდა აერჩიათ და შევეკითხე: „იმერეთის მარშლობას არ იკისრებთ-მეთქი?“

– რატომ არა, მაგრამ ხელმოკლედა ვარ, საშუალება არა მაქვს და უქონლობა დიდი ხელის შემშლელიაო.

– რომ საშუალებაც გამოგიძებნოთ-მეთქი?

– მაშინ დიდის სიამოვნებითო!.. – მომცა სიტყვა და გამითავა.

ჩავედი ქუთაისს და მივაშურე გ. ღოღობერიძეს. იმ დროს, როგორც უხუცესი, ის ითვლებოდა ახალთაობის მეთაურად. გადავეცი ჩემი განზრახვა, შევკრიბეთ იმ ღამესვე მეკენჭეები და გადავეცით გულში ნადები. იმერლები დიდის თანაგრძნობით მიეგებენ ამ ამბავს, გარდა ერთი-ორი ჩინოვნიკისა, მაგრამ ისინი რაღას გახდებოდნენ? შედეგი ის იყო, რომ ერთხმად არჩეულ იქნა დ. ყიფიანი და ჯამაგირიც ოთხასი თუმანი დაენიშნა. იმერეთში რომ ჩამოვიდა ყიფიანი, არ ვიცი რას გამოელოდნენ მისგან იმერლები, მაგრამ ძალიან აღტაცებით კი დაუხვდნენ. მთელი დღე ლიტანიობდნენ. სხვათა შორის, ჩასვეს ფაიტონში, თვითონაც ჩასხდნენ ფაიტონებში და „ვაშას“ ძახილით სამჯერ შემოატარეს ირგვლივ ბულვარი. მთელი ქალაქი საყურებლად გამოვიდა. ამან გაამხნევა მოხუცი, გაუახლა ყმაწვილური ოცნებები და ბევრს რამესაც უქადდა იმერეთს!.. იმას ეგონა, თუ ის, რაც აღმოსავლეთ საქართველოში ვერ ნახა, ადვილად მოიპოვებდა დასავლეთში და მხნედ შეუდგა საქმეს!.. მაგრამ ეს „სოფელი განა დიდხანს ვისმე ახარებს?“ იმ ხანებში, გულმოსულმა ექსარხოსმა, რექტორის სიკვდილის გამო, შეაჩვენა ქართველობა. იმ წირვაზე ქართველი დიდებულებიც იყვნენ, მაგრამ კრინტიც არ დაუძრავსთ და ყიფიანმა კი შორიდან მისწერა წმინდა მამას მრისხანე საყვედური. ეს წერილი ჩაუვარდა მთავრობას ხელში, შეუკეცა წინანდელი უსიამოვნებაც და ავტორი ყიფიანი გადაასახლეს სტავროპოლს, პატიმრად.

რამდენიმე დღის წინეთ გაგზავნისა, ქვიშხეთს მიველ, ვნახე და მისმა მხიარულმა სახემ გამაოცა. „ერთი იმ თავითო და მეორე ამ თავითო! – მომაყარა სიცილით. – პატიმრობით დავიწყე ცხოვრება და პატიმრობითვე ვათავებო!..“ დაღრეჯილობა რომ შემატყო, სიცილით მითხრა: „ნუ გშურს ჩემთვის ეს ღვთის წყალობაო! უკეთესს ჯილდოს მე ვერც კი მოვიფიქრებდიო!.. ეს ერთი საუკუნეა, რაც ქართველები ცუდკაცობისათვის იგზავნებიან ციმბირში და ჯერ იდეურად არავინ დასჯილაო და დეე პირველი მერცხალიც მე ვიყოო!.. მართალია, პირველ მერცხალს ხანდახან სუსხი დაჰკრავს და გაზაფხულს ვეღარ ესწრება, მაგრამ მაინც პირველი მახარობელია და გაზაფხული მაინც მოვაო!“ – სთქვა და ჩაფიქრდა.

მართლა რომ იწინასწარმეტყველა თავის თავხე: იქ, სტავროპოლში, პატიმრობის დროს მოჰკლეს!.. ის ტვინი, რომელიც საქართველოზე ჰფიქრობდა, თავზე გადაანთხიეს, და იმ გულზე, რომელიც სამშობლოსათვის სძგერდა, ცივი ხელები დააკრეფინეს!

და ვინ? რად?.. სრულიად საჭირო არ არის ამაზე ვიფიქროთ მაშინ, როდესაც ვიცით, თუ რისთვისაც!.. ამას მომავალი უკეთ გამოიკვლევს, მაშინ, როდესაც ყიფიანის ნათესი თავს იჩენს, ნაყოფს მოიტანს და დაწესებულებებს ჩვენც ისე ცალმხრივად აღარ დავუწყებთ ყურებას, როგორც დღეს: ბანკი მარტო სადახლო დუქანი აღარ გვეგონება, წერა-კითხვის საზოგადოება – ბიუროკრატიული რამ დაწესებულება და თეატრი – სასაცინო გასართობი!.. დღევადელი ამბოხება, თუმცა ჯერჯერობით კი უკუღმართი და უთანასწოროა, მაგრამ მაინც ხალხის გამოღვიძების ნიშანი, თავდებია ამისი.

აი, სწორედ იმისთანა დევ-გმირზე, როგორიც იყო განსვენებული დიმ. ყიფიანი, ითქმის, რომ „მოვიდა ქვეყნად და ქვეყანასაც ბევრი რამ არგოო!“

ბაში-აჩუკი

ისტორიული მოთხრობა

თავი პირველი

თვალმიუწვდომელ სიშორიდან გველივით მიიკლაკნებოდა ჩუხჩუხა არაგვი და ერთგან კლდოვან კიდეს გამეტებით ეხლებოდა, რომ ახალი გზა გაეკვლია!.. თავს არ იზოგავდა, მაგრამ შეუპოვრობისაგან უკუქცეული, დარეტიანებული და თავბრუდასხმული, თითქოს სულის მოსაბრუნებლად, იქვე მორევში რამდენჯერმე მოტრიალდებოდა ხოლმე და მერე კი დაკვირვებით გადადიოდა დაბლობზე, რომ უფრო მეტის სიფრთხილითა და კვნესა-დუდუნით დაშვებულიყო ქვემოატეხილ ჭალებისაკენ. იმ კლდოვან კიდის თავზე ღრუბლიდან გამოსულიყო უზარმაზარი ციხე-დარბაზი, შეუპოვრად გადმომდგარიყო და სანუგეშოდ გადაჰყურებდა არემარეს. ყოველ მხრით შეუვალ გალავნით შემოზღუდულ შენობას, მხოლოდ ერთის მხრით, აღმოსავლეთისაკენ, გულს უხსნიდა სიგრძით ჩაყოლებული აივანი.

სამხრობა გადასული იყო. აივნის თავში ტახტზე იჯდა ფეხმორთხმით დარბაისელი მოხუცი, ზაალ ერისთავი, და კრიალოსანს ათამაშებდა. იქვე, შორიახლოს, ზედ ხარიხასთან, მიედგა სკამი ზაალის მეუღლეს, მუხლებზე გადაეშალა დავითნი და „ჭირის კანონს“ ჰკითხულობდა; სკვნილი ეჭირა ხელში და რამდენჯერაც-კი გაათავებდა ერთსადაიმავე ფსალმუნს, დაიწერდა პირჯვარს, ჩააგდებდა სკვნილს და მიუბრუნდებოდა ისევ თავიდან!.. უნდა ორმოცჯერ წაეკითხა.

– „მიშველეთო!“ – დაიკივლა უცბად და აქეთ-იქით კედლებს დაუწყო ყურება. ზაალიც წამოვარდა და მიაშურა:

– რა იყო, ბატონო? რა დაგემართა, მარიამ?

– არაფერი! – მიუგო, როგორც იქნა გულდამშვიდებულმა მეუღლემ. – თავბრუ დამეხვა! სახლმა ქანება დაიწყო და მეგონა, თუ კედლები ინგრეოდნენ... მომეჩვენა...

– აგრე იცის მიჯინებულმა კითხვამ! თავბრუს ასხამს კაცს!

– მორევისკენ გადავიხედე და წყალმა თვალი მომჭრა, – დარცხვენით წაილაპარაკა მარიამმა.

– ჰმ! მეც არა ვთქვი! წყალს თელხი დაჰკრავდა, ჭევლი შეინძრეოდა, შეითამაშებდა და, რასაკვირველია, შიგ ჩასახული სახლიც დატორტმანდებობა... როგორ ვერ მიხვდი? ღმერთმა ბავშვსაც ნუ აქნევინოს ეს საქმე, – დაუმატა სიცილით.

– როცა კაცს გული საგულეს აღარ აქვსს და შიშის ქარი უვლის ტანში, მაშინ რა არ წარმოუდგება?! იმ სიზმარმა სულ გადამრია და გადამშალა!

– სიზმარმა?!

– დიახ, იმ უცნაურმა სიზმარმა, წუხელი რომ უნახავს მოძღვარს.

– ვეჟო, რა არის მაგისთანა?

– ნეტავი არც კი გამეგონა, თვარა როგორ გავიმეორებ?

– ეე, ბიჭო, ბიჭო, რომელი ხართ მანდა! კირილეს დამიძახეთ, მომგვარეთ ახლავ! თუ ეძინოს – გააღვიძეთ! – დაიყვირა ერისთავმა და გასწორდა. კრიალოსანი მიაგდო გვერდზე, მუთაქა განზე გადადვა, ფეხები ძირს დაუშვა და აუჩქარებლად გაუყარა ფოსტლებში. შემოვიდა მღვდელი.

– მშვიდობა სახლსა ამას! – სთქვა და გაჩერდა.

– დაბრძანდი, მამაო! – უბრძანა ერისთავმა და მიუთითა სელზე. – რაღაც უცნაური სიზმარი გინახას?

– უფრო ჩვენება, ვიდრე სიზმარი, ჩემო ბატონო!

– ხალხი კი გადაგირევია და!

– არ მინდოდა გამხელა მაგრამ, პარაკლისი რომ გადავიხადე, მიზეზი მკითხეს და ვეღარ დავფიცე.

– რა იყო მაინც მაგისთანა?

– მართლა რომ საოცარი რამ, – აქ ჩაახველა ხმის გასასწორებლად მოძღვარმა და ათრთოლებული ხმით მოჰყვა წყნარად: – ალავერდის მონასტერს, დიდება მის ძლიერებას, უწმინდური დაჰპატრონებოდა!

– უწმინდური?!

– დიახ, გველეშაპი შემოჰხვეოდა გარს. სამჯერ რომ შემოგვრგოდა, კუდი პირში ეჭირა და ერთი მტკაველი კიდევ იქით იყო გადაცილებული. ეძინა იმ წყეულს! მისი შიშით საყდარში ვეღარავინ შედიოდა. აღარც წირვა იყო და აღარც ლოცვა.

ხალხი გარს შემოჰხვეოდა და ზარდაცემული შეჰყურებდა. ვეღარავინ ინძრეოდა!.. ხანდახან გამოიღვიძებდა ხოლმე ის არაწმინდა, გაიშლებოდა და პირდაღებული თვალების ბრიალით, წამოსრიალდებოდა ხალხისაკენ!.. რომელ კუთხიდანაც კი მოადგებოდა, გაჰქონდა!.. ჩასანსლავდა ზედიზედ, ერთიმეორეზე, იქვე უძრავად გაშეშებულ ადამიანის შვილებს; გამოძღებოდა, გასისინდებოდა და მერე ისევ გარს ეხვეოდა ტაძარს. ყოველი მისი გამოღვიძება მუსრი იყო ქვეყნისათვის. ერთიც ვნახოთ, მოულოდნელად გამოჩნდა სამი მეომარი, ერთიმეორეზე უკეთესი, მათ ნახვას არა სჯობდა რა!.. შუბ-ისრით შეჭურვილებს ხელში ფარ-ხმალი ეპყრათ და აელვებდნენ; ერთი მათგანი მიუბრუნდა ზარდაცემულ ხალხს და შეჰყვირა: „ვინ ქართველი და ვინ გულგატეხილობაო? აღარ გახსოვთ ძველი ანდერძი: „სირცხვილს სიკვდილი სჯობს და ორივე კი ერთად – ჯოჯოხეთიაო“. ამ სოფელს გამოთხოვებიხართ, დღეს თუ ხვალ აღარც ერთი აღარ იქნებით და ცხვრებსავით კი დაგიდვიათ თავი!.. არ გიჯობსთ, რომ წინააღუდგეთ უწმინდურს და ბრძოლაში დალიოთ სული? განა ეს უფრო ვაჟკაცური არ იქნება და გულის მოსაოხებელიო?..“ ამ სიტყვამ ელვასავით გაურბინა ხალხს და გამოაფხიზლა: შეიქმნა ერთი ჩოჩქოლი, იგრიალა დიდმა და პატარამ: ზოგმა ფარ-ხმალს მოავლო ხელი, ზოგმა ცულს, ზოგმა წალდს, ზოგმა ნამგალს, ზოგმა ხელკეტს, ზოგმა რასა და ზოგმა კიდევ რასა! ვისაც რა ეხერხებოდა ან რა ემარჯვებოდა – იმას მიმართა. წაუძღვნენ წინ მეომრები, მიუახლოვდნენ მძინარს, ერთად გასტყორცნეს სამი ისარი, დალახვროს ღმერთმა, არც ერთი გვამში არ გაერჭო იმ წყეულს! მისმა მაგარმა ქერტლმა სამივე აირეკლა. გამოიღვიძა გველეშაპმა, მაღლა აიღო თავი, აიქოჩა, ერთი საზარლად იწივლა და მიაშურა. საოცარი სანახავი იყო: კუდით ირეკდა მეომრებს, ტოტსა სცემდა, ბრჭყალებით ჰგლეჯდა და კბილებით სწიწკნიდა. ცუდად იყო საქმე, თუ ის მეომრები სამივ მხრით არ მისდგომოდნენ და ბრძოლა არ დაეწყოთ! საარაკო იყო მათი ლახტის ცემა!.. მაგრამ რა გამოვიდა, რომ იმ უწმინდურს ყოველ ახალ-ახალ ჭრილობაზე, ყოველ წყლულზე ძალი ემატებოდა! დაელეწათ ფარ-ხმალი გმირებს და ღონემიხდილნი მზად იყვნენ დამორჩილებოდნენ, მაგრამ ამ დროს გამოჩნდა მთიდან მომავალი მხედარი, შუბით ხელში, თეთრ ცხენს მოაგელვებდა. მიეჭრა გათამამებულ გველეშაპს

და უგმირა ლახვარი. უწმინდურმა იწივლა, დაიკლაკნა და სასიკვდილოდ გააღო პირი. შავი ოშხივარი კომლივით ამოუშვა და თან საზარელი სიმყრალის სუნი ამოატანა. ჩვენ ყველას გული შეგვიწუხდა და უგრძნობლად დავემხვეთ დედამიწაზე... არ ვიცი, რამდენ ხანს ვიყავით უგრძნობლად, მაგრამ, ბოლოს რომ გამოვფხიზლდით, თვალი გავახილეთ და მაღლა ავიხედეთ, აღარაფერი აღარ იყო! ყოველივე გამქრალიყო: აღარც გველეშაპი სჩანდა და აღარც მეომრები... თერცხენიანი მხედარი წასულიყო. სიჩუმე იყო და მხოლოდ სალიტანიო ზარების რეკა ისმოდა, თუმცა სამრეკლოზე კი არავინ იდგა: ტაძარი განათებული იყო და კარები ღია. იგრიალა ხალხმა, მოიხადა ქუდი და მიაშურა პირჯვრის წერით. შიგ რომ შევედით, საყდარი ცარიელი იყო, მხოლოდ აღსავლის კარებთან ის სამი მეომარი ესვენა: ამ სოფლით გასულიყვნენ... თავზე ნათლის სვეტი ადგათ და მაღლით გალობა გუნდთა ისმოდა: „წმინდათა თანა განუსვენეო“ – და სხვანი.

– „წმინდა არს, წმინდა არს, უფალო საბაო!“ – სთქვა პირჯვარის წერით გაკვირვებულმა ერისთავმა

– „სავსე არიან ცანი და ქვეყანა დიდებითა მისითა!“ – განაგრძო მარიამმა.

– „და საკვირველებითა! – დაუმატა მოძღვარმა და სამივე დადუმდნენ. დიდხანს ხმა აღარ ამოუღიათ, მაგრამ სახეზე კი ემჩნეოდათ, რომ უჩვეულო მღელვარებას შეეპყრო სამივე. ის ორი მხოლოდ სულზე ჰფიქრობდა, მაგრამ ზაალი კი ქვეყნიურ ზრახვებს ველარ აღწევდა თავს. – უცბად დაიქუხა ერთი და გაგრძელდა ხმა, თითქოს ცის ერთი კიდიდან მეორე კიდემდე ეტლები გადაახრიგინესო.

– „წმინდა არს, წმინდა არს!“ – სთქვა ერისთავმა და პირჯვარი გამოისახა. – ღრუბელთ წინამძღვარი მიბრძანდება მთაში! დაილოცოს მისი მადლი!

ამ დროს ზედიზედ დაიჭექა სადღაც შორს და მთებმაც ბანი მისცეს.

– ჰაა! გავარდა მეხი! კეკუჩ თავში ეშმაკს! – სთქვა სიხარული ზაალმა და წამოდგა ზეზე. მსხვილმა წვიმამ შემოაშხაპუნა აივნისაკენ. ზაალ ოთახში შევიდა, მარიამმა სახატეს მიმართა, რომ სანთლები აენთო, კირილე კი იქვე დარჩა მარტო, მოიყარა მუხლები, ააპყრო ხელები და სასოებით წარმოსთქვა: „ღმერ-

თო, მოხედე შეჭირვებულ საქრისტიანოს და სიზმარი კეთილად აგვიხდინეო!“ დიდხანს იდგა გაქვავებული, მხოლოდ ტუჩებს ანძრევდა და ცრემლები ღაპაღუპით ეცემოდნენ სპეტაკ წვერებზე.

თავი მეორე

მერე დღეს დილით ადრე გამოსულიყო ზაალ აივანზე და ჭალებს გადაჰყურებდა. შუა ხნის, ჭაღარა შერთული მოურავი, იქვე კედელზე ატუზული, თვალებში შეჰყურებდა.

– ესეც ჩვენი კირილეს სიზმარი!.. ახდა და მორჩა!! მართლა გველეშაპივით არ მოიკლაკნება ეს არაგვი?! ამ ხნის კაცი ვარ და ამისთანა წყალდიდობას ჯერ არ მოვსწრებივარ, – სთქვა ერისთავმა.

– არც მე, თქვენი რისხვა არა მქონდეს!.. ტყე და ველი კი მოაქვს და... ხიდები, სადაც იყო, დახვეტა, ქვითკირის ხიდი დაუქცევია, გზა შეკრულია და ჩვენი მწყემსებიც გაღმა დარჩენილან!– მოახსენა მოურავმა.

– რა უშავთ, იქაც ჩვენი არ არის?!. სწორამდე ესეც დაიკლებს. მთის წყალია... მალე ჩამოვარდება

– უფრო ადრეც, მაგრამ მაინც ბიჭები გამიცდებიან ამ ორ სამ დღეს და ძნელია.

– განა იქ კი ვერ გაიჩენენ საქნარს?

– კი, მაგრამ, ხომ მოგეხსენებათ, თუ სულ არ ეჩიჩინები, თავის თავად არაფერს მოიფიქრებენ. დღეს რომ აქა მყავდნენ, მივცემდი ხელში საგდებელს კავებით, დავაყენებდი წყლის პირად მოსახვევში და ვაჭრევინებდი ჯირკვებს... შეშას დავამზადებდი ზედ კარზე მოყენებულს.

– მართლა სად იყო ამდენი ხე-ტყე, რაც ამ წყალს მოაქვს? აცდის, აცდის და ჩამოატარებს.

– მთაში დამზადებულ მორებს დაშლიდა ნიაღვარი და ჩამოჰყრიდა წყალში.

– აგრე იქნება... სხვა ბიჭები აღარ არიან, რომ მიაყენო?

– გახლავან!.. როგორ არ გახლავან? მაგრამ ყველას თავთავისი საქმე აქვს, მოგეხსენებათ, და მწყემსების მოცდენა მიტომ მაწუხებს.

– თუ გიყვარდე, რამდენიც შეიძლოთ იმდენი დაამზადეთ!..

კირი გვაქვს დასაწვავი, რომ საყდარი შევაკეთოთ როგორმე. მოძღვარი აღარ მასვენებს და ქალბატონსაც დაუჟინია: უნდა შევლესოთო!.. კარგია! სულის საქმეა!.. წყლის მოტანილი შეშა წმინდა იქნება და წმინდა საქმესაც უნდა მოხმარდეს.

– აგრე ვქნათ შენი ჭირიმე!:

ამ საუბრის დროს, შორს, ხვადაბუნებში, გამოჩნდა ერთი ვიღაც ცხენოსანი. პირდაპირ სასახლისაკენ მოაგელვებდა ცხენს. ზაალმა შენიშნა და სთქვა – მოურავო! ის ცხენოსანი ვიღაცა არის თუ ფათერაკს არას გადაჰკიდებია, სწორედ გიჟი უნდა იყოს!.. თავშიშველა უქუდოთ რომ კაცი მოგზაურობდეს, გაგონილა?

მოურავი მიაჩერდა და ღიმილით მოახსენა:

– იმერელი უნდა გახლდეთ ვინმე! გაჩეჩილ თავზე ფაფანაკი ედება და არ ეტყობა.

– იმერელი?! იმერელს აქეთ რა უნდა?

– რა მოგახსენოთ, მაგრამ, სწორედ იმერელი კი უნდა გახლდეთ – ცხენსაც ისე მოათამაშებს!

ცხენოსანი ამასობაში პირდაპირ მოადგა არაგვს. ხიდი რომ წაღებული დახვდა, ფონს დაუწყო ძებნა: აატარ-ჩამოატარა წყლის პირად ცხენი და ბოლოს უკანვე გააბრუნა... „ ვე, პუ! შენ საქმეს, ნურას უკაცრავად, იმერელო, ხიდი ვერ დაგახვედრეთ!“ – სთქვა დაცინვით ზაალმა და მიუბრუნდა მოურავს: – „იმერეთის ღელეები ეგონა, ბუჭულა წისქვილების საბრუნებელი... მგონია, ისე კი დაფრთხა, რომ ერთ წლამდე ღომიც ველარ იცნოს!:“

– შენი რისხვა ნუ მომეცემა, თუ არ გამოალოცვინა, გული საგულეს აღარ შერჩეს! – დაემოწმა ღრეჭით მოურავი.

ცხენოსანმა მისი ბედაური გააჭენ გამოაჭენა ჭალებში, გაახურვა და წამოიყვანა პირდაპირ მდინარისაკენ. რომ მოადგა კიდეს, ჰკრა დეზი და გადაუშვა აზღვავებულ წყალში. ცხენმა და კაცმა, ორივემ, ძირი გაიარეს, თითქო ჩაინთქნენო. ცოტა ხნის შემდეგ ამოჰყო ცხენმა თავი და იწყო ცურვა გვერდელად; მხედარი ზურგზე ეკრა და თავს უჭერდა, რომ პირდაპირ მეორე კიდეზე გაეყვანა კლდის ზემოთ; მიუახლოვდა კიდეც, მაგრამ წყალმა დიდი ხე ჩამოატარა და მოხვდა ცხენს; ცხენი მოტრიალდა, მისცა თავი ქვემოთკენ წყალ-წყალ, რადგანაც გასასვლელ კიდეს ჩამოსცდა; მხედარმაც მიუშვა ლაგამი და თვალის დახამხამებამდე ტრიალ მორევში ამოჰყვეს თავი. – „არიქა, ვინ ხართ მამაცი?! მიეშველეთ! მცურავებს დაუძახეთ! უშველეთ!..“

ჰყვიროდა ერისთავი. მორევში ცხენი შეჩერდა, თითქოს თავს ანებებს ბრძოლას და ბედს ემორჩილებაო, მაგრამ თურმე მხოლოდ ისვენებდა. მოიკრიბა უკანასკნელი ღონე და მხედრის კიჟინით გამხნევებული, გადაეშვა საჩქეფზე. იქ კი რამდენიმეჯერ გადაატრიალა ადუღებულმა წყალმა. მხედარი ზედ აღარ იჯდა, ფაფარში ხელჩაკიდებული განზე მიჰყვებოდა ცურვით. დიდზე ადევნა თვალი ერისთავმა და ბოლოს, როცა მიეფარენ და აღარ სჩანდნენ, მწუხარებით სთქვა: „ვაი, უბედური!.. აქ კიდევ შეიძლებოდა შველა, ამ მორევში, მაგრამ იქ, იმ უცნაურ ჩანჩქერში, ვინღა რას გააწყობს!“ – სთქვა და საჩქაროდ დააპირა წასვლა.

ყვირილზე მარიამი შემოვარდა დაფეთებული. ქმარმა უამბო ყოველიფერი და, როდესაც მიაწია ბოლომდე, უთხრა: „იქ კი დაიღუპენ, მგონია. საჩქეფშიო!“ მარიამმა მოუხშირა კივილს, ორჯერ-სამჯერ დაიკრა მუხლებზე ხელი და ერთხელ ყბაზეც ჩამოისვა, თითქო ჩამოიპოტნაო. ბევრი იწუწუნა: ვაი, დედამისის თვალების დადგომასაო! და რომ მოიოხა გული, დავითნი გადაშალა... მიმართა ჩვეულებრივად ჭირის კანონს...

შემოიტუზა მოურავი და ჩაახველა.

– რა ჰქენი მოურავო? ვერავინ მიაშველე? – ჰკითხა ზაალმა.

– მივაშველე შენი ჭირიმე, მაგრამ მცურავები შემიშინდნენ, ვეღარ შებედეს წყალში!.. ნამეტანი გადარეულია.

– ჩაატარა?

– შორს არ წაულია! იქვე მოსახვევში ხეებს რომ ხერგავს ხოლმე ზედ მიაყარა...

– ეგებ გამოატანინო როგორმე, მადლია! – სთქვა ქალბატონმა.

– რაღა გამოსადეგი გახლავთ შენი ჭირიმე? კაი რამე კი გახლდათ... ას ოქროდ მამა შვილს არ დაუთმობდა!..

– ხომ არ გადარეულხარ, მოურავო? – ბრძანა ვაჟბატონმა – მირონცხებულზე მაგრე გაგონილა ლაპარაკი.

– ვინ მირონცხებული, შენი ჭირიმე? მე ცხენზე მოგახსენებთ თვარა ის კაცი როდი ჩამხრჩვალა.

– როგორ თუ არ დამხრჩვალა?! – მიაყვირეს ორივემ.

– თქვენი რისხვა არა მქონდეს!.. აქ რომ ჩაჰყო თავი წყალში, ე, იქ ამოჰყო, ჰა, იხვივით!.. ცხენის დაღუპვას ჩივის: როგორ ვერ გადავარჩინეო, თვარა თვითონ, გინდ წყალიც არ გადასხმოდეს თავზე... გაწუწულა კი ძალიან და სახაბაზოში

შევგზავნე თონეზე გასაშრობად!..

– მადლობა ღმერთს! სწორედ კაი მახარობელი ხარ!.. მიამა ჭეშმარიტად! ვინ არის და რა საქმე აქვს, ვერ გაიგე?

– ჯერ არა უთქვამს-რა, შენი ჭირიმე! თქვენ ნახვას კი ეჩქარება და, როგორც კი გაშრება, გეახლებათ, თუ უბრძანებთ!

– ძალიან კარგი იქნება... შემომგვარე! – მოურავი გავიდა და ერისთავი კი გახარებული ეუბნებოდა თავის მეუღლეს: „არ ყოფილა უბრალო ვინმე! უკეთესი სიმარჯვე ღმერთმა შეარცხვინოს!.. ხომ გაიგონე, მცურავებმა ვერ შებედეს შეცურვაო, და იმან კი ეს აზღვავებული არაგვი სიგრძისად გამოივლო ლაჯებში!.. სწორე მოგახსენო, მეც გამიჭირდებოდა ჩემ სიყმაწვილეში მაგის გაბედვა!“ – მარიამმა ჩაიცინა და ჩაახველა...

– რას იცინი? გაგახსენდა განა, შენ რომ თავს გაწონებდი და ალაზანში ჩავაგდე ცხენი? ეჰ, ყოველიფერს თავისი დრო აქვს, – დაამატა ხვნეშით.

მოურავი შემოუძღვა ახალგაზრდა კაცს. ტანმაღალი, წელში წვრილი, მხარბეჭიანი, ფაფანაკ უკან გადაგდებული, გაჩეჩილი თმით და გაწკვერტილის ულვაშებით ტიტველა პირზე, სწორედ სასიამოვნო შესახედავი იყო, მოხდენილად გადაიჯვარედინა ფეხები და თაყვანი სცა ერისთავს.

– გამარჯობა შენი! – უბრძანა ერისთავმა.

– ღმერთმა გამარჯობა ნუ მოგიშალოსთ, ჩემო ხელმწიფევ! – მოახსენა მოსულმა და მეორედ სცა თაყვანი.

– მადლობა ღმერთს, რომ გადარჩენილხარ!.. რა გაჭირვება გადგა მისთანა, რომ განსაცდელში იგდებდი თავს?..

– ჩემი განსაცდელი რაღა სახსენებელია, შენი ჭირიმე, მაშინ როდესაც მთელი საქრისტიანო განსაცდელშია ჩავარდნილი?! მასთანაც არ მეგონა, თუ ეს დღე დამადგებოდა... ცხენის იმედი მქონდა, ბევრჯერ შემიცურვებია ჩემი „ აფხაზურა“ აღელვებულ ზღვაში და არა გამჭირვებია რა, და დღეს კი ამ უბრალო წყალმა დაგვამარცხა. ალბათ, წერა იყო! – სთქვა და ისეთი ამოიხვნეშა, თითქოს გულ-ღვიძლი ამოატანაო! თვალებზე ცრემლი მოადგა.

– შენ, როგორც გატყობ ძალიან გებრალება შენი „აფხაზურა!“

– ძმასავით მყავდა, ჩემო ხელმწიფევ, თანშეზრდილი და შეჩვეული.

– თუ ზღვაში მისთანა არა იყო რა, ხმელეთზე ჩემს „არაბულას“ ვერავინ მისწვდება... სამაგიეროდ მიჩუქებია შენთვის!

– ჭაბუკმა რამდენიმე ბიჯი წინ წადგა, ცალი მუხლი მოიყარა და ჩოხის კალთაზე აკოცა. მოურავი შეიშმუშნა და შურით შეხედა დაჯილდოვებულს.

– მოურავო, – ბრძანა ზაალმა – ხომ გესმის?.. რას ყოყმანობ? ზედაც შენი მოჭედილი უნაგირი დაადგი: შენ ჯერ მაინც არად გინდა და მერე სხვას გაჩუქებ.

– არ ემჯობინება, შენი ჭირიმე, რომ წითელი ლაფშა უბოძოთ?

– ვინა გკითხავს? შენ აასრულე, რასაც გიბრძანებენ!

– კი, შენი ჭირიმე. მაგრამ რომ არ იკარებს უნაგირს ის შეჩვენებული?!

– როგორ თუ არ იკარებს?

– არ იდგამს!.. წელიწადია, ზედ აღარავინ შემჯდარა!.. ორ-ორ მეჯინიბეს ძლივს გამოჰყავს!.. გაურავებულია!..

– შენ ჯავრი ნუ გაქვს! ამან იცის და იმ ცხენმა.

– თუკი ვერ შეჯდება, რად უნდა?..

– ჰმ! აჰა, ღმერთო, კიდევ თავისას ამბობს – სულელი არ მოჭკვიანდება, თორემ გიჟის მოთვინიერება ყოველთვის შეიძლება. შენ რას იტყვი, ყმაწვილო?

– მოვიხმარ ღვთისა და თქვენის მოწყალებით! რაშებს ხედნიან და ცხენი მისთანა რა იქნება, რომ ვერ დაიმორჩილოს კაცმა? – მოახსენა ღიმილით.

– მეც აგრე მგონია. ღმერთმა მოგახმაროს! – ახლა კი მიამბე, რისთვის გარჯილხარ და საიდან ხარ?

– კახეთიდან გახლავარ!

– კახეთიდან?! მერე და გზა შეკრული არ არის?

– გახლავთ, მაგრამ მე კი ფირმანი მიჭირავს ხელში!

– იმერელი უნდა იყო?

– გახლავარ, მაგრამ დიდი ხანია რაც მოვშორდი იქაურობას და კახეთში ვარ! თქვენმა სიძემ გაახლათ ჩემი თავი, ბიძინა ჩოლოყაშვილმა.

– რა ამბავია?

– წიგნი მოგართვათ და იქიდან გაიგებთ ყველაფერს, ჩემო ხელმწიფევ! – ამოიღო უბიდან წერილი და მიართვა.... – ესეც ქალბატონმა მოართვა დიდ ქალაბატონს...

– საკვირველია, რომ არ დაგსველებია?..

– გასანთლულ ტილოში გახლდათ გახვეული!

ფაცაფუცით გახსნა წიგნი ერისთავმა და დაუწყო კითხვა ჩუმად. მისმა მეუღლემ სათვალეებს დაუწყო ძებნა. მოურავი და იმერელი კი იდგნენ და შესჩერებოდნენ. კითხვის დროს ერისთავს აღელვება ეტყობოდა და რამდენჯერმე შეხედა იმერელს...

– ხომ არ გადარეულა?! რა მოსაფიქრებელია!.. – ჰკითხა ზაალმა. იმერელმა მოურავს შეხედა და ხმა არ ამოუღია... ერისთავი მიხვდა და დაითხოვა მოურავი. მარიამიც სათვალეების მოსაძებნად წავიდა, დარჩენ მარტო ორნი.

– იწერება „ქრისტიანობა ამოვარდაო, წირვა-ლოცვა აღარ არის, ზარების რეკვა აღარ ისმის, ხატები შეურაცხყვეს და ტაძრები გააუპატიურესო“... ეს ჩვენც გაგონილი გვქონდა, მაგრამ რა ვქნათ, რომ თავზევით ღონე აღარ არის!.. ღვთის რისხვა მომდგარია და უნდა ავიტანოთ, ღვთის ნებასვე უნდა მივენდოთ!

– მე რა მრჯის თქვენი სიტყვის შებრუნებას, შენი ჭირიმე, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ: „ურია იხრჩობოდა და ღმერთი ახსენა: მიშველეო! ღმერთმაც უბრძანა: ხელი გაანძრიე და გიშველიო!“

– ეგ ანდაზა კარგია, მაგრამ უფრო სხვა დროს!.. მარტო ხელის განძრევა ვეღარას გვიშველის!.. მაინც რისი იმედი აქვს?

– ჯერ ღვთისა და მერე თქვენი.. ხუთასი მეომარი თვითონ გამოჰყავს სულ დარჩეულები, ხუთას-ხუთასს ერისთავებიც ჰპირდებიან, – ეს ათასხუთასი; ერთი ხუთასის იმედი თქვენგანაცა აქვს!..

– მერე-და ორიათასი კაცით სამოცი ათასზე გალაშქრება რა მოსაფიქრებელია? სხვა რომ არა იყოს რა, ისიც კმარა, რომ ალაზნის პირზე, გაღმა-გამოღმა, თხუთმეტი ათასი ულუსი სახლობს... დიდი და პატარა ყველა მეომარია.

– ორიათასი ქართველი ხუმრობა არ გახლავსთ, შენი ჭირიმე, თუ აქედან შემწეობაც იქნება. ნათქვამი გახლავსთ: “ცდა ბედის მონახევრეაო“.

– ეგ ანდაზა ჩემისთანა ხნიერებზე აღარა სჭრის!.. ჩემი სიძე ჯერ კიდევ ყმაწვილია, გული საგულეს აქვს! მე მიკვირს ქსნის ერისთვისგან, როგორ დაეთანხმა?.. არ იცის, რომ მაგით იქ ყეენს აღაშფოთებს და აქ ქართლის მეფეს გაარისხებს?

– გამარჯვებას რომ გაიგებს, ქართლის მეფეც აღარას იტყვის. მართალია, გათათრებულია, მაგრამ გული მაინც ჩვე-

ნსკენ უფრო აქვს და, რომ გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩება ღვთ-
ით, ამაზე ეჭვი არ უნდა ვიქონიოთ.

– აბა, ჩემო იმერელო! ყმაწვილი ხარ და წინდახედულობა
გაკლია. მთელმა კახეთმა ვერა უყო რა და ახლა ორი ათასი
კაცით უპირებთ გადენას? აბა რა სათქმელია! ციხეები ხელში
უჭირავთ და ქალაქები!.. ვერც რა კახეთს უშველით და ქართ-
ლსაც საფრთხეში ჩავაგდებთ... გამძვინვებული ყეენი მიზეზს
ეძებს, რომ ქართლსაც ის დღე დააყენოს, რაც კახეთს! დღეს
თუ კიდევ სული გვიდგას, ბატონი მეფის წინდახედულობის
ბრალია. ღმერთმა დიდი დღე მისცეს ვახტანგ მეფეს!

– შაჰნავაზს? – ნაღვლიანი ღიმილით უპასუხა იმერელმა,
და უნდოდა რაღაც მოეხსენებია, მაგრამ ამ დროს გიჟივით შე-
მოვარდა კირილე მღვდელი და მოახსენა:

– ქსნის ერისთავები გიახლენ, შენი ჭირიმე!

– ქსნის ერისთავები?.. მობრძანდნენ.

– ისინი გახლავან, შენი ჭირიმე! სწორედ ისინი, – იმე-
ორებდა გულამოვარდნილი. – სწორედ ისინი ვნახე!.. დიდება
შენს საკვირველებას, უფალო!..

– მღვდელო, შენ როგორღაც ვერა ხარ შენს გონებაზე!

– თქვენი რისხვა ნუ მომეცემა, ისინი არიან, სწორედ ისინი!
ვიცანი!

– დიდი საქმე მომხდარა! რა ვქნათ მერე, რომ იცანი?.. ახა,
ღმერთო! რას გაჩერებულხარ? წადი, სთხოვე მობრძანდნენ.
შეუძეხი სასტუმროში და მეც ახლავე გამოვალ. ქალბატონს
შეატყობინეთ!.. შენ, ჩემო იმერელო, მიდი მოურავთან, მოიც-
ადე, სანამ პასუხს მივწერდე ჩემს სიძეს... ეს ერისთავებიც
უმიზეზოდ არ უნდა იყონ ჩემთან მოსული.. – ჩაილაპარაკა
თავისთვის და შევიდა ოთახში.

მთელი ოჯახი ფეხზე დადგა. ფარეშები გარბი-გამორ-
ბოდნენ აქეთ-იქით; მზარეულებმა ნებიერი წამოაქციეს,
ხაბაზებმა თორნეს ჩაუკიდეს, გამდელები დატრიალდნენ და
შეიქნა ერთი ალიაქოთი. მოურავი დიდი გულმოდგინებით
შეჰყვიროდა ხან ერთსა და ხან მეორეს; „არიქა მიშველეთ!..
აბა, გაისარჯეთ! არ შემარცხვინოთ!.. აბა, თქვენ იცითო!“ და
სხვანი. ამაებს ძალიან გულმოდგინებით იძახოდა, მაგრამ თვ-
ითონ კი ერთ ალაგს იდგა და არ ინძრეოდა, არც ის იცოდა,
ვის რა უნდა გაეკეთებინა და ვინ რა საქმეზე მიდიოდა... ის

მხოლოდ ისე, როგორც მოურავის რიგი და წესი მოითხოვდა, ისე იჩარჩებოდა, რომ მისი კიჟინა გაეგონათ და ერთგულებაში ჩამოერთმიათ. ცხვრები მოაბღავლეს, ქათმები ააკრიახეს, ბატ-ინდოური მორეკეს. იყო ერთი ფაცაფუცი და მზადება. მოურავი ხან იმას დაუხვდებოდა წინ და ხან ამას. სინჯავდა საკლავებს, სიმსუქნე ხომ არ აკლიათო, და ოფლს იწურავდა.

ამ დროს ერისთავები, სტუმრები და მასპინძელი, სამივე, ერთად იჯდნენ სასტუმრო ოთახში ტახტზე ფეხმორთხმით და გაცხარებული საუბარი ჰქონდათ. ერთი მათგანი, ახოვანი მოხუცებული, გაჩუმებული იყო და თავისქნევით ეთანხმებოდა ახალგაზრდა კაცს, გაცხარებით მოლაპარაკეს.

– შალვა ჯერ ყმაწვილია და გულის აუყოლობა მაგისთვის ძნელია, ჩემი სიძე ბიძინაც არ არის დიდი ხნის... მასთანაც ყოველდღე უყურებს თავის თვალით ქვეყნის უბედურებას და თვითონაც თავს იმეტებს. მაგრამ შენ კი მიკვირს, ჩემო ელიზბარ, – მიუბრუნდა მოხუცს ზაალი, – ლხინი ბევრი გინახავს და ჭირი კიდევ მეტი აგიტანია!.. მადლობა ღმერთს, გამოცდილება არ გაკლია, და როგორ გაივლეთ გუნებაში მაგისთანა ძნელი საქმე?

– რა ვქნა, ჩემო ზაალ? მეც ბევრი ვურჩიე ამ ჩემს ძმისწულსა და შვილობილს, მაგრამ რომ ვერა შევასმენინე რა?.. დაუჟინია: მარტო წავალო!.. და მასთანაც, ღმერთთან სწორი ჯობს, მე მიჯდება ჭკუაში ამ ყმაწვილების განზრახვა!... ამისთანა სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობია! საქრისტიანო უნდა იმხობოდეს და ჩვენ აქ უნდა ვისხდეთ გულხელდაკრეფილი?.. „უგანგებოდ ვერას მიზმენ, გინდ შემებან ხმელთა სპანიო!“ მივენდოთ განგებას!

– კი, მაგრამ განგებას უნდა დავაცადოთ... დღეს ასეა, ხვალ ისე იქნება: აი, გუშინ ავდარი იყო და დღეს რა დარია! დროსაც შერჩევა უნდა.

– უკეთესს დროს ჩვენ ველარ ჩავიგდებთ ხელში, – წამოიძახა ცხარედ შალვამ. – კახელების გულისგატეხა ქართლსაც გადაედება!.. ჯერ კიდევ, სანამ სასოება არ წარკვეთიათ და კიდევ რაღაც იმედი აქვთ კახელებს, ჩვენც უნდა მივეშველოთ!.. თუ ვერ გავიმარჯვებთ, სახელოვნად მაინც დავიხოცებით: „სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანიო!“

– დიახ, კარგი კაცის ნათქვამია ეგ სიტყვები, მაგრამ არც

იმას უმოძღვრებია ცუდად, ვინც სთქვა: „სიფრთხილეს თავი არა სტკივაო“

– კი, მაგრამ ხანდახან სიფრთხილე სიფრთხილის განაყოფია!– ჩაილაპარაკა ღიმილით ელიზბარმა და სიამოვნებით შეხედა შალვას.

– აგულიანებ? – სთქვა წყენით ზაალმა, – თქვენ შეგიძლიათ თქვენი თავი გასწიროთ, მაგრამ ქვეყანას რას ერჩით? იმას აღარას ჰკითხავთ?.. ორი ათასი მხედარი იქ გაწყვიტოთ... ჩავკლათ! აქ ვინღა დავახვედროთ, როცა გარისხებული ჩვენზე მოვლენ?.. მაგ ურჩობით მეფეს გავიწყრომებთ და მეტი არა გამოვა რა... ჯერ, ასეა თუ ისე, თავის წინდახედულობით ბატონმა მეფემ ქართლი შეინახა. ყეენის გული მოგებული აქვს და ჩვენ რად გავუხდით მიზეზად, რომ ამდენი ხნის მეცადინეობამ ჩალად ჩაუაროს?

– ვაი, ამისთანა ქვეყნის შენახვას!.. – წამოიძახა ცხარედ კიდევ შალვამ. – კახეთი გათათრდა; ქართლის მეფე, მირონცხებული ვახტანგ, დაცვეთილ შაჰნავაზად გადაიქცა... სამოც ქალ-ვაჟს გარდა, დღეს კიდევ ორ იმდენს ვაგზავნით ხარკად ყოველწლობით... ქვეყანა გოდებით აივსო, – მეტი უბედურება რაღა დაადგება ქვეყანას?!.. დღეს თუ ხვალ, ქართლიც აღარ იქნება, ისიც კახეთივით აოხრდება, მხოლოდ ის იქნება, რომ კახელებმა სახელი მაინც ნახეს, ხორცი გასწირეს და სული გადაარჩინეს და ჩვენ კი სულსაც ვწყმენდავთ!..

– მართალია, – დაამატა ელიზბარმა, – „მტერი მოყვრულად მოსული მტერზედაც უარესიაო!“ – შაჰ-აბაზის მელაკუდობა პირველი არ არის... მანამდე ეფერება შაჰნავაზს, სანამ ესაჭიროება და მერე კი უკუაგდებს! უნდა, რომ ჯერ კახეთი ჩაჰყლაპოს ხელშეუშლელად და მერე ქართლსაც მისწვდება... მტერი პირდაპირ ისე საშიში არ არის, როგორც მოყვრულად შინ მელასავით შემოპარული.

– ჭეშმარიტად მაკვირვებს თქვენი განზრახვა!.. მე ჩემის მხრით ვერც არას გავბედავ და უარს შევუთვლი იმ ჩემს სიძეს და თქვენ კი ღმერთმა ხელი მოგიმართოთ! არ ინანოთ ბოლოს კი!..

დიდხანს გასტანა მათმა საუბარმა: შალვა ცხარობდა, ზაალ მოთმინებიდან გამოდიოდა და ელიზბარი ორ ცეცხლშუა იყო, ორივე მხარეს აგონგროვებდა, რაც კი მოხერხდებოდა. ბოლოს იქამდე მივიდა საქმე, რომ ქსნის ერისთავები უსადილოდ აპირებდნენ წასვლას... უკმაყოფილოდ წამოდგნენ ზეზე, მაგრ-

ამ კარი გაიღო და შემოვიდა მარიამი. ხელში წმინდა გიორგის ხატი ეჭირა: „ღმერთმა კეთილად დააგვირგვინოს ეგ თქვენი ქრისტიანული განზრახვა და ეს იყოს თქვენი წინამძღოლიო!“ – დაუსვენა ხატი. სამივე ზეზე წამოდგა გაკვირვებული. „ჩემო ბატონო! – მოუბრუნდა ქმარს, – ქვეყნიური გონება ცამდისაც რომ უწევს, მაინც ვერ მისწვდება ღვთის განგებას!.. ნუ ეწინააღმდეგები და ეურჩები მათ სურვილს, რომელიც იქ, თურმე ცაში დასკვნილა და აქ მხოლოდ საგულისხმოდ გადმოტანილა!.. შემოდი, მამაო, და ამხილე!“.. – გასძახა მარიამმა, შემოვიდა კირილე და გაჩერდა. ერისთავები ერთმანეთს შესჩერებოდნენ, თითქო ეკითხებოდნენ, რა ამბავიაო? – „აბა, მამაო? რას იტყვი?“ – განაგრძო მარიამმა.

– ეგენი გახლავან, შენი ჭირიმე, ვიცანი!..

– მღვდელო, რას დაგიჟინია: ვიცანიო? ეს მეორედ ამბობ! რა ვქნა მერე, რომ იცანი?.. გამოცანა გერგება, თუ? – ჰკითხა გულმოსულმა ზაალმა.

– აკი მოგახსენეთ, ბატონო, ისინი არიან–მეთქი!

– ხომ არ გადარეულხარ?.. მეც ვიცი, ვინც ბრძანდებიან.

– არა, ბატონო, მე ხომ მაგას არ მოგახსენებ!..

– რა დაგემართა? როგორ ვერ გაიგე? სიზმარში რომ ნახა... – გააწყვეტინა მარიამმა.

– სიზ... მარ...ში?!. – გაოცებით იკითხა ერისთავმა და პირი გააღო.

– დიახ, ჩემო ბატონო! – სთქვა კირილემ და მოჰყვა თავიდან სიზმარს.

ერისთავები გაოცებით უგდებდნენ ყურს. როცა მოვიდა კირილე იმ ადგილზე, სადაც საყდარში შესულმა გმირები დახოცილი ნახა, ზაალმა უცბად გააწყვეტინა სიტყვა: მესამე? მესამე ვინ იყო? ველარ იცანი?

– ახლა ესენი რომ ვნახე, ისიც მომაგონდა... თქვენი სიძე გახლავდათ, სწორედ ის იყო!..

– ბიძინა ჩოლოყაშვილი? მე ხომ არ გინახავარ?

– არა, შენ ჭირიმე, თქვენ იქ არ ბრძანებულხართ!..

„და ის უცხო მხედარიც ეს იქნებოდა! – მიაშვირა ხელი მარიამმა წმინდა გიორგის: – გწყალობდესთ და გიწინამძღვროსთო!..“ – ერისთავები გაქვავებულსავით იდგნენ საგონებელში ჩავარდნილი და ხმას ველარ იღებდნენ. ბოლოს

ელიზბარი მოუბრუნდა ზაალს: „ახლა რაღას იტყვი?“

– იყავ ნება უფლისა! რაღა მეთქმის?.. აქ წინდაწინვე სასწაულსა ვხედავთ... თქვენ სამიცა კმარიხართ! ხომ ხედავთ, მე ნამეტანი ვყოფილვარ... მე მეფის ურჩი ვერ გავხდები... მაგრამ თუ კირილე მოძღვრის შეგონებით ჩემს საყმოდან წამოგყვებათ ვინმე, არ დავუშლი, მათ უფრო, რომ მე არა ვიცი რა! – გაიცინა და ჩაილაპარაკა: – მამაო კირილე, იმედია, შენ თუ შეაგონებ და ჯვრით ხელში წინ წაუძღვები, წაგყვებიან.

– ღმერთო, შენით!.. – სთქვა კირილემ, – გამოისახა პირჯვარი და ემთხვია ხატს.

– ამინ! – გაიმეორეს ერისთავებმა და ემთხვივნენ ისინიც... მერე დასხდნენ და შეუდგნენ თათბირს: მოილაპარაკეს, დრო დანიშნეს, მაგრამ გააფრთხილეს კი ერთმანეთი, რომ ეს საქმე საიდუმლოდ ყოფილიყო. სპარსელების სახელიც არ უნდა ხსენებულიყო და მიზეზად იმერლები გამოეგონებინათ, რადგანაც ისინი იმ დროს დადიანზე ეპირებოდნენ გალაშქრებას. სიზმრით გამხნევებულსა და დაიმედებულ ერისთავების სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. გაიმართა ლხინი, როგორც არაგვის, ისე ქსნის ერისთავების საკადრისი. მზის გადახრამდე შეექცნენ და მერე გაუდგნენ გზას. მეორე დღეს იმერელმაც ჩაიდვა უბეში სადასტურო წერილი, ჩოლოყაშვილთან გატანებული, გააცურვა თავისი ახალი ბედაური „არაბულა“ და იმ გზითვე წავიდა, რა გზითაც მოდიოდა... მოურავი შესჩერებოდა.. გამოღმიდან და გულზე მუჭს ირტყამდა: „ვაი, შენს ტყავს!.. ბატონს იმისთანა ბედაური გამოალალა მის გახრეკილ ბახში და მე ზედაც აღარ შემომხედაო“, – წუწუნებდა გულდაწყვეტილი და აქეთ-იქით აქნევდა თავს.

თავი მესამე

ერთ დროს საწერეთლოში ბევრი გამოჩენილი აზნაურიშვილი იყო, მაგრამ ბაქარა ბაქრაძეს კი ვერავინ შეედრებოდა. მეფის ერთგულმა, ბატონის მორჩილმა და ქვეყნის მოყვარულმა გვარიც კი დააწინაურა, არა თუ თავის სახლი. წერეთლის მოურაობამ მაინც სულ ფეხზე დააყენა. ერთადერთი სამწუხარო მისი ის იყო, რომ შვილი არა რჩებოდა, მაგრამ, როცა,

მეზობლის რჩევით, ახალშობილს „გლახა“ დაარქვა და ღვთის სახელობაზე გაუშვა, ისიც მართლა ჩიტივით წამოეზარდა. ვაჟს კიდევ ორი ქალიც თან მოჰყვა ტყუპად და ამან ხომ სულ მთლად დააგვირგვინა მისი ბედნიერება. მაგრამ „სოფელი განა მართლა ვინმეს ახარებსო?“ მართალი ნათქვამია: „ერთი ხიდან ჯვარიც გამოვა და ბარიცო!..“ სულ სხვანაირი კაცი იყო მისი უმცროსი ძმა კიკო!.. ოჯახზე გულავარდნილი და გარეწარი, ამბობდა გუნებაში: „სადაც კვამლი მაღალიაო, მეც იმისი მაყარიო“ და ლხინი, ან დღეობა არსად გაუცდებოდა. აქეთ-იქით ხეტიალში ერთხელ სადღაც სახადს გადაეყარა და შინ საორმოცო სნება შემოიტანა. თვითონ მოიხადა, მაგრამ ძმა და რძალი კი, ორივე, ერთი კვირის განმავლობაში გამოათხოვა წუთისოფელს. დარჩნენ ობლები ბიძის საპატრონოდ. კიკო დააწვა სავსე ოჯახს თავზე და ნელ-ნელა გაუტკბა ბატონობა.

პატარა ქალები გააბარა ღვიმის მონასტერში და ვაჟი კი მიუშვა ნებაზე, რომ ეგება ფეხი სადმე წაამტვრიოს, საფრთხეში ჩავარდეს და ოჯახი მე დამრჩეს საკუთრადო! მაგრამ ნათქვამია, „კვიცი გვარზე წავაო“; დღითი დღე პატარა გლახუკი სიკეთეში შედიოდა და თექვსმეტი წლისას იმ ახლომახლოში ვერავინ სჯობდა. ერთხელ სასახლეში მიმავალმა შენიშნა, რომ დიდი და პატარა, ბატონ-ყმიანა, ყველა ერთად ეზოს ხეს გარს ეხვეოდნენ. ჭიშკარს რომ მიუახლოვდა, გადაახტა, ცხენი ყორეზე მიაბა და ქვეითად ეახლა ბატონს.

– ოჰ, გამარჯობა შენი! – მიაყვირა წერეთელმა, – სწორედ კაი დროს მოხვედი!.. გაქებენ და თუ მართალია, ახლა გამოჩნდება: ქორი ჩამოეკიდა ხის წვეროზე და უნდა აუშვა როგორმე

– ბატონი ბრძანდებით! ასვლით ავალ ხეზე, მაგრამ ი შტო რომ ვეღარ მიმაგრებს წვეროში?

ჰოდა, საქმეც ეგ არის, – მიაძახეს აქეთ იქიდან კარისკაცებმა. – თვარა ასვლით განა ჩვენ ვერ ავიდოდით?

– არა, სხვა რამე უნდა იფიქრო! – დაამატა ბატონმა

– მაშ, მეტი აღარა გაეწყობა რა, თოფით უნდა ავუშვათ, – მოახსენა გლახუკმა.

– თოფით?! ქორი კი არ მომიკლა!

– რა ბრძანებაა! – ღიმილით უთხრა ახალგაზრდა ბაქრაძემ და გადმოიღო თოფი, რომელსაც, იმ დროის მიხედულობით, არ იშორებდა და სულ თან დაჰქონდა. გადგა განზე, წამოიჩოქა

ცალ მუხლზე და ამოიღო ნიშანში, ყველამ სული გაიკმინდა. დაიჭექა თოფმა დაბლა და მაღლა ქორმა შეიფრთხიალა.

– ეეჰ, წაგიხდა! – მიაყვირა წერეთელმა.

– რათა, შენი ჭირიმე?.. ქორი ორივე ფეხებით გახლავთ ჩამოკიდებული, გაფარჩხულად, და ერთი ტყვია ორივე თასმას ხომ ვერ მოუდგებოდა? მარჯვენა შევწყვიტე და ახლა მარცხენას ვესვრი! – გატენა მეორედ თოფი და ესროლა. ქორი დაბლა დაეშვა, მაგრამ ჯერ შუამდისაც არ ჩამოსულიყო, რომ უცბად ჰაერშივე გადატრიალდა და ჰკრა ცაში კამარა. გაფრენილ ქორს ბაზიერები დაედევნენ, ყველას ძალიან გაუკვირდა ეს სიმარჯვე ახალაგაზრდა მეთოფის, მაგრამ თვითონ იმას არც კი შეუმჩნევია, თოფს დაუწყო ფერვა.

– გამოიტანეთ ჩემი ყირიმი! ნათქვამია: „თოფი მეთოფეს და მეთოფე სოფელსო“. სწორედ შენი საკადრისი ყოფილა ის თოფი და ღმერთმაც შენ მოგახმაროს!– სთქვა წერეთელმა გამოიტანეს წვრილლულიანი, სულ ოქროთი შემოსალტული, გრძელ თოფი და გადასცეს მეთოფეს.

სასახლეში ბევრს არავის დარჩენია სასიამოვნოდ ახალგაზრდა გლახუკას გამარჯვება, მაგრამ ერთი ვინმე კი სულ სხვა გუნებაზე დააყენა: კოშკიდან თურმე გადმომდგარიყო ახალგაზრდა წერეთლის ქალი და სარკმელში უყურებდა გულისფრიალით ამ ამბავს. გაგონილი ჰქონდა ახალგაზრდა ბაქრაძის ქება გულში გასავლებად, მაგრამ დღევანდელმა ნანახმა კი ისე გაიტაცა, რომ თავი ვეღარ შეიმაგრა და სატრფიალოდ გადაუშვა გული,

ტყუილადარსჩიოდაძველადსამღვდელოება,რომ,,ვეფხვისტყაოსანი“ სახარებაზე უფრო გაუტკბა ქვეყანასო; საუკუნეების განმავლობაში, დიდი და პატარა, ყველა იმას ეწაფებოდა; კაცები ტარიელ-ავთანდილსა ჰბაძავდნენ, ქალები ნესტან-თინათინობას სცდილობდნენ, მეფე და კარისკაცები – როსტევან-სოგრატობაზე სდებდნენ თავს. მსახურნი შერმადინობდნენ და მოახლეგამდელები კი ასმათობას სჩემობდნენ. აქაც, ამ შემთხვევაში, წერეთლის ქალს გამოუჩნდა ასმათი და გაიმართა მიწერ-მოწერა. სიყვარულის უმეცარმა ახალგაზრდა ბაქრაძემ იგრძნო პირველად უცნაური რამ, გაიმსჭვალა სულიან-ხორციანად, მიჰყვა სიყვარულის მდინარეს, გადაჰყვა საჩქეფს და შეტოპა მორევში, გუნება შეეცვალა, ჩვეულებრივ რამეებს თავი დაანება და მარტო

ხალვას ეძლეოდა. „შორით ბნედა, შორით კვნესაო“, – ამბობდა გუნებაში და სატრფოს საიდუმლოდ ითვალისწინებდა. იმ დროს ქალები პირობას უდებდნენ საყვარლებს: „გვიჩვენეთ საქმენი საგმირონიო“. ეს პირობა ჩვეულებისამებრ ახალ შეყვარებულსაც დაუდეს, მაგრამ სად იყო იმ ახლომახლო მისი საასპარეზო? მაშინ კახეთში თათრობა იყო და დიდი და პატარა იქ სპარსელების უღელს ეწეოდა, – განსაკუთრებით თავად-აზნაურობა. ეურჩებოდნენ მხოლოდ ზოგიერთები, აქა-იქ და მათ რიცხვში ახმეტის ბატონი, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ყველაზე უფრო შეუპოვარი იყო. იმის გმირობის ხმა იმერეთამდისაც უწევდა და, აი ამას მიმართა ახალმა ავთანდილმა. მოემზადა საუცხოოდ, გამოეწყო სამგზავროდ, შეკაზმა „აფხაზურა“ და გაეშურა აღმოსავლეთისაკენ. გზაში სევდები შემოაწვა, სამშობლოს დატოვება გულსა სწყვეტდა და საყვარლის მოშორება ზედ ტანჯვის ცეცხლს აკვესებდა. მიდიოდა და მიღიღინებდა:

ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ?
რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა?
ყოვლი შენი მონდობილი
ნიადაგმცა ჩემებრ სტირსა;
სად წაიყვან სადაურსა,
სად აღუფხვრი სადით ძირსა-ო...

შეჰკვნესოდა მთვარეს და შესჩიოდა ვარსკვლავებს. თვალზე ცრემლი ადგებოდა, მაგრამ რომ მოაგონდებოდა უკანასკნელი ლექსის ხანა:

მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს
კაცსა, შენგან განაწირსა-ო,

იმედი აფრთოვანებდა და გაორკეცებული სურვილით მიაჩქარებდა თავის ბედაურს. მისი „აფხაზურაც“, გაიგონებდა თუ არა მათრახის ტკრიციალს, თითქო მიუხვდა პატრონის გულისპასუხსო, ყურებდაცქვეტილი, გედივით მოიღერებდა კისერს, აქეთ-იქით ერთს შეიკუნტრუშ-შემოიკუნტრუშებდა და მერე გასწევდა პირდაპირ, თითქო უნდა, რომ გულმკერდით მთა და ველი გაიტანოსო.

კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი, დავით წინასწარმეტყველს ეტოლებოდა თავის გუნებაში: „ის ჩემი წინაპარი და მე მისი ჩამომავალი, ისიც გვირგვინოსანი-მგოსანი და მეცო“.– ჰფიქრობდა და ის კი ავიწყდებოდა, რომ დავითი მეფობდა უმაღლესად ჩაგონებული და თეიმურაზი მხოლოდ ქვეშემრდომთაგან უმდაბლესად შეგონებული; ის იქ ებრძოდა „ამალეკთა“ და ეს აქ – თათარ-ლეკთა!.. პოლიტიკაში პოეტობდა, პოეზიაში პოლიტიკობდა ის დალოცვილი და მით საზარელ მომავალს უმზადებდა სამეფოს. ამას ატყობდნენ ზოგიერთები, მაგრამ ვინ გაბედავდა ცხადად მხილებას? და ჩუმად კი აქა-იქ საყვედურები ისმოდა.

ზამთრის პირი იყო. გამხიარულებული ბუხარი გუგუნებდა და კოპიტის შეშას ტკაცატკუცი გაჰქონდა... ერთი ყმაწვილი კაცი მისჯდომოდა ბუხარს და ნაკვერჩხლებს დასშტერებოდა. იქვე, მახლობლად, ტახტზე მხარ-თეძოზე წამოწოლილიყო მოხუცი და პირისახეს ათამაშებდა. – ეტყობოდა, რომ თავის გულში რაღაცას საუბრობდა. უცბად აიღო თავი ახალგაზრდამ და ჰკითხა მოხუცს:

– რა ამბავია, რომ ერთი ხანია ბატონი სადარბაზოდ აღარ დაბრძანდება?.. ჩაუკეტია კარები და ჩამწყვდეულა!..

– სტვირის გუდას თუ ჰბერავს?! – უპასუხა მოხუცმა ცივად.

– გუდას?!.

– ჰო! შარშან გაზაფხულზე ჩაიკეტა და „ლეილ-მიჯნუნიანი“ დაგვიწერა, ერთხელაც ზაფხულში – „შამი-ფარვანიანი“, მეორედ შემოდგომას – „ხილთა-ქება“ და ახლაც უთუოდ ზამთრის შესაფერსა სწერს რასმე...

– მაგითი არა დაშავდება-რა!.. სწეროს! მოცლის დროს ეგეც კარგია.

– მოცლის დროს?! მერე და, მეფე და მოცლის დრო ვის გაუგონია?.. არა, შვილო!.. მეფე რომ „პიიპუუ-პიიპუს“ დაუკრავს, მაშინ მისი სამეფო „ვაი-ვაის“ იმღერებს.

– დავით აღმაშენებელიც მწერალი იყო, მაგრამ სამეფოსათვის არა დაუკლია რა.

– აღმაშენებელი წინასწარმეტყველსა ჰბაძავდა, ადიდებდა ყოვლის შემოქმედს; მისი იამბიკო ლოცვა იყო და ამისი

შაირები კი ლაზღანდარობაა!..

–რუსთველს ეჯიბრება.

–ჰმ! უკვდავების წყარო და ნაძალადევი ჭა ერმანეთს ვინ შეადარა?!.

– აგრე ჰკითხე კარისკაცებს!.. მაგრე არ არწმუნებენ.

– კიდეც ეგ არის, შვილო, რომ პირფერობა ახდენს საქმეს! პირმოთნეობა და ფარისევლება საზოგადოდ კარისკაცების ხელობაა, მაგრამ მეფისაგან კი მიკვირს, რომ სტყუვდება.

– ალბათ სნეულებაა, იმ ერთის ზღაპრული მზეთუნახავისა არ იყოს.

– როგორ თუ მზეთუნახავის?

– არ გაგიგონია, თუ აღარ გახსოვს? ერთი მზეთუნახავი თურმე დილ-დილობით მიდიოდა წყაროსთან და, პირს რომ დაიბანდა, ეკითხებოდა ხოლმე წყაროს: „წყაროვ! მე ვჯობივარ, მზე, თუ მთვარეო?“ – „შენც კარგი ხარ, მზეც და მთვარეცო, მაგრამ ეთერი კი ყველას გჯობიათო!“ – ესმოდა პასუხად და ეყრებოდა გულს. ბატონ მეფესაც სწორედ მასე ემართება: რომ რამეს დაწერს, ეკითხება თავის გულს: მე ვჯობივარ, ჩახრუხა, თუ შავთელიო? „შენც კარგი ხარ, ჩახრუხაც და შავთელიცო, მაგრამ რუსთველი კი ყველას გჯობიათო“, – უჩურჩულებს გონება და რუსთველის მოქიშპეს შურით ევსება გული.

– უბედურებაც ეგ არის, შვილო: გულში რომ შური შევა, მაშინ სულიც დასნეულდება! დიდი ცოდვაა, შვილო, შურიანობა და ჩვენს სამეფო ოჯახს რაღა ცოდვის მიმატება ეჭირვება? განსვენებული პაპამაგისი სულ იმას სჩიოდა, რომ ხალხი გამრავლდა, ქვეყანა გაშენდა და ჩემ კახეთში სანადირო ადგილები აღარსად დამრჩაო!.. ამ საყვედურებით აწყენინა ღმერთს და კიდეც გადახდა: დღემდის ვის გაუგონია საქართველოში, რომ შვილი მამას დასტაკებოდეს, და ის კი მისმა შვილმა, დავით მეფემ, ამ თეიმურაზის მამამ, ციხეში ჩაამწყვდია; – მეორე შვილმა, გაურჯულოებულმა კონსტანტინემ, მოჰკლა და თავისი ძმა გიორგიც თან მიაყოლა!.. აი, რა დიდი ცოდვა ტრიალებს მათ ოჯახში, შვილო! სისხლი მართებს და დიდი მსხვერპლიც არის საჭირო, რომ გაიწმინდოს!..– დაამატა ამოოხვრით მოხუცმა და გამოისახა პირჯვარი.

– ღმერთმა შეუნდოს იმ ოჯახს და ნუ მოჰკითხოს მამა-

პაპის ცოდვა ჩვენ ბატონ მეფეს! და თუ მოჰკითხოს მაინც, მის სამეფოს კი ააშოროს რისხვა! – სთქვა ახალგაზრდამ მწუხარებით და მოიხადა ქუდი.

– ამინ! – დაამატა მოხუცმა და ხელაბყრობით მაღლა ზეცისკენ აიხედა. სწორედ იმ დროს, როცა ორი დარბაისელი მამაშვილი ბუხრის წინ საყვედურობდნენ, თეიმურაზ მეფე მართლა ჩაკეტილში იჯდა მარტოდმარტო, დიდ საგონებელში ჩავარდნილი, მაგრამ რუსთველზე არ ჰფიქრობდა. წინ ედვა ორი წერილი. ერთი ჩრდილოეთიდან და მეორე – აღმოსავლეთიდან გამოგზავნილი. პირველი ტკბილი იყო, ალერსიანი და იმედით გამამხნევებელი, მეორე – რჩევა-საყვედურებითა და მუქარით სავსე; ერთი გულში უხიცინებდა, და მეორე კი გულზე ჰკბენდა: „თეიმურაზ-ხან, – სწერდა შაჰ-აბაზ პირველი, – შევიტყვე, რომ პაპი-შენის კვალს შესდგომიხარ და გადამთიელი გინდა კარზე მომაყენო საჭირბოროტოდ, მაგრამ, სანამ მე მომადგებოდნენ, ხომ შენი სამეფო უნდა დაუდვა გზად და ხიდად! და მიკვირს, რომ ჩემთან ერთად ძმასავით თან შეზრდილს, ჭკუა-გონება დაგკარგვია! ჩვენი ძმური კავშირი უძველეს დროიდან დღემდე მტკიცედ შენახულა და ახლა რაღად უნდა გაწყდეს? მართალია, ჩვენი დიდი სახელი ადევს თქვენს პატარა სამეფოს, მაგრამ საქმით ხომ დამოუკიდებელი ხართ და არავინ ეხება თქვენს რჯულს, ენას, ეროვნებას, ზნე-ჩვეულებას და წეს-წყობილებას? მართალია, სპარსეთის „ვალლად“ ითვლები, მაგრამ ესეც თქვენსავე სასიკეთოდ: ასე რომ არ ყოფილიყო და ჩვენი დასახელებული არ ყოფილიყავით, ვინ იცის, აქამდის რამდენჯერ აგაოხრებდნენ თურქები, და დღეს კი, ჩვენი შიშითა და მორიდებით, ხვანთქარს თქვენი ბუზიც ველარ აუფრენია. ხარკს თუ იტყვი, აბა რა სახსენებელია ხარკად სამოცი ზონა ახალგაზრდა ქართველი ქალი, მაშინ როდესაც სამაგიეროდ ჩვენგან ათასთუმნობით მიგაქვთ და და ხალათი კიდევ ზედმეტია თეიმურაზ-ხან! გადაიგდე გულიდან ეგ ორივესათვის მავნებელი სურვილი, თვარა, თავმან ჩემმან, ველარ გადაურჩეთ ჩემს სამართლიან რისხვას, ველარც შენ და ველარც შენი სამეფო!..“

ეს წერილი რომ წაიკითხა, თეიმურაზმა თავი ჩაღუნა და ღრმად ჩაფიქრდა. ბოლოს, თითქოს, რაღაცამ გამოაფხიზლაო, უცბად გასწორდა, დაიყვირა: არა! არა! გათავებული საქმეა... აქ ფეიღამბარია თავმდები და იქ კი ჯვარი და სახარება!.. პირ-

ველს რომ დავერწმუნო და მეორეს არ ვენდო, ეს ხომ რჯულის გმობა იქნება?! უნდა გადაწყდეს... რაც მოხდეს, მოხდეს!.. ეს პატარა კახეთიც ხომ ნაწილია იმ დიდი საქართველოსი, რომელიც წილად ჰხვდა ღვთისმშობელს, და დედაღვთისა განა ხელს აიღებს თავის საუფლისწულოზე? ცოდვაა აქ იჭვიანობა! არ ეკადრება საქრისტიანოს, რომ გულგრილად აიტანოს მაჰმადიანობის მედიდურობა: წამიერმა ჭირმა, დროებითმა უბედურებამ როგორ უნდა გაუტეხოს გული მორწმუნეს?!. გამოცდა იგივე გამობრძმედაა; მისგან რჩეული ხალხი ღმერთმა არ ჩაჰყარა ეგვიპტის ტყვეობაში და მანვე არ დაუბრუნა აღთქმული მხარე და დაუჯინა სამეფო ტახტზე ჩემი წინაპარი დავით?! დღესაც შეურყეველი იქნება მათი სამეფო, თუ რომ ღმერთი, ქრისტედ მოვლენილი, ეცნოთ ძედ ღვთისგან და არ გასდგომოდნენ შორს!.. შორს ჩვენგან იჭვიანობავ! მრწამს და აღვიარებ, რომ მომავალი ქრისტიანობისაა! დღესვე შევყრი დარბაზს და გადავაწყვეტინებ რომ ორივემ თავისი საკადრისი პასუხი მიიღოს და ღმერთო შენით!... – სთქვა, გამოისახა პირჯვარი და შეაჩერდა სახატეს.

ამავე დღეს დარბაზმა ხმის უმეტესობით გადასწყვიტა, რომ გაეწყვიტა კავშირი სპარსეთთან და მიჰკედლებოდა ჩრდილოეთს...

თავი მეხუთე

მრისხანებით აღტაცებული შაჰ-აბაზი ცეცხლითა და მახვილით შემოეჭრა კახეთს და მუსრი გაავლო: ციხე-ქალაქები დააქცია, სოფლები ააოხრა, ტაძრები დაანგრია და შებღალა. ვინც კი მთაში ვერ გაასწრო და გაუხიზნავი დარჩა – დაიღუპა. სიბრალული აღარსად იყო და მდინარეებს სისხლის ღვარი ერთოდა. ამ უბედურებამ ლანგ-თემურის დროებასაც კი გადააჭარბა... მძვინვარე შაჰიმ, რაც გასწყვიტა, და, რაც არა, ათასობით და ათი ათასობით სპარსეთში გადაასახლა! ამით მოადგილედ ულუსები გადმოასახლა და გაღმა-გამოღმა ალაზნის პირები დაიჭირა. მაჰმადიანები ყოვლის მხრით ულოცავდნენ გამარჯვებას ირანის ლომს, მაგრამ თვითონ ლომს კი გული უკვნესოდა: „ეს გამარჯვება დამარცხებაზედაც უარესია, –

ამბობდა გუნებაში. – აი სად ვიგრძენ ჩემი უძლურება!.. ერთზე ათი მომყავს, ათზე – ასი და მაინც ვერას ვხდები! ჩემი მთავარი ძალ-ღონე შემოვალიე მარტო ამ კახეთს და ეს ხომ მცირედი ნაწილია საქართველოსი?.. მაშ მთელი საქრისტიანო როგორღა ჩავიგდო ხელში? არ ჩავიგდო და მაშინ ხომ სპარსეთსაც უნდა გამოვეთხოვო?! ეს დასავლეთ-აღმოსავლეთის გზა და ხიდი, ეს ხმელთაშუა კარები, ეს პატარა ქვეყანა თუ ხელში არ ჩავიგდე რა იქნება უმისოდ ჩემი დიდი სამეფო? უზარმაზარი ციხე უგალავნოდ, ადრე თუ გვიან ადვილად ასაღები და დასანგრევი!.. არა, საქართველო ის ნატვრისთვალია, რომელიც ხელში უნდა იგდოს სპარსეთმა!.. იგდოს?.. ჰმ!.. თქმა ადვილია! რას გააწყობ იმ ხალხთან, რომელსაც რჯული და ეროვნება ერთმანეთზე გადაუბამს, შეუხორცებია და სულს ხორცზე მაღლა აყენებს?.. საარაკო ლანგ-თემურმა აქ იგრძნო თავისი კოჭლობა, როცა ამ პატარა „ქვეყნის ქვაკუთხედს“ წამოჰკრა ფეხი. ვაითუ ირანის ლომმაც აქ ამოიძუოს კუდი?! ხალხი, რომელსაც სხეული გაუკაჟებია და სული აუმაღლებია, საშიშია!.. ჯერ უნდა სხეული დაუდუმდეს, სული დაუმდაბლდეს და მერე, მხოლოდ მერე შეიძლება მისი მოდრეკა!.. ჰო, სწორედ! სწორედ! ზოგან, სადაც ცული ვერ გამოდგება, იქ პატარა ხერხს გააქვს და გამოაქვს ხოლმე!.. იქ სადაც ლომის ტორი ველარას სთესავს, მელიის კუდმა უნდა მოიმკოსო!..“ ასე გადაწყვიტა ძლიერმა და კიდეც შესცვალა თავისი გმირული, პირდაპირი პოლიტიკა საქვეშქვეშო-საერაგოზე. – იმ დღიდან დაუტკბა მისგან აოხრებულ ქვეყანას და რისხვა წყალობად შეუცვალა. – ერთთავად მიფენილი მზის სხივები თვალის ჩინს ართმევენ კაცსა და სწორ მხედველობას აკარგვინებენ... ყეენის უხვმა წყალობამ დააბრმავა კახეთი კუჭმა გულს სძლია სულმა ხორცს დაუთმო და ნელ-ნელა „დღეს-ხვალობით“ ქვეყანამ შეტოპა საფრთხეში. მოწინავე გუნდს და მათ მეთაურებს ტყუილა კი არ უსვამდა თავზე ხელს სპარსეთის ახალი პოლიტიკა! სასახლის კარზე უპირველესი ადგილები დაიჭირეს ქართველებმა და ადვილად გამდიდრებულები მიეცნენ მცონარებას. არც ნიჭი, არც ცოდნა და არც სხვა რამ კაცური ღირსება არ სჭრიდა. რომელიმე პირადობის ასამაღლებლად საკმაო იყო მხოლოდ თავდადებული ერთგულება სპარსეთისადმი და სამშობლოს ნელ-ნელა გაწირვა. – ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა, ის

იჩაგრებოდა და წინ ნაბიჯის წადგმას ვერ ახერხებდა, გინდ გმირთა-გმირიც ყოფილიყო!.. ამას ხედავდა შაჰ-აბაზი და გულში იცინოდა, სიკვდილის შემდეგაც ანდერძად დაუგდო მემკვიდრეებს ირანის ლომმა იგივე პოლიტიკა და მიტომაც ერთ საუკუნესაც არ გაევლო ჯერ, რომ აღმოსავლეთ საქართველო ნახევრად გათათრდა. შემოვიდა ხალხში სპარსული ზნე, ჩვეულება, რჯული და კანონი!.. ქართველს ქართველობა აღარ ეტყობოდა!.. ენა შეიბღალა, დიდ ოჯახებში ქართული ლაპარაკი კიდეც ერცხვინებოდათ... სამართალი უცხო ენაზე იყო, წირვა-ლოცვის და გალობის კილო შეიცვალა, მღვდელმთავრების მოადგილედ ახუნდები გახდნენ და მსაჯულ-მოძღვრებად – მოლა-ყადები. ამან ყოველივემ ისე გარყვნა ხალხი, რომ ქართველი ქართველზევე მეზვერეობდა და ბოლოს ისე დაუძლურდა, რომ თვით სპარსელების საზიზღარ-გასაკიცხი შეიქმნა ოდესმე სახელგანთქმული ქართველობა ასე რომ, შაჰ-აბაზ მეორის დროს, ქალაჩუნობა სრულიად საჭირო აღარ იყო და პირდაპირაც თავში დაუწყეს ცემა დაუძლურებულს ქვეყანას.

საკენკით მიტყუებული და ალერსით თვალახვეული კახეთი მიხვდა, რომ უბედურებაში იყო ჩავარდნილი, მაგრამ თანვე იგრძნო თავისი უძლურებაც და გაიკმინდა ხმა. – „სულ არაობას ცალუღელი ხარი სჯობიაო“, – სთქვა თავის სანუგეშებლად და წაუშვირა კისერი უღელს... ვინც ადრე ამილახვრობას, ამირეჯიბობას, ეშიკაღაბაშობას და ამირბარობას არად აგდებდა, დღეს იმას ჩაფრობაც კი ენატრებოდა. სიღარიბე უფრო მაღალ წოდებას დაეტყო და შიმშილით გამწარებული თავადაზნაურობა დაბალ წოდებას დააწვა თავზე... ერმანეთშიაც ისე აირ-დაირიენ, რომ სისხლხორცობა აღარასა ნიშნავდა და ნათესავი ნათესავს აღარ სზოგავდა, ოღონდ კი გამორჩენოდა რასმე! თავის წმინდანები რომ აღარ აგონდებოდათ „ყეენის თავის მზეს“ ფიცულობდნენ!.. და თუ აქა-იქ სადმე თავადაზნაურობაში რიგიანი ვინმე გამოერეოდა, ჯერ კიდევ გადაურჯულებელი და სამშობლოს საჭირისუფლე, თავისიანებსავე არ მოსწონდათ და უკიჟინებდნენ. გლეხობას კი, იმ მუშა ხალხს, რომელიც ყოველდღე მამა-პაპების მოწამურ სისხლს, სამშობლოს მთა-ბარზე მსხვერპლად დათხეულს, პატიოსან შრომის ოფლს აღვრიდა, არ ჰქონდა ჯერ კიდევ საერთო კავშირი გაწყვეტილი... მზად იყო, რომ კვარივით ანთებულიყო, და უცდიდა მხოლოდ ნაპერწკლებს

საიდანმე მონაკვესს! ამ დროს, სწორედ ამ დროს ცხოვრობდა კახეთში ახმეტის მებატონე, ბიძინა ჩოლოყაშვილ, ბუნებისაგან უნაკლოდ შემკული რომლის გულიც ვერაფრით ვერ მოიგეს თარებმა, ვერც რისხვითა და ვერც წყალობით. კახელებს უკვირდათ მისი ახირებულობა და ათვალწუნებული ჰყავდათ...

– „გაგონილაო, – ამბოდნენ თავადები, – ბედი კარზე მისდგომია და ეგ კი ჭირვეულობს... შინ არ უშვებსო!.. ყეენის თავის მზემ, ჩვენ უნდა ვიყოთ მაგის ადგილას რომ ქვეყანა გავაკვირვოთ და მტრებს თვალები დავუყენოთო“. ამისთანები რამ ბევრი ესმოდა ბიძინას, მაგრამ ხმას არ იღებდა... მხოლოდ ნაღვლიანად აქნევდა თავს.

ერთ დღეს ბიძამისი ჯანდიერი ესტუმრა. ეს ჯანდიერი ისეთ კაცთაგანი იყო, რომელიც აქეთაც არის და იქითაც: დროს შეჰყურებს!.. ხან წაღმა ჰხნავს და ხან უკუღმა ჰფარცხავს!.. თათრების წყალობით გადიდკაცებულს, დიდი გავლენა ჰქონდა კახეთზე... თითქმის პირველი ვეზირი იყო მთავარმართებლის!.. მის უკითხავად ფეიქარ ხანი წყალსაც არ დააქცევდა და ახლაც თურმე იმას გამოეგზავნა მოციქულათ ჩოლოყაშვილთან. სადილზე ნელ-ნელა სიტყვა შეაპარა მასპინძელს და გამოიწვია სალაპარაკოდ: „ჩემო დისწულო, – უთხრა სხვათა შორის, – მე ხომ მხოლოდ შენი ახირებულობა მაკვირებს!... ღვთის მოცემული ყველაფერი ბევრი გაქვს... ჭკუა არ გაკლია და გონება! ბედიც გწყალობს, მაგრამ შენ კი შენი თავის მტერი ხარ!.. მითქვამს და კიდევ გეტყვი, რომ იქ, სასახლის კარზე, ბედნიერება მოგელის და შენ კი აქ მოგიკეცნია ნაცარქექიასავით!.. რას ჩააკვდი ამ ახმეტას? სად გაიქცევა, შენი არ არის? კაცობა ის არის, რომ შორიდან მოიხვეჭო“...

– კაცია და გუნება, ბიძაჩემო!.. მე აქაც კმაყოფილი ვარ!.. ცოტა წმინდა მირჩევნია ბევრ უწმინდურს!..

– უწმინდურს?! როგორ თუ უწმინდურს?!. მაშ ჩვენ სულ გასვრილები ვყოფილვართ სასახლის კარზე ვინცა ვართ?

– მე მხოლოდ ჩემ თავზე მოგახსენებ.

– შემცდარი ხარ!.. შეხედე სხვებს როგორ ხმარობენ დროს და რარიგად ცხოვრობენ!.. ღმერთმა ნუ მოგვიშალოს ყეენის თავის მზე!.. დღეს, მისი წყალობით, ავად თუ კარგად, ქვეყანა პურსა სჭამს.

– ჰმ!.. შინ ლუკმას გვაცლიან პირიდან და გარედან კი ნა-

სუფრალს გვიყრიან ძაღლებსავით.

– რომ ეგეც აღარ გვექნეს ხომ შიმშილით ამოვწყდებით?!..

– უწმინდურ სიცოცხლეს მე წმინდა სიკვდილი მირჩევნია და, სანამ მოვკვდებოდე მანამდე კიდევ ვეცდები, რომ ჩემი ლუკმა როგორმე დავიბრუნო.

– გვიანღა არის ჩემო დისწულო!. ძალა აღმართს ხნავსო, არ გაგიგონია? ეგრე აღარ ჰფიქრობს ქვეყანა და შენ ერთი, მარტო, რას გააწყობ? ნათქვამია: „ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო“.

– გაზაფხულს ვერც ერთი მოიყვანს და ვერც ათასი! მაგრამ თვითონ გაზაფხულს კი ერთიც მოჰყავს და ათასიც. ეგებ ჩვენი გაზაფხულიც მოდიოდეს!.. დღეს მე ვარ ერთი, ხვალ ათი იქნება და ათასი!..

– კეთილი, მაგრამ ხშირად ადრე მოფრენილ მერცხალს სუსხი სცემს და სიცივე ჰკლავს.

– მესმის, ბიძაჩემო, მაგრამ მაინც მე ჩემდათავად გაზაფხულის მახარობლობის დროს სიკვდილი მირჩევნია ზამთრის წინასწარმეტყველებაში მედიდურად სიცოცხლეს!.. ვიცი!.. განა არ ვიცი, რომ დიდკაცობა ტკბილია?.. სად თეირანი და სად ახმეტა? იქ ყოველიფერი თვალს იტაცებს, გრძნობა-გონებას ჰხიბლავს და კუჭს ატკბობს... მაგრამ კიდეც მაგისი მეშინია!.. არ მინდა, რომ ის გადამივარდეს გულიდან, რაც უნდა სიკვდილამდე მახსოვდეს და ვეტრფოდე. აქ, ამ პატარა ახმეტაში, ყველაფერი მალამოდ ეცხება ჩემს გრძნობა-გონებას: მიწა, წყალი, მთა, კლდე, ტყე და ველი, ყველა ერთად ნათესაურის კავშირით გადაბმულა ჩემთან!.. ვგრძნობ რაღაც ერთ სისხლ-ხორცობას მათთან! ვგრძნობ და ჭირს ადვილად ვიტან!.. ამის სამაგიეროს რას მომცემს უცხოეთი?! რად მინდა შენი გარეგანი თვალსატყუარი დიდკაცობა მაშინ, როდესაც დამალული გრძნობა-გონება იჩაგრება და სულს აჩიავებს?! ტკბილია თქვენი შარბათები, მაგრამ ვერ გავცვლი იმ ჩემ ღვინოზე, რომელიც ჩემი მამა-პაპის სისხლით არის წითლად შეფერილი!.. გემრიელია თქვენი მურასა-ლავაშები, მაგრამ მე მაინც ჩემი ქვეყნის პური მირჩევნია, ის პური, რომელშიაც ჩვენი ძვლების ნაწილები ურევია... დიახ, ნაწილები... ჩვენი საყანეები მათის ძვლებითა და ხორცით არიან დაპოხიერებული! მართალი არის ჩვენი გლეხკაცობა, როდესაც ღვინის დალევის დროს პირჯვარს იწერს და პურის გატეხის

წინეთ ჯერ პურს ემთხვევა!.. ის წმინდ წმინდათა ზიარებაა ჩვენთვის... და ჩემ სამშობლოს რომ გავშორდე, სადღა მივიღო?!. არა, ბიძაჩემო, არა!.. ისინი ჩემთვის უცხო არიან და ჩვენც იმათთვის!.. რაც ბუნებასა და საუკუნეებს არ შეუხორცებია მისი შეწებება ტყუილია!.. არა გამოვა რა!.. ან განშორება და ან სიკვდილი!.. ორში ერთი აუცილებელია!..

ეს რომ სთქვა, წამოვარდა ზეზე, გავარდა აივანზე და დაიწყო გიჟივით სიარული... ჯანდიერმა გადააქნია თავი, „ვაიმე, ჩემო დისწულო რა კაცი იღუპებიო?!“ – სთქვა მწუხარებით, გამოვიდა კარში, შეჯდა ცხენზე და გაუდგა გზას.

დიდხანს იბორგა გაბოროტებულმა ბიძინამ და რომ დაიღალა, დღე და ღამის გაყრის დროს ჩამოჯდა ტახტზე და გადახედა ალაზნის პირებს. ბნელი თანდათან იჭერდა არემარეს... თვალი სინათლესა ჰკარგავდა, მაგრამ სამაგიეროდ ყური ძალას იჩენდა... ალაზანის შხუილი, ნიავისაგან მოტანილი, თითქოს შესჩივის და შეჰხვნეშის მის გარეშემოს!.. ცაზე ვარსკვლავები აკიაფდნენ!.. მთვარე ჯერ კიდევ ისევ მთას ეფარა... მაგრამ ცოტა ოდნად კი შემოსცინა ცის კიდეს. ეტყობოდა, რომ შორს აღარც ის იყო... აქვე ახლოს გაისმა შოლტის ტკაცუნი და ზედ „ოროველას“ ღიღინი მოჰყვა. „მადლობა ღმერთს, რომ კიდევ ერთი მშობლიური ხმა მესმის! – სთქვა ამოხვრით ბიძინამ, – დიდი ხანია, რაც ახალმა ცხოვრებამ გადაფხიკა კახელის გულისფიცარზე დღემდე ღრმად დაბეჭდილი მისი ისტორიული ნაგრძნობი და ნაფიქრები!.. ქართულ ტკბილ ღიღინს, ვაჟკაცურ შეხმატკბილებასა და სასოების მომგვრელ გალობას ბოლო მოუღო თათრულმა შექაქანებამ!.. ტკბილი ჩანგური და სალამური ზურნა-ჭიანურმა ჩაყლაპა!.. მხოლოდ ეს ორი სავალალო ხმა, „ოროველა“ და „მუმლი მუხასა“, კიდევ შერჩენია მუშა ხალხს... და, მადლობა ღმერთს, სანამ ესენიც არ მივიწყებულან, ჯერ კიდევ იმედია“ – წაილაპარაკა ბიძინამ. ამ დროს თავი ამოჰყო გადაღმიდან მთვარემ... ნელ-ნელა გადმოეშვა მთის წვეროზე, სამკურნალოდ მიჰფინ-მოჰფინა სხივებიცა და ქვეყანას, გამოაღვიძა სიბნელეში სულგანაბული არემარე, დაჰქროლა ნიავმა, აბიბინდა მდელო, აშრიალდნენ ფოთლები, შეირხნენ ბუჩქები და ერთხმად შეუჭიკჭიკეს ბულბულებმაც!.. ბნელით გამოსულმა ქვეყანამ სული მოიბრუნა და დანაღვლიანებულ ბიძინასაც გული დაუტკბა. – გზაზე გამოჩნდა ურემი...

ნელ-ნელა მოდენიდა მეხრე კამეჩებს და „ღიღინს“ სათვალავს უხშირებდა: „ნუ ეძალები წყალდიდსა, უნდა ეძებდე ფონებსო!.. ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსო!“ – შემოსძახა მაღალის ხმით და თან „ხიოც“ მიაყოლა შოლტის გატყლაშუნებით. – ბიძინა შეკრთა უცბად წამოდგა ზეზე და ზეცას დაუწყო ყურება დიდხან ხმას არ იღებდა. ბოლოს – თითქო გამოერკვაო – წაილაპარაკა: ეს რა გავიგონე?! მიწამ შემომტყ-ორცნა, თუ ცამ ჩამომბერა ეს საგულისხმო სიტყვები? „ხერხი სჯობია ღონესა!“ საიდანაც უნდა იყოს, სულერთია... უგანგებოდ ცაცა და მიწაც, ორივე მუნჯია! ჩემი დიდი ხნის გრძნობა – გონების ჭიდილი ამ ორმა სიტყვამ უნდა გადასწყვიტოს!.. დიახ! დიახ!!! „ხერხი სჯობია ღონესაო!“ ხერხი! ხერხი! მაგრამ ხერხი საქვეყნო და არა საპირადო!.. ციურნო მნათნო! თქვენ იყავით მოწმე ჩემი განზრახვის და თავმდები ჩემი მოქმედების!.. თქვენ კიდევ ჩასული არ იქნებით, რომ მე მორჩილებით მივმართავ ალი-ყული-ხანს.

თავი მეექვსე

ჩოლოყაშვილმა კარგი ფეხი ვერ მიუტანა სპარსელებს: გადავიდა თუ არა მათკენ, მაშინვე გაჩდნენ კახეთში სხვადასხვა გუნდები გავარდნილთა და მოსვენებას აღარ აძლევდნენ თათრებს: სადაც კი შეიგულებდნენ და მოასწრებდნენ, სულ მუსრს ადენდნენ, და ისე შეაშინეს, რომ არა თუ სოფელში ვეღარ დაფარფაშებდნენ ადრინდელად, ციხე-დარბაზშიაც კი შიშის ქარი უქროდათ; და, თუ არ სიფრთხილით, გალავნის გარეთაც ვეღარ ჰბედავდნენ ფეხის გადადგმას. შესანიშნავი უფრო ის იყო, რომ მარტო თათრებს კი არა, ქართველებს უფრო სდევნიდნენ, როგორც კი შეატყობდნენ, რომ თათრების მომხრე და იმათი ერთგულები არიანო. ბევრი გამოჩენილი და თათრის საშსახურში დაწინაურებული გამოათხოვეს წუთისოფელს; რამდენიმე თავადაზნაურის ოჯახი აიკლეს! საბუეში. ერთი მღვდელი შეიპყრეს, როგორც ქვეყნის ორგულს, თვალები დასთხარეს: ახლა მაინც ჩაიხედე გონებაში და შეინანეო. ჯანდიერს სახლ-კარი გადაუწვეს. ამბობენ, რომ ჩოლოყაშვილსაც რამდენჯერმე დაესხნენ თავზე, მაგრამ კაცმრავალმა

ოჯახმა, როგორც იქნა, მოიგერიაო. იმათი წინააღმდეგობა და მოპირდაპირეობა მით უფრო საძნელო შეიქმნა, რომ არავინ იცოდა, ვინ იყვნენ, სად იყვნენ, და საიდან როგორ მოდიოდნენ. ჩავარდა მთავრობა საგონებელში: „ადგილის კურდღელს ადგილსავე მწევარი თუ დაიჭერს, თვარა უცხო ვერას გახდებაო“, – ჰფიქრობდა ფეიქარ-ხანი და კახელებსავე ეხვეწებოდა, რომ გამოდგომოდნენ იმ უკუღმართებს და მით ერთგულება გაეწიათ ყეენისათვის. გუნებაში, ეგების, ბევრს უნდოდა, მაგრამ ცხადად კი მათი დევნა შიშით ვერავინ გაბედა და ჩოლოყაშვილს მიანდო მთავრობამ, რომელსაც, როგორც თვითონ ამტკიცებდა, „ცდა არ დაუკლია, მაგრამ მაინც ვერა გააწყო რა!“ გუნდები უფრო და უფრო გამრავლდნენ და გვარდიელები გათამამდნენ. გაჭირდა საქმე. ფეიქარ-ხანმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა, რა უნდა ეცნობებია ყეენისათვის, რომ ერთ დღეს არ გამოსცხადებოდა სვიმონ მაყაშვილი და არ შეჰპირებოდა: „მე დავამშვიდებ ქვეყანასაო!..“ ეს მაყაშვილი, როგორც გაიძვერა და გაუტანელი კაცი, ყველას სძულდა. თეირანში იყო გამოზრდილი ყმაწვილობიდანვე და ერთ დროს დიდი ადგილიც ეჭირა სასახლის კარზე, მაგრამ ცოტა რამეზე გადაუბრუნდა ფეხი და შერისხული გამოისტუმრეს თავის ქვეყნისაკენ, და მას შემდეგ უმნიშვნელოდ დაეხეტებოდა აქეთ-იქით. დიდკაცობისა და მტარვალობის ნაჩვევს მოსვენება აღარ ჰქონდა და სულ იმაზე ჰფიქრობდა, თუ როგორ დავიბრუნო ძველი დრო და დიდებაო. თარეშობის დრომ ხელი მოუმართა მის მოუსვენარ სურვილს და ხელმეორედ გამოიყვანა სარბიელზე: მთავრობამ მეთვალყურედ დანიშნა. დიდების მაძიებელი და უფლებაშეუსაზღვრელი მოხელეც მაშინვე შეუდგა საქმეს. შეატყობინებდნენ თუ არა მისი ხელქვეითები, რომ ამა და ამ სოფელში თავზე დასხმიან ვისმე და ან ტყეილა გზად გამუვლიათ სადმე გავარდნილებსო, მაშინვე აიკლებდა იმ სოფელს და ააოხრებდა გაუკითხავად. „ბატონო! ჩვენ რას გვერჩით? ძალაც თქვენ ხელშია და სამართალიცაო: ვინმე მოთარეშეთაგანმა ჩვენ სოფელში გაიაროს, ჩვენ რა ვიცით და რა ჩვენი გადასახადიაო?“ – ევედრებოდნენ სოფლელები, მაგრამ სადღა იყო გაკითხვა? მით უფრო, რომ მთავრობა უწონებდა მკაცრობას და აგულიანებდა მტარვალს. ამგვარმა მეცადინეობამ უნაყოფოდ არ ჩაიარა!.. მართალია, მოთარეშეები არა თუ არ გაუწყვეტია, თვალითაც არ

უნახავს არავინ მათგანი მთავრობას, მაგრამ რამდენიმე თვის განმავლობაში მართლა შეწყდა თარეშობა და გავარდნილების აღარა ისმოდა-რა. ეს სამსახური იმდენად მოუწონეს და დაუფასეს მაყაშვილს, რომ ყეენმა გული მოიბრუნა და პირველი ხალათი უბოძა.

ყეენის ტახტზე აბრძანების დღეობას იხდიდნენ. ალვანის მინდორი მოჭედილი იყო ხალხით. ერთი მხარე ბამბის კარვებით იყო მოფენილი. ოქროს კარავში კახეთის მმართველი ალიყული-ხანი იჯდა და გარს დიდებულები ჰყავდა შემოხვეული. მზე დიდი ხნის ამოსული არ იყო, ასე ორ-სამ შუბის ტარზე თუ იქნებოდა აღმოსავლეთით წინ წამოწეული, რომ მოსაკრავეებმა ქაბული დაუკრეს. ხანი გამოვიდა ამალით და მიმართა საჭიდაოს; ხალხმაც დაიგრიალა და ყოველის მხრით მოატყდა და შემოერტყა ირგვლივ წრეს. იმ დროს ჭიდაობა მიღებული იყო, როგორც თათრებში, ისე ქართველებშიაც. ფეიქარ-ხანი მოყვარული იყო ფალავნობის და ხშირად ესწრებოდა ხოლმე ჭიდაობაზე. განთქმული ფალავნები ერთმანეთს არა ზოგავდნენ გვარტომობის გაურჩევლად, მაგრამ უფრო ხშირად კი თათრები და ქართველები ეჭიდავებრდნენ ერთმანეთს. თუმცა თათრები ჩვეულებისამებრ ტიტვლები გამოდიოდნენ საჭიდაოდ, ტანზე ქონწასმულები, ასე რომ ხელი აღარსა ეკიდებოდათ, და ქართველები კი საჭიდაოდ ჩოხით გამოდიოდნენ, მაგრამ მაინც ხშირად გამარჯვება ამ უკანასკნელებს რჩებოდათ. წინა დღეს კოზმანაშვილმა გალახა თათრების განთქმული მოჭიდავე, ბეჭი ამოუგდო, და ამან ისე შეაწუხა თათრები და თვით ფეიქარ-ხანსაც ისე დასწყვიტა გული, რომ აბდუშაჰილს უბრძანა: „გინდა თუ არა დაეჭიდეო“. ეს აბდუშაჰილი ერთი უთვისტომო ვინმე იყო, მაგრამ თავის ვაჟკაცობით პირველობა დაერჩინა არდალანში და ფეიქარ-ხანის ცხენოსან ჯარის მეუფროსობა ეშოვნა. ჭიდაობა თუმცა აღარ ეკადრებოდა, როგორც დიდკაცს, მაგრამ ხანს ხათრი ვეღარ გაუტეხა და შევიდა წრეში წელზევით ტიტველი. ერთი შეხედვით, ჩასხმული უზარმაზარი, შავი მარმარილოს ქანდაკი ეგონებოდა კაცს. შავი წვერები ტევრად ეყრებოდა გულ-მკერდზე. დიდი ულვაშები აქეთ-იქით ტოტებათ სცემდნენ სიგრძისად დიდროვანი შავი თვალები, სქელი წარბებით გადმოხურულ-დაჩრდილულები, საოცრად ბრიალებდნენ. დაუკრეს საჭიდაო. ატორტმანდა ფალავანი. ჯერ

მაღლა აღაპბრო ხელები ზეცას შეხედა, თითქოს გამარჯვება გამოსთხოვაო, მერე დაემხო დაბლა და მიწას სამჯერ აკოცა; წამოდგა ზეზე და კალოს შემოუარა; ცერებზე დგებოდა ყოველი ნაბიჯის გადადგმაზე და ძალზე ჰაერს ისუნთქავდა, თითქოს სცდილობდა, რომ გულ-ბოყვი გაედიდებია, გაებერა. ერთხელ რომ შემოუარა წრეს, ისევ თავის პირველ ადგილზე გაჩერდა, დაიჩოქა ცალ მუხლზე და იქითკენ დაიწყო ყურება, საიდანაც მოპირდაპირე უნდა შემოსულიყო. უყივლეს მსურველებს მაგრამ არავინ გამოჩნდა. მეორედ დაუარა კალოს. კიდევ არავინ ჩანდა.

– სად არის გუშინდელი თქვენი გამარჯვებული კოზმანაშვილი? – იკითხა ხანმა.

– უარზე სდგას. ასე ამბობს: „მე ფალავნებს ვეჭიდავები და არა გოლიათებსო“, – მოახსენეს ქართველებმა.

– მაშ კარგი, სირცხვილი თქვენიო! – ღიმილით სთქვა ხანმა და უბრძანა მოჭიდავეს მესამედ კიდევ წრეში შენავარდება და ისე გასვლა წრიდან.

– მოჭიდავემ აასრულა ხანის ბრძანება და მედიდურად დააპირა გასვლა. თათრებმა კმაყოფილების ნიშნად წვერებზე მოისვეს ხელი და ულვაშებში ჩაიცინეს.

ამ დროს ხალხში რაღაც ჩოჩქოლი ატყდა და მოისმა კიჟინი: „დაუკარით, დაუკარითო!“ უცბად შეჩერდა აბდუშაჰილი აქეთ-იქით დაიწყო ყურება. წრეში ვეფხვივით შემოვარდა ერთი ვიღაც ტანწვრილი, მაღალი, მხარბეჭიანი და თმაგაჩეჩილი ახალგაზრდა. – შეხედა მოპირდაპირეს და შეჩერდა. თათარმა ტორტმანი დაიწყო და ხელების შლა; უცებ გაექანა შურდულივით ახალგაზრდა, ფეხებში შეუვარდა, გამოჰკრა ორივე ხელი, ჯირკივით დააგორა ფალავანი და გამოიჭრა წრიდან.

–არა, არა! ჯერი არ არის, მაგრე არ იქნებაო! – ჰყვიროდნენ თათრების მომხრეები. გაბრუებელი აბდულშაჰილი წამოდგა ზეზე და სთქვა: „მე ჯერ სალამი არ გამეთავებია და ის ღალატით მომვარდაო“.

ძალათი გამოათრიეს მეორედ ახალგაზრდა: ის გაჩერდა ერთ ადგილა და აღარ იძროდა.

– თათარო, სალამი რომ გაათავო, დამიძახე და მოვალო!– მიაყარა ფალავანს. იმანაც, ბრაზმორეულმა, კამეჩივით მიაშურა ახალგაზრდას, მაგრამ ის განზე გაუხტა და თათარმა ხელები

ჰაერს მოუპოტინა. რამდენჯერმე ჩაუქროლ-ჩამოუქროლა ახალგაზრდამ გოლიათს, მაგრამ ატყუებდა: ხან აქეთ ხან იქით განზე უხტებოდა, რომ ხელში არ ჩავარდნოდა. მოთმინებიდან გამოსული თათარი წყევლა-კრულვით დასდევდა მოპირდაპირეს: შეურჩია დრო, როგორც იქნა, ახალგაზრდამ მოავლო ხელი მკლავში, წამოიკიდა ზურგზე, გადაიღო კისრულით და უშვა ხელები. აბდუშაჰილი სიგრძისად გაიდღაშა გულაღმა დედამიწაზე... გამარჯვებულმა ცალი ფეხი დაჰკრა ფაშვზე, გადაახტა და გავარდა წრიდან. ხალხმა კიჟინა დასცა.

– შაიტან, შაიტან! – დაიძახეს აქეთ-იქიდან თათრებმა.

– ახლა გინდა შაიტანეთ და გინდა გამოიტანეთ ეგ თქვენი რუმბივით გაგორებული ფალავანი, სულ ერთიაო, – უპასუხებდნენ მხიარულად ქართველები.

დაცემული წამოაყენეს და წაიყვანეს გაბრუებული უფრო სირცხვილით, ვიდრე გალახულობით. მოიკითხეს გამარჯვებული, მაგრამ ველარსად ნახეს; მიიმალა ხალხში. ველარ გაიგეს, ვინ იყო. ფეიქარ-ხანმა წარბები შეიჭმუხნა და ზეზე წამოდგა, გაბრუნდა ისევ თავის კარავისაკენ. ხალხიც დაიშალა, წავიდწამოვიდა აქეთ-იქითკენ. იმ დღეს, მართალია, ხანი გუნებაზე ვერ იყო, მაგრამ მაინც მხიარულად ჩაიარა საერთო ლხინმა და შექცევამ. ნასადილევს, ჩვეულებისამებრ, ცოტა წაიძინა დიდკაცობამ და მერე კი, რომ აგრილდა, გამართეს ჯირითი.

ცხენოსნები გაიყვნენ ორად და დადგნენ გაღმა-გამოღმა მოედნის პირად. ცხენებმა იგრძნეს, კუდები ასწიეს, თავი მოიქანჩეს, ცმუტავდნენ ერთსა და იმავე ადგილას მარჯვნივ და მარცხნივ ტრიალით. ზურნის ხმა რომ გაისმა, მაშინ კი შეკუნტრუშდნენ და, თუ მხედრებს თავი არ მოექანჩათ მათთვის, გამოიჭრებოდნენ შუა მოედანზე. ახლა კი თავშეკავებულები, ჰბერავდნენ ცხვირის ნესტოებს, ფრთქვინავდნენ, კბილებს უჭერდნენ ლაგამს, ყურებს აცქვეტდნენ და თვალებს აბრიალებდნენ. გამოახტუნა ერთმა მხედართაგანმა თავისი ყარაბაღული და მოხდენით მიაგდო მოპირდაპირე გუნდზე, გამოიწვია მოწინააღმდეგე და საოცარი სისწრაფით გამოატრიალა ცხენი. უკანამ ჯირითი შესტყორცნა, მაგრამ წინამ ჯირითს ჯირითი აუკრა და გადაივლო თავზე. ახლა სხვები გამოვიდნენ, ახლა კიდევ სხვები რიგ-რიგობით, ასე რომ, წესი არავის დაურღვევია. მშვენიერი სანახავი იყვნენ მხედრები, როცა ისინი შენატყორცნი ჯირითის ასაცილებლად

ხან მარჯვნით და ხან მარცხნით მანდიკურად გადაეკიდებოდნენ ცხენებს და ზოგჯერ მუცელქვეშაც ამოევლებოდნენ ხოლმე. ბედაურებისათვის საჭირო აღარ იყო არც დეზი და არც მათრახი; იმათ თვითონ იცოდნენ, რა დროს რა გვარი მიხვრა-მოხვრა იყო საჭირო. გამეტებით ჯირითის გაგდება დაშლილი იყო; ზოგ მოჯირითეთაგანს ნება არ ჰქონდათ მარჯვენა ხელში აეღოთ ჯირითი და მარცხენათი ათამაშებდნენ. აბდუშაჰილს სულ არ მიუღია იმ ჯირითში მონაწილეობა.

გათავდა ჯირითიც, შეერთდა ორივე მხარე, მწკრივად დააყენეს ცხენები ყველამ ერთად, ცოტა შეასვენეს და, დაიჭყივლა თუ არა ზურნამ, მიანებეს თავი ცხენებს და ისინიც ჭიხვინ-ჭიხვინით გავარდნენ ჯეირანივით. ცხენოსნებს უნდა ის მინდორი სიგრძისად გადაეჭრათ, მისულიყვნენ კიდემდე და მერე იქიდან სათითაოდ გამოეჭენებინათ ცხენი, რომ ყაბახი ჩამოეგდოთ, იმ დღეს ყაბახად ოქროს თასი იყო დასმული თვალ აუწვდენელ ჭადრის წვეროზე; თითო ჯირითი ყველამ შესტყორცნა, ზოგმა ახლოს მიიყვანა, ზოგმა ხეს გადაავლო თავზე, მაგრამ ვერც ერთმა კი ვერ შეანძრია ნიშანი. ბოლოს წამოვიდა ვიღაც შავცხენოსანი ისეთი სისწრაფით, რომ თითქმის აღარ ჩანდა ცხენზე, შორიდან შესტყორცნა ჯირითი, ჰკრა შუაგულში და მაღლა შეაგდო. თასი ბზრიალ-ბზრალით წამოვიდა; მხედარმა მიაგდო ცხენი ხის ძირში, შეაყენა უკანა ფეხებზე და ჰაერშივე მოავლო ხელი თასს, დაბლა აღარ დაუშვა; ჰკრა ქუსლი ცხენს და მიაჭენა იქ, სადაც ქართველი დიდებულები იდგნენ; ვითომ ზრდილობისამებრ დააპირა გადმოხტომა, მაგრამ გაგიჟებული ცხენი ხელს უშლიდა. მაშინ ცხენდაცხენ გაუშვირა თასი ერთ დიდებულთაგანს და დაიყვირა: „ღმერთმა ნუ მოუშალოს გამარჯვება ბატონ მაყაშვილსო!“ სვიმონ მაყაშვილმა წინ რამდენიმე ბიჯი წამოდგა და ჩამოართვა თასი. ამ დროს უცებ ჰაერში რაღაცამ გაიელვა და მაყაშვილი ჯერ ისევ ფეხზე იდგა. რომ თავი მიწაზე კოტრიალებდა. მხედარმა გამოატრიალა ცხენი და უკანვე გაჰქუსლა. შეკრთა დიდი და პატარა! ბოლოს დიაძახეს აქა-იქ: „ჰეი, ბაში-აჩუკია, ბაში-აჩუკიაო!“ გამოუყენეს მდევრები, გვიანღა იყო. გარისხდა ფეიქარ ხანი, გაწყრა მეთვალყურეებზე და ბაში-აჩუკის თავიც ათას ოქროდ დააფასა.

ამ ხანებში არეულობა მოხდა იმერეთში და ქართლის მეფე ვახტანგი, შაჰნავაზად წოდებული გადაიწვიეს, რომ მისი შვილი არჩილი იმერეთის მეფედ დაესვათ. იმერეთის დიდკაცობა დიდი პატივისცემით და ძღვენით დაუხვდა დიდებულ სტუმარს. სიუხვით ყველას წერეთელმა გადააჭარბა, თუმცა მეფის გული კი აბაშიძემ უფრო მოიგო და ბევრიც არა დახარჯვია რა: მხოლოდ ათი ახალგაზრდა ქალიშვილი, ერთიმეორეზე უმშვენიერესი, მიართვა: „ყეენისათვის საჩუქრად დაჭირდებაო“. ამ მცირე ძღვენით ისე კმაყოფილი დარჩა მეფე, რომ სხვების განძი ჩალადაც აღარ ჩაუგდია.

წერეთელი, როგორც მეტოქე და მოქიშპე აბაშიძისა, ყველაზე უფრო გულნატკენი დარჩა და დაღონდა. კიკო ბაქრაძემ შეურჩია დრო ბატონს და მოახსენა:

– თქვენი ქება-დიდება – თქვენი ყმების ქება დიდებაა, თქვენი ძლევამოსილება – ჩვენი გამარჯვებაა, და ნუ გვიზამ მისთანა საქმეს, რომ აბაშიძის საყმოს სასაცინო გავხდეთ! მეფე რომ ქართლში გადაბრძანდეს და წერეთელზე აბაშიძე უფრო პატივით მოიხსენიოს, ეს ჩვენი სიკვდილი იქნება.

– მეც მაგას ვწუხვარ, ჩემო კიკო მაგრამ რა ვქნათ? – მიუგო ბატონმა დაღონებით, ხარჯი არ დამიკლია, თავი არ დამიზოგავს, სალარო თითქმის დავაცარიელე და მეტი რაღა მექნა?

– ჩემო ხელმწიფევ! თუ არ გამიწყრებით ჩემი უგუნური ჭკუით ისეთ რამეს გირჩევთ, რომ მეფის გულიც თქვენ დაირჩინოთ და აბაშიძის ძღვენიც დაავიწყოთ; ისეთი რამ მიუძღვენით რომ მართლა გასაკვირველი და საარაკოც იყოს!

–თქმა ადვილია, მაგრამ რა გამოვძებნოთ მაგისთანა?

– ღმერთი მოწყალეა! რახან ლამაზ ქალებზე მივარდა საქმე, არაგვიჭირს რა, ბედი ჩვენსკენ არის! მღვიმეს მონასტერში ორი დები იზრდებიან, ტყუპისცალები, ერთი მეორისაგან არ გაირჩევა და არც მათი მსგავსი რამ ნახულა ჯერ ჩვენში.

– მერე-და ობლები არიან? უპატრონო?

– თითქმის, ჩემო ხემწიფევ! ჩეშს მეტი აღარავინა ჰყავსთ და მე ან ჩემი თავი რად მინდა, ან ისინი, თუ არ თქვენი ჭირის სანაცვლოდ? დედა იმათ არა ჰყავთ და მამა. ერთი ძმა ჰყავდათ და ისიც დაიკარგა, ამდენი ხანია მისი ასავალ-დასავ-

ალი აღარა ვიცით-რა; მეც ხომ უცოლშვილოდ გადავდივარ, ეს არის, და თქვენს გარდა პატრონი და ჭირისუფალი ვინღა ეყოლებათ? გამოიყვანეთ ორივე და მიუძღვენით მეფეს. და ისინი სადაც უნდა იყვნენ, სასახლის კარზე საქრისტიანოში თუ საურჯულოში, მაინც არა უშავსთ-რა; მათი სილამაზე და მზეთუნახაობა არც ერთს გზას არ დააკარგვინებს.

დიდხან ყოყმანობდა წერეთელი: მისი ნაერთგულარი ბაქარას შვილები დასაკარგავად არ ემეტებოდა, მაგრამ აბაშიძის მეშურნეობამ დარია ხელი; გამოიყვანა ორივე დები და წასვლის დროს მიუძღვნა ვახტანგს. როგორც მეფე, ისე მთელი მისი ამალა გაოცებული იყვნენ ბაქრაძის ქალების სილამაზით, მით უფრო, რომ ერთს მეორისაგან ვერ არჩევდნენ. მეფემ აღარ იცოდა, როგორი მადლი გადაეხადა წერეთლისათვის და დიდძალი ყმა და მამული უბოძა ზემო ქართლში. თვითონ კმაყოფილი დაბრუნდა ქართლისაკენ და დაიბარა, რომ როგორც ეს ორი მზეთუნახავი, ისე დანარჩენი ათი ქალიშვილიც, თორმეტივე ერთად გამოემგზავრებინათ.

მისი ნება ასრულდა, მაგრამ შიგ შუაგულ ქართლში ერთი უცნაური და უჩვეულო რამ მოხდა: მეფის ბარგს დაესხნენ ავაზაკები მოულოდნელად და თორმეტივე ქალი მოიტაცეს: ნივთეულობისათვის კი ხელი არ უხლიათ.

მეფე ვახტანგს რომ მოახსენდა ეს თავხედობა განრისხდა, ბრძანა გზების გაკვრა, მთელი სამეფო შესძრა, იმერეთშიაც ბევრი ეძებეს, მაგრამ ცამ ჩაყლაპა, თუ მიწამ, ვერა გაიგეს რა. ხალხში კი ჩუმად ლაპარაკობდნენ აქა-იქ: „ეს ბიჭობა კახეთში რომ გამოჩენილი ბაში-აჩუკია, მისი საქმე უნდა იყოსო“. დიდმა ხანმა გაიარა ამის შემდეგ.

ჭიდაობის შემდეგ აბდუშაჰილი თავის ქერქში ველარ იყო; გულში ჩაიდვა ბაში-აჩუკის ჯავრი და სულ მარტოდმარტო აქეთ-იქით დაეხეტებოდა მთელი დღე; უდაბურ ტყეშიაც კი დადიოდა, რომ ეგებ სადმე წავაწყდეო ჩემს მძლეველს, სამაგიერო გადავუხადო და სირცხვილიდან გამოვიდეო.

მარტო აბდუშაჰილი არა ფიქრობდა ბაში-აჩუკზე, სხვებსაც ბევრს ჰქონდა გატეხილი ძილი მაგრამ მიზეზი კი სხვადასხვა იყო: პირველს ვაჟკაცური ჟინი აშფოთებდა და სხვებს კი ათასი ოქრო არ ასვენებდა. ამ უკანასკნელებში ყველაზე უფრო მეტად ჰქონდა საღერღელი აშლილი თიმსალ-მაკოს, ეს იყო თე-

ლავში მცხოვრები, ტერტერას ქვრივი, ჭკუითა და მოხერხებით განთქმული; უამისოდ არც ჭირი და არც ლხინი არ იქნებოდა, ავშიაც გამოსადეგი იყო და კარგშიაც, და მასთანაც განთქმული მაჭანკალი. ატყდებოდა თუ არა სადმე ახალგაზრდებში ტრფობის ცეცხლი, ეს მაშინვე, თითქოს ტრუსის სუნი ეცაო, იქ გაჩნდებოდა და დაატრიალებდა ჯარას; დიდსა და პატარას ყველას იცნობდა ყოველ ოჯახში შინაური იყო, ყველასათვის საჭირო და გამოსადეგი, მაგრამ არავის არ უყვარდა. გაიგო თუ არა, ბაში-აჩუკის თავი ათას ოქროდ დააფასესო, ანგარებამ აიტანა და ამბობდა გუნებაში: „ხუმრობა არ არის ამდენი ფულიო! ჩემი ხერხი და ეს ერთად ქვეყანას, უნდა, წაღმა დაატრიალებენ და უნდა, უკუღმაო. ბაში-აჩუკი როგორმე მე უნდა ჩავიგდო ხელშიო... როგორ შეიძლება რომ მისი ბინა და ვინაობა ხალხში არავინ იცოდესო? მარტო ის ხომ არ არის გადავარდნილი, მასთან ერთად, ვინ იცის, რამდენი ახალგაზრდაო? როგორ დავიჯერო, რომ ერთ მათგანს ვინმე სოფლელებიდან დამოკიდებულება არა ჰქონდესო?“ ეს რომ გადასწყვიტა გუნებაში, კიდეც შეუდგა საქმეს: სადაც კი მოჰკრავდა ყურს, ამადა ამ სოფელში ნაძრახი ქალი ვინმე არისო, იმდენს ეცდებოდა, რომ გასცნობოდა და დამეგობრებოდა. ზოგიერთ ოჯახში ნათელმირონიც კი შეიტანა, მაგრამ ვერას გახდა, ვერა გაიგო რა, მხოლოდ ეს კი აიღო აზრად, რომ, თუ ვინმემ იცის მათი ამბავი, თევდორაანთ მელანომ უნდა იცოდესო და დაუხშირა იმასთან სიარულს. თევდორაანთ მელანო თელავის მახლობლად, ერთ პატარა სოფლის განაპირას, ტყის პირად ცხოვრობდა ორის პატარა შვილით; ქმარი თათრის ჯარში ჰყავდა ჩაფრად შესული, თვითონ ორ-ორ თვეობით თვალით ვერა ჰხედავდა. სილამაზით ნაქები იყო და, ცოტა არ იყოს, სახელიც გატეხილი ჰქონდა. თიმსალ-მაკომ, ერთხელ, სტუმრად რომ მივიდა მასთან, სახეზე უსიამოვნება შეატყო და განგებ იგვიანებდა წასვლას, სანამ მოსალოდნელმა ავდარმა მართლა არ მოასწრო. შეიქმნა ერთი ჭექა-ქუხილი და თავსხმა. ასე რომ სტუმრად უნდა დარჩენილიყო მელანოსთან. მასპირძელს შფოთვა თანდათან უფრო ეტყობოდა და ვახშმის მზადებას დაუჩქარა; ხელად გაშალა სუფრა, გვერდით ამოიდგა ერთი დოქი კახური და ზედიზედ უსხამდა სტუმარს. აძალებდა: „დალიე, ღმერთმა შეგარგოს, და ტკბილად დაგეძინებაო!“

თიმსალ-მაკო სიცილით ეუბნებოდა: „ჩემო ნათლი დედავ, ეგ რომ არ დავლიო, ისეც ტკბილა დამეძინებაო. მისთანა წამალს დავაყრი ხოლმე ვახშმად ჩემს საჭმელს, რომ გათენებამდის ზარბაზანიც რომ თავზე მახალონ, მაშინაც ვერას გავიგებ; მხოლოდ ფერად-ფერადი სიზმრები თითქოს სასუფეველში ვიყო, ისე დამტრიალებს თავსაო; ერთხელ რომ სინჯო, შენც, ჩემი არ იყოს, მერე ხელს ვეღარ აიღებო“. ეს რომ თქვა, ამოიღო ჯიბიდან პატარა გამოკრული პარკი, გაშალა და ფხვნილი შეჭამანდს მოა-ყარა: „ხაშხაშისაგან შეზავებული ძილის წამალიაო; შენ კი ვერ გირჩევ, ჩემო ნათლიდედავ, ბალღების პატრონი ხარ და ღამე ბევრჯერ გამოღვიძება დაგჭირდებაო; მეკი, რომ და-ვეგდები რუმბივით, გათენებამდე ვეღარას გავიგებ, მკვდრის ძილი წამიღებსო“. მოუკრა თავი პარკს და ჩაიდვა ისევ ჯიბეში.

ჯერ შუა ჭამამდე არ იყვნენ მისული, რომ თიმსალ მაკოს მთქნარება დააწყებინა და თვალები მოეპრუწა; ერთი-ორი წაილუღლღა გაუგებრად და ჩაჰკიდა თავი... ძილი მოეკიდა; მელანომ ძლივს მიათრია კუთხისაკენ, მიაწვინა ლოგინზე და საბანი გადააფარა. სტუმარი გაიშმუშნა, გადაბრუნდა კედლ-ისკენ და ამოუშვა ხვრინი. მელანომ ღიმილით წაიჩურჩულა: „მეორედ მოსვლამდისაც ნუ გამოგღვიძებიაო“ და გამოტ-რიალდა სუფრისკენ, მაგრამ ალაგების ნაცვლა ხელახალ დაუწყო გაწყობა; მიდგა თაროზე, გადმოიღო იქიდან ცივად მოხარშული დამზადებული დედალი, ყველი, რგვალად მოხარშული კვერცხები, ხელადით ღვინო, გააწყო სუფრა და ხელ-პირი დაიბანა, თმა დაივარცხნა, წითელი ბაღდადი მოიხვია თავზე და კოპწიაობა დაიწყო. რამდენჯერმე მოიხედა თიმსალ მაკოსკენ, მაგრამ ის ვერა ხედავდა: პირშექცეული კედლისაკენ ეგდო უძრავად და ხვრინავდა. მელანომ მიიტანა თავისი ძველი თავსაფარი და თავზე გადააფარა, გამობრუნდა, დაჯდა ცეცხლთან სამფეხა სკამზე და კარებისაკენ იწყო ყურება. დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ეზოში ძაღლმა დაიყ-ეფა და შეუტია ვიღაცას, მაგრამ მალე გაკმინდა ხმა, წუწ-კუნი დაიწყო; მელანო ზეზე წამოვარდა და მიაშურა კარებს გასაღებად; თავმომძინარებულ თიმსალ-მაკოს გულმა დაუწყო ძგერა. მაგრამ აღარ განძრეულა. სახლში შემოვიდა ჩვენი ძველი ნაცნობი – გლახა ბაქრაძე, მოიხსნა სველი ნაბადი და მიაყუდა კედელზე, მოიხადა ყაბალახი, უკან ზურგისაკენ

გადაიგდო ფაფანაკი, თოფი იქვე მიაყუდა, დამბაჩა, ხმალი და ხანჯალი ტანზევე გაისწორა და ღიმილით გადაეხვია მელანოს. ქალი წურბელასავით ჩამოეკიდა კისერზე; დიდხანს შეტყუბებულსავით იყვნენ თავდავიწყებული...

ახალმოსულს უცბად ხვრინი შემოესმა და შეკრთა.

– ნუ გეშინია, ჩემო სიცოცხლევ, ჩემი ნათლია არის, ტერტერას ქვრივი, ხაშხაშნაჭამია და სძინავს, შენს მტერს ნურა გაუგია, მაგან ვერა გაიგოს რაო. – უამბო ყველაფერი. მაგრამ ვაჟი მაინც იჭვნეულად აქნევდა თავს. თავის სიმართლის დასამტკიცებლად მელანომ ჯინჯგალი დაუწყო მძინარს, ხან ფეხებში მოავლო ხელი და ხან თავი აუწია; ბევრი აცოდვილა, მაგრამ ვერ გამოაღვიძა. ერთხელ კი წაიჭუჭყუნა მძინარმა და ამოუშვა ისევ ხვრინი.

– დაეხსენ, ნუ აწვალებ! – მიაძახა ბაქრაძემ, – სანამ ეგ გამოიღვიძებდეს, მე აქედან შორს ვიქნებიო! – მიუჯდა სუფრას და საყვარელიც გვერდში მოისვა.

დიხანს იჭიკჭიკეს ისე, როგორც შეყვარებულთა რიგია: სხვათა შორის ქალმა ჰკითხა: „ბაში-აჩუკს რად გეძახიანო?“ და ვაჟმაც მიუგო: „ეს აქ დამარქვეს თათრებმაო: ფაფანაკით რომ მხედავენ, უქუდო ვგონივარ, თავმოხდილი, და მათებურად ბაში-აჩუკი თავმოხდილსა ჰნიშნავსო“.

ამისთანა ამბები ბევრი ილაპარაკეს ვახშამზე; ბაში-აჩუკმა ერთი კვირის, როგორც თავისი, ისე თავისი ამხანაგების თავგადასავალი დაწვრილებით უამბო მეგობარს; ნავახშმებს ცოტა მოიალერსეს... მამლის მეორე ყივილზე ვაჟი გამოესალმა ქალს, უთხრა: „ დღეისწორამდის ნულარ მელიო“ და გაუდგა გზას.

ტერტერას ქვრივს ერთი სატყვაც მათი ნალაპარაკევი არ გამოჰპარვია, მაგრამ დილას კარგაძალზე იყო ამოსული მზე, რომ გამოეღვიძა და ისე წამოდგა ზეზე, თითქოს წუხელ სიზმარი არ ენახოსო, გამოეთხოვა ნათლიდედას და გაუდგა გზას.

თავი მერვე

ალი-ყული ხანმა იმ დღეებში დაიბარა აბდუშაჰილი და უთხრა:

– ერთგულების გამომჩენი, როგორიც ჩვენში, ისე სხვისიანებშიაც, ბევრი მყავს, მაგრამ ამ საიდუმლოს შენს

მეტს მაინც არავის მივანდობო.

აბდუშაჰილმა მორჩილების ნიშნად შუბლზე მიიდვა ხელი და მოახსენა: „ბაშ უსტაო!“ მაშინ მოუყვა ყოველივეს, რაც თიმსალ-მაკოსაგან შეიტყო და დაავალა, რომ ცხენოსნები წაიყვანე დანიშნულ დღეს, შემოარტყი გარს მელანოს სახლს და, როგორც ის ქალი, ისე ბაში-აჩუკი დაჭერილი მომგვარეო.

აბდუშაჰილს არ ეჭაშნიკა ეს საქმე.

„მარტო რომ სადმე შევყროდი და სამაგიერო გადამეხდევინებინა, ის იქნებოდა კარგი, თვარა კაცს უდროოდ და უადგილოდ მივასწრო, ჯარი დავახვიო და დავიჭირო, ეს რა ვაჟკაცობაა და რა საკადრისიაო?“ მთელი ის დღე სულ ამაზე ფიქრობდა; დაღამდა თუ არა, გაუდგა გზას მარტოდმარტო და მიადგა კარზე თევდორაანთ მელანოს; მელანომ რომ უდროო დროს მოსული უცხო თათარი დაინახა, შიშის ქარმა აიტაცა, მაგრამ აბდუშაჰილმა უთხრა:

– ნუ გეშინია! სამოყვროდა ვარ მოსული და არა სამტროდ. ქალმა რომ მშვენიერი ვაჟკაცი ტკბილად მომღიმარი ნახა, გული მოუბრუნდა.

– კურთხეულ იყოს თქვენი მობრძანებაო, - ყელმოღერებით უთხრა, მორცხვად კავები გაისწორა და სკამი დაუდგა. თათარმა მიიხედ-მოიხედა, კარები გადაუგდო შიგნიდან და ხანჯალი ამოიღო, ქალი შეკრთა და უთხრა:

– რა საჭიროა იქ ძალადობა, სადაც ნებაყოფლობას წინ არა უდგას რაო?

თათარმა ვითომ ვერც კი გაიგონა ეს სიტყვები, ჩაყო მეორე ხელი ჯიბეში და სავსე ქისა ამოიღო.

– აი ხომ ხედავ? ერთ ხელში ხანჯალი მიჭირავს, მეორეში ოქრო. რომელიც გინდა აირჩიე! თუ ჩემს სურვილს შეასრულებ, გაგამდიდრებ, თუ არა და – ამ ხანჯალზედ აგაგებ ახლავეო.

ქალმა მორცხვად წაილაპარაკა: „ნურც ხანჯალს გარჯი და ნურც ოქროს დახარჯავ, მე შენ მარტო ვაჟკაცობას დავჯერდებიო“. აბდუშაჰილმა მკვახედ მიაძახა:

– სცდები! შენ რომ ჰფიქრობ, მე იმ განზრახვით არ მოვსულვარ! მე ვიცი, რომ შენთან ბაში-აჩუკი დადის და ის როგორმე ხელში ჩამაგდებინეო.

ამის გამგონე მელანო გაფითრდა და კანკალი აუვარდა: დიდ ფიცსა და უარზე დადგა; აბდუშაჰილმა სიამოვნებით შეხედა

ქალს, მაგრამ ისევ უცებ შეიჭმუხნა და ურჩია:

– არა, აქ ფიცი აღარ გაგივა, დაწვრილებით ვიცი, როგორც არის საქმე: აჰა! წაიღე ამ თავით ეს ქისა და მერე, როცა იმას ხელში ჩავიგდებ, ის ათასი ოქროც შენთვის დამითმია, და არც მოღალატეობას გაგამხელ, ალლაჰი მომიცია თავდებადო. – ამგვარი რამეები ბევრი უთხრა, დიდხანს ურჩევდა, მაგრამ გაკერპებულმა ქალმა გააქნია თავი. აბდუშაჰილი თანდათან აღტაცებაში მოდიოდა და გუნებაში ჰფიქრობდა: „აი, სად ყოფილა ქალი! კიდეც ეს არის, რომ ამდენი ხანია ქართველები გვიმკლავდებიანო!“ უკანასკნელად მიუბრუნდა ქალს და შესძახა:

– მაშ, ახლა კი გამოეთხოვე სიცოცხლესო! – ქალი ჩაიკეცა და სიკვდიდის მომლოდინემ თვალებზე ხელი მიიფარა. თათარმა ხელები მოავლო, წამოაყენა ზეზე და დამშვიდებით უთხრა:

– გეხუმრე, შენ სასიკვდილოდ გასამეტებელი არა ხარ! აფერუმ, დედაკაცო, სიყვარულიც გცოდნია და მეგობრობაც! ბევრი რამ გამეგონა ქართველ ქალებზე, მაგრამ ნახევარიც არ მეჯერა, ახლა კი გამოგცადე და დავრწმუნდიო.

მელანო მუხლებზე მოეხვია და დაუწყო კოცნა.

– მე ვიცი, – განაგძო აბდუშაჰილმა: – რომ ამა და ამ დღეს ბაში-აჩუკი შენთან იქნება; მეც ნაბრძანები მაქვს, რომ ჩემი ცხენოსნებით შემოვერტყა გარს შენს სახლსა და დავიჭირო, მაგრამ გააფრთხილე, რომ აქ არ დამხვდესო! – გაოცებულმა მელანომ უცბად შეჰკივლა:

– მაშ, შენ მეგობარი ყოფილხარ ბაში-აჩუკისო?

– არა, მტერი, დაუძინებელი მტერი! ან ის უნდა იყოს და ან მე! ან უნდა მოვკლა, ან უნდა შევაკვდე, მაგრამ უნდა შევხვდე სადმე და პირდაპირ უნდა მივიდეთ ერთიმეორეზე ისე, როგორც ვაჟკაცის წესია და არა ქურდულად, ღალატით, როგორც ნაბრძანები მაქვს!.. ხომ გესმის? ესეები ყველა გადაეცი ბაში-აჩუკს და ახლა კი მშვიდობით და გამარჯვებითო.

გამოეთხოვა, გადაუგდო სავსე ქისა და გაიარა კარი.

დანიშნულ ღამეს აბდუშაჰილი მართლა შემოერტყა გარს მელანოს სახლს, მაგრამ სახლში შეშინებული ქალისა და მძინარე ბავშვების მეტი ვერავინ ნახეს. იმავე დროს შიგ თელავში ავარდა ალი და თიმსალ-მაკოს სახლი ისე გადაიბუგა, რომ ვერაფერი ვეღარ გადაარჩინეს, გარდა ადამიანებისა.

ერთ დღეს, დილიდან საღამომდე, შუამთის უდაბურ ტყეში დადიოდა აბდუშაჰილი, რომ ეგებ ბაში-აჩუკს, ან მის ამხანაგთაგანს და ან მათ ბუდეს სადმე წავაწყდეო, მაგრამ მოუცდა გაზრახვა. დაბრუნებულს წინ ერთი შველი შეეფეთა, შეჩერდა შორი ახლოს და ისე დაუწყო ყურება, თითქოს შინაურიაო. აბდუშაჰილმა მშვილდ-ისარი მოიმარჯვა, სტყორცნა და გააგორა მიწაზე! რომ მივიდა ასაღებად, ნადირი უცბად წამოვარდა ზეზე და ბარბაცით გაუდგა გზას!.. მონადირე მიჰყვა კვალდაკვალ შუაგულ ტყეში თურმე ერთი დიდი მინდორი იყო და იმას მიაშურა; მონადირეც რომ მიადგა ტყის პირს და მინდორს თვალი გადაავლო, შენიშნა, რომ მეორე მხრით ტყიდან გამოვიდა ერთი ახალგაზრდა ქალი, რომლის მსგავსი ჯერ მას არა ენახა რა; შეჩერდა და ამოეფარა ხეს. დაკოდილმა შველმა პირდაპირ ქალისაკენ მიმართა, შესწივლა ორჯერ-სამჯერ, მიუახლოვდა და მიადვა კალთაზე თავი. ქალი შეკრთა, მიიხედ-მოიხედა და, რომ ვერავინ დაინახა, თეძოში გარჭობილი ისარი ამოუღო, გადააგდო, მოჰკიდა შველს ნაყარ რქებში ხელი და, იქვე, ახლოს, წყაროსთან მიიყვანა, სისხლი გაბანა და წყლული ამოუწმინდა. შველი ისე ემორჩილებოდა როგორც გრძნობიერი რამ: დაუწვა ფეხთით ცალ გვერდზე და მიანდო თავი; ქალმა მანდილს ყური მოჰხია და დაუცვა ჭრილობა, ამას ყოველ-იფერს გაოცებით უყურებდა მონადირე და გუნებაში ამბობდა: „ნადირთა ღმერთს რომ იტყვიან, სწორედ ის უნდა იყოსო!“ აღარ მოუთმინა გულმა, მიეპარა ფეხაკრეფით და წაადგა თავზე. შველმა იგრძნო, დაფთხა, წამოვარდა, ზეზე, ორჯელ-სამჯელ გადახტა განზე, მაგრამ უცბად შეჩერდა და მოიხედა უკანვე, ეტყობოდა, რომ მონადირეს ერიდებოდა და იმავე დროს ქალის მოშორებაც არ უნდოდა. ქალი წამოდგა ზეზე, მოიხედა უკან და, თათარი რომ დაინახა ერთი საოცრად დაიკივლა, ჩაიკეცა და შემოეყარა გულს. აბდუშაჰილი მივიდა, მოკიდა ხელი, ბევრი აბრუნა აქეთ-იქეთ, ცხვირი მოუსრისა, ყურები აუწია, მაგრამ ვერ გამოაბრუნა; მივიდა მერე წყაროზე, პეშვი აიესო წყლით, გამობრუნდა, ასხურა გულწასულს ქალმა თვალები გამოახილა.

– ნუ გეშინია! შენდა და მე ძმაო! – მიაძახა აბდუშაჰილმა. – მითხარი მხოლოდ, ვინა ხარ და საიდან, რომ ჭირისუფლებთან

მიგიყვანოო!

ქალმა ხმა ვერ გასცა, გაუშვირა თითი დასავლეთით ტყისკენ და ხელახლა შეუწუხდა გული. თათარმა აიყვანა ხელში ბავშვივით, გადაწვინა მკლავებზე, მიიყრდნო გულ-მკერდზე და ალალბედზე წაიღო იქით, საითკენაც ანიშნეს. შველი ძაღლივით აედევნა, წაუსწრო წინ; ერთ-ორს რომ გადახტებოდა, შეჩერდებოდა ხოლმე და მიიხედავდა უკან. თათარმა იფიქრა: „აქრაღაც განგება არის, მივყვები ამ ნადირს და, სადაც მიმიყვანს, მიმიყვანოსო". გზაში, ქალმა რომ ვაჟკაცის გულმკერდის სითბო იგრძნო, გონზე მოვიდა: რაღაც უცნაურმა ჟრუანტელმა დაუარა ტანში; ჯერ გამოუცდელი სიტკბო იგრძნო, ვერ გამოერკვა; იფიქრა: „ეს სწორედ სიზმარიაო! ძილში ადრეც მინახავს ამგვარი რამ, მაგრამ ეს კი ყველაზე უძლიერესიაო"; დახუჭა თვალები და განაბა სული. ახალგაზრდა აბდუშაჰილსაც რაღაც უცნაური ემართებოდა; დასჩერებოდა სახეზე და ფიქრობდა გუნებაში: „ეს სწორედ მაჰმადის დაპირებული მზეთუნახავი უნდა იყოსო და მეც ცოცხლად სამოთხეში მივდივარო". ყოველ ნაბიჯის გადადგმაზე გულის ძგერა უხშირებდა და უმატებდა. ქალთან სიახლოვის უჩვეულო არ ყოფილა, მაგრამ არასოდეს უგრძვნია, რასაც ახლა ჰგრძნობდა; სხვიმის მხოლოდ ხორცი ჰგრძნობდა; ახლა კი ხორცი დადუნებულია, მხოლოდ სული იტაცებს და მიაფრენს სადღაც სანეტარო უფსკრულისაკენ. ამ ყოფით რომ მიდიოდა ნელ-ნელა, უცბად შუაგულ ტყეში შენობა გამოჩნდა და პირდაპირ მის გალავანს მიაწყდნენ.

შველი მიადგა ჭიშკარს და წივილი დაიწყო. აბდუშაჰილმაც წიხლი ჰკრა, მაგრამ მაგრად დაკეტილი დაუხვდა. მიაყურა და ხმაურობა არა იყო რა. დასდვა თავისი ძვირფასი ტვირთი ძირს და მოინდომა გალავნის ირგვლივ შემოვლა და, იმავე ადგილას რომ მოვიდა, აღარც ქალი დაუხვდა, აღარც შველი, კარები კი ისევ ისე დაკეტილი იყო შიგნიდან. აბდუშაჰილს თითქმის ელდა ეცა; დიხანს იყურყუტა, ბევრი ათვალიერა აქეთ-იქეთ გალავანსაც ორჯერ-სამჯერ გარს შემოუარა, მაგრამ სიცოცხლის ნიშანწყალი არაფერს ეტყობოდა. სთქვა: „რაც განგებას ჩემთვის დაუნიშნავს და ბედს ერთხელ უჩვენებია, ის, იმედია, აღარ ამცდება და კიდევ სადმე შევხვდებიო, მაგრამ საიდუმლოდ კი უნდა შევინახოო". დაღონებული და ნეტარებით გაბრუებული დაბრუნდა თელავისაკენ.

იმ დღიდან, რაც უფრო მეტი ხანი გადიოდა, უფრო და უფრო ეკიდებოდა მას სიყვარულის ცეცხლი, მოსვენება აღარ ჰქონდა; შუამთის მონასტრის ახლო მახლო ტრიალებდა მოჯადოებულსავით; ბევრჯერ წყაროსთანაც გაუთენებია, მაგრამ აღარ იქნა, ვერ მიხვდა საწადელს. აღმოსავლეთურმა მიჯნურობამ შეიპყრო, გაახელა და მარტოობისათვის მიაცემინა თავი. მეგობრები სწუხდნენ, არეულად რომ ხედავდნენ, ეკითხებოდნენ მიზეზს, მაგრამ ის საიდუმლოს ჰფარავდა და უბრალო ავადმყოფობას სდებდა ბრალს.

თავი მეათე

ვახშმობა გადასული იყო. ტახტზე მხარ-თეძოზე წამოწოლილი ალი-ყული კრიალოსანს ათამაშებდა და მალ-მალ კარებისაკენ იხედებოდა. გაიჭრიჭინა კარმა შემოჰყო თავი ტერტერას ქვრივმა, ფრთხილად შემოვიდა დაბლა თაყვანი სცა ხანს და გაჩერდა.

– ოჰ! შენა ხარ, თიმსალ? – უთხრა ხანმა. – სად არის?

– მარტო გეახელი! – მიუგო მოწყენით ქვრივმა.

– მარტო რაში მინდიხარ? – მიაძახა ცოტა გულმოსულად და წამოჯდა. – ეგებაი საჩუქარი ეცოტავა?

– რა ბრძანებაა, ჩემო ხემწიფევ! მხოლოდ ვეღარ მივუსწარი. ეჭვი აუღიათ ჭირისუფლებს და გადაუხიზნავთ.

– როგორ თუ გადაუხიზნავთ?

– სადაც კი გამოჩნდება ლამაზი ქალი, სულ მონასტერში მიჰყავთ, ვითომდა მოლოზნებად, და იქ კი მალავენ, რომ თქვენ დიდებულებას ან სხვა ვისმე გამოჩენილ ხორციელს ხელში არ ჩაუვარდეს. აი, ბატონო, რაღა შორს წავიდეთ, შუამთის მონასტერი ლამაზებით არის გატენილი! შარშან რომ დიდებული ყეენის საძღვნო თორმეტი ქალი მოსტაცეს ქართლის მეფეს, ისინიც იქ არიან თავშეფარებული.

– იმათ მოტაცებას ხომ ბაში-აჩუკს აბრალებდნენ?

– სულაც ეგ მინდოდა მომეხსენებია, ჩემო ხემწიფევ! იმ მონასტერში ბევრი რამ თქვენი საწინააღმდეგო ხდება. რომ ისინი არ უწყობდნენ ხელს გავარდნილებს, განა ამდენ ხანს ისინი თავს შეინახავდნენ უდაბურ ტყეში? მაგრამ ნათქვამია: „ციხე

შიგნიდან გატყდებაო“, – ჯარისკაცები აფარებენ ხელს.

– ვისზე გაქვს ეჭვი? – ჰკითხა სიჩქარით აღელვებულმა ხანმა.

– ქარველები არც ერთი სანდო არ არიან და ყველაზე უფრო მეტად ჩოლოყაშვილი.

– გაქვს რამე საბუთი?

– განა ის ისეთი კაცია, რომ საბუთად დაიჭიროს საქმე? არა! მაგრამ გული კი მეუბნება და ხანდახან წინათგრძნობაც საბუთია.

– შენ ბაში-აჩუკზედაც კი გეუბნებოდა გული, მაგრამ ტყუილი გამოდგა.

– იქაც მართალი გახლდით ჩემო ხელმწიფევ, მაგრამ, უეჭველია გაგვთქვეს, თვარა ვინ რას ერჩოდა ჩემ საცოდავ სახლს?

– მიჰქარავ! მე და აბდუშაჰილის მეტმა არავინ იცოდა. შენ შენი სახლ-კარის გადაწვა გამწარებს და აღარავის ჰზოგავ!.. ქვეყანას ცილსა სწამებ; ჩოლოყაშვილი დილიდან საღამომდე გვერდში მიდგას, ჩვენს ერთგულებაში ათენ-აღამებს და შენ კი ორგულობას სწამებ! თუ მაგრე მართალია მონასტრის საქმეც, ვაი შენს ტყავს!

– არა, ჩემო ხელმწიფევ მე თქვენი ერთგულება მაბედვინებს, თვარა რა მრჯის მაგისთანა საქმეში გარევას?! – მიუგო ცახცახით დედაბერმა. – მონასტრის შესახებ კი რაც მოგახსენეთ, ის სულ მართალია, და, თუ მტყუანი გამოვდგე, თავი გამაგდებინეთ.

– შენ როგორ-ღა გაიგე?

– კოჭი-ბროლამ გადმომცა.

– ვინა?!

– კოჭი-ბროლამ. აქ ერთი დერციკის ცოლი გახლავთ, ჩემი მამიდაშვილი, სილამაზით განთქმული... თქვენ სად მოგაგონდებათ, თორემ აქაც კი გხლებივართ ერთად... ის გადავკიდე ერთ ვინმე ახალგაზრდას, რომელზედაც ეჭვი მქონდა აღებული, და იმას გამოუტეხია.

ამის გამგონი ხანი თოფნაკრავივით შამოვარდა ზეზე და ბრაზმორეულმა დაიღრიალა „ეი, აბდუშაჰილ, აბდუშაჰილო!“ შეშინებული დედაბერი იქვე კუთხეში მიიკრუნჩხა. ყვირილზე ერთი შუახნის მხედარი შემოვარდა და მოახსენა: აბდუშაჰილ

შეუძლოდ გახლავთ და დღეს მის მოადგილედ მე გახლავართ.

– კეთილი, სულერთია! – ათრთოლებული ხმით უბრძანა ხანმა. – წადი ეხლავ, ცხენოსანი ჯარი შემოარტყი შუამთის მონასტერს და ააოხრეთ! აიკელით! ნურავის დაზოგავთ: ნურც დიდს, ნურც პატარას, ნურც ბებერს და ნურც ყმაწვილს! ჯერ ყველა გააუპატიურეთ იქვე, საჯაროდ!.. ნამუსი ახადეთ და მერე ნაკუწ-ნაკუწად აქციეთ ყველა! მხოლოდ რამდენიმე მათგანი რომელიც სხვებზე ულამაზესი გამოდგეს, აქ წამომგვარედ ხელუხლებლად: ნადავლი ჯარმა გაიყოს. გასწი, ნულარ აგვიანებ!

მხედარი აჩქარებით გამოვიდა ბრძანების ასასრულებლად. შეშინებული ბებერი უკან გაჰყვა და ხანმა კბილების ცახცახით წაილაპარაკა თავისთვის: „მე გაყურებინებთ, თუ როგორ უნდა ღალატი და მოტყუებაო!“

გათენებისას, ცისკრის დროზე, მოულოდნელად, ერთი საოცარი ტირილისა და გოდების ხმა გაისმა შუამთაში. თათრები დაერიენ უმწეო დედაკაცებს უდაბნოში და მუსრი გაავლეეს. ზოგი გალავანზე გადაცვივდა, ზოგი კლდეზე გადაიჭრა, რომ თავი საბილწავად არ მიეცა, ზოგმა თვითონ მოიკლა ნამუსახდილი თავი და სხვებს უმოწყალოდ გამძვინვარებული მტრები კეპავდნენ.

ამ დროს ჯარის უფროსმა გამოათრია გარეთ, ერთი ახალგაზრდა სრულიად გაწეწილ-გაგლეჯილი ქალი და გულშეწუხებული დასვა ცაცხვქვეშ, ბრტყელ ქვაზე.

– ნუ გეშინია, გული მოიბრუნე, შენ არავინ არ გერჩის!

– რაღას აგვიანებ? ბარემ მომკალ და გაათავე! სადაც ამდენი უმანკო სული ამოგიწყვეტიათ, მე რაღა დასატოვებელი ვარ? – სასოწარკვეთილებით შესტირა ქალმა.

– შენს სილამაზეს უმადლოდე! იმან გადაგარჩინა. ახლა უნდა წაგიყვანო, შენი თავი დიდებულ ხანს მიუძღვნა. ვინ იცის, რა ბედი მოგელის ადვილად შესაძლებელია, შენი სილამაზის პატრონმა ბრწყინვალე შაჰის ცოლობასაც გამოჰკრა ხელი.

ამ სიტყვებზე შეკრთა ქალი და კანკალი აუვარდა. თათარმა ეს სიხარულის ნიშნად მიიღო და სიცილით უთხრა: „თუ ვინცობაა, ჩემი სიტყვები გამართლდეს, ნუ დაგავიწყდებიო“. ქალმა ძალდატანებით ვითომ გული მოიბრუნა და დამშვიდებით უთხრა:

– ჩემო კარგო, ეგ ახდება თუ არა, არავინ იცის, მაგრამ, დღეს რომ შენ სიკვდილს გადამარჩინე, მეც მინდა ეხლა სამაგიერო გადაგიხადო! ისეთს ჯადოს მოგცემ, რომ ვერც ტყვია მოგეკაროს და ვერც რკინეულმა გაჭრას.

თათარმა ჯერ გაოცებით შეხედა მერე ღიმილით უთხრა:

– თუ, მართლა, მაგისთანა წამალი იცით ქართველებმა, რატომ არ იკეთებთ? თქვენმა თავმა ქვა გკრათ?

– ვინ გითხრათ, რომ არ ვიკეთებთ? მაშ თუ არ ჯადოს წყალობით, რა გაგვაძლებინებდა აქამდე ამდენ ვაი-უშველებელში? მთელი ქვეყნის ხალხი უხსოვარი დროიდან გარს გვეხვევა მტრად ამ ერთ მუჭა ხალხს. ჩვენ, მალობა ღმერთს, ვიგერიებთ და, სადაც ასი და ორასი მტერი წყდება იქ თითოოროლა ქართველი თუ კვდება, მეტი არა, და ისიც მისთანები რომლებზედაც ჯადო აღარ სჭრის. შენა გგონია, რომ დღეს ჩემმა სილამაზემ გადამარჩინა? არა! მხოლოდ ამ ჯადომ დამიხსნა! – ამოიღო უბიდან ტყავში გამოკრული, ნაწილებიანი ხატი, რომელსაც ყოველთვის თან ატარებდა, და უჩვენა.

თათარმა შეხედა და ერთი ნაბიჯი უკან გადადგა. ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა: „სხვებსაც ხომ ჰქონდათ ეგ ჯადო, რაღა მარტო შენზე გასჭრა?..“

უბრალო შემთხვევის ბრალი მე უვახშმოდ დამეძინა, სხვები კი ვახშამნაჭამი იყვნენ: და ამ ჯადოს მხოლოდ მაშინ აქვს ძალა როცა კაცი მარხულია.

თათარმა იჭვნეულად გადააქნია თავი.

– არ გჯერა? – დაბეჯითებით ჰკითხა ქალმა. – მაშ, ვცადოთ! მაგაზე ადვილი რაღა არის?! აი, ჩამოიკიდე გულზე, ეგ შენი ხმალი მომეცი, მე დაგკრავ, რაც ძალი და ღონე მაქვს, და ნახავ, თუ ან კანი გაგიჭრას!..

თათარმა გაიცინა:

– ისემც კარგი დაგემართოს, მაგრამ, უცაბედად რომ გასჭრას, მერე რაღა ვქნათ?.. ჰმ!.. მით უფრო, წუხელ კარგა ლაზათიანად შევექეცი ვახშამს... შენი მოსატყუებელი კბილი, დიდი ხანია, მოვიცვალე.

– შენა გგონია, რომ გატყუებ? მაგას სიფრთხილე გალაპარაკებს; აბა, ჩემზე სინჯე: რაც ძალი და ღონე გაქვს, ნუ დამზოგავ, და ნახავ, თუ კაბისა და პერანგის მეტი გამი-

ჭრას რამე! – გადაწვა გულაღმა ქვაზე და გულზე დადვა ხატი; თათარმა გამოსაცდელად, თუ მართლა არ შეშინდესო, ამოიღო ხმალი და დაუქნია, მაგრამ ჰაერშივე შეაჩერა. ქალი არ განძრეულა და ღიმილით უთხრა:

– არკი გითხარი, რომ ვერას დამაკლებ–მეთქი?

თათარი დარწმუნდა, რომ ეს აღარ ხუმრობსო; ჯადოს ხელში ჩაგდების სურვილმა წაიტყუა; მართლა მოუქნია ხმალი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. და შუაგაწყვეტილი ქალი ნახევარი იქით გადავარდა და ნახევარი აქეთ. შეკრთა მოტყუებული მხედარი, შემოიკრა თავში ხელი: „გამაბრიყვა ამ უბედურმაო!“ გადააქნია მწუხარებით თავი აქეთ-იქეთ, ერთი კიდევ დაჰხედა დარცხვენით, ჩააგო ხმალი და გაშორდა. ამავე დროს იბრიალა და ავარდა საოცარი ალი აოხრებულ მონასტერს.

გაიგეს თუ არა ეს სამწუხარო ამბავი თელავში, ახლო-მახლო სოფლები აღელდნენ, მაგრამ მწუხარების გამოცხადებას როგორ გაბედავდნენ? არ სწყენიათ მხოლოდ ქართველების მტრებს და სასიამოვნოდ მიიღეს ყველა თათრებმაც, გარდა ერთისა, რომელმაც, გაგონების უმალვე, გრძნობა-გონება დაბნეულმა, გააქანა ბედური შუამთისაკენ. ეს ერთი იყო აბდუშაჰილი. რომ მივიდა, მონასტერი გადამწვარი დახვდა და სიჩუმე-არარაობას მოეცვა არემარე?! დაღონდა და პირველად გაივლო გულში სალავათი „ნუთუ, ღმერთო, ამისთანა მსხვერპლი შენთვის მართლა საჭირო იყო? ან რა ვაჟკაცობაა უიარაღო, უმწეო, სუსტი დედაკაცებისა და ბალღების ჟლეტა? ქრისტიანები ამგვარს არას სჩადიან!.. თვით ყაჩაღებიც კი ერიდებიან ამ საქმეს. ამ ორ-სამ წელიწადში, ვინ იცის, რამდენი ოჯახი აიკლეს, როგორც თათრების, ისე თვით ქართველებისაც, მაგრამ, აბა თუ ერთი სადმე უკადრებიათ უიარაღო დედაკაცებისა და ბავშვების ხელის შეხება?“ – ამ ზრახვით გაიარა დიდი ეზო და განაკიდეს მიადგა ცაცხვს; იქ უცბად შეჩერდა, დახედა გაჩეხილ ქალს, ერთი საოცრად დაიყვირა, წაბარბაცდა და იქვე, ცაცხვს რომ არ მიჰყუდებოდა, წაიქცეოდა. დიდხანს იყო ისე ხმაამოღებლად. ბოლოს შეიძრა, დააშტერდა მკვდარს და სასოწარკვეთილებით სთქვა:

„რა დაგიშავე, ღმერთო, რომ ცხადი სიზმრათ გადამიქციე? ამას ველოდი? გაჰქრა, წავიდა! ჩამიარა ოცნებამ! მაგრამ რაც ერთხელვე გულზე ისე ნათლად დამეჭდო, იმას ველარა

ამოშლის-რა!.. თუ ცოცხალი დავკარგე, მკვდარი ხომ მაინც ჩემია!“ – დააკლო ხელი ორად გაჭრილს, მიიკრა გულზე და წაიღო იქითკენვე, საიდანაც ამ რამდენიმე ხნის წინათ ისე ნეტარებით მიჰქონდა, მაგრამ სულ სხვადასხვა კი იყო მაშინ და ახლა. მაშინ, ნეტარებით გაბრუებულს, მაღლით ცა ეხსნებოდა, და ახლა კი, უბედურებით სულშეხუთულს, დედამიწა უსკდებოდა! მიიტანა წყაროსთან და დადვა. დიდხან დაჰყურებდა თავზე და ცრემლები ღაპაღუპით ეცემოდნენ წვერ-ულვაშზე. იმ დღესვე გასჭრა საფლავი წყაროსთან, მიაბარა საიდუმლოდ თავის დაუვიწყარი განძი სამარეს და საფლავის პირი მიასწორ-მოასწორა.

იმ დღიდან ხშირად, ძალიან ხშირად ამოდიოდა ხოლმე და ძვირფას სამარესთან ღამეს ათევდა.

თავი მეთერთმეტე

ერთხელ, მთვარიან ღამეში, აბდუშაჰილი მხარ-თეძოს წამოწოლილი რომ იყო და ჩვეულებრივად, ტკბებოდა მოგონებით გატაცებული, გაბრუებული ოცნებობდა, შრიალი მოესმა; მოხედა, დაიყვირა, ზეზე წამოვარდა, რამდენიმე ნაბიჯი უკან გადადგა, მოისვა ხანჯალზე ხელი და გაშრა, თითქოს ენა ჩაუვარდაო: მის წინ იდგა ის, ვისაც ის იგლოვდა და სტიროდა.

– შორს ჩემგან! შეგაჩვენოს მაჰმადმა, თუ ფარსაგი სული არა ხარ! მიაყვირა ხელის ქნევით.

– ნუ გეშინია, მე ისა ვარ, ვისაც შენ იგლოვ და სტირი! – მიუგო დამშვიდებით ქალმა.

– სული, ჩემს სანუგეშოდ და დასატკბობად საიქიოდან მობრუნებული?

– სწორედ შენთვის შენთან მოსული, მაგრამ სული კი არა, ხორცშესხმული, ცოცხალი ადამიანი, შენს სიყვარულზე დარწმუნებული და შენი მოყვარული.

– როგორ! გაცოცხლდი?

– მე მკვდარი არა ვყოფილვარ.

– მაშ ეს? – მიუთითა გაოცებულმა საფლავზე.

– შესცდი: ეგ და იყო, საბრალო პირიმთვარისა, ჩემი ტყუპის

ცალი და მგვანი; მე კი პირმზისას მეძახიან.

– დაილოცოს, ღმერთო, შენი განგება! – დაიღრიალა აბდუშაჰ-ილმა, მივიდა და დაუჭირა ხელები.

– მითხარი, მითხარი, სიზმარია თუ ცხადი; როგორ მოხდა ეს ყველაფერი, ამიხსენი, თვარა გონება მეკარგება! – მეტის აღელვებისაგან ფეხზე ვეღარ დგებოდა და ჩაჯდა. ქალი მუჯდა გვერდით ახლო და ალერსიანად უთხრა:

– აი, ხომ ხედავ, რომ არ გერიდები? იმიტომ რომ და ვარ შენი. თუ გაგონდება, სწორედ ამ ადგილას, გულშემოყრილი რომ გამომაბრუნე, ძმობა მითხარი და ვიცი, ვაჟკაცის სიტყვა არ გატყდება. იმ დღიდან მეც შენი სიყვარული ჩამივარდა გულში, მაგრამ როგორც უნაყოფო რამ და განუხორციელებელი, რადგან რჯულის სხვადასხვაობა ჩვენს ერთობას ხელს უშლიდა, ის გრძნობა გადავიტანე და-ძმურ სიყვარულზე და დავმორჩილდი ბედს.

თათარი გაოცებული უსმენდა და ბოლოს ხმის კანკალით ჰკითხა:

– დაო, მაგრამ დაზე უტკბესო! შემატყობინე, როგორ გადარჩი და ან აქ ვინ მოგიყვანა?

– მონასტერი რომ აიკლეს, ჩვენ რამდენიმე აგვარჩიეს; ტყვედ ვუნდოდით წავეყვანეთ, მაგრამ ამ არეულობის დროს თვალსადა ხელს შუა გავიპარე და იქვე უცბად მივიმალე. მახლობლად ცარიელი ქვევრი მეგულებოდა და შიგ ჩავძვერი. როდესაც მონასტერს ცეცხლი წაუკიდეს და წავიდნენ, გამოვედი, აქვე ტყეში დავიმალე, გიყურე, საცოდავ ჩემ დას რომ ჰგლოვობდი და ან როცა დამარხე; ვიცოდი, რომ მე გეგონე და სიყვარულზე სიყვარული მემატებოდა. მას აქეთ აქ ვდგავარ ერთ გამოქვაბულში და ხშირად გხედავ ხოლმე ფარულად აქ მჯდომარეს. დღეს გულმა აღარ გამიძლო და გამოგეცხადე. ახლა ამის მეტს ვერაფერს გაიგებ ჩემგან და, თუ კიდევ მეტი გინდა შეიტყო, წამომყევი სადგურზე, მაგრამ იმ პირობით კი, რომ რაც უნდა ნახო, არ გაიკვირვო და არც იარაღი იხმარო, მენდობი?

– გინდ ჯოჯოხეთშიაც წამიყვანო.

– ფიცი?

– ვფიცავ მაჰმადს!

– რომელსაც ქრისტიანები ვერ ვენდობით!

– მაშ თითონ თქვენს ქრისტეს!

– შენი რა არის?! სხვა თავმდები მომეცი. დაიფიცე ვაჟკაცის სიტყვა.

– ვფიცავ და ზედ დავამატებ ჩემს უცნაურ სიყვარულს, რომლის გამოთქმაც არ შემიძლია!..

– ახლა კი მჯერა!– სთქვა ქალმა, წამოდგა, წამოაყენა, კაციც და ხელიხელჩაკიდებული შევიდნენ უდაბურ ტყეში.

თავი მეთორმეტე

შუაგულ ტყეში, ერთ თითქმის მიუვალ ნაპრალში, გამოქვაბულში ისხდნენ ახალგაზრდა ბიჭები ცეცხლის წინ და მწვადებს აშიშხინებდნენ. იქვე გრძელი სუფრა ედგათ, მაგრამ ცარიელი, ზედ არც პურები ეწყო, არც ღვინო და არც შეჭამადი. გარედან ფეხის ხმა მოესმა და შემოვიდა ქალი მოზრდილი ხელკალათით.

– ოჰ, მელანო, შენა ხარ? – ჰკითხა ერთმა, რომელსაც მეთაურობა ეტყობოდა.

– მე ვარ. სანდო ვერავინ ვიშოვნე, რომ გამომეტანებინა და მეტი რაღა გზა მქონდა? მოვდიოდი მაგრამ შიშით კი მუხლები მიკანკალებდა. მალე დამიცალეთ!.. მძინარე ბალღები მარტო დავყარე შინ! – სთქვა მელანომ და გადასცა ხელკალათი.

– ჰა, ვახშამს გავათავებთ და კიდეც გაგატანთ ვისმე სამშვიდობომდის, – უთხრა, უფროსს რომ ჰგავდა, იმანვე. მელანომ წყნარად გადიარა და მიჯდა კუთხეში თავისთვის. ხელკალათიდან პურები ამოალაგეს, ხელადით ღვინო, ქოთნით შეჭამადი, დააწყვეს სუფრაზე, – „გაუმარჯოს მეძღვნეს!“ დაიძახა ერთმა იქ მყოფთაგანმა: „სამაგიეროდ ჩვენც ჩვენი დღევანდელი ნანადირევი ვუზიაროთო!“ დასთანხმდა ყველა და დიდძალი ასო-ასოდ აქნილი შვლის ხორცი ჩაუწყვეს კალათში.

უცბათ ზარნაშომ დაიკივლა; წამოცვინდნენ სუფრიდან, მოავლეს იარაღს ხელი და გავარდნას აპირებდენენ კარში, რომ ზარნაშოს ხმა არ შეწყვეტილიყო და ნაცვლად წროშს არ დაეწყო წივილი. შემობრუნდნენ ისევ, სთქვეს: „ალბათ მეთვალყურენი შესცდნენ, მაგრამ რა ხმაურობაა? ჩვენ კი გული

გადაგვიტრიალდა!“

შემოვიდა. პირიმზისა და სიცილით სთქვა:

– ვაი, თუ შეშინდით! მეთვალყურე შესცდა, კარგად ვერ გაარჩია სიბნელეში, ჩემი ტყვე მტრად მიიღო და ნიშანი მოგცათ. კიდევ კარგი, რომ მალე გავაგებინე და სამშვიდობოზე გადავიდა.

– ტყვე? ტყვე? ტყვეო? – იკითხეს გაოცებით აქეთ-იქით.

– დიახ! მოგიყვანეთ დამორჩილებული! იარაღიც არ ამიყრია, რომ ვაჟკაცისათვის სირცხვილი არ მეჭმია. მიიღეთ, როგორც სტუმარი, საწყენი არა ჰკადროთ-რა!

ამ სიტყვებზე უცბად გავიდა გარეთ და შემოიყვანა აბდუშაჰ-ილი. წამოცვინდნენ სუყველანი ზეზე და შეაჩერდნენ. აბდუშაჰ-ილი შემოსავალშივე შეჩერდა და გაოცებით დაიძახა: „ბაში-აჩუკ!“

– დიახ! აბდუშაჰილ, ეს ბაში-აჩუკია და მე ამისი და!.. კურთხეულ იყოს თქვენი შეყრა და ფეხბედნიერი აქ შემოსვლა!

ჩამოვარდა სიჩუმე. ყველა გაოცებული უყურებდნენ ერთმანეთს.

აბდუშაჰილმა ხელები ააპყრო მაღლა და სთქვა: „დაილოცა, ღმერთო, შენი უცნაური განგება! ვეძებდი, როგორც მტერი, და შევხვდი, როგორც მოყვარე“. ბაში-აჩუკმა გაიცინა და უპასუხა:

– ჩემი სათქმელიც ეგ არის!.. შენ სტუმარი და ჩვენ მასპინძელი!

მივიდა, გადახვია ხელი, წამოიყვანა და მოისვა გვერდით.

– მოულოდნელად ღვთის მოცემულო სტუმარო, ნუ დაგვიწუნებ სუფრას! ღარიბია, მაგრამ მხიარული, – უთხრა ბაში-აჩუკმა და შემოუსხდნენ სხვებიც გარს. გაიმართა ლხინი, მაგრამ სიმღერის მაგივრად საუბარი გააბეს დაბალი ხმით. გაგრძელდა ვახშამი; ბევრი რამ ითქვა, თითქმის ყველამ გამოამჟღავნა მოკლედ თავისი თავგადასავალი და ბოლოს, ჯერი რომ მიდგა, მოჰყვა აბდუშაჰილიც:

– მე ერთი უთვისტომო კაცი ვარ: არ ვიცი ვინ ყოფილა ჩემი მამა-პაპა და საიდან მოვხვდი არდალანში? ძლივს მაგონდება და ოდნავ მახსოვს, რაც საბრალო დედაჩემისგან გამიგონია!.. ოდესმე, ერთ სოფელს, სადღაც ლეკები დასცემიან, აუკლიათ

მთელი სოფელი, ჩვენი ოჯახიც ამოუწყვეტიათ, ასე რომ მე დავრჩენილვარ ძუძუმწოვარი და დედასთან ერთად ტყვედ წაუყვანივართ; მყოლია კიდევ ერთი უფროსი დაც, მაგრამ ის სხვა სოფელში ყოფილა გაბარებული მღვდელთან და გადარჩენილა. ამის მეტი არა ვიცი-რა...

მელანო სულგანაბული უგდებდა ყურს; უცბად მიაყვირა: „ექვსი თითი ხომ არა გაქვს მარცხენა ფეხზეო?“ და, დასტური რომ მიიღო, მივარდა, გადაეხვია და დაიწყო ქვითინი: „ღმერთს არ სდომებია ჩვენი ერთმანეთისათვის დაკარგვაო“.

მაყურებლები გაოცებული პირჯვარს იწერდნენ, ღმერთს მადლობას სწირავდნენ და ულოცავდნენ ახალშეყრილებს. აბდუშაჰილმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა! ჩამოვარდა სიჩუმე. პირიმზისა მიუბრუნდა და უთხრა აბდუშაჰილს:

– მეც მომილოცავს!.. ახლა, რახან ნამდვილი და გამოგიჩნდა, ჩვენი-დაძმობა აღარაფერი საჭიროაო.

აბდუშაჰილი შეკრთა და შეშინებულმა უთხრა:

– როგორ! მაშ დღეიდან აღარაფერი ვიქნებით ერთმანეთისათვის?

– ნაცნობები, ისე, როგორც ქრისტიანი და მაჰმადიანი! – მიუგო ქალმა.

– არა! აქ მაჰმადიანი აღარ არის! ხომ გაიგონე რომ ქრისტიანად ვყოფილვარ დაბადებული და დღეს განგებამ მოინდომა, რომ გამოვბრუნებულიყავი! დღეიდან მეც თქვენი რჯულის აღმსრულებელი და თაყვანისმცემელი ვარ. ბაში-აჩუკ! მიმიღეთ თქვენს გუნდში, რომ ამიერიდან მეც თქვენი ჭირი და ლხინი გავიზიარო!..

ამ გულწრფელმა სიტყვებმა ყველა აღტაცებაში მოიყვანა და დიდი სიხარული შეექმნათ.

–აბდუშაჰილ! – ცოტა დაფიქრების შემდეგ უთხრა ბაში-აჩუკმა, – დიდია ღმერთი და განგება მისი მიუწვდომელი! შენ შეგიძლია, რომ ჩვენს ქრისტიანობას დიდი საშსახური გაუწიო მოვალეცა ყოფილხარ და ნუ აჩქარდები!.. ეს რაც მოხდა, დრომდე ყველაფერი უნდა საიდუმლოდ დაიმარხო გულში, მიხვიდე ისევ შენს ჯარში და ისე დაიჭირო თავი, რომ ცვლილება არაფერში გეტყობოდეს. დაარწმუნე ყველა, რომ ბაში-აჩუკი მოვკალი-თქო; ნიშნად წაიღე ეს ჩემი ფაფანაკი და სისხლში მოსვრილი მიართვი

უფროსებს; დაგიჯერებენ და, ჩვენც რომ აღარსად გამოვჩნდებით, გულდამშვიდებული ხანი წყალობით აგავსებს. დრომდე ეს ყველაფერი საჭიროა ჩვენი საერთო ბედნიერებისათვის. ახლა მეტს აღარას გეტყვი. დაწვრილებით მაშინ გაიგებ ყველაფერს, როცა ჩოლოყაშვილთან ერთად მოვილაპარაკებთ! – მივიდა, გადაეხვია და გადაჰკოცნა ძმურად.

– ახლა ჩემი შვილებიც გებრალებოდეთ, მარტო დავყარე! – სთქვა მელანომ. – დროა ჩემი წასვლის! გამცილებელიც ხომ ღმერთმა მაშოვნინა, სხვა საჭირო აღარავინ არის, ჩემი ძმაც მიმიყვანსო! – სთქვა და ჩაჰკიდა ხელი აბდუშაჰილს. პირიმზისამ, თითქოს შურით, გააყოლა თვალი, წარბებშეჭმუხნით შეხედა; მელანომ შენიშნა და ცბიერის ღიმილით უთხრა:

– ღამე მშვიდობისა, ჩემო რძალო! და ძილი ნებისა, რომ ტკბილი სიზმრები აგხდენოდესო!.. – გავიდა სიჩქარით და თან გაიყვანა აბდუშაჰილიც.

თავი მეცამეტე

სისხლიანი ფაფანაკი დიდხანს იყო გამოკიდებული მოედანზე, რომ ხალხს ენახა და დარწმუნებულიყო ბაში-აჩუკის სიკვდილზე. დიდი და პატარა ყველა ულოცავდა გამარჯვებას აბდუშაჰილს, მაგრამ მისი პასუხი კი ყველასათვის ეს იყო:

– მე რა?! მადლიერი უნდა ვიყო ჩოლოყაშვილის, თუ იმას არა, მარტო მე რას გავაწყობდი? დღეს ბაში-აჩუკი ცოცხალი იქნებოდა და მისი გუნდიც გაუფანტავიო.

გავიდა ხანი, რამდენიმე თვემ გაიარა; დაწყნარდა ქვეყანა და გავარდნილებისა აღარა გაუგონიათ-რა. დამშვიდნენ თათრები. სიფრთხილეს თავი დაანებეს, ადრინდელადვე უშიშრად დაიწყეს ფარფაში. ამ ამბავმა ყეენის კარამდის მიაღწია. დაუფასეს ჩოლოყაშვილს საშსახური და ერთგულება, მაგრამ თვითონ ის კი ლოგინად იყო ჩავარდნილი. ახმეტიდან ცუდი ხმები მოდიოდა... ამბობდნენ, რომ მისი გამობრუნება აღარ შეიძლება, დამბლას ორივე ხელფეხი წაურთმევიაო, ფეიქარხანი ხშირად კითხულობდა და პატივისცემის ნიშნად ორჯერსამჯერ აბდუშაჰილიც გაუგზავნა. ერთ საღამოს, ვიღაც

შორიდან მომავალმა შემოაჭენა ოფლად გახეთქილი ცხენი ჩოლოყაშვილის ეზოში, გადახტა მარდად, მიაბა სვეტზე, აიჭრა კიბეზე, როგრც შინაური და შევიდა პირდაპირ სახლის პატრონთან. ჩოლოყაშვილი ტახტზე იყო წამოწოლილი; დაინახა თუ არა მასთან შესული, უცბად წამოჯდა და მაძახა:

- ოო, ბაქრაძე?!

ბაში-აჩუკმა მძიმედ თავი დაუკრა.

– ასე მალე მოიარე? – ჰკითხა ჩოლოყაშვილმა.

– მოვიარე, შენი ჭირიმე! – მოახსენა ბაქრაძემ და წერილები გადასცა. ჩოლოყაშვილმა გახსნა სიჩქარით და კითხვა დაუწყო; სახე უღელავდა და თანდათან სიამოვნება ეტყობოდა, ბაში-აჩუკი უძრავად ადგა თავზე; რომ გაათავა კითხვა, მიუბრუნდა და ჰკითხა:

– კაი სანუგეშო ამბავია!

–ღმერთმა ნუ მოგიშალოს ნუგეში, შენი ჭირიმე! მაგ ამბავს უფრო ადრეც მოვიტანდი, რომ წყალდიდობას არ შევეჩერებიე.

– მალე დასთანხმდნენ?

– არაგვის ბატონი არა და ქსნისა ერისთავები კი.

– იციან ყველაფერი ჩვენი საიდუმლო?

– შალვას მეტს არავის გამოვტეხივარ.

– მაშ ზაალ როგორ დასთანხმდა?

– არ დასთანხმდებოდა, რომ მის კარს მღვდლის ჩვენება არ ენახა ჩვენი მისვლის წინა დღეს.

– ჩვენება? – გაკვირვებით შეეხედა ბიძინამ.

– დიახ, შენი ჭირიმე, – მიუგო მორჩილად და მოუყვა, რაც იცოდა გველეშაპის შესახებ; ისიც მოახსენა, რომ ერთი იმ გმირთაგანი თქვენ ბრძანებულხართო, მაგრამ სიკვდილის შესახებ კი არაფერი უთხრა. ბიძინამ სასოებით პირჯვარი გამოისახა და სთქვა:

– დაილოცოს ღვთის განგება და მისი სასწაული! მაშ მოგვეშველებიან?

– დღეის თხუთმეტს უეჭველად გაჩნდებიან.

– ჯარი მეცოტავება! ვაითუ ვერ გავწვდეთ ამდენ თათრებს!..

– რა ბრძანებაა?!. თუ ღვთის ნება იქნება, ათ იმდენსაც ვე-

ყოფით. ფშავ-ხევსურები ბახტრიონს დაეცემიან დანიშნულ დროზე, ქსნის ერისთავები მთავარი ჯარით თქვენ შემოგიერთდებიან თათრის ჯართან საომრად და ულუსებს ჩვენც ვეყოფით.

– სულ რამდენი ხართ?

– საკუთრად ჩვენი დასი ას ოცი კაცი, ერთი ამდენი თევდორაძისაც იქნება.

– ისინი ხომ აქეთ-იქით არიან დაფანტული?.. ზოგი თათრის ჯარშია და ზოგი კიდევ იცის, სად!..

– ისე როგორც ჩვენი! მაგრამ იმ დროისათვის ყველა ერთად მოვიყრით თავს.

– მაშ კარგი, ნულარ აგვიანებ! დროა საქმეს შევუდგეთ! წადი, ცოტა შეისვენე, რომ ადრიანად ვეწვიოთ საქმეს.

ბაში-აჩუკი გავიდა. დარჩა მარტო ბიძინა. ხელახლა გადაიკითხა წერილი, გაიმეორა გუნებაში, რაც ბაში-აჩუკმა უთხრა სიზმრის თაობაზე, ადგა ნელა, მოიხადა ქუდი, მივიდა ხატის წინ და დაიჩოქა. დიდხანს ხელებაპყრობილი შესჩერებოდა უხმოდ ღვთისმშობელს და ევედრებოდა მის ძესთან შუამდგომლობას, რომ ქრისტიანობა გამოეხსნა ურჯულოს ხელიდან, გადაერჩინა კახეთი და მისი მადიდებელი მთელი საქართველო გაეძლიერებინა.

მკრთალი ნათელი, სახატიდან მინაშუქი, პარპალით ეცემოდა სასოებით აღტკინებულ მის ვაჟკაცურ სახეს და მდუღარე ცრემლები წურწურით ჩამოდიოდნენ წვერ-ულვაშზე.

თავი მეთოთხმეტე

იკორთაში მღვდელთმთავარმა გამოიყვანა წირვა, პარაკლისი გადაიხადა და აიაზმა ასხურა ჯარს. ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ერისთავის ლაშქარი იმერეთში მიდიოდა, მაგრამ იმ ღამესვე ელიზბარმა და შალვამ მხარი უქციეს და საიდუმლოდ კახეთისაკენ მიემართნენ; გზაში არაგველები დაუხვდნენ. სულ დარჩეული ვაჟკაცები. წინ კირილე მღვდელი უძღოდათ წმ. გიორგის ხატით და შეუერთდნენ დიდის სიფრთხილით და სიწრაფით გავლეს გზა. გადაიარეს მთა და ჩავიდნენ

ახმეტაში, სადაც ბიძინა ჩოლოყაშვილი დაუხვდათ დიდძალი ჯარით. აქ ბიძინამ, როგორც მთავარსარდალმა, ორად გაჰყო შეერთებული ჯარი: ნახევარი თავისთან დაიტოვა, მეორე ნახევარი მრავალ გუნდებად დაჰყო და აქეთ იქით, სხვადასხვა მხრისაკენ გაისტუმრა, რომ ერთსადაიმავე დანიშნულ დროს ყველგან თავს დასხმოდნენ თათრებს მოულოდნელად.

უმთვარო ღამე იყო. პირველ მამლის ყივილზე, როცა ქვეყანა მიწყნარებული იყო და მხოლოდ მდინარეების ერთნაირი შხუილი შორს შორს უწევდა, ავარდა ალი მრავალგან გაღმა-გამოღმა ალაზნის პირად, მოედვა ულუსების სახლ-კარს და გააქათქათა არემარე. დასცეს კიჟინა და მას თანავე მოჰყვა საზარელი ვაი-უისა და გოდების ხმა. გავარდნილები ბაშიაჩუკის თაოსნობით დაესხნენ თავზე თათრებს და დაუწყეს ჟლეტა. იმავე დროს ბახტრიონს შემოერტყნენ არაგველები; ციხე-გალავანს გადაევლნენ თავს ფშავ-ხევსურები და გაავლეს მუსრი. ესევე ამბავი მოხდა ბევრგან სხვაგანაც და დაიძრა ბიძინას წინამძღოლობით მთავარი ჯარიც. ალი-ყული-ხანს რომ სხვადასხვა კუთხეებიდან ცნობა მოუვიდა, შეშფოთდა და აბდუშაჰილის თაოსნობით მთელი მისი მხედრობა მიაგება წინ ქართულ ჯარს, მაგრამ ბევრს ხანს აღარ გაუვლია, რომ მოულოდნელი და ზარდამცემი ამბავი მოუვიდა: ერთ ვიწრო ხეობაში მოასწრეს თათრის ჯარს, შეიმწყვდიეს, იარაღი დააყრევინეს და აბდუშაჰილიც ტყვედ წაიყვანესო. ეს სულ იმან ჰქნა. რომ აბდუშაჰილმა არავისი რჩევა არ დაიჯერა და გზის სიმოკლის გულისათვის ისეთ ღრიანკელში შეიყვანა ჯარი, რომ გაშლა არ შეიძლებოდა და საძრაობა აღარ ჰქონდათო. იმავე დროს კი, თურმე იქვე ახლოს ჩასაფრებული ქართველი ჯარი შემოერტყა გარს, თვალის დახამხამებამდე გადაუჭრა უკან გასაბრუნებელი გზა და თითქმის დატყვევებულებს დაერიაო. ამის გამგონე ალი-ყული-ხანი შიშის ქარმა აიტანა და ათრთოლებულის ხმით ბრძანა, რომ ჯანდიერისათვის შეეტყობინებინათ. მაგრამ სწორედ იმავე დროს, მოიჭრა ერთი ცხენოსანი და აცნობა: „ჯანდიერმა გვიღალატა და მისი ქართველები ჩოლოყაშვილისაკენ გადავიდაო“. თავზარდაცემულმა ფეიქარ-ხანმა დიდხანს ხმა ვერ ამოიღო და ბოლოს თითქოს წაილაპარაკა: „აკი ჩოლოყაშვილი დამბლა იყო და ჯანდიერი ჩვენი ყურმოჭრილი ყმაო?

ჰა, გიაურ! ახლა კი ვხედავ, რაც არის, მაგრამ რაღა დროს?“ – სთქვა კბილების ღრჭიალით.

– ცხენიო! – დაიძახა, მოაჯდა უნაგირს და ისეთი სისწრაფით გაუდგა გზას, რომ ორმა-სამმა მხლებელმა ძლივს მოასწრო გაყოლა, ის იმ ღამესვე ქურდულად გადავიდა კახეთით და მეორე დღეს, სამშვიდობოზე გასული, სპარსეთისაკენ მიეშურებოდა მისი ორიოდე მხლებლით.

დარჩნენ თათრები კახეთში უსარდლოდ და უპატრონოდ. და აქა-იქ ციხე-სიმაგრეებში ჩაკეტილები, მხოლოდ იმას ფიქრობდნენ თავი როგორ გადაერჩინათ, მაგრამ წელგამართული და გაგულადებული კახელები მოსვენებას არ აძლევდნენ, ისინი ვინც გუშინ თათრის ერთგულებას და ქართველების მტრობას იჩენდნენ, დღეს პირველი თავდადებული ქართველები გახდნენ და რამდენიმე კვირის განმავლობაში ისე გაიწმინდა კახეთი თათრებისაგან, რომ მათი ჭაჭანებაც აღარსად იყო: დახშული ეკლესიების კარები გაიღო და ხელახლა გაისმა ზარების რეკა: გულის სიღრმეში ჩაეჭრა დიდსა და პატარას, როგორც ნიშანი საქრისტიანო, ისე ეკლესიის ენა და შეიქნა საერთო ლიტანიობა; ქალი და კაცი, მოხუცი და ყრმა. მაღალი და დაბალი, ყველა ერთხმად ადიდებდენენ ღმერთს და აქებდნენ გმირებს. ბიძინასი, შალვასი და ელიზბარის სახელი ყველას ტუჩებზე ეკერა აღტაცებით. კახეთის სიხარული ქართლელებსაც გადაედოთ და მათ თანაგრძნობას მათი მეფე ვახტანგიც გულში დასტურს აძლევდა, მაგრამ როგორც შაჰნავაზი კი, ვითომ ჯავრობდა და პირიდან ცეცხლსა ჰყრიდა: „როგორ გაბედეს ერისთავებმა ჩემი ურჩობა და დიდებული შაჰ-აბაზის ღალატიო?!“

შაჰ-აბაზმა რომ ეს ამბავი გაიგო, ფილენჯის ქარმა მოუარა და ფიცხელი ბრძანება შეუთვალა განჯის ხანს: „კახეთი შენთვის მიბოძებია, წადი და ააოხრეო!“ ხანმაც წყალობისათვის მადლი მოახსენა დიდებულ შაჰს და გამოტეხილი შეუთვალა, „თუ მანდედან ჯარი ამ მომაშველეთ, ახლა ისე გაგულადებული და გამაგრებული არიან კახელები, რომ ჩემი სახანო ერთი ორადაც რომ უფრო მეტი იყოს და უფრო ძლიერი, მაშინაც ვერ გავბედავ კახეთზე საომრად მისვლას, რადგანაც დარწმუნებული ვარ, რომ ვერას გავხდები და თავს შევირცხვენო„. ამ მოხსენებამ

უფრო მეტად დააღონა და დააფიქრა ყეენი. ბრაზი მოაწვა გულზე და სირცხვილის ოფლი ასკდებოდა.

ამ დროს მოუვიდა ქართლიდან შაჰნავაზის წერილიც. სამძიმარს უთვლიდა და თანაც ატყობინებდა: „კახეთის გამარჯვებამ ქართლიც შეარყია; ერისთავები გამიდგნენ, აღარ მიჯერებენ და მიიღეთ წყალობა, თქვენი უძლეველი და ქვეყნის დამპყრობელი ჯარი მომაშველეთ, რომ ურჩები ისევ დავიმორჩილო და კახეთსაც საშვილიშვილოდ შევანანო თქვენი ორგულობაო, ამასთან ესეც უნდა მოგახსენოთ: დღევანდელი გამარჯვებით იმდენად წელგამართულია ქვეყანა და გათამამებული, რომ, თუ არ დიდძალი ჯარით, ცოტათი ვერას გავხდებიო“. შაჰ-აბაზმა გადაიკითხა წერილი, დაჭმუჭნა და დაახეთქა ძირს.

– ესეც იმას იწერება! – სთქვა წარბებშეჭმუხვნით, – დიდძალი ჯარიო?! ჰმ... ასე ჰგონიათ. თუ მარტო მათთვის ვიყო მოცლილი და მეტი საქმე აღარა მბონდეს-რა? არა, ახლა დრო არ არის! დროს შერჩევა უნდა და მე ვიცი, როგორ გადავუხდი მაშინო – დასწერა პასუხი და მურთუზალ-ხანის ხელით გამოუგზავნა ქართლის მეფეს. საპირფერო და სამლიქვნელო სიტყვებით აავსო წერილი!.. მადლობას უთვლიდა ერთგულებისა და მორჩილებისათვის, მაგრამ ურჩევდა, რომ ასე გულფიცხად არ მოჰკიდებოდა საქმეს. „მართალია, ვერ უნდა გაებედნათ კახელებს მისთანა საქმეო, – იწერება ვერაგი, – მაგრამ როგორც შევიტყვე, სულ მანდაური მმართველების ბრალი ყოფილა: წინააღმდეგ ჩვენი სურვილებისა, დიდ გაჭირვებაში თურმე ჩაუგდიათ ქვეყანა და კახელებიც იძულებული ყოფილან, რომ მაგრე მოქცეულიყვნენ: ველი შენგან ამ საქმის გამოკვლევას და დაწვრილებით მოხსენებას; ამასთანავე გავალებ, რომ ეგ გამოჩენილი ვაჟკაცები ჩემს კარზე გამომიგზავნო; მე მინდა, რომ სამივე ჩემი თვალით ვნახო და, როგორც წინდაწინვე ჩემგან შენდობილებს, ჩემი პირით გამოვკითხო ყოველიფერი ტკბილად და არა მრისხანებით. ვფიცავ ჩემს მზეს და თვით მაჰმადის წვერებსაც, რომ ეგენი აქ საკადრისად მივიღო და გულდაწყვეტილ-მომდურავი არც ერთი არ დავაბრუნო; წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ ეს ჩემი ტკბილი წყალობა არ დააფასეს და კიდევ ურჩობა გამიწიეს, მაში, ვფიცავ ყოვლის შემძლებელს, რომ ამ ჩემს უკადრის შეურაცხყოფას არა

თუ მარტო კახეთს, მთელ საქრისტიანო საქართველოსაც ვაზღვევინებ და მე რომ ვერ შევძლო, საშვილიშვილო ანდერძად დავაგდებ ამ სურვილისო“.

ორჯერ-სამჯერ გადაიკითხა ვახტანგმა ეს წერილი და მუქარა, მწუხარედ გაიღიმა და სთქვა გუნებაში „მეც ამას ველოდი ჩემი წერილის პასუხად! ჩვენ ორივე სოროში ვართ გაზრდილი! გიცნობ, რაც ხარ, შაჰ-აბაზ! ჯერჯერობით ლომობა რომ აღარ გაგიდის, მელიაობას ეპოტინები. მაგრამ, ღმერთი ყოვლის შემძლებელია, შეიძლება ისიც მოგიცდესო!“ ჩაფიქრდა ნაღვლიანად და ჩაჰკიდა თავი.

თავი მეთხუთმეტე

დიდი ხანია ქართლ-კახეთი ისე მოსვენებით არ ყოფილა, როგორც 1659 წელში. შემოდგომა მიწურული იყო, ზამთრის პირი მოახლოვდა, მაგრამ მაინც გაზაფხულის დღეები იდგა, თითქოს ქვეყნის დამშვიდებულ გულს ტაროსიც კი ეტკბილდასტურებაო. ვახტანგმა მთელი ქართლისა და კახეთის დიდებულები შეჰკრიბა და მათ რიცხვში კახეთის გმირებიც მოჰყვნენ.

მეფემ დარბაზი გამართა, შაჰ-აბაზის მოწერილი წიგნი წაიკითხა და რჩევა ჰკითხა დიდებულებს. უმრავლესობა უარზე დადგა: „როდის ჰქონდა სიმტკიცე მაჰმადის წვერებს სპარსეელის პირში და ან ყეენის სიტყვა რა დასაჯერებელიაო? ცხადია, რომ მაგათი მოტყუება უნდა საღალატოდ და, ეს რომ მოხდეს, ჩვენ თავი ცოცხალი რაღად გვინდაო?!“ ზოგიერთები სულ სხვა აზრისა იყვნენ და მათ მხარი მისცა არაგვის ბატონმა ზაალ ერისთავმაც ამ სიტყვებით: „მართალი არის!.. და ვინ არ იცის, რომ ყეენი ჩვენზე გულს ვერ გაიწმენდს და მოყვარობას არ დაუწყებს ერისთავებს, მაგრამ ჯერჯერობით გარემოება ნებას არ აძლევს, რომ თავისი გულისპასუხი გამოამჟღავნოს და მტრობა გამოგვიცხადოს. ან რა ანგარიშია, ახლა რომ შორიდან მუქარით და წინდაუხედაობით საქმე გაიფუჭოს? მართალია, დღეს ქართლი სპარსეთის საკუთრებას არ შეადგენს, მაგრამ მისი ხელდებული მაინც არის. სიფრთხილე მართებს ყეენს, რომ საზღვარს არ გადაცილდეს, თორემ ერთი ამისთანა გამარჯვება,

როგორც კახელებმა ნახეს, და მაშინ იძულებული შეიქნება ქართლზედაც ხელი აიღოს. ეს კარგად ესმის შაჰ-აბაზს და. თუ არ სამოყვროდ, სამტროს არას ჩაიდენს. უეჭრელია, რომ კახეთის გმირებს საპირფეროდ პატივით მიიღებს და დიდებით გამოისტუმრებს; მერე კი როცა დრო ხელს მოუმარჯვებს. მელასავით შემოგვეპარება და ეცდება გვაზღვევინოს; ეს უნდა ვიცოდეთ და მზად ვიყოთ! მანამდე კი უნდა მივემხროთ და მივყვეთ მის დღევანდელ ნება-სურვილს. მით უფრო, რომ საშიში არა არის რა; და, თუ არა, მაშინ თავმოყვარეობა იმდენად გააბრაზებს, რომ ეცდება მუქარის გამართლებას. დარწმუნებით შემიძლია ვთქვა, რომ როგორც ჩემს, სიძეს, ისე ერისთავებს იქ სახიფათო არა ელით-რა, თუ ღვთის ნება არ იქნება; და თუ მისი ნებაა, მაშინ აქაც რომ იყვნენ მაინც ვერ ასცდებიან განგებასო!“

ამ სიტყვებმა ბევრს გამოაცვლევინა აზრი; მეფეც დაეთანხმა და ბოლოს ჯერი მიდგა თვით ყეენის მოთხოვნილებაზე. პასუხის ნაცვლად წამოდგა ზეზე მოხუცი ელიზბარი, მიდგა სარკმელთან, გაიხედა შიგ და დაფიქრდა. დარბაზი დაფიქრებით შეაჩერდა. – „ბატონო მეფევ! – მობრუნდა და სთქვა ერისთავმა. – ამ თქვენს ჭადარს რა დამართვნია ეს, რომ ფოთლები გასცვენია?“ – როგორ თუ რა დამართვნია?! – მიუგო გაკვირვებით მეფემ. – რაღა დროს ფოთლებია? ზამთარი დგება!..

– ვაი, თუ გახმეს უფოთლოდ?

– როგორ თუ გახმეს?! გაზაფხულზე განა აღარ შეიფოთლება?

– დიახ, შეიფოთლება, ჩემო ხელმწიფევ, და ჩემი პასუხიც ეს არის დღევანდელ სადარბაზო კითხვაზე. – როგორც მეფე, ისე დარბაისელები გაოცებული შეაჩერდნენ: ეგონათ, თავის გონებაზე აღარ არის და ბოდავსო, მაგრამ ერისთავმა ნაღვლიანი ღიმილით განაგრძო: – „დიდებულო ხელმწიფევ! რაც ფოთლებია ხისთვის, ჩვენც ისევე ვართ ქვეყნისათვის და, რაც წელიწადია ფოთლებისათვის, ის საუკუნეა ჩვენთვის. ნახევარი საუკუნის განმავლობაში არც ერთი აღარ ვიქნებით, სხვები დაიჭერენ ჩვენს ადგილს: „ერთი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა“. საქართველოც ჩვენი ცხოვრების ხეა, საკუთარ ქართულ ნიადაგზე დანერგილი და ზედ ქრისტეს რჯულია დამყნილი. სანამდის მისი ძირი არ შესუსტდება, ღერო არ

შეინძრევა და ფესვები მაგრად ექნება გადგმული შტოების შერხევითა და ფოთლების დაცვენით არა უჭირს-რა, ჩვენც ერთი ფოთოლთაგანი ვართ, ადრე თუ გვიან დასაცვენი, და ჩვენი მიზეზით რათ უნდა მიადგეს გაჭირვება სამეფოს? არა, ჩვენო დიდებული მეფევ, ჩვენ, უეჭველია, უნდა ვეახლოთ ყეენს და რაც მოსავალია მოგვივიდეს! "

– ბატონო მეფევ! – წამოიძახა ჩოლოყაშვილმა, – ჩვენი სამივეს სათქმელი ერისთავმა მოგახსენათ და მე მხოლოდ დავამატებ, რომ ხე, როგორც მცენარე, მოურწყველად ვერ იხარებს, ისე ეროვნების ხესაც ძირის გასამაგრებლად და ფესვების განზე გასადგმელად ოფლთან ერთად ხანდახან წმინდა მოწამებრივი სისხლიც ეჭირთება სარწყავად!.. ამგვარი მსხვერპლის უჩვეულო არ არის ჩვენი ქვეყანა და დღეს, თუ განგებას ჩვენთვის წილად უხვედრებია სამსხვერპლო ზვარაკობა, სასოებით მივეგებებით და მორჩილებით თავს დავდებთ!.. საქართველოს ჭირიც წაგვიღიაო!.. მივიდა და ამოუდგა ერისთავს გვერდში.

„ამინო!" დაიძახა შალვამ და გადადგა ბიჯი მათკენ. დარბაზს ჟრუანტელმა დაუარა. ჩამოვარდა ხანგრძლივი სიჩუმე. მივიდა მეფე ხმაამოუღებლად, გადაეხვია სამივეს და გადაკოცნა. რამდენიმე კურცხალი გადმოუგორდა ინით შეღებილ წვერებზე და დაეცა ძირს. ვახტანგმა მიუთითა ზედ სამივეს და უთხრა: „აი, ეს იყოს საწინდარი ჩემსა და თქვენს ოჯახებს შუაო!.."

ამ ამბის შემდეგ არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ შალვა ელიზბარ და ბიძინა აღმოსავლეთისაკენ გზას ადგნენ და სპარსეთისაკენ მიდიოდნენ. სწორედ იმავე დროს დასავლეთისაკენ გადაეშვნენ კორტოხს სამი ცხენოსანი: აბდუშაჰილ, პირიმზისა და ბაში-აჩუკი, ხმაამოუღებლივ მიაჩქარებდნენ ცხენებს სხვადასხვა ფიქრებით მოცულნი. აბდუშაჰილისთვის ყველგან ბაღდადი იყო, სადაც კი მისი სატრფო იქნებოდა; სიყვარულით გამსჭვალულ პირიმზისას ეჩქარებოდა, რომ სამშობლოში გადაეტანა თავისი ბედნიერება; და ბაში-აჩუკს კი მაინდამაინც მაგდენად არაფრად ეპიტნავებოდა იმერეთი, რადგანაც გაიგო, რომ მისი კახეთისაკენ გადავარდნის მიზეზი რაჭის ერისთავისათვის მიუთხოვებიათო.

იმერეთმა დედაშვილურად მიიღო ორივე ვაჟკაცი.

ბაში-აჩუკი დაუბრუნდა თავის სახლ-კარობას და აბდუშაჰ-

ილიც ჩაესიძა. მართალია, დევი ყურით არ დაუჭერიათ სიძეცოლოსძმას, მაგრამ ბევრჯერ კი კარგი სამსახური გაუწიეს იმერეთს თურქებთან ბრძოლის დროს და სამაგიეროდ ადგილმამულიც ბევრი შეიძინეს საწერეთლოში. სცხოვრობდნენ მყუდროდ და მხოლოდ ერთხელ კი შეშფოთდნენ: ეს მაშინ, როდესაც გაიგეს, რომ მათი საყვარელი კახეთის გმირები სპარსეთში უწამებიათო.

ბევრს ეჭირა თვალი სასიძოდ ბაში აჩუკისაკენ ანუ როგორც შემოკლებით ეძახდნენ ბაჩუკისაკენ, მაგრამ გაუცრუვდათ იმედი; ეს ცოლ-შვილის მოკიდებას არ აპირებდა, სანამდის წერეთელი არ მოკვდა და ერისთავიც არ მიიცვალა! მაშინ კი გადავიდა რაჭაში მოტაცა ქვრივი და ჯვარი დაიწერა. უშვილძიროდ არც სიძე და არც ცოლისძმა არ გადასულა. აბდუშაჰილის ჩამომავლობა დღესაც არიან ჩვენში – აბდუშელიშვილები და ეტყობაც კიდეც, რომ კარგი წინაპარი უნდა ჰყოლოდათ. რაც შეეხება ბაში-აჩუკს ანუ ბაჩუკას ნაშიერს, ისინი უფრო გამრავლებულიც არიან დღეს, მაგრამ ბაჩუკაშვილობას სწუნობენ და ბაქრაძეობაზე სდებენ თავს და დაუბრუნდებიან თუ არა ბაჩუკაშვილობას, ის ღმერთმა იცის.

დათუნა გოცირიძე

(ძველებური ამბავი)

რაჭველი აზნაური დათუნა გოცირიძე მის დროში განთქმული ვაჟკაცი იყო მთელ იმერეთში. ხმალს უქებდნენ და პირველობაც აგვირგვინებდა. სანამ საყვარელი დისწული, მისივე გაზრდილი, ივანე კვიტაშვილი არ წამოეზარდა. სახელოვანი მოწაფე გვერდში ამოუდგა სახელგანთქმულ მოძღვარს... რაღა სჯობია ამ ნეტარებას?!. მაგრამ ტყუილად კი არ არის ნათქვამი: „ჩამავალი მზე ამომავალ მთვარეს განზე უყურებსო“. თავმოყვარეობის სიხარბემ შური შუაპარა ორივეს და მათი გმირული ზენა-მოყვრობა საქვენაო მტერ-მოყვრობად შეიცვალა. მაგრამ მაინც მათი ცალ-ყბა მეგობრობა სხვების ორფეხ მოყვრობაზე უკეთესი იყო, სანამ ყმაწვილურმა, აშვებულმა თავხედობამ ხმალი არ შეურცხვინა დამჯდარ, დინჯ მოხუცებულობას.

დადიანმა მეფეს საარაკო ნებიერი მიუძღვნა. მეჯოგეები ძლივს იმაგრებდნენ გაგარეულებულ ოთხფეხს. მეფე გეგუთის სასახლეში ბრძანდებოდა აივანზე გადამჯდარი და თვალს ადევნებდა მოზვრის ურჩობას.

– ნეტავ თუ ვინმემ შეიძლოს, რომ ერთი მოქნევით თავი გააგდებინოსო, – ბრძანა მეფემ.

– მაგას დათუნას მეტი ვერავინ მიჰბედავსო, – მოახსენა სარდალ-წერეთელმა.

– ვერც მისი დისწულიო? – იკითხეს კარისკაცებმა.

– ვერც ისაო, – გადასწყვიტეს ერთხმად და დაიბარეს დათუნა.

ამ ამბავმა გული მოუკლა ახალგაზრდა კვიტაშვილს, მაგრამ რაღას იტყოდა?..

მეორე დილას გეგუთს მინდორზე სასახლის წინ შემოხაზეს წრე, შემოავლეს გალავანი და აუშვეს ნებიერი. პირუტყვმა რომ თავისუფლება იგრძნო, შეხტა და შეინავარდა, იწყო ბღუილი და ტორებ-რქებით ბდღვირი ააყენა.

– აბა, დათუნა, გვიჩვენე შენი ვაჟკაცობაო! – ბრძანა მეფემ.

შევიდა წრეში გოცირიძე, შემოხედა ნებიერმა, აიღო თავი, შემოაბდღვიალა თვალები, შემოჰბღუილა და მიაშურა. დათუნა გაუხტა განზე, მოუმარჯვა ხმალი და სწყვიტა. წაიფორთხილა გაბრაზებულმა პირუტყვმა, ჯერ წაიჩოქა წინა მუხლებზე და მერე კი გადაგორდა. თავი ისევ კისერზე

ება, მაგრამ კისრის ძვლები კი დასჩენჩხოდა.

გაუკვირდა ვაჟკაცს... დახედა ხმალს და ნახა, რომ პირი დაბეგვილი ჰქონდა: „ვინ გაბედა ჩემი ხმლის შერცხვენაო?“ – ჩაიდუდღუნა და გადისვა ულვაშებზე ხელი: – „ეს ულვაში ნუღა მსხმია, თუ ეს შევარჩინო ამის მქმნელსო!.. უნდა გამისწორდეს,.. ან ის და ან მეო!“

თურმე იმ წინა ღამეს დისწული მიპარვოდა მძინარე ბიძას, ამოეღო ხმალი ქარქაშით და დაებლაგვა პირი.

ვაჟკაცის სიტყვა გაუტეხელია!..

ვერც მეფემ, ვერც ქუთათელ-გენათელმა, ვერც მოძღვარმა და ვერც თანამესისხლხორცეებმა ველარ შეარიგეს მტერ-მოყვარე ბიძა-დისწული. ახალგაზრდა კვიტაშვილი იძულებული შეიქმნა დაეგდო რაჭის საზღვარი და გადმოსულიყო იმერეთში. საყვარელი დისწულისა და სასიქადულო გაზრდილის დაკარგვა ველარ აიტანა დათუნამ... ორგვარის გრძნობის ჭიდილი აღარ აძლევდა მოსვენებას... არ ემეტებოდა სასიკვდილოდ მტერი, მაგრამ ამავე დროს აღარ ეხერხებოდა აღარც ვაჟკაცური დაჩემების გატეხა და ულვაშების შერცხვენა, დანაღვლიანდა და გატყდა.

ბოლოს გადასწყვიტა: საამქვეყნოდ რაღა გამოსადეგი ვარო და განიზრახა: „ნიკოლოზ წმიდაში“ ბერად შესვლა, მაგრამ რადგანაც სასახლის ნებართვა და გენათელის თანხმობა საჭირო იყო, მიაშურა მეფეს ვარციხისკენ.

სწორედ იმ ხანებში დაღისტნიდან გადმოსული, განთქმული აღიფონა ბელადი მისი წუნკლებით აჯამეთის უტეხ ტყეში ბუდობდა და იმ გზით სიარული, თუ არ ჯარად, ტორო კაცისთვის საფრთხილო იყო. ვარციხისკენ მიმავალი მგზავრები საზოგადოდ სიფრთხილეს იჭერდნენ, შორის გზით უვლიდნენ, მაგრამ დათუნამ შიში არ იცოდა და პირდაპირ გადასჭრა აჯამეთი.

შუა გზა გავლილი ჰქონდა, რომ გზის პირად, პატარა მინდორში, ვიღაც მგზავრი დაინახა მიწოლილი ჩეროში: ფარღიალას თავი უნაგირზე მიედვა და ეძინა. მიუახლოვდა დათუნა, შეხედა და შეკრთა... ივანე კვიტაშვილი გამოდგა, ხმალზე მოივლო ხელი, მაგრამ, თითქოს შანთმა დასთუთქაო. უცბათ უშვა ხელი და სთქვა გუნებაში: „ეს ხომ ქურდობა იქნება! გავაღვიძებ და ისე შევებრძვიო“. გადასწყვიტა, მაგრამ წინ მაინც ბიჯი აღარ წასდგა: „არც ეს ივარგებსო!“ – კიდევ

გაიფიქრა. „ძალით გამოღვიძებული მის გუნებაზე ხომ არ იქნება და მაშინ მასზე უცბად მისვლა მაინც კიდევ ლაჩრობა იქნება. არა!.. ჯერ გამოიძინოს, ადგეს თავის თავად, იარაღი შემოირტყას და მაშინ გაუსწორდებით ერთმანეთსო, და მანამდის კი მეც მოვიცდი... სად წამივაო?!“ მიაბა ცხენი ბუჩქზე, მიდგა ტყის პირად, აქვე მუხის ძირში მიჯდა და ამოეფარა ხეს.

ბევრ ხანს არ გაუვლია, რომ აქვე მახლობლად ჟღურტული მოესმა. მიიხედა და დაინახა ჩასაფრებული ლეკები. ერთ მათგანს ამოელო ნიშანში მძინარე მგზავრი. ვეფხვივით მივარდა დათუნა და უტაცა ხელი ჩახმახ შეყენებულ თოფის პირს; დაიჭექა შაშხანამ, მარცხენა ხელი ძირს დაუშვა დათუნამ. გახვრეტილ ხელის გულში სისხლი მოთქრიალებდა. მარჯვენა ხელით იძრო ხმალი და დასჭყივლა: „დამრჩით, წუნკლებოო!“

თოფის გასროლით დამფრთხალი მძინარი წამოვარდა ზეზე, იგდო ხელში იარაღი და მიაშურა იქითკენ, საიდანაც ქართული შემოესმა. გასცა ხმა და მიიჭრა. ერთს შემოხვეოდნენ გარს ლეკები ჯარად და ის ერთი ყველას იგერიებდა. მომხრე რომ დაინახეს ლეკებმა, დაფრთხნენ და გადაცვივდნენ!.. დარჩნენ მარტოდ პირისპირ ორი ქართველი, ერთმანეთის მოსისხლე მტრები... ბიძა და დისწული, დათუნა გოცირიძე და ივანე კვიტაშვილი! დიდხანს ხმა ვეღარ ამოიღეს, ბოლოს როგორც იქნა, შეეკითხა ახალგაზრდა:

– შენა ხარ, ბიძაჩემო? აქ რას მოუყვანიხარ?..

– შენს სიგლახეს, – უპასუხა მოხუცმა: – ბედს ვაჟკაცობა მოუცია შენთვის, მაგრამ ღმერთს კი ჭკუა წაურთმევია... უადგილო ადგილას რომ ძილს მინდობიხარ, ხომ ღორივით გადაგაგორებდნენ, რომ მე არ წამოგსწრებოდი და მტერს წინ არ გადავღობებოდიო.

ახალგაზრდა უსიტყვოდ დაეშვა მუხლის თავებზე და მოეხვია მოხუცს. მოხუცმა წამოაყენა, ჩაიკრა გულში და უთხრა: „შენ ჩემთან დამნაშავე ხარ და მე კი ქვეყნის წინაშე: სანამ გარეშე მტერი არ მოგვიგერებია, შინაური მტრობა რჯულის უარისყოფაა და ორივეს ღმერთმა შეგვინდოსო!“

მისცეს მხარი მხარს, დაიძახეს: „მდევარიო!“ და ერთად გამოუდგნენ მტერს...

ნეტავ თუ ახლანდელი ქართველებიც ასე დასთმობენ პირად უსიამოვნებას და განხეთქილებას საზოგადო საქმისათვის?

პოემები

ორი ქართველი

ოთია მესხი და
ადამ ბებურიშვილი

I

დაბერდა ჩვენი გოგია,
ძველი ქართველი რაინდი:
სიცოცხლის დილას მოშორდა,
მიუახლოვდა მას ბინდი.

სიბერემ თავზე დასთოვა,
გაუქრო გულისა ალი;
ძარღვებმაც ერთად უსუსტეს,
მუხლებმა უწყეს კანკალი.

და გულდაყვეტით იძახის:
„სად არის ძველი ჯანიო?
ხმალს რომ იქნევდა, დღეს იმ ხელს
მიმძიმებს ყავარჯანიო!“..

ჩიფჩიფით ამბობს ამ სიტყვებს,
ჩაცვივნული აქვს კბილები,
და პირში სიცილს აყრიან
პატარა შვილიშვილები:

– „პაპია, რაზედა ჯავრობ?
ვის ემუქრები და რასო.
რომ ძლივს აბრუნებ მაგ ენას,
როგორც ბებია ჯარასო?..

იკმარე, რაც მოგივლია
შენს დღეში მთა და ბარიო!
ახლა დაჯექი და გვითხარ
შაირი, ან ზღაპარიო!“

– „ჰაი, თქვე კუდიანებო...
თქვე ეშმაკებო... თქვენაო!
შაირსაც გეტყვით, ზღაპრებსაც, –
თქვენთვის არა მშურს ენაო;

მაგრამ ცელქობას არ მოჰყვეთ,
არ შემიშალოთ ხელიო,
თორემ იმ ტყიდან გამოვა
და ყველას შეგჭამსთ მგელიო!“

ჩეროში დაჯდა მოხუცი,
გარს შემოუსხდნენ ბავშვები;
ეუბნებიან: „პაპია!
მოჰყევი ჩქარა!.. რას შვრები?“

ხმის გასაწმენდად პაპია
მოჰყვა ძალდაძალ ხველასა;
მერე ახსენა უფალი
და ეს უამბო ყველასა:

– მსოფლიო ცხოვრებაშია
ქართველსა უძევს კვალიო:
შიგნივ – ოფლი და გუთანი,
გარედ – სისხლი და ხმალიო!

დედაენა და ერობა
ქრისტეს სჯულს უკავშირაო,
მათ დასაცველად ოთხკუთხივ
ომები გაახშირაო!

არ შეუშინდა მონგოლებს,
სპარსელებს და არც თათრებსო!
ამბობდა: ჩემი სამშობლო
მონებას არ იკადრებსო,

სანამდის შვილი შერჩება
უკანასკნელად ერთიო,
რომელიც ეტყვის ურჯულოს:
„მრწამს ჩემი ქრისტე ღმერთიო!“

ახსენებს წმინდა გიორგის,
უშიშვლებს ქართულ ხმალსაო,
და გაჰკვეთს ბასრი მახვილი
ერთად რბილსა და ძვალსაო.

და მართლაც არწივ-ლომობდა
ქართველი მაშინდელიო!..
დედაც სხვა იყო იმ დროში,
სხვაგვარი შვილის მზრდელიო!

მათი „ნანინაც“ სხვა იყო,
არ ჰგავდა ახლანდელსაო,
მონურსა, გასაკიცხავსა,
სიყრმითვე გასარყვნელსაო.

მჯობნისა მჯობნე ამ ქვეყნად
აროდეს გამოლეულა...
ბევრი ჩვენს რაინდებშიაც
გმირი რამ გამორეულა;

საშვილიშვილოდ გამხდარა
მათი ქება და ხსენება!..
მამულიშვილის ხსენება
ამ ქვეყნად ღმერთმაც ინება!

ახლა ის არის ქებაში,
ვინც პლუტი, ანუ ლოთია;
მაშინ კი – ბებურიშვილი
ადამი, ანუ ოთია!

II

ახალციხის სიახლოვეს
ერთი დიდი მინდორია,

მაღალ მთის ძის გადაშლილი
სუფრასავით... სულ სწორია.

გარს არტყია უტეხი ტყე
ამ ბუნებითს მოედანსა;
ერთს მუხლზე ვერ გადაირბენ
ვერც მის სიგრძეს და ვერც განსა.
მზის ჩასვლის დროს ამ მინდორზე
გამოგოგდა თეთრი ცხენი;
ზედ ჭაბუკი ვინმე იჯდა –
ცხენ-უნაგრის დამამშვენი.

სამამაცო იარაღით
ტურფად იყო შეკაზმული;
ეტყობოდა მხარ-ბეჭიანს,
მკერდში ედვა რკინის გული.

ამაყურად მოიმზერდა,
აგელვებდა მის ტაიჭსა;
ხან დეზს ჰკრავა, ახტუნებდა,
ხან აძლევდა ნელსა ბიჯსა.

და ვინ იცის, იმ დროს მხედარს
რა ოცნება სად აფრენდა?!
აგონებდა სატრფოს კოცნას,
თუ მტრებზედა გულს უღრენდა?

ფიქრებისგან გამსჭვალული,
შუაგზამდის რომ მივიდა,
უცბად ცხენი შეუჩერდა...
ყრმაცა შეკრთა... გაუკვირდა.

გულში ეს სთქვა: „ნათქვამია
ცხენი გულთმისანიაო;
ამის ასე შეჩერება
ცუდი რამ ნიშანიაო!“

გავაზივით გაიბერტყა,
იარაღსა ხელი მიჰყო.

მათრახიცა წელში ირჭო,
თოფი ბუდით გამოიღო.

და მიიხედ-მოიხედა,
ოთხსავ კუთეს ავლო თვალი,
მაგრამ ვერსად ვერ შენიშნა
ვერც მტერი, ვერც მისი კვალი!..

თეთრსა დეზი გაუქანა,
გუნებაში ჩაიცინა...
– „აჩუ!“ – ცხენი არ ინძრევა...
აიმართა, იჭიხვინა!

მის ჭიხვინზე მარცხნივ, ტყეში,
სხვა ცხენმაცა იხვიხვინა...
მხედარმა სთქვა: – „იქ ვისია?
მოყვრისაა, თუ მტრის ბინა?

მტერი ხარ, თუ მოყვარე ხარ?
ნუ იმალვი! – მიაძახა –
ვაჟკაცია პირდაპირი,
იმალება მხოლოდ გლახა!“...

ამ სიტყვებზე ფინთიხივით
გამოვარდა ტყიდან კაცი;
შავმოსილი, შავის ცხენით,
ჰგვანდა, იყო ის მამაცი;

ჯერ ლეკურად იჟღურტულა,
ქართულიცა გაურია:
– „შეგანანებ მუქარასა!
შენი სისხლი მეც მწყურია!

არ იცი, ვის ემუქრები
და ვისთან ხარ გულადიო?
შენს წინა სდგას დაღესტნელი
ლეკი, ალლი ფოლადიო!“

ჭაბუკმა უთხრა ღიმილით:
– „კარგ ბიჭსა გხედავ თვალადსა

და ვმადლობ ღმერთსა, თუ მართლა
შემყარა ალლი-ფოლადსა!

მე მის ძებნაში დაღესტნის
მთა და ტყე გამილევია!
ვწუხდი: ვერ შევხვდი და მისი
სისხლი არ დამილევია!..

ლეკო, შენც ჩემი სახელი
უთუოდ გაგეგონება,
გეტყვი თუ არა, ვინა ვარ,
მთლად დაგებნევა გონება.

ეგებ მრავალჯერ ჩემს სახელს
შენთვის დაეფრთხოს ტკბილ-ძილი...
ადამ რომ გაგიგონია,
მე ვარ ის ბებურიშვილი!

შენმა შეყრამან, ბელადო,
მე გული გამიხარაო,
მაგრამ შენთვის-კი ის სჯობდა,
რომ მიწა გაგეთხარაო!"

ეს რომ უთხრეს ალლი ფოლადს,
თორნესავით ის აენთო...
– „ჰა ბურთი და მოედანი!
მობრძანდი და გავსწორდეთო!"

გამოვიდნენ შუა ველზე,
აღელვებდათ გულის ვნება;
ძნელი არის ორ ვაჟკაცის
ერთმანეთის შეტაკება.

თოფ-დამბაჩა აიცილეს
ორთავ, თავი დაიფარეს;
მაგრამ ერთმანეთზე მისვლა
ხმალდახმალ არ დაიზარეს.

გამეტებით ხმალს იქნევენ,
ორთავ შველისთ მათი ფარი,

ჯერ არც იქით და არც აქეთ
გამარჯვება არსით არი!

შეკრთა თეთრა ჭრილობისგან,
შეაჩერა პატრონი წამს,
ამით ლეკმა ისარგებლა,
მოუქნია ხმალი ადამს...

მაგრამ ტყვილა არ უქებდენ
ადამს ომში მარჯვე თვალსა:
ხმალსა ხმალი მიაგება,
არ ჰზოგავდა თვისსა ძალსა.

მარილივით გადაემტვრა
ალლი-ფოლადს მისი ხმალი;
მაშინ კი სთქვა: – „გაქცევაა
ჩემი მხოლო აწ წამალი!“

დეზი ჰკრა და გამობრუნდა,
გააჭენა ბედაური;
ადამ აყრის კიჟინასა:
– „დამრჩი! შენ ხარ ჩემი პური!“

წინ ალლი და უკან ადამ
დადგომილან ტრიალ მინდორს,
და, ჰა, შავმა ბედაურმა
მოიტოვა თეთრა ის შორს!

ადამ მწარედ დეზებს იქნევს,
მტერი მიდის... გულს ასკდება,
მაგრამ ბევრიც რომ იჯავროს,
ამით, აბა, რას გახდება?

ამ დროს უცბად წინ შემოხვდათ
იმათ ერთი ვიღაც მგზავრი:
ჯორზე იჯდა, ღიღინობდა,
არაფრის არ ჰქონდა ჯავრი!

გაქცეულს ლეკს რომ შეჰხედა,
როგორც კურდღელს, უცაცხანა:

– „ჰოი! ჰოი! ველარ წახვალ!
ბევრი დამრჩა შენისთანა!“

წყნარად თავი დაუარა,
სვეტივითა წინ დაუხვდა
და ისეთი მიაყვირა,
რომ ლეკს გული შეუწუხდა.

მოუქნია ხმალი, თავი
წააცალა, როგორც წიწილს;
მერე მიუბრუნდა, უთხრა
ეს სიტყვები ბებურიშვილს:

– „მე გაქცეულს არ მოვკლავდი,
მაგრამ იყო ხათრი შენი:
შეგატყვე, რომ შენ გინდოდა
დაგერჩინა მისი ცხენი.

და, ჰა, ღმერთმა მოგახმაროს
იარაღი და ეს ცხენი!
შენ შეგმატოს, რაც დღეს ამას
უდროოდა აკლდეს დღენი!“

ეს უთხრა და მიატოვა,
სიტყვა აღარ გაუგრძელა!
ჯორს დეზი ჰკრა, „ჩიშო!“ უთხრა,
გზას გაუდგა ნელა-ნელა...

თავბრუ დაესხა ადამსა,
აღარ ეხსნება მას კრიჭი;
სირცხვილით ველარ გადადგა,
ველარც გადმოდგა წინ ბიჯი.

თითქოს გაქვავდა, ვერ უთხრა
ვერც მადლი, ვერც საყვედური!
სთქვა: „ღმერთო, რა გაწყენინე,
რად მრისხე მე უბედური?

მერჩია, იმ ლეკს მოვეკალ,
ენებებია მაცხოვარს!..

სირცხვილი კი არ ეჭმია
ჩემთვის ამ ვიღაც მათხოვარს!

ჯორის პატრონი ცხენს სწუნობს,
ოქროთ მოჭედილ ფარ-ხმალსა!
ყველას მე მაძლევს საჩუქრად,
როგორც მდიდარი საწყალსა!..

ან არის სწორედ სალოსი,
ანუ ვიღაცა ლოთია“.
და მიაძახა: – „ვინ ხარო?“
პასუხი ესმის: – „ოთია!“

ამ სიტყვამ გამოაფხიზლა
ადამი დაღონებული
და ჯორისაკენ გაიქცა
სიამით აღელვებული.

– „მომიცადეო! – უძახის, –
ადამი გევედრებაო!
ჰსურს, მიესალმოს ოთიას,
როგორც მას ეკადრებაო!

შენმა ქებამ და სახელმა
კახეთი შეაჯერაო!
შენის შეყრისთვის იკურთხოს
დღეს ჩემი ბედისწერაო“.

ძირს ჩამოვიდა ოთიაც,
წინ მიეგება ადამსა;
ერთმანეთს მეტის ზრდილობით
ველარ უბედვენ სალამსა.

ადამი ამბობს – „ოთიავ!
ბრძანე სალამი, შენია!..
მე რომ გავბედო პირველად,
ჯერ ყმაწვილი ვარ, მრცხვენია!

მასთანაც შენი მეტია
ვაჟკაცობისა სახელი!

არა, ნუ გინდა იმერელს,
რომ გამაბრიყვო კახელი!..“

– „ბატონო, რისთვის მიწყრებით?
როგორ მიბრძანებთ მაგასო?!
ეგ რომ ვიფიქრო, ღირსი ვარ,
დამაბან ვირის ბაგასო!

ვინ გაასწორა, ბატონო,
ნეტავი მთა და ბარიო!
მესხი ვარ აზნაურშვილი,
თქვენ – დიდ თავადის გვარიო!..

უნდა მიბოძოთ სალამი,
როგორც თქვენს ერთგულ მონასა,
და მე მადლს ვიხდი გულითადს,
ამ ჩემი თავის წონასა!“

მაგრამ ადამ მაინც ამბობს:
– „მოდი, აბა, ასე ვქნათო,
რომ არ დაგვრჩეს ერთმანეთზე
საწყენი და სამუნათო:

ძმებსავითა გადვეჭდიოთ,
გადავკოცნოთ ერთმანეთი;
და აქ მტკიცე მეგობრობას
გაამტკიცებს მაღლა ღმერთი!“

ესა სთქვეს და ერთმანეთსა
გადააჭდეს ყელი ყელსა;
მერე დასხდენ სასაუბროდ
იქვე რბილს და მწვანე ველსა.

ოთიამ იწყო: – „კი გატყობ,
გშვენის ბებურიშვილობა,
თვალ-ტანადობა, იერი,
დარბაისლობა, ზრდილობა!

წეღან კი ვეღარ შეგნიშნე
ვერც ერთი ეგე დიდება:

ვაჟკაცს არ ჰშვენის, თქვენც იცით
მტრის უკან გამოკიდება“.

ადამმა უთხრა: – „მართალ ხარ
არ ვიცი, ისე რათ გავხდი!
გადმიყოლია სურვილმა,
ვაჟკაცის წესსა გადავხდი.

„მაგრამ მას სისხლი ემართა
ბევრ ქრისტიან კახელისა;
სხვა ლეკი იყო ის ლეკი,
სხვა ხმლისა და სხვა ხელისა!

„ალლი-ფოლადსა ეძახდნენ,
შენც გაგეგონოს, ეგება;
მისთანა მტერი, ხომ იცი,
მტრის მახვილს ძნელად ეგება!“

ოთიამ დასტური მისცა:
– „გამიგონია მეცაო!
ჩვენშიაც ჩამოდიოდა
ეგ წუპაკი და ქეცაო!

ქურდულად იპარებოდა
ეგ საძაგელი მყრალიო!
შევყროდი – არ გავკოცნიდი,
ცუდად ვიყავი მწყრალიო!“

ადამ ამბობს: – „ბედი ჰქონდა,
ტოლ ვაჟკაცსა არ შეჰყრია;
თორემ მაგის ძებნაშია
ბევრი ოფლი დამიღვრია.

დაღისტანში გადავსულვარ,
მთები სრულად მოვიარე,
მაგრამ გული მიღრინავდა,
რომ ვერსად ვერ შევეყარე.

დღეს წავაწყდი ულოდნელად,
ტყეში იყო ჩასაფრული,

მისმა ნახვამ ამაჟრჟოლა,
ამიჩქარა მეტად გული.

შევუტიე... მომაშურა...
შევეტაკეთ ორთავ მტკიცედ...
უსიკვდილოდ არ გაშვება
ერთმანეთის დავიფიცეთ!..

ხმალსა ხმალი შემოვუკარ,
შუა გატყდა მისი ხმალი,
მაგრამ ცხენმა იპატივა:
სწრაფი იყო და ფეხმალი.

არ დამნებდა და გამექცა,
მარდად ცხენი გააჭენა
და უთუოდ წავიდოდა,
შევრცხვებოდი, თუ არ შენა!

მე-კი შენი სიმარჯვითა
პირველ მითი დამაღონე,
რომ სხვად ვინმედ მომეჩვენე
და ოთია არ მეგონე.

და ან როგორ ვიფიქრებდი?
ჯორზე ზიხარ, თითქოს მღვდელი,
და მტერს ისე მივარდები,
როგორც ცოფიანი მგელი!

ვინ ჯორი და ვინ მხედარი?!..
ამის მეტი ვის უნახავს?!
იარაღიც ისეთი გაქვს,
დედაკაციც კი დაგძრახავს.

ნუთუ ვერსად გიშოვნია
ბედაური შესაფერი,
იარაღი მოჭედილი
ვერცხლით, ოქროთ განაფერი?!"

მესხმა უთხრა: – „ბედაური
ვაჟკაცს, ნეტავ, რად უნდაო!..

თვითონ მტერს არ გაექცევა,
არც გასდევს, თუ გაბრუნდაო!..

ფეხალაგობ შესაბმელად
ჯორი, აბა, რას უშლისო?
საქმე მკლავით გადასწყდება,
თუ ხმალს მარჯვედ გაუშლისო!

მოჭედილი იარაღი
მოატყუებს მხოლოდ თვალსა,
სააშიყოდ როცა წახვალ,
ააჩქარებ კეკლუც ქალსა.

თორემ ვერცხლით თავს ვერ იხსნის,
ვისაც ადგას გასაჭირი,
ხმლის ქარქაში არაფრად ღირს,
უნდა სჭრიდეს მხოლოდ პირი.

და ეს ხმალიც ისეთია,
დიდი დავით წერეთლისა,
რკინეულებს, როგორც ყველსა,
ისე სჭრის და ისე სთლისა.

როცა დავით ჰპატრონობდა,
ხუთჯერ იყო დამარხული
ას ერთ კაცის მოკვლისათვის,
როგორც დიდი ჭირნახული.

საუნჯეა მამაცისთვის,
მეც-კი ბევრჯერ დამიმარხავს;
და, იცოდე, შემცდარია,
ვინც მე ამ ხმალს დამიძრახავს!“..

გაუკვირდა ადამს მისი
მსჯელობა და ხასიათი,
და გაგრძელდა საუბარი
სულ ამგვარი მაშინ მათი.

გულგახსნილად ისაუბრეს,
ვით წესია მეგობრისა;

ზოგი ეს სთქვეს, ზოგი ის სთქვეს,
ამ მთისა და იმ ბარისა.

როცა გაყრა დააპირეს,
სიტყვა მისცეს ერთმანეთსა:
ვინც გასტეხდა მათში სიტყვას,
შესცოდებდა მაღლა ღმერთსა.

უნდა ორნივ იმავ ალაგს,
სადაც შეხვდნენ მტერსა ავად,
ყოველ წლობით მოსულიყვნენ
ერთმანეთის სანახავად.

მაგრამ დასდვეს ძმობილობაც,
ბეგარა და სამსახური,
რომ მიუძღვნან ერთმანეთსა
მათგან მოკლულ მტრისა ყური.

და ყოველ-წლივ ასრულებდნენ
მეგობრები ამ პირობას,
ას-ასობით სძღვნიდენ ყურებს,
იმტკიცებდენ მით გმირობას.

როცა მოკვდენ ეს გმირები,
გაეხარდათ მემკვიდრეებს...
უყურებდენ დიდ სკივრებსა
და ამბობდენ: „გაგვამდიდრებს!“

მაგრამ კლიტე რომ გატეხეს,
გააქნიეს სიმწრით თავი,
ოქრო-ვერცხლის ნაცვლად ნახეს
საარაკო სანახავი:

დაშაშხულის ყურებითა
ზანდუკები სავსე დახვდათ!
და, რომ გაჰყვეს ის საუნჯე,
თითო-თითო ყველას გახვდათ!..

პატარა კახი

ხუთმოქმედებიანი ისტორიული დრამა

მოქმედნი პირნი

კახეთის მეფე თეიმურაზ II
დედოფალი თამარი - მისი მეუღლე
პატარა კახი – მისი ძე მემკვიდრე
გივი ჩოლოყაშვილი – პატარა კახის გამზრდელი.
ლევან ქვაბულიძე
რევაზ ბებურიშვილი
მწყემსი
მოხუცი ბრმა – გელად წოდებული
ტურფა – მისი ქალი
თედო რამაზიშვილი – რევაზის მსახური
ელენე – ლევანის და
ბადურ – კუტი
მუშები.
შიკრიკები და
ამალა

მოქმედება პირველი

დიდი ტყე, წინ ვაკით. შორით უზარმაზარი მთები მოსჩანან. ერთ პატარა გორაზე ზის მწყემსი და სალამურს უკრავს.

გამოსვლა პირველი

მწყემსი

(ჩამოდის ვაკეზე და მარჯვნივ ტყისკენ იყურება)

დაიგვიანეს, ჯერ არსად სჩანან!
მაგრამ სალამურს თუ მოჰკრა ყური,
ანდამატურის ძალით გამოსწევს
აქეთკენ მის გულს ხმა უცნაური.
(დაფიქრდება. ნაღვლიანი ღიმილით)

ვინ ქვაბულაძე და ვინ მეცხვარე?!
იქ, ბარში ყველა ჩემი ტოლები
მტრებში ვეფხვივით დანავარდობენ
და მე კი ცხვარში აქ ვიმალები!..
ისინი მტრის სისხლს ჰღვრიან უწყალოდ,
ზიზღით ევსებათ მრისხანე გული,
მე კი ქალივით აქ ცრემლებს ვაფრქვევ
და სიყვარულით მიძგერს გლახ-გული!..
მერე როგორ დროს? მაშინ, როდესაც
სხვა უდიდესი წინ გვიძევს ვალი! (დაფიქრდება)
მაგრამ ეს მოხდა ჩემს უნებურად,
გულთამხილავო, და არ მაქვს ბრალი!..
კიდევ არ სჩანან... ეგებ წავიდნენ,
გაირეს და ვერ მოვკარ თვალი?
აჰ, ღმერთო ჩემო! ჯერ უმისოდაც
დაბნეული მაქვს მე გზა და კვალი!
(მობრუნდება და მაყვალს დაუწყებს კრეფას)

გამოსვლა მეორე

ბრმა მოხუცი და ახალგაზრდა ქალი

მოხუცი

აქ შევისვენოთ!

ქალი (აქეთ-იქით იყურება)

თქვენი ნებაა!
სწორი, ვაკეა... ჩრდილიც ყოფილა...
წამოწექ!.. მუხლზე დამადე თავი
და დაიძინე!. აქ კიდევ გრილა.

მოხუცი

მუხლზე? კი, მაგრამ რომ გეტკინება!

ქალი

მაშ ქვას მოვიტან... სადმე იქნება...

მოხუცი

აჰ! არა, შვილო, რა საჭიროა?
უსასთუმლოდაც დამეძინება. (ჯდება)
საკვირველია, თითქოს გაგრძელდა
ეს პატარა გზა დღეს ერთიორად;
ამასთან კიდევ მხარიც მომექცა
და მომეჩვენა უსწორმასწოროდ. (ამთქნარებს)
ასე სცოდნია თურმე სიბერეს:
დააუძლურებს თვალებსა და ყურს...
ერთი ხანია ყურიც მიწივის,
თითქოს უკრავენ სადღაც სალამურს!

ქალი (გაწითლდება)

ეგ, მამავ, მართლაც სალამურია.

მოხუცი

სალამურია?! მერე ვინ უკრავს
იმ დროს, როდესაც ურიცხვი მტერი
ამ ჩვენს ქვეყანას გარშემო აკრავს?
მაშინ, როდესაც ბარში ქვრივ-ობლებს
მტრები მუსვრენ და სარზე აგებენ,
აქედან ჩვენი ეს მთიულები
სალამურის კვრით უპასუხებენ?..

ქალი

მწყემსები უკვრენ და თავს იქცევენ:
ხელში კომბლებით აქ უდგიან ცხვრებს.

მოხუცი

ეგ უკეთესი!. ვაჰ, ჩემს მოსწრებას!!
რა ესმის ამ ჩემს დასადგომ ყურებს?..
ამისთანა დროს იმ შერცხვენილებს
რა ემწყემსებათ და რა ეცხვრებათ?
მაშინ, როდესაც იმათ მოძმეებს
მძიმე ბორკილი ფეხში ეყრებათ... (დაფიქრდება)

ეჰ, თეიმურაზ! რა მტყუანი ხარ,
რომ მოაშურე ამ მთის სიმაგრეს
და ბარელები ოხრად დაჰყარე,
რომ არ უყურო იმათ სიმწარეს.
შენ რომ გულს იტეხ, მტერი თამამობს
და შეუპოვრად ქართველს აძრობს ტყავს!..
დამნაშავე ხარ!.. მაგრამ მეფე ხარ
და ვინ რას გეტყვის? ვინ რას მოგკითხავს?..

ქალი

კარგია, მამავ! მაგდენს რომ შფოთავ,
კიდევაც მიტომ არ გეძინება.

მოხუცი

მგზავრმა რა გითხრა? ქოშისგორამდე
მისასვლელი გზა შორი იქნება?

ქალი

არა!.. ასე თქვა: „აგერ არისო"
თუ მართალია და არ მოჭორა!. (სიჩუმე)
მამილო! ვისი აგებულია
და ან რათ ჰქვიან მას ქოშისგორა?

მოხუცი

ძველი დროების ამბავი არის,
მე ზღაპარივით გამიგონია.
და გეტყვი, შვილო, რადგანაც სურვილი
მაგის შეტყობის გულში გქონია:
ამბობენ ვითომც რომ თამარ მეფემ
ერთ დროს არავინ ინახულაო;
ორმოცი დღე და ორმოცი ღამე
აქ, შუამთაში იმარხულაო.
რომ გაიწმინდა სულით და ხორცით,
ქოში გაიძრო მოჭედილიო,
აავსო მიწით და თან წაიღო,
რომ დაენიშნა ის ადგილიო,

სადაც ერთ დროში კახელ ყმაწვილებს
თავი დაედვათ, წამებულადო,
და იქ დაჰყარა ნაკურთხი მიწა,
ძღვნად და საკურთხად დიდებულადო.
იმის მაგალითს სხვებმაც მიჰბაძეს:
ყოველი კუთხით იწყეს დენაო;
გაკეთდა გორა და ზედ თამარმა
წმინდა ტაძარი ააშენაო.
როდესაც თურმე პირველად სწირეს.
მაღალმა მთებმა იწყეს დრეკაო
და თამარ მეფეს, ნათლით შებურვილს,
ზეცით მოესმა ზარის რეკაო!

ქალი

ნეტავი იმ დროს და მაშინდელ ხალხს,
რომ სასწაული თვალით უნახავს!..
მამილო! ახლა ქართველ ქალებში
თამარისთანა აღარავინ გვყავს?

მოხუცი (იცინის)

რას ამბობ, შვილო? იმისთანები
განა ყოველთვის იბადებიან?
ოცნებისათვის სამაგალოთო
ვარსკვლავებივით ნათლად ჰქრებიან!
(სიჩუმეა. რაღაცას იგონებს)
სიტყვა უდროოდ გამაწყვეტინე!
არ მაგონდება... შვილო, დავბერდი...
ჰო, ქოშისგორა, ვის სახელზეა?
ის უნდა მეთქვა... მასზე გავჩერდი...
ტაძარი ყოვლადწმინდის სახელზე
სულ ჩუქურთმებით აგებულია
და სასწაულის მოსაგონებლად
ხვალინდელი დღე დადებულია.
მივალთ და ვნახავთ იმ ძლიერ ტაძარს!..
გულს დავიმშვიდებთ სიწმინდის ნახვით!..
ჩვენც გვმართებს. შვილო. რომ სხვებთან ერთად
ღამე ვათიოთ ლოცვით და მარხვით.

ქალი

მაგას რაღა სჯობია?! მაგრამ თუ, მართლა,
ამაღამ ძილი არ შეიძლება,
აქვე რომ ცოტა გამოიძინო
და შეისვენო... რა გენაღვლება?
მე ცოტა ხნობით ტყისაკენ წავალ,
სოკოს მოვძებნი, ან მოკრეფ მაყვალს.
მაგრამ აქვე კი ახლოს ვიქნები,
არ მოგაშორებ არც ერთ წუთას თვალს.

მოხუცი

ჰო, კარგი. შვილო! მაყვალს კი ნუ სჭამ.
რომ დასუნთქული არ ჩაატანო.
მანამდე მეც აქ თვალს მოვატყუებ.
მაგრამ შენ კი არ დამაგვიანო. (მიწვება)

ქალი

(მიდის ტყეში და აქეთ-იქით იხედება)

რა ამბავია, რომ აღარ მოდის?
ამდენ ხანს რისთვის დაიგვიანა?
რომ არ მოვიდეს? როგორ არ მოვა?
ჩემს უნახავად დღეს გაძლებს განა?
არა! კი მოვა, მისი ჭირიმე!
მაგრამ, ვაი რომ როდესაც ვხედავ,
გულში ბევრი მაქვს მისთვის სათქმელი
და პირადად კი ვერას ვუბედავ!..
გული მიტოკავს და რაღაც ყელში,
როგორც რომ, ბურთი ისე მეჩრება...
ენა მებმევა...ხმას ველარ ვიღებ,
სიცხეს მაძლევს და პირი მიშრება!..
ჩუ!.. სალამური... სწორედ ის არის!..
იშ!.. შეხედვასაც რომ ვერა ვბედავ!..
მაყვალს დავუწყებ ჩემთვის აქ კრეფას,
ვითომ არ მესმის!.. ვითომ ვერც ვხედავ...
(ზურგს შეაქცევს და მაყვალს დაუწყევს კრეფას)

გამოსვლა მესამე

იგინივე და მწყემსი (გამოდის მარჯვნივ)

მწყემსი (მიუახლოვდება)

ტურფავ!

ქალი (შეკრთება)

უიმე!

მწყემსი

რამ შეგაშინა?
მე ვარ, ვერ მხედავ, შენ გეთაყვანე?

ქალი

უეცრად შევკრთი.. აღარ გელოდი...
ამდენხანს რისთვის დაიგვიანე?

მწყემსი

მე კი არა, თქვენ დაგიგვიანდათ.
დიდიხანია, რაც მე აქ ვიცდი.

ქალი

ვერ მოვატანეთ... გზა გაგვიგრძელდა,
რადგანაც განგებ ბევრჯერ გადავცდი.

მწყემსი

გადაცდი რათა?

ქალი

როგორ თუ რათა?
ბრმა არის, მაგრამ არ ავიწყდება...
სულ იმ ერთი გზით რომ მოვიყვანო,
დაუკვირდება და მიგვიხვდება.
რაც შემიძლია, ვუბნევ გზა და კვალს!..

კიდევ კარგი, რომ გზა გამშრალია!..
ხან აღმა მიმყავს და ხან თავდაღმა,
ვატყუებ, მაგრამ შენი ბრალია!..

მწყემსი

შენ გენაცვალოს ჩემი სიცოცხლე,
რომ ჭკვიანი ხარ!.. მოხერხებული!..
მაგნაირ ცოდვას ზეცაც არ გიწყენს...
თავდები არის თვით სიყვარული.

ქალი

მეც მაგრე ვფიქრობ, რომ ბევრს შეუნდობს
და აპატიებს კაცს სიყვარული...
მაგრამ რა ვიცით, რომ ამ ჩვენ ორში
ერთი არ არის მოტყუებული?
უფროსებისგან გამიგონია,
კაცები ქალებს აბრიყვებენო
და სიყვარულს რომ გამოსტყუებენ,
გულგრილად ხელსაც აიღებენო.

მწყემსი

ეგ მართალია!.. მოხდება ხოლმე,
მაგრამ მე სხვა ვარ!.. ნუ გამრევ მათში!..
მაშინ შემირცხვეს გვარისშვი... ჩემი...
ჩემი ბიჭობა და წვერ-ულვაში!..

(გამოიგლეჯს ულვაშის ღერს და აძლევს)

აი, წაიღე! ეს სიყვარულის
საწინდარია!.. შენ შეინახე!..
თუ გიღალატო, „ფუ!“ უთხარ, დამგმე!
შემარცხვინე და ცუდად დამსახე!!
მამაპაპური ეს ჩვეულება
დღეს რჯულად არის გადაქცეული
და, ვისაც ქუდი ახურავს თავზე,
ვერ გასტეხს.. თუ არ შეჩვენებული.

ქალი

არ ვიცი, რა ვქნა? ერთი ხანია
რაღაცა ძალი გარს შემომედო...
ჯერ ვინაობაც შენი არ ვიცი,
მაგრამ გული კი სრულად მოგენდო.
შენგან მოხიბლულს და დამონებულს
რასაც კი ამბობ, უეჭვოდ მჯერა,
ამას გიმოწმებს დღეს ჩემი სახე,
ჩემი თვალები და გულისძგერა.
ახლა შენ იცი და შენმა ღმერთმა...
შენ მოგაბარებ ამ ჩემს გულისთქმას
და ჯერ, სანამდის ჯვარს არ დავიწერთ.
ისე გენდობი, როგორც ჩემ ღვიძლ ძმას!
მაგრამ მაინც მსურს რომ შემოგფიცო...

(გამოიძრობს თმას, გამოსკვნის და აძლევს)

აჰა, წაიღე ჩემგან საწინდრად!
თუ დაგივიწყო, ჩააგდე ცეცხლში,
რომ მეც დავიწვა და ვიქცე ნაცრად.

მწყემსი (აღტაცებით)

ოჰ, ნეტარებავ! სიტკბოების ზღვავ,
გაუზომელო, სივრცით უძირო!
თვით უკვდავების კამკამო წყარო,
ჩემთვის ცისა და ქვეყნის კავშირო!..
შენ შემოგევლოს გარს ჩემი თავი!
უშენოდ ქვეყნად განა კი გავძლებ?
ასი სიცოცხლე, რომ მქონდეს ერთად
შენ შემოგწირავ!.. შენ დაგანაცვლებ!

(უპირებს მოხვევას)

ქალი (ხელსა ჰკრავს)

უი!.. რას შვრები?

მწყემსი

მინდა გაკოცო,

ქალი

ჯვარის წერამდის? ცოდვა რომ არი?
აჰ! არა! არა!.. წადი.. გამშორდი!..
ვერა!.. ჯერ, სანამ არა ხარ ქმარი..

მწყემსი (დაღონებით)

მოგშორდე? კარგი შენი ნებაა...

ქალი (აღშფოთებით)

ჰო!.. წადი.. წადი.. მომშორდი მალე!..

(მწყემსი მიდის)

მიდიხარ? კარგი, მაშ იქ ამოდი..
ქოშისგორაზე.. შენ გენაცვალე!..
მიდის!.. წავიდა.. არა, ნუ წახვალ!..
(მივარდება და მიეკვრის გულზე, მერე ისევ მოშორდება)
ოჰ, ღმერთო ჩემო, რა მემართება?! (ხელს ჰკრავს)
ახლა კი წადი!.. ნუღარ მოიცდი.
ნუ! ნუ! ხომ იცი ჰხედავ?! არ შეიძლება!..

(თვალზე ხელს იფარებს მერე ისევ მობრუნდება)

წასულა!.. აგერ მთაზე გადადის...
აი, მობრუნდა და იყურება...
ნეტავ რათ არის ერთს და იმავ დროს
ტკბილიც და მწარეც ბედნიერება?..

(ჩაჯდება, თავს ჩაღუნავს, ხელებს მიიფარებს და ტირილი აუვარდება)

მოხუცი (წამოვარდება ზეზე შეშფოთებული)

რა ამბავია?.. აქა ვარ, შვილო!..
რა დაგემართა? რამ შეგაშინა?

ძაღლმა ხომ არსარ შემოგიტია!
წყეულმა გველმა ხომ არ გიკბინა?

ქალი

არა, მამილო, არაფერია!..

მოხუცი

მაშ, შვილო მაგრე რამ მოგაწყინა?

ქალი

მარტო რო დავრჩი, ჯავრმა წამიღო
და უნებურად გული მატკინა.
მწარე ნაღველიც, ცრემლში ჩართული,
თვალთ მომეჩქეფა, გადმომეწურა!..
თვითონ არ ვიცი, რა ძალა იყო,
რამ ამატირა... ცრემლად დამწურა!

მოხუცი

ჰო!.. სულ ეგ იყო, სხვა არაფერი?
მივხვდი!... ეგ, შვილო, არაფერია:
სისხლი თამაშობს მოჭარბებული
და გულიც მისგან ანაძგერია.
მოგწყინდა განა? რაღა თქმა უნდა,
სულ მარტოობა ვის იამება?
მე ჩემს მომვლელად ამიყვანიხარ
და შენ კი გული სხვას გეუბნება.
შენი ყვავილი ახლა იშლება,
ჩემი ფესვებიც კი დამზრალია
და ერთ უღელში რომ გაბმული ვართ –
ეს, მე რომ ბრმა ვარ, მისი ბრალია!
მაგრამ, ეჰ შვილო, მოიცა ცოტა:
ჩემი ცხოვრების გზა გავლილია,
აწ, სადაც არის, მომიკითხავენ,
ჩემი დღეები გამოთვლილია!..

ქალი

აბა, რას ამბობ?!. კიდეც ეგ არის.

რომ მე მატირებს და სულს მიხუთავს!
შენ გეჭირვება ყურისმგდებელი
და მაგისთანა კი არვინა გყავს.
მწყემსი რომ ჩვენ არ მოგშველებოდა
იმ დღეს, ძაღლების მოსაგერებლად,
ხომ დაგვწიწკნიდენ სულ ლუკმა-ლუკმად
და გავხდებოდით ყვავ-ყორნის მსხვერპლად?
არა, მამილო, ქალი სუსტია,
კაცის ოდნობას როგორ შეიძლებს!
ნეტავი ერთი ვაჟი გყოლოდა!

მოხუცი

ეჰ, რათ მაგონებ დაკარგულ შვილებს?
ვაი მათ მომგონს!.. განა არ მყავდა.
მაგრამ არ შემრჩა! გამიწყდა ყველა!
სამი ერთს ომში ერთს დღეს მომიკლეს
და ეს თვალებიც მან დამიბნელა;
ცოდვა არ არის, მეკიდევ ვიყო
და ისინი კი?! (სტირის, სიჩუმეა)

ქალი

ნეტავ ერთი
ყმაწვილი ვინმე გეშვილებოდეს,
რომ ჩემთან ერთად შენ ყურს გიგდებდეს,
სულ შენთან იყოს! თავს გევლებოდეს!..
მაშინ მეც...

მოხუცი

შენ რა? შენ რას იზამდი?..
გამიზიარე შენი გულისთქმა!

ქალი

იმას, რომ... მაშინ მეყვარებოდა
შენი გულისთვის, როგორც ღვიძლი ძმა.

მოხუცი

ჰმ... მესმის! მესმის, თუ რა ღვიძლი ძმა!

ქალი

როგორ თუ რა ძმა?.. ეგ რა სიტყვაა?

მოხუცი

ვიცი, რაც არის! განა ვერ მივხვდი?
შენ რომ ძმას ამბობ, ის ძმა სულ სხვაა! (იცინის)

ქალი

იჰ, რაებს ამბობ! (მორცხვობით) რა დროს ეგ არის?
მზემ შუბის ტარზე გადმოიხარა.

მოხუცი

მართლა? მაშ ახლა კი დრო ყოფილა.
აბა, ჰე, შვილო, წავიდეთ ჩქარა! (მიდიან)

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა მ ე ო რ ე

გამოსვლა პირველი

(ტყიდან გამოდის პატარა-კახი და აღტაცებით იხედება აქეთ-იქეთ)

პატარა-კახი

ძლივს მარტო დავრჩი!.. ოჰ რა კარგია
სამოთხის ნიჭი, თავისუფლება!!
რად, მინდა რომ ვარ ბატონიშვილი?
და რაღად მიღირს უფლისწულობა.
თუ ჩემს ნებაზედ ბიჯსაც ვერ გავდგამ?
უნდა მივდიოთ ქვეყნის მაცდურ ხმას!..
მძიმე უღელი დავდგა ჩემს სიყრმეს
და შევაკვეცო ფრთები გულისთქმას!!

(შორიდან სალამურის ხმა მოისმის)

ჩუ!.. სალამური!.. მწყემსია სწორედ.
აი, სად არის ბედნიერება:
სცხოვრობს თავისთვის ბუნების შვილი
და გულს უსრულებს, რაც ენატრება.

(დაჯდება და ყურს უგდებს სალამურს)

ვიშ! რა კარგია ეს სალამური!..
როგორ იტაცებს გრძნობა-გონებას!..
სიამით ჰხიბლავს უსაზღვრო სურვილს
და აფერადებს მაცდურ გონებას!!
მიგვაფრენს სადღაც ლაჟვარდ უფსკრულში,
ედემის კიდით შორეულ მხარეს
და აქ აერთებს ნათლის კავშირით
ჩვენს სიტკბოებას და ჩვენს სიმწარეს.

(დაფიქრდება და ყურს უგდებს სალამურს)

გამიგონია, ვითომც ლერწამი
ობლის საფლავზე ამოსულიყოს
და თავის ქნევით, დამუქრებული,
მაღლა ზეცისკენ ის წასულიყოს,
რომ მიეტანოს იქ ჩვენის ქვეყანის
მწარე ამბავი და საჩივარი
მაგრამ იმავ დროს, ეშმაკის სული,
დასტაკებოდეს გრიგალი ქარი,
გადაეღუნოს, გადმოეღუნოს
და მოეთხაროს სულ ძირიანა:
მერე ენახოს მწყემსს წაქცული,
ხელში აეღოს პატარა დანა
და გამოეჭრას მას სალამური
რომ მოწყენის დროს სული ჩაჰბეროს,
და მთა და ბარის დასატკბობელად,
ააკვნესოსო და აატიროს...
ეს უნდა იყოს ის მაცდური ხმა,
პირველ მწყემსისგან მოგონებული!
აქ ისმის ცის და ქვეყნის ამბავი,
ერთად შეთხზული, შეზავებული!..

ხმა ტყიდან

ბატონიშვილო! უუუ!

პატარა კახი (შეკრთება)

უჰ, ღვთის რისხვა!
რომ არ მომნახო, არ შეიძლება?!
დარბაისლური ზრდილობით მოხვალ,
რომ მომიწამლო ტკბილი ოცნება!..
უუუ! აქ ვარ!.. აქეთ წამოდი!..

გამოსვლა მეორე

იგივე და გივი

გივი

ბატონიშვილო, სად ბრძანდებოდი?
ერთხანს გეძებე ამ უტეხ ტყეში
და, რომ ვერ გნახე შიშით ვკვდებოდი!..

კახი

რამ შეგაშინა? მგელი შემჭამდა?
რისთვის ჩამორჩი ვისი ბრალია?

გივი

წინ შემხვდა ერთი მოხუცებული?
იმასთან შევდექ შემიყოლია

კახი

მართალია? მეც შემხვდა... ვგონებ, გიჟია!
ან დღეს უთუოდ სადმე დამთვრალა:
ფული მივეცი მას სამოწყალო,
იუკადრისა და დამამწყრალა!

გივი

რომ სცოდნოდა, თუ ვინ ბრძანდებით,
კადნიერებას ვერ გაბედავდა.
მაგრამ ბრმა არის ის, უსინათლო,
და ბატონიშვილს ვერა ჰხედავდა!..

კახი

გლახაკი, ბრმა და ამპარტავანი?!

გივი

გლახა არ არის, თუმც კი გახლავს ბრმა:
სახელოვანი იყო ის ერთ დროს
და დღესაც სხვაა მაგის გულისთქმა!..
სხვა რამეს ითხოვს მაგისი გრძნობა.
სხვაგან მიჰფრინავს მაგის გონება,
მაგისი ღვაწლი და სამსახური
სამოწყალოთი არ იწონება!..
გიორგი არის... გვარად ხმალაძე...
ჰშვენოდა სიმხნე და მამაცობა...
მტერთან საომრად მაგას დაჰყავდა
დაბალი ხალხი და გლეხკაცობა...
მთაში და ბარში სწორად ნაქებსა,
დღესაც იგონებს მაგას სუყველა:
გასაოცარი ვაჟკაცობისთვის
მეტი სახელი დაარქვეს „გელა“

კახი

ეგ არის გელა?

გივი

დიახ, ეგ გახლავს.
დაბრმავებულა ერთი ხანია...
მიკვირს, აქამდის რომ ცოცხალია,
რაც მაგას ჭირი აუტანია.
ამდგარა, დადის სოფლიდან სოფლად,

წინ დაუძღვება პატარა ქალი,
და გლეხკაცობას ურჩევს, რომ იმათ
გამოახილნონ ამ ცუდ დროს თვალი
და მიეშველნონ ძმურად ბარელებს,
მტრისგან დაჩაგრულს და დამონებულს!
გულის გასახეთქს საყვედურებით
მათაც აშფოთებს და უღელვებს გულს.

კახი

ხალხი რას ამბობს?

გივი

სიტყვას უჯერებს:
ემზადებიან მტერთან საომრად
და მეთაური თუ გამოუჩნდათ,
თან მიჰყვებიან ყველა ერთპირად.

კახი

მეთაურიო?.. მერე ბატონი
თეიმურაზი რაღასა ბრძანებს?

გივი

ჯერ ლოცვაშია!.. ხალხს ღმერთს ავედრებს,
და მტერთან ბრძოლას კი აგვიანებს!

კახი

მერე და არ სჯობს, რომ უპატრონოს
და ყური უგდოს დაჩაგრულ მოყმებს?
ცრემლით ვედრება და წირვა-ლოცვა
მიანდოს მხოლოდ მან წმინდა მამებს?

გივი

ეგ მართალია! მაგრამ ბატონო
გულის ფრიალმა დაასნეულა...

დღეს ქვეყნის თვალი თქვენ შემოგყურებს
და მხოლოდ თქვენზე იმედობს ყველა.

კახი

მე?

გივი

დიახ! და თქვენც გმართებთ სიფრთხილე!
დღეს ჩაგვაშხამეთ კინაღამ დილა:
დაკოდილ დათვზე ხმალდახმალ მისვლა
ვისგან ნახულა? სად გაგონილა?

კახი

მინდოდა მკლავი გამომეცადა.
ერთის მოქნევით გამეპო, მსურდა,
და ის მაწუხებს, რომ უღონობით
ჩემი სურვილი ვერ შემისრულდა.

გივი

რას ბრძანებთ?! მაგრე მტერს რო შემოჰკრათ.
თვით ბუმბერაზსაც ჩამოაგდებ ძირს.

კახი

ნეტავ პირველად ჩემი მახვილი
მტერს მოხვედროდა და არა ნადირს.

გივი

განა მაგას კი ვერ მოესწრებით?

კახი

რაღა დროს. ჩემო მოჭირნახულე?
მეჩვიდმეტეში გადამგდარი ვარ!..
თექვსმეტი წელი დღეს შევისრულე.
მაგრამ მორჩილი რომ ვარ ტანადად,

მიტომ გგონივართ ყველას პატარა
და ნადირობით გინდა გამართოთ!..
ტყვილა ნუ ჰფიქრობთ! ახლა კი კმარა!
საკუთარ ტანჯვად მე მიმაჩნია
ჩვენი სამშობლოს უბედურება
და ვერ ვუყურებ გულდამშვიდებით.
როცა ამდენი სისხლი იღვრება?!
განა ეს არის დღეს ჩვენი ვალი?!
წადი, მშობლებთან მიშუამდგომლე:
გზა დამილოცონ, მიკურთხონ ხმალი!

გივი (აღტაცებით)

გმადლობ, ღმერთო, რომ ამ დღეს მომასწარ!
ამას ელოდა მოხუცი გივი!!
და ჭირნახული რომ არ წამიხდა,
ბედს არ ვემდური! აღარას ვჩივი
ბატონიშვილო ეგ სიტყვებია,
შენგან რო მსურდა მე გამეგონა...
მომეცი ხელი, რომ გეამბორო! (იჩოქებს)
შენ წინ მუხლს ვიდრეკ: ერთგული მონა.

კახი

ნუ! ნუ! ადექი!.. ჩემო გამზრდელო!
ეგ შენ ჭაღარას არ ეკადრება..(აყენებს)
მამაშვილური შენი მოხვევა
გულსა სწყურია!.. სულს ენატრება!

(გადაეხვევიან ერთმანეთს და ჰკოცნიან)

ახლა კი დროა, ჩემო გამზრდელო,
საქმეს შევუდგეთ... დრო ძვირად გვიღირს!..
რევაზმა რისთვის დაიგვიანა?
საფათერაკო ეგებ რამე სჭირს!..

გივი

არა, ბატონო, თქვენს დაკოდილ დათვს

ის გამოუდგა წეღან კვალდაკვალ
შორს არ იქნება და, თუ მიბრძანებ,
მე დაუძახებ, ახლავე წავალ!

კახი

კარგი იქნება! მანდ, ვგონებ, ახლოს
მწყემსია ვიღაც სალამურს უკრავს,
და გადასძახე რომ ჩამოვიდეს,
მაგრამ ნუ ეტყვი ჩემს ვინაობას!

(იგი გადის კახი დაფიქრდება და ცოტა ხნის შემდეგ ამბობს)

რაები მითხრა ჩემმა გამზრდელმა?
გული დამწყვიტა და ამიძგერა!
ღვთისმშობლის ხვედრი საქრისტიანო
რომ ამოვარდეს სწორედ არ მჯერა!..
მაშინ როდესაც ბრმაც თურმე სცდილობს.
რომ აუხილოს ქვეყანას თვალი,
მე თავხედობად რათ ჩამეთვლება,
რომ ავასრულო სამეფო ვალი?
თუ მამაჩემი, ნამდვილი გმირი,
სახელგანთქმული და თავმომწონე,
დღეს სნეულებამ ისე დასძლია,
რომ მიხდილი აქვს ძალა და ღონე...
მე აქ არა ვარ?.. შვილი არა ვარ?!
იმისი ვალი მე არა მხდება?
რა მშობელია მამა, რომელიც
ნაშობისაგან არ ითავსება?
კმარა მონება! კმარა მოთმენა!
დრო არის ადგეს ერთპირად ერი,
ან ბრძოლის ველზე სული დალიოს,
ან მოიგეროს მოსული მტერი!..
მონას რად უნდა კრული სიცოცხლე?
ვისთვის აანთოს წმინდა ლამპარი?
სჯობს მონობაში გადიდკაცებულს
თავისუფლების ძებნაში მკვდარი!

იგივე და მწყემსი (მოუახლოვდება)

მწყემსი

ბატონიშვილო!.. (თავს უკრავს ქუდმოხდილი)

კახი

თითქოს მეცნობა!..
გამარჯობა! შენ მწყემსი ხარ, ვგონებ?

მწყემსი

მწყემსი გახლავარ, შენი კვნესა მე!
რისთვის მიხმე და რას მიბრძანებ?

კახი

მაგდენს არაფერს! – ის შენ იყავი,
რომ აკვნესებდი წელან სალამურს?

მწყემსი

მე გახლდი!

კახი

მარტო შენთვის უკრავდი,
თუ სხვაც გიგდებდა აქვე სადმე ყურს?

მწყემსი

ჩემთვის ვუკრავდი, ჩემო ბატონო.
მწარე ნაღველის გასაქარვებლად

კახი

კი მაგრამ, შენთან რა უნდა ნაღველს?
მთებში დადიხარ აქ თავისუფლად!

მწყემსი

ეჰ, დალოცვილო, რა გამოვიდა,
რომ ვიყო მარტოდ თავისუფალი...
მაშინ, როდესაც მთელს ჩვენს ქვეყანას
რისხვით დაჰყურებს მაღლით უფალი?

კახი

სჩანს, ბარელი ხარ?

მწყემსი

არა, ბატონო!

კახი

მაშ აქაური თუ ხარ, მთიული,
რაღა გაწუხებს ამ სიმაგრეში?

მწყემსი

იქაურებზე შემტკივა გული!..
განა მარტო მე? მთლად მთიულები
იმათი ცოდვით იდაგებიან!
მაგრამ ვერ ჰხედვენ ვერსად მეთაურს
და თავისთავად რას გახდებიან?..

კახი

ბატონი მეფე?

მწყემსი

აქ ამობრძანდა...
თავი აქ მოსცა, ამ სიმაგრეში,
და ბარელები ოხრად დაჰყარა,
სულ უპატრონოდ, თათრების ხელში.
კიდევ კარგი რომ ამის მნახველი
ჯერ არ იტეხენ მთიულები გულს
და იმედი რამ პატარა-კახის,
როგორც მომაკვდავს, მათ უბრუნებს სულს.

კახი

პატარა-კახის?

მწყემსი

დიახ, ირაკლის
ძალიან რამეს მოგახსენებენ.
ჯერ მისი საქმე არვის უნახავს,
მაგრამ ისე კი მეტად აქებენ!
განაგონობით... ასე ამბობენ:
გივის გაზრდილი სხვა იქნებაო
და არ შეარჩენს თათრებს ჩვენ სირცხვილს,
ღმერთმაც წყალობა თუ ინებაო.

კახი

მართლა? მაშ რო სთქვას ბატონიშვილმა:
„მტერზე მივალო“, ხალხი გაჰყვება?

მწყემსი

განა კაცები მარტო? ქალებიც
თან გაჰყვებიან... არვინ დარჩება!..

კახი

შენც თან გაჰყვები?..

მწყემსი

მე რა დამიშლის?

კახი

ცხვრებს რაღას უზამ, ჩემო ძამია?

მწყემსი

ცხვრებს რაღას დავდევ?.. ამისთანა დროს!..
სუყველა მგლებსაც შეუჭამია.
ნეტავ კი მართლა მოვესწროთ იმ დროს,
რომ წინ გვიძღვოდეს ბატონიშვილი

და ქართველებიც თან მოსძახოდნენ:
„ან გამარჯვება და ან სიკვდილი!“

კახი

ამინ! გისმინოს ღმერთმა... ინებოს!
ეგეც რომ მოხდეს, კი შეიძლება... (დაფიქრდება)

მწყემსი (თავისთვის)

მოედვა!.. (სიჩუმე)

კახი

დაცხა!.. წყალი მომწყურდა!.. (მწყემსს)
ახლოს ხომ წყარო არ გეგულება;

მწყემსი

ცოტა შორს გახლავს... კარგი წყაროა,
მაგრამ როგორ ვქნა? არ გვაქვს ჭურჭელი.

კახი

აი, თანა მაქვს აგერ მათარა,
და ეს წაიღე! მოჰკიდე ხელი!
(გადაუგდებს; მწყემსი აიღებს და გაუდგება გზას)
(ფიქრის შემდეგ)
ჰე, ვერა ჰხედავთ, რას ამბობს მწყემსი.
თურმე იმასაც კი სტკივა გული,
რომ უცხო ხალხი შემოგვესია
და ჩვენ თავს ვუხრით სულგანაბული!..
მაგრამ ჯერ კიდევ, მადლობა უფალს,
არ შესჩვევია ხალხი მონობას
და საქვემძრომოდ არ ავარჯიშებს
მონურის ხერხით ჭკუა-გონებას!..
დიახ, მონობას მიუჩვეველი
ჯერ კიდევ გული სხვას გვეუბნება
და სავაჟკაცო პირდაპირობას

მოითხოვს მუდამ მტკიცე გონება!!
ჩვენც თუ ახლავე არ მივაწოდეთ
სამართლიანი მას სულის საზრდო
და ხანგრძლივობამ თავისი კვალი
ნელ-ნელ შეპარვით, ერთხელვე დასდო,
მორჩა, გათავდა... ამოიფხვრება...
ტყუილიღაა მერე იმედი...
და ის სჯობია, ბარემ ახლავე ვნახოთ,
რასაც გვექადნის მერმისთვის ბედი.

(დაფიქრდება)

გამოსვლა მეოთხე

იგივე, რევაზ და გივი

კახი

რევაზ? სად იყავ?

რევაზ

თქვენ დაკოდილ დათვს
გამოვუდექი, კვალში მივყევი,
თუმც სასიკვდილოდ არის დაჭრილი,
მაგრამ გადავლო ის დიდი ხევი
და ჩაიმალა ისეთ ნაპრალში,
რომ ადამიანს არ მიესვლება,

კახი

ყორნები ხომ კი ჩაფრინდებიან?
დეე, ილხინონ, ჰქონდესთ უფლება! (იცინის)

რევაზ

ყორნებს, ბატონო, რომ არ სცალიათ?
ჯერ კაცის ხორცსაც ვერ ერევიან!..

გადაფრენილან აქედან ბარში
და ჩვენს მოძმეებს თავს დასჩხავიან!!

კახი

რევაზ! რათა გაქვს ეგ მწარე ენა?
სიტყვას არ იტყვი, თუ არ დაშხამულს!..
არ იცი, რომ ეგ შენი პასუხი
ეკლად ესობა ჩემ ნაღვლიან გულს?

რევაზ

რა ვქნა ბატონო, რომ მეც ამ გულში
ჩამგუბებია მწარე ნაღველი
და ტკბილად ვეღარ მისველებს ენას,
რომ ტკბილ რამესი ვიყო მეც მთქმელი!
ღმერთმა ხომ იცის...
(დაინახავს მწყემსს, წყალი რომ მოაქვს და უცბად შეკრთება)
ჰა! ეს ვინ არის?!
ამას რას ხედვენ ჩემი თვალები?
ახლა კი გიცან, ვინც ხარ, შე მხდალო!..
გაჩერდი! ვეღარ დამემალები!
(ხმალს ამოიღებს და მიაშურებს)

მწყემსი

რევაზ! მიცანი? კეთილი! მაგრამ
ხომ არ გაშინებს ჩემი კომბალი?
აჰა, ესეც კი გადამიგდია,
რომ არ წაგიხდეს შენ შიშით თვალი!
გინდა ხელებიც მქონდეს შეკრული,
მაშინაც მაგ ხმლით ვერ შემაშინებ!
დრო გაქვს მოხვიდე ხელცარიელზე,
ძლევა დაგრჩება და გაიცინებ!..

რევაზ (ხმალს ჩაიგებს)

ჰა, დედაბერო! შენ მაგ სიტყვებით,
იცოდე, დღეს თავს ვერ შემაბრალებ!..

ხანჯალი ხომ გაქვს? მოჰკიდე ხელი!
მეც მარტო ხანჯალს დავატრიალებ.

(იღებენ ხანჯლებს და იწევენ ერთმანეთზე)

კახი

ეი! შეჩერდით!.. არ იცით, სად ხართ?
მაგ თავხედობას აქ ვისთან ჰბედავთ?
დაგვიწყებიათ ან თქვენ ვინა ხართ,
და ან მე ვინ ვარ? ველარა მხედავთ?
ვფიცავ თავს და მზეს დედიჩემისას,
თუ წინ წაგიდგამსთ აწ კიდევ ფეხი,
მაშ თქვენ ჩემი ძლიერი რისხვა
თავზე დაგატყდეთ, როგორც რომ მეხი!
გივო! რას ნიშნავს ეს მოქმედება!

გივი

მტრები გახლავან ერთიმეორის!

კახი

ბებურიშვილი?! მტერია მწყემსის?!
ვილაც მეცხვარის, ვილაც მელორის?!

გივი

ეგ მწყემსი ლევან ქვაბულიძეა..

რევაზ

ჩემი ძმის მკვლელი, ჩემი მოსისხლე!

კახი

მართალა?!

ლევან

მე მოვკალ სწორედ მაგის ძმა,

მაგრამ არა ვარ მაგის მოვალე.
და სასახლიდან გამოგდებული...

გივი (სიტყვას აწყვეტინებს)

აღარ შეეძლო მეფეს ჰხლებოდა.

რევაზ

ამდენი ხანი თურმე მწყემსებში,
სჩანს, უსირცხვილოდ იმალებოდა!..

ლევან

სცდები!.. არ ეთქმის უსირცხვილობა
იმას, ვინც ჩვენში ამისთანა დროს
ტყეში გაჭრილა ყაჩაღად მისთვის,
რომ ქვეყნის მტრებზე მან ინადიროს.
ურცხვი ის არის, ვინც დღეობებში
ლხენას უნდება და არშიყობას!..
გლახაკად დავრჩე, ის მირჩევნია,
თუმც კი დიდკაცობ, შენსავით ყოფას.

რევაზ

თუ კაცი იყავ და წვერი გესხა.
უმალ მე უნდა გამსწორებოდი

ლევან

პირადი მტერი არა ვყოფილვარ
და უბრალო სისხლს ვერიდებოდი

რევაზ

როგორ? ნოდარი შენ არ მოჰკალი?
და ის ჩემი ძმა განა არ იყო?

ლევან

ეს მხარეც ჩემი სამშობლო არის

ადვილად მედვა სისხლი ამეღო.

კახი

რაები მესმის?

ლევან

დიახ, ბატონო!
ის იყო ჩემი გულისტკივილი,
რომ თავს დაგვესხნენ მტერნი თუ არა,
მათ მიეკედლა ბებურიშვილი...
ქართველობაზე უშვერდა მათ თითს
და, თავმომწონედ, ქიზიყის მხარეს
ურცხვად აძლევდა ბოროტ მაგალითს!

რევაზ

სტყუი!.. ის მხოლოდ მტერს იტყუებდა.
თვალებს უბამდა... და დროს ეძებდა...

ლევან

გულში რა ჰქონდა, ეგ ვინ რა იცის.
და საქმით კი სულ სხვას გვიჩვენებდა.

რევაზ

აგრეც რომ იყოს შენ არ შეგეძლო
მაინც ჩემი ძმის გასამართლება!

ლევან

ქვეყნის ორგული რომ არ დაზოგოს,
ყოველ კაცსა აქვს სრული უფლება.

გივი

ეჰ, ყმაწვილებო, ყური დამიგდეთ!
უადგილოა სიტყვები მწარე!..
გეტყვით უბრალო ჭეშმარეტებას...
მას დამიმოწმებს ყველა მეცხვარე:

როცა მეცხვარის ძაღლებს მოუვათ
ჩხუბი და მწარედ ერთმანეთს ჰკბენენ,
მაშინ პატრონსაც აღარ სზოგავენ,
თუ მიეშველა... მასაც უღრენენ...
მაგრამ იმავ დროს, თუ გაჩნდა მგელი
იმ არემარეს, სადმე მახლობლად,
შეწყვეტენ ბრძოლას და ყველა ერთად
იმ მტერს მისდევენ მოსაგერებლად.
თუ კი ოთხფეხსაც ჰქონია, ვხედავთ,
ამდენი გრძნობა და მოსაზრება,
მაშ ადამიანს... მაღალ ქმნილებას,
განა შეშვენის და ეკადრება,
რომ მთლად გადაჰყვეს მის პირადობას,
შინაურებზე არისხებდეს გულს
და ვერ ჰხედავდეს, მეტის სიფიცხით,
მის დასაღუპვად მტერს, მასზე მოსულს?
ნუთუ ვერ ჰხედავთ რა დღე გვადგია?
რამ დაგავიწყათ თქვენ თქვენი ვალი?
გინდათ დაჩლუნგოთ თქვენ ერთმანეთზე
მტრის სასიკვდილოდ ნალესი ხმალი?!
ეგ ღალატია და დრო კი სხვას გთხოვსთ...
მიეცით ხელი ერთმანეთს ძმურად,
და წმინდა სისხლი ერთად დასთხიეთ
მამულისათვის მამაპაპურად!

ლევან

თუ არ მაგ მიზეზს, სხვას რას შეეძლო,
რომ ქვაბულაძე გამოეცვალა. (ტანზე იხედება)

რევაზ

აღარას ვიტყვი! დრომდი მოვიცდი!..
რა გაეწყობა: „აღმართს ხნავს ძალა!“

კახი

ბებურიშვილო! ვერვინ დაგძრახავს,
რომ გულს გიკლავდეს დამკლისუფლობა

და მიტომ უფრო გეკუთვნის დღეს შენ
მოთმინებისთვის ჩემი მადლობა!..
შენ, ქვაბულაძევ! კარგად ვერ გიცნობ,
მაგრამ ისე კი ბევრჯერ მსმენია,
რაც შეგემთხვევი ქვეყნის გულისთვის
და ან სიმდაბლით მოგითმენია...
ხომ გაიგონეთ გივის სიტყვები?
იმასთან ერთად მეც პასუხს ველი!
და წინდაწინვე ვიცი, ამ რჩევას
რომ ვერ უარჰყოფს ვერა ქართველი!
დიახ, თქვენ გმართებსთ, რომ ერთად, ძმურად
მტრის შესარცხვენად მისცეთ ხელი ხელს
და ვაჟკაცობა თქვენი მიუძღვნათ
ამ ჩვენს ქვეყანას, როგორც ტკბილ მშობელს.
მინდა, რომ თქვენთან მეც ერთად ვიყო,
საასპარეზოდ მოგცეთ მხარი მხარს
და ჩვენს მაგალითს ყველა მიჰბაძავს,
ვისაც სამშობლო კი სწამს და უყვარს!
მტერი დაგვცინის!.. ჩვენ ხმას არ ვიღებთ!
რა დროს შიშია? და რა დროს ძილი?
წავიდეთ! საქმეს შევუდგეთ ერთად!
ან გამარჯვება და ან სიკვდილი!..
(მიდის და ისინიც თან მიჰყვებიან)

გივი (მარტო)

მადლობ, უფალო, ახლა კი ვხედავ,
არ წარმხდენია მე ჭირნახული!
პარატა-კახის გმირულმა სიტყვამ
რაღაც იმედით ამივსო გული!..
თუმცა უდროოდ დაგვისნეულდა
ძველი არწივი, თეიმურაზი,
და მის შემყურე მამულისშვილებს
გულს სასალბუნო დააჩნდათ ხაზი,
მაგრამ მის ნაცვლად მაღლით ბუდიდან
გადმოფრენილა დღეს შევარდენი!..
ახლა კი დროა სვიმონივით ვთქვა:
„აწ განმიტევე მე, მონა შენი!“

მოქმედება მესამე

სცენა პირველი

(მაღლობზე შორით ქოშისგორა მოჩანს, ზედ ეკლესიით. თემობაა. დაბლა ვაკეზე, გზის პირად, მუშები სიმინდს სთოხნიან და მღერიან)

გამოსვლა პირველი

მუშები

ყანაო, მუშის სამოთხე,
გლეხის დიდებავ, ყანაო!
ცისკრის სხივებმა შეგმოსეს
და ნამმა გადაგბანაო,
დაგქროლა დილის ნიავმა,
ალერსით გითხრა ნანაო.
ჟუჟუნა წვიმამ ზედ დაგკრა,
ზურმუხტად აგამწვანეო!

მეთაური

აბა, ბიჭებო, თქვენი ჭირიმე!
ნუ შეჩერდებით ჯერ!.. ნუ დაღალდით!
ეს ერთიც კიდევ ჩამოუაროთ!
სულ ჯარასავით დაუტრიალდით!

მუშები

ნუ გეშინია! წაგვიძეხ! გასწი!..
არ ჩამოგრჩებით ჩვენც, მეთაურო!..

პირველი გლეხი

ხომ ხედავ, ისეც ალმური აგვდის?..
რათ გინდა, უფრო რომ გაგვახურო?

მეთაური

ჰო! მაგრე! მაგრე! თქვენ დაგენაცვლეთ!
დაჰკარით, სანამ მიწაც სველია!..

მოხუცი

ეს ყველა კარგი, მარგამ უქმს რომ ვტეხთ,
ეს განა კარგი საქციელია?

ახალგაზრდა

ვითომ რა იცის?

მოხუცი

როგორ რა იცის?
მაშ აღარ არის მადლი და ცოდვა?
მღვდელმა რა გვითხრა?..

ახალგაზრდა

მღვდელს რას უყურებ?!
ასე იციან სულ იმათ როტვა.

მეორე გლეხი

იმან თუ არ სთქვა, ჩვენ კი არ ვიცით,
რომ უქმის ტეხა, მართლა ძნელია!

მესამე გლეხი

ნეტავ რას ამბობ? რა დროს ეგ არის?
გეტყობა, საქმე შემოგლევია!
ვერ ჰხედავ, ბარში რა ამბავია?
თესლად მარცვალიც არსად ვარდება!
ჩვენ რომ აქ ახლა უქმეს მივდიოთ,
ბარი შიმშილით ამოვარდება!..

მეოთხე გლეხი

ახლა სხვა დროა! ღმერთიც არ გვიწყენს:
შრომა მისივე ნაბრძანებია!..

ახალგაზრდა

კარგია ერთი! რაებსა ჰბოდავ?

ვგონებ, სიზმარი დაგზმანებია!..

მეთაური

გაუსვით ჩქარა!.. ტყვილა ნუ სცდებით!
ცოდვა ჩემს თავზე მე მიმიღია!

ახალგაზრდა

აბა, დავიწყოთ ისევ მუშური
და ბანი გვითხარ შენ, პირაღია!

მუშები

ყანაო, გულ-ხელგაშლილო,
ქვეყნის მოკეთევ, ყანაო!
მოყვრულად შემოგსევივართ,
მტრულად გიმეტებთ განაო?
გავმარგლავთ ბალახ-ბულახსა,
გაგთოხნით ყოველგანაო...
(ბუკს აყვირებენ)

ახალგაზრდა

რა ამბავია?

მეორე გლეხი

რა უნდა იყოს?
ხატობაა და ბუკს აყვირებენ.

ახალგაზრდა

ვითომ რათაო?

მესამე გლეხი

აყვირონ, თვარა
მაგითი ყეენს გააკვირვებენ...

მოხუცი

გელა იქნება! უთუოდ უნდა

შეჰყაროს ხალხი და უთხრას რამე...

მეთაური

აბა, ბიჭებო... გაუსვით ჩქარა!..
მომყევით წყობით (ახალგაზრდას), შენც მხარი მამე!

მუშები

ზედ უფლის თვალი დაგვყურებს.
შენი ბარაქა ბრძანაო!
აგშორდეს გვალვა და სეტყვა,
მოსავლის გამოცანაო!..
ყანაო, ჩემო ყანაო!..
ყანაო, ოქრო-ზურმუხტო,
ყანაო, ჩემო ყანაო!
მაღალმა ღმერთმა აკურთხოს
სხვაც ბევრი შენისთანაო. (შეჩერდებიან)

მეთაური

ბიჭოს!.. სამხრობა წამოგვპარვია!..
ახლა კი დროა, რომ შევისვენოთ!..
წავიდეთ ჩრდილში! სამხარი გველის,
მოეწყინება მარტო, უჩვენოდ!..

ახალგაზრდა

აბა, ჰე!.. მოდი, წავიდეთ ერთად!
თუ მაგრე არის, უნდა ვუშველოთ!

მოხუცი

სწორედ არ გვაწყობს, რომ ცოტა ყელი
ჩვენც ჩავიწმინდოთ და ჩავისველოთ. (მიდიან)

გამოსვლა მეორე

მოხუცი და ყმაწვილი ქალი

მოხუცი

სად ჩამოვედით?

ქალი

ყანაში!

მოხუცი

მერე?
რატომ მუშები აღარ მღერიან?

ქალი

წასულან იქით, სამხრად დამსხდარან,
აგერ მუხის ქვეშ, ჩრდილში არიან!..
მივიდეთ?

მოხუცი

არა, სჯობს მოვუცადოთ.
აქავე მოვლენ, რომ ისამხრებენ. (სხდებიან, სიჩუმეა)

ქალი

ამდენხანს თემი რომ არ იშლება,
რა ამბავია? რას უყურებენ?

მოხუცი

აწ, სადაც არის, დაიძვრის ხალხი;
ქვეითად ამ გზით ჩამოივლიან.

ქალი

ცხენდაცხენ რატომ არავინ მოდის?

მოხუცი

ჩვეულებაა და ვერ შეცვლიან!

ქვევით ბარში ჰყვანთ დაყენებული
დიდკაცებს მათი ბედაურები...
წესის გატეხა, ძნელია შვილო!
სასწაულს აგრე ნუ ეხუმრები!
იჰ, ვენაცვალე იმის ძალს და მადლს,
რომ არ სჩვევია კაცის გარჩევა:
გინდ დიდი იყოს გინდა პატარა,
ერთია მისი რისხვა-კურთხევა!..

ქალი

რა ხალხი იყო!!

მოხუცი

სულ დიდკაცობა!..
ბატონიშვილიც იქ ბრძანდებოდა?

ქალი

ასე ამბობენ.. იმდენი სული
სუყველა იმას შესჩერებოდა!

მოხუცი

შენ რომელს უფრო შესჩერებოდი:
იმას თუ იმის ვიღაც შინაყმას?
ჰა? რათ გაჩუმდი? რაღათ მიმალავ
გულისპასუხებს შენს მშობელ მამას?

ქალი

აკი გითხარი!

მოხუცი

ჰმ... სულ ის იყო?
სწორედ მაკვირვებს, სად მიგიგნია?
და დიდიკაცის შვილი რო იყო,
ვითომ აქამდის არა გცოდნია?

ქალი

რას მივხვდებოდი და რა ვიცოდი?
უბრალო მწყემსად თავს მაჩვენებდა,
უკან დაგვდევდა ყველგან ლანდივით,
გზაში გვხვდებოდა, არ მასვენებდა

მოხუცი

პირველად, შვილო, სად გაიცანი?

ქალი

არ გახსოვს ძაღლი რომ მოგვიგერა?!

მოხუცი

მაშ იმ ტყეშიაც ხომ ის არ იყო,
უეცრად გული რომ აგიძგერდა?..
ახლა კი მესმის!.. ესეც მითხარი:
მწყემსურად რაღათ იმოსებოდა?

ქალი

აკი გაიგე წუხილი?! თურმე
ბატონის რისხვას ემალებოდა.
მაგრამ, რაღაი ბატონიშვილმა
იცნო, ვინც იყო, და თან იხილა,
ტანისამოსი გამოცვალა
და თავსაც აღარ იმალავს ახლა.

მოხუცი

შენ რაღა გითხრა?

ქალი

რა უნდა თქვას?
ფიცი ხელახლად გამიმეორა.

მოხუცი

ეგები უნდა გაცდინოს, შვილო,

და ყმაწვილურად რამე მოჭორა?..
თორემ სად ჩვენ და სად დიდი კაცი?
შორი-შორს გვიძევს, შვილო საზღვარი!
შენ არ შეგირთოს განა ცოტაა
თავადის ქალი გასათხოვარი?

ქალი

ის ასე ამბობს, რომ სიკვდილამდე
არ გაგეყრები... ჯვარს დავიწერო.

მოხუცი

აჰ, არა, შვილო, გულში ნუ იდებ
მაგ სიტყვებს!. სჯობს, რო არ დაიჯერო!

ქალი

იცი, რა მითხრა: „გელას ქალი ხარ,
მერე დედოფლის მონათლულიო
და, რომ შეგირთო, ვერვინ დამძრახავს,
ვერც მცირე და ვერც დიდებულიო!“

მოხუცი

ეგ მართალია!.. ღმერთმა ქნას შვილო!
მაგაზე კარგი რაღა იქნება?

ქალი

არა, მამილო, რომ არ მატყუებს,
გული მარწმუნებს და მეუბნება.

მოხუცი

რატომ აქამდის არ მითხარი რა?

ქალი

მეუბნებოდა: „ჯერ დავფაროთო.
მერე უეცრად, ჯვარისწერის დროს,
მოხუცი მამაც გავახაროთო!“

მოხუცი

ქრისტემ ახაროს და აძლიეროს,
თუ ცბიერობით არ ამბობს ტყუილს!..
ქვაბულიძეა.. სიტყვა, ვგონებ, რომ
დაეჯერება მამამისის შვილს!!
მამამისს ზაალს კარგად ვიცნობდი,
ერთხელ სიკვდილსაც გადავარჩინე,
როდესაც ტურა რამაზიშვილი
მის წინ სატევრით ძირს დავაწვინე.
და იმისი დღე ზაალს შევმატე.
ის რომ მოვკალი, მისი წუნკლები,
ლეკვებიც, შეკრთნენ... გაიქცა ყველა!..
და მეტსახელად მაშინ დამარქვა
ვაჟკაცობისთვის გულადი „გელა“.

გამოსვლა მესამე

(რევაზ ბებურიშვილი და თედო რამაზიშვილი ჩამოივლიან და შორიახლოს დადგებიან: ათვალიერებენ ქალს)

რევაზ

ეს არის? მართლა, კარგი ყოფილა!..

თედო

მე განა ტყუილს მოგახსენებდით?..
კარგია, მაგრამ რა გამოვიდა?
ამ დაწყევლილთან რომ ვერას გავხდით!

რევაზ

ეგები, ბიჭო, თავპატიჟს იდებს:
მაგითი უნდა მეტი დაგვცინცლოს!..

თედო

რა ბრძანებაა! ცოტა ვაძლიეთ?
არ მიიკარა, არ იქნა, ახლოს!
იმდენი ფული და სამკაული
გადმომიყარა, თავში მახალა!
„მე შენი გულის არ გავხდებიო
დამეთხოვეო!“ შემოგითვალა.

რევაზ

ნეტავ რას ნიშნავს ეგ გულმაგრობა?

თედო

ლევანზე არის გადარეული:
იმას იგონებს, იმაზე ჰფიქრობს
და მისთვის უძგერს უტყუვრად გული.

რევაზ

მე კი ლევანზე რაღა ნაკლე ვარ?

თედო

მეც ეგ არ მიკვირს! მაგრამ თვალია:
ჯერ ერთს შეჰხედავს, მოეწონება,
მერე მეორეს... ეგეც ქალია!..
მე კიდევ ისევ იმ აზრზედა ვარ:
რომ მოვიტაცოთ, კარგი იქნება!
მაგრამ ლევანი გადაირევა,
რომ გაიგონებს და ეწყინება!..

რევაზ

ლევან ვინ გდია? იმას რას დავდევ?
ნეტავ შემეძლოს გულზედ გავხეთქო!
ერხელაც არის, ხომ უნდა შევხვდეთ...
და სასიკვდილოთ უნდა ვაფეთქო.
მე იმას ვფიქრობ, რომ სასახლეში
ეუცხოვებათ გაჯავრდებიან!..

თედო

თათრობა არის... მათ დაჰბრალდება...
ეჭვს ვინ აიღებს? რას მიჰხვდებიან?
სულ მარტოდმარტო, შორს მთაში ცხოვრობს
მოხუცებული ჩემი მამიდა...
რომ მოვიტაცოთ, იქ მივიყვანოთ
და იქ დავმალოთ! მეტი რა გვინდა?
მაშინ სულ სხვაა... მამიდაჩემი
დაგვეხმარება, რაც შეიძლება...
და დაგნებდება. როცა იქნება:
ქალია, გული გამოეცვლება.

რევაზ

კარგი, მაგრე ვქნათ! რა გაეწყობა?
უნდა ვუცადოთ უნებურად დროს!
ახლა კი უნდა ისევ წავიდეთ:
ბატონიშვილმა არ ჩამოგვისწროს! (მიდის)

თედო

ჰმ, გელავ! გელავ! მე შენი სისხლი.
დიდი ხანია უნდა ამეღო,
მაგრამ, ბრმა რომ ხარ, დრომდის ვიცდიდი, –
და მოთმინება ახლა კი მეყო!
რომ მომეკალი, რა იქნებოდა?
რაღას გრძნობს კაცი, როცა გაქრება?
არა, ამგვარად ვალის გადახდა
არ იქნებოდა შურისძიება!!.
ქალის დაკარგვით, ამ სიბერის დროს,
უნდა დაგტანჯო და გაგაწამო
და მამაჩემის მკვლელის, ამგვარად,
გულიდან ჯავრი ამოვიყარო!..

ჩამოდიან გივი და ბაადური
(აყვანილი მოჰყავთ)

ბაადურ

სადა ხარ, ჩემო ყმაწვილკაცობავ?..
როგორ დავკუტდი!.. როგორ დავბერდი!..
სადღაა ის დრო, ჯეირანივით
აქ რომ ავირბენ-ჩამოვირბენდი?!

გივი

მეც მაგას ვჩივი, ჩემო ბაადურ!
ვინ დაგვიბრუნებს ისევ გაზაფხულს?!
მხოლოდ სხეული ძალას ვერ ატანს,
თორემ სურვილი შერჩენია გულს!

ბაადურ

შენ კი რა გიჭირს ჯერ, ჩემო გივო?
მაინც ვერ დაგრევს ჯერ ხელს ჭაღარა...
მე თუ ასე ვარ... განა სიბერით?
უფრო ჭრილობამ დამასაპყარა.
რაღა ვარ ახლა? აღარ ვეკუთვნი
აღარც აქ ცოცხლებს და აღარც იქ მკვდრებს!..

გივი

ცოტა მიგიძღვის განა აქ ღვაწლი?
უშსახურობას ვინ დაგაყვედრებს?!.
რასაც გვინიშნავს ბედის ვარსკვლავი,
გადუვალია ჩვენ თავზე ყველა... (სიჩუმე)
ჩვენ რომ ვეძებდით, ა, სად ყოფილა!
აქ ჩამოსულა, ეგერ ზის გელა.

ბაადურ

აქ არის? მართლა, მაშ მიმიყვანეთ!
აღარ მინახავს დიდი ხანია...

ბრძოლის ველიდან ბევრი დაჭრილი
ორივეს ერთად გაგვიტანია.
(ქალი განზე მიდგება მიიყვანენ)
ვის ვხედავ კიდევ? გმადლობ, უფალო!
ჰა! გამარჯობა! რასა იქ, გელა?

გელა

ღმერთმა გაცოცხლოს, მარა ველარ გცნობთ:
უსინათლო ვარ... ჩემთვის დღეც ბნელა.
ხმასაც რომ ველარ ვარჩევ, ბატონო?!
შელახული მაქვს სიბერით ყური...
ცოტათი, ვგონებ, კი მენიშნება:
ხომ არ ბრძანდებით თქვენ ბაადური?

ბაადურ

გამოიცანი! სწორედ ისა ვარ!
შენ ბრმა ხარ და მე დაკუტებული!..
სხვებ ხომ კარგად ხარ? რასა იქ, გელა?
არ გაგტეხია განა ჯერ გული?

გელა

გული რომ მერჩის, იმის ნახევრად,
ნეტავ, მიჭრიდეს ძალი და ღონე.

ბაადურ

გული მეც მერჩის, მაგრამ სიბერეს
თავი მივეცი და დავემონე...
წავიდა გელავ ჩვენი დრო, გაქრა,
სულ სხვა დრო არის და სხვა კაცები!..

გივი

მეც ეგ მაწუხებს. ჩემო ბაადურ,
და გულს მიწყალებს, ღმერთს გეფიცები!..
დროსაც სცოდნია დაჩიავება:
აღარავინ ჰგავს თავის წინაპრებს...

და ამ მიზეზით წაქეზებული
შემოგვეხვია მტერი მედგრად გარს!

გელა

არა, უფალი სულ არ გასწირავს
ღვთისმშობლის წილ-ხვედრ საქრისტიანოს!
მხოლოდ გამოსცდის, რომ შეცოდება
მან იგულისხმოს და შეინანოს!..
(ქუდს იხდიან და პირჯვარს იწერენ)

გამოსვლა მეხუთე

პატარა-კახი, რევაზ, ლევან, თედო და სხვა მხლებლები

კახი

ხედავ, ბებრები სადა ყოფილან?
ეგერ თავისთვის ლაპარაკობენ!..

რევაზ

უთუოდ ახლა ჩვენს დროს ჰკიცხავენ
და თავისას კი დიდად ამკობენ!

კახი

განა არა აქვთ, რომ ვთქვათ, სიმართლე?

რევაზ

კი მაგრამ, მაგით რა გაკეთდება?

ლევან

ძველი ამბავი მოხუცებულებს
სულსა და გულზე მალამოდ ხვდება.

კახი

ეგ მართალია! (გაჰხედავს) ე, დაგვინახეს...
გივი წამოდგა... მოხუციც დგება.
მივიდეთ, ვუთხრათ თქვენი ამბავი,
რომ გაგიგონებს, გივს ეამება! (მიდიან)
გივო, ერთ რამეს გამახარობლებ,
რაღა თქმა უნდა, რომ გიამება!
ლევან და რევაზ დღეს შევარიგე
და მათი შუღლი აწ გათავდება.
ერთიმეორის დაშორებული,
აქამდის მეტი შურით და მტრობით,
დღეიდან უნდა შევაკავშირო
საშვილიშვილოდ ტკბილი მოპყრობით,
ჩვენ გადავწყვიტეთ რომ ქვაბულაძემ
ცოლად შეირთოს ამ რევაზის და...

ქალი

უი! (ხელებს მიიფარეს პირზე)

ყველანი

რა იყო, ნეტავ რა ამბავია? (მისცვივდებიან)

კახი

რამ შეგაშინა, ქალო, რა მოხდა?

მოხუცი (თავისთვის)

ვიცი, რაც არის! (ქალს) რას შვრები, შვილო?

ქალი

ბუზი!.. კინაღამ ბუზმა მიკბინა!..

ლევან

ბუზი კი არა, ფუტკარი იყო,
მეც დავინახე! რამ შეგაშინა?

მაგის ნაკბენი დიდხანს არ გასტანს,
წყლული ადვილად მოგიშუშდება!
ახლა რომ გულში ჩაითქვა რამე,
გამიგონია, აგისრულდება.

კახი

იცი ვინ არის ეგ ქალი, ლევან?

ქალი (თავისთვის)

რა მომივიდა, ვაი სირცხვილო!..

რევაზ

გელას ქალია. (ხელს ადებს გელას)

კახი

გელა ეგ არის?

გელა

გახლავარ, ჩემო ბატონიშვილო!...

გივი

დიახ, ეს გახლავსთ და მისი ქალიც
ბატონ-დედოფლის მონათლულია!

გელა

სწორედ!.. და ესეც, დიდი ხანია,
მათი დანახვის მონატრულია.

კახი

მართლა? მაშ რატომ თავის ნათლიას
არ ამოუყვან და არ აჩვენებ?
იცოდე, ხვალვე ამოიყვანე
და დღეს კი დედას მე მოვახსენებ.
(ქისას იღებს და უჭირავს ხელში)
შენ, ჩემო გელავ, გუშინაც შევცდი,
რომ მოგაწოდე ეს სამოწყალო...

მაგრამ ნათლულს კი ნება მაქვს მივცე
ჰა, გამომართვი ეს ქისა, ქალო!

გელა

ბატონიშვილო, ნუ გამიწყრებით!
ვინ ბრძანდებოდით, არ გამიგია,
თორე, ვიცი რომ თქვენი წყალობა
ტალახიანი ჯოხიც კარგია.
სადა ხარ, შვილო? მოდი! იახელ!
და მოეხვიე მუხლებზე ბატონს!
ღმერთი მომხედავს მაგ შენს ობლობას
და გამოგვიჩენს მფარველს და პატრონს!
(ქალი უპირებს მოხვევას, ირაკლი არ აძლევს ნებას)

კახი

მაგას ნუ იზამ, სულიერო დავ!
მოდი, როგორც ძმას მომხვიე ხელი!
(თვითონ მოჰხვევს ხელს ქალს და ჰკოცნის)
აბა, მოხუცო, არ დაგავიწყდეს!
ხვალ სასახლეში უთუოდ გელი!.. (მხლებლები)
დროა წავიდეთ აწ, ყმაწვილებო!

რევაზ

თქვენი ნებაა!! როგორც გვიბრძანებთ!..

გივი

ჩვენც გამოგყვებით, ჩემო ხელმწიფევ!

ბაადურ

ვიახლოთ, ნურც ჩვენ დავიგვიანებთ!
(მიდიან, რევაზ და თედო ჩამოსხდებიან)

რევაზ

რა უთხრა გელას ბატონიშვილმა,
ხომ გაიგონე, ახლა შენ იცი!

სულ ორი ბიჭი და ერთი ცხენი...
ჩამოართვი კი ორივეს ფიცი! (მიდის)

თედო

მესმის, ბატონო! განა არ ვიცი?
ეგ სულ ადვილი საშსახურია...(თავისთვის)
მეც გადაგიხდი სამაგიეროს,
გელავ! მე შენი სისხლი მწყურია!..

გამოსვლა მეექვსე

მოხუცი და ქალი

მოხუცი

შვილო, რა იყო, რომ შემარცხვინე?

ქალი

რა ვქნა, მამილო, უეცრად შევკრთი!

მოხუცი

აკი ვამბობდი: ტყუილია-თქო!
გენიშნა, განა? ახლა ხომ მიხვდი?
რაღა რევაზის დას დანიშნავდა,
თუ ნდომებია ჯვარის დაწერა?..

ქალი

არა!.. მგონია, აქ სხვა საქმეა,
რომ მიღალატოს, მაინც არ მჯერა.
ფუტკრის არაკი რომ მოაყოლა,
ჩემ გასაგონად სთქვა და არა სხვის!
ა, აგერ მოდის, დაბრუნებულა,
და ვნახოთ, თვითონ, აბა, რას იტყვის?

გამოსვლა მეშვიდე

იგინივე და ლევან (მობრუნებული)

ლევან

დავბრუნდი, რომ შენ გისაყვედურო:
ისე შეკრთომა განა იქნება?

ქალი

გული ბუდიდან ამომივარდა!
ახლაც კი მიძგერს!.. შენ გეცინება?..

ლევან

ჩანს, არ ყოფილხარ ჩვენ სიყვარულზე
ჯერ კიდევ კარგად დარწმუნებული,
თორემ რას დასდევ, ვინც რა უნდა სთქვას?
ნუთუ საგულეს არა გაქვს გული?

გელა

გაფიცებ, ლევან, შენი მამის სულს,
ამ საცოდავ ქალს ნუ ეხუმრები!
მართალი არის. ბრმა კი ვარ, მაგრამ
გონების თვალით ჯერ ვიყურები:
თქვენ მხოლოდ ხუმრობთ...

ლევან

(სიტყვას აწყვეტინებს) როგორ თუ ვხუმრობ?
ვგონებ შენ თვითონ მწუნობ სასიძოდ!

გელა

მე თქვენს სიძობას ვერ დავიჯერებ,
რა ვქნა? ხატზედაც რომ შემომფიცოთ!..

ლევან

შენ, ჩემო გელავ, კარგად ვერ მიცნობ:

სიტყვის გატეხას არ ვარ ჩვეული
და სათამაშო, საბავშვო ბურთად
არ მიმაჩნია ეს ჩემი გული!
უცნაურ ძალით და უნებურად
შემყვარებია ეგ შენი შვილი,
და რაღა გაგვყრის ამიერიდან
უკუნისამდე, თუ არ სიკვდილი?

გელა

კარგია!.. იმაზე მაშ რაღას იტყვით,
ბატონიშვილმა რომ აქ გიბრძანა?

ლევან

იმან რო ბრძანა, მერე რააო?
ვალდებული ვარ დავთანხმდე განა?
თუ საჭიროა მე და რევაზის
შეკავშირება და დამოყვრება,
მეც მყავს ერთი და: განა ელენე
რევაზს საცოლოდ არ ეკადრება?
იმათ საცოლ-ქმროდ დაახლოვებას.
რაღა თქმა უნდა, რომ მეც ვეცდები!
და, თავის დროზე, ჩემ საიდუმლოს
ბატონიშვილსაც გამოვუტყდები!

ქალი

მაშ არ შეირთავ იმ რევაზის დას?

ლევან

რომ მკითხავ, თვითონ ვერა გრძნობ განა?

ქალი

ვიცი!.. ვიცი, რომ არ მომატყუებ.
გინდა გაცრუვდეს ცა და ქვეყანა!
მაგრამ მამა კი ვერ დავაჯერე,
გულგატეხილი სხვას მეუბნება!

ლევან

ნუ გაუგონებ, ჩემო სიცოცხლევ,
ჩემო იმედო, ჩემო ოცნებავ!
მოხუცი ყველა იჭვიანია
და არ იჯერებს, რაც მართალია...
მაგრამ ხომ ნახავს?.. ახლა მშვიდობით!
მათ უნდა დავწვდე, არა მცალია! (მიდის)

ქალი

აბა, რას იტყვი ხომ გაიგონე?
მაგის სიტყვები არც ახლა გჯერა?

გელა

რა ვიცი, შვილო... ველარას ვიტყვი!
შემთხვევა არის და ბედისწერა...

გამოსვლა მერვე

იგივენი და მუშები მოვიდნენ

მუშები

ჰაა... გამარჯობა! რასა იქ, გელა?
არაფერს გვეტყვი დღეს ახალ ამბავს?

გელა

ცოტა რომ ადრე მოსულიყავით,
თვითონ ნახავდით კაი სანახავს:
აქ ბრძანდებოდა პატარ-კახი
დარბაისლებით... დიდის ამალით!

მოხუცი გლეხი

მართალა? ნეტავ მენახა

მობრძანებული აქ, ჩემის თვალით!

ახალგაზრდა

მართალა რომ კაგი სანახავია!..

მეთაური

რაო? რა ბრძანა? რასა ჰფიქრობენ

გელა

გაუკრავსთ პირი თავადიშვილებს!..
რაღაცა ამბავს კი აპირებენ...
ამბობენ „კმარა რაც ურჯულოებს
ვემონებოდით ამდენხანსაო!
ახლა კი დროა, რომ მათი სისხლით
წითლად ვღებავდეთ ალაზანსაო!“

პირველი გლეხი

ეტყობა, ახლა აღარ ხუმრობენ.

მეორე გლეხი

ემზადებიან!...

მესამე გლეხი

ჩვენ რაღას ვშვრებით?

მოხუცი გლეხი

რაღა უნდა ვქნათ? ჩვენც კაცები ვართ
და ქუდი გვხურავს, რათ ჩამოვრჩებით?

მეოთხე გლეხი

განა როდესმე ჩამოვრჩენილვართ?

მესამე გლეხი

ან უკან როდის დაგვიხევია?..

მეთაური

მათ ხმალთან ერთად უჭრია ჩვენსას
და ფარიც ერთად დაგვიხევია.

მოხუცი

კი, მაგრამ ყველას რომ აღარა გვაქვს
თოფ-იარაღი?

ახალგაზრდა

რათ გვინდა მეტი?
ჩარეულ ომში რაღა ნაკლეა
შენს ხმალ-ხანჯალზე ქვები და კეტი?

პირველი გლეხი

ცული და წალდი ხომ ყველასა გვაქვს?

მეორე გლეხი

და ეს კი განა არ გამოდგება?
(უჩვენებს თოხს)
პირიც კარგი აქვს, ყუაც კარგი აქვს,
გამომდგარია... რათ უნდა ქება?..
ვითომ გიმტყუნოსთ?!.. თქვენ არ მომიკვდეთ!
ნუ გეშინიათ, დაატრიალეთ!

გელა

თქვენი ჭირიმე ბიჭებო, თქვენი,
რომ მაგას ამბობთ!.. თქვენ გენაცვალეთ!

პირველი გლეხი

ჩვენი მამები თუ კი ამბობენ,
იმათზე ნაკლე ჩვენ რიღათი ვართ?
თუ წინ წამძღოლი ვინმე გვეყოლა,
გულდაგულ მივალთ!.. ყველა მზადა ვართ!

გელა

წინამძღოლს ეძებთ? მე აქ არა ვარ?
რათ გავიწყდებათ ნაცადი გელა?

მეთაური

კი, მაგრამ, დღეს რომ ველარა ხედავს,
საუბედუროდ მისათვის ბნელა?!

გელა

ეგ არაფერი!.. მართალი არის,
ველარას ვხედავ, დამიდგა თვალი.
მაგრამ, სანამდის გვერდში მიდგია
და ხელსაც მკიდებს ეს ჩემი ქალი,
არა მიჭირს რა, ისევ გულადად
მივეგებები ჩემი ქვეყნის მტერს.
გელას დანახვა ჩვეულებრივად
მათ შეაშინებს და შეუცვლის ფერს
თქვენ კი მომყევით!.. მაგრამ ჯერ უნდა
ჩვენს მეზობლებსაც შევატყობინოთ
და სავაჟკაცო ჩვენი განზრახვა,
წასაქეზებლად, ყველგან მოვფინოთ.
არა გვიშავს რა, ჩვენი ქვეყანა
ისე მაგრად სდგას, როგორც რომ მუხა:
მტერი მუმლივით ეხვევა, მაგრამ
ჯერ ვერ გაახმო, თუმც შეაწუხა...
„მუმლი მუხასა“ მუშურს რომ ვამბობთ,
არ ვმღერთ უაზროდ და უადგილოდ
არა, იმაში სიბრძნეა ხალხის,
გადმონაცემი საშვილიშვილოდ.

მუშები

შენი გამჩენის ჭირიმე, შენი.
რომ მაგრე გიჭრის ჭკუა, გონება!
ეგ შენი კარგი სიტყვა-პასუხი,
გულს რომ გვიმთელებს, სულს ეფინება!
წავიდეთ, აბა რაღას ვგვიანობთ?

მართლა, აწ დროა წავიდეთ ყველა!
ეს გზა სიმღერით გადავიაროთ!
აბა, წაგვიძეხ ისევ, შენ, გელა!..

(თოხებს გაიდებენ მხარზე, გელა ქალს მიჰყავს წინ და სიმღერით მიდიან)

მუმლი მუხასაო
გარს ეხვეოდაო!
გარს ეხვეოდაო,
ვერას აკლებდაო!
მუმლი წყდებოდაო,
მუმლი ქრებოდაო,
ხე არ ხმებოდაო,
ხედვე რჩებოდაო!
მუმლი მუხასაო,
გარს ეხვეოდაო!

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა მ ე ო თ ხ ე

ს უ რ ა თ ი ჰ ი რ ვ ე ლ ი
სასახლის წინ

გამოსვლა ჰირველი
რევაზ და სასახლის კაცი

რევაზ

ჯერ გამობრძანდა მეფე, თუ არა?

კაცი

იქა ბრძანდება დარბაისლებით,
გივი თან ახლავს და ბაადურიც
ახლა შევიდა.

რევაზ

ჩვენც ვიახლებით.

კაცი

ვერა, ბატონო! არ შეიძლება!..
ნაბრძანები მაქვს, სხვა არ მივიღო.

რევაზ

ბატონიშვილის მოციქული ვარ
და როგორ მიშლი? რას ამბობ, ბრიყვო?!

კაცი

მაინც ვერ შეხვალთ, ჯერ მოიცადეთ!

გამოსვლა მეორე
იგინივე და თედო შემოიჭრება

თედო

ბატონო! გეძებთ თავქუდმოხდილი...
სასახლეშიაც გახლდით, ვერ გნახეთ!
ლამის გავგიჟდე მე ცოდვის შვილი.

რევაზ

რა ამბავია?

თედო

რაღა რა არის?
ვერა ვარ კარგი მახარობელი!..

რევაზ

მოკვდა?

თედო

ავადაც არა ყოფილა,
იმას წაუწყმდეს შემქმნელ-მშობელი!

რევაზ

და ეგ არა სჯობს?

თედო

იჰ, როგორ თუ სჯობს?
ამდგარა ჩუმად და გაპარულა!

რევაზ

სად გაპარულა?

თედო

ღმერთმა ნუ იცის...

რევაზ

მერე მამიდა?

თედო

მოტყუებულა!...
ახლა კი ტირის და თავში იცემს.
მაგრამ ტირილით რაღას გააწყობს?
დილას მდევრები გამოვუყენე...

რევაზ

ეტყობა, კარგად იცნობს ავადმყოფს!
შენ რაღას უცდი! წადი მონახე!
უმისოდ ნუღარ დამენახვები,
თორემ ურმით გდევ!..

თედო

წავალ ბატონო,
თუ ვერ ვიპოვნე, თან გადავყვები!

(მიდის)

გამოსვლა მესამე

რევაზ. ლევან შემოდის

ლევან

რას შვრები, რევაზ? ბატონიშვილი
მოულოდნელად მოელის პასუხს!

რევაზ

რომ არ შემიშვეს?! დარბაისლები
შეუყვანია და გული უწუხს.
შეყრილან ერთად ნათესავები
და მეფე იმათ ეთათბირება!..

ლევან

რა დროს ეგ არის! იმ დალოცვილმა
არ იცის ახლა რა გვეჭირვება?

რევაზ

კიდეც ეგ არის, რომ კარგად იცის,
გულსაც ეგ უტეხს და ეგ აღონებს:
სიფრთხილე ჰმართებს ამისთანა დროს
და პატარა-კახს რას დაუჯერებს?
მართლაც თათრებთან პირდაპირობა,
უნდა გამოვტყდეთ საეჭველოა!..

ლევან

მე ალისკანტი მაფიქრებს.
ლეკებთან ბრძოლა უფრო ძნელია!..

რევაზ

მეც მაგას ვამბობ... ამდენი ჯარი
ერთად ჯერ კახეთს არ მოსდგომია.

ლევან

მეტი რა გზაა? უნდა გავბედოთ!

ერთი წამალი მხოლოდ ომია!
ან გავიმარჯვებთ ან სულ გავწყდებით
მოვიდეს, რაც რომ მოსასვლელია!..
თორემ ამდენი ტანჯვის აჯანა.
სწორედ სიგლახე-სისულელეა!..
(ცოტა სიჩუმის შემდეგ ხელს დაადებს რევაზსა)
რევაზ! მე ერთი სათხოვარი მაქვს,
ის უნდა გთხოვოთ და ამისრულე!
თუ გამაწბილო და დაივიწყო,
ღვთის და კაცის წინ იყო მოვალე!

რევაზ

რა?

ლევან

ალისკანტის ჯინი მიჭირებს,
იმან მომტაცა სწორედ ის ქალი..,
და, თუ სანაცვლო არ გადვუხადე,
მე რაღად მინდა თავი ცოცხალი?
დავლურში მინდა გამოვითხოვო.
ან უნდა მოვჰკლა ან შევაკვდები!
თუ, ვინცობაა, მე დამამარცხოს,
შენ მოერიდე, ნუღარ გაჰყვები!

რევაზ

რას ამბობ ლევან? შენ ჩემს წინ მოგკლან
და ავიტანო ის მე გულგრილად?

ლევან

სწორედ.., ორგვარი გაწევს შენ ვალი,
რომ არ აჩქარდე და იყო ფრთხილად:
პირველი ის, რომ თავის გაწირვით
ველარას მარგებ, კარგად იცი, მკვდარს!
და მეორეც ის, რომ შენ მაგიერ
ვინღა მოუვლის ჩვენ ცხენოსან ჯარს?
ერთსაც ამას გთხოვ, თუ, ვინცობაა,
ის ქალი კიდევ სადმე გამოჩნდეს.

შენ უპატრონე, ჩემ მაგიერად:
როგორც ღვიძლი და, გებრალებოდეს!

რევაზ

ნეტავ რას ამბობ? რა დროს ეგ არის?
ღმერთმა გაშოროს, ძმაო სიკვდილი!

გამოსვლა მეოთხე
იგინივე და შიკრიკი შემოდის

შიკრიკი

გიცდიან!.. გთხოვენ, მალე მობრძანდით!

რევაზ

ვინ გვიცდის?

შიკრიკი

ვინ და ბატონიშვილი!..
(მოდიან)

სურათი მეორე
დარბაზი

გამოსვლა პირველი
მეფე, დედოფალი, გივი ბაადურ და სხვანი

ბაადურ

საპყარი მოველ, ვერ გადავუდეგ
ბატონიშვილის მოციქულობას...

და თქვენის რისხვით, ჩემო ხელმწიფევ,
ნუ შეურაწყობთ შუამდგომლობას!

მეფე

ჩემო ბაადურ! რა უნდა გითხრა?
მაგის პასუხი ახლა ძნელია!..
სიჩქარით „ჰო“ და„არა“ არ ითქმის,
როდესაც საქმე საეჭველია.
უანგარიშოდ და უფიქრელად
საშიში არის ბედის მინდობა!
ვაი, თუ უფრო გავაზვიადოთ
ახალგაზრდების ჩვენ თავხედობა!

გივი

გვიანღა გახლავსთ ახლა სიფრთხილე!
ამდენ მუქარას და ამდენ სირცხვილს
არ გვირჩევნია, ღმერთი ვახსენოთ
და დავეთანხმოთ დღეს ბატონიშვილს?

მეფე

თქვენ, დედოფალო, რაღას გვიბრძანებთ?

დედოფალი

გივს ვეთანხმები, რადგან ფრთხილია
და, ძნელ საქმეში წინდახედული,
ყველაზე უფრო გამოცდილია.

მეფე

აქამდის სწორედ მაგრე მეგონა,
მაგრამ დღეს ეგეც კი შემცდარია:
ჯერ უმისოდაც წამხდარი საქმე
მაგან სულ უფრო არივ-დარია!
ვერა ხედავდა, რომ ჯერ ირაკლი
ამოდენ ჯარს ვერ მოგვიგებდა?
რათ არ ურჩია? როგორც მის გამზრდელს
მაგას ხომ სიტყვას დაუჯერებდა?

გივი

ჩემო ხელმწიფევ, ეგებ ის სჯობდეს.
ბატონიშვილი რასაც აპირებს!

მეფე

როგორ თუ სჯობდეს?! შენი პასუხი
ვერ გამიგია, სწორედ მაკვირვებს:
ავად თუ კარგად, დღემდის ვუძლებდით
შინ შემოსეულ მტრების მონებას,
და დღეიდან კი განრისხებულნი
გამოგვაცლიან ყოველ ქონებას.
ვერ გაიგონე, რა შემოთვალეს?..
როგორი სიტყვა და რა მუქარა?
დღეიდან მაგათ დასამშვიდებლად?
ხარკი რომ მივცეთ, ის აღარ კმარა..
უღელზე კიდევ უღელს დაგვადგმენ,
აუტანელი გახდება ტვირთი!..
თუ გავუძალდით, სრულად წაგვლეკავს
მაგათი ღელვა, მაგათი ზვირთი.

დედოფალი

ჩემო ხელმწიფევ, არც მაგრე ვარგა
გულის გატეხა და შეშინება!

ბაადურ

ბარემ სულ გავწყდეთ, ის გვირჩევნია!..

გივი

ჩვენ გავეცანით პასუხს, გვიბრძანე!..
საშვილიშვილოდ რომ ამოვვარდეთ,
აგრე ღმერთს როგორ დავავიწყდებით?
უთქვამთ: „ცდა ბედის მონახევრეა!“
ან გავიმარჯვებთ ან სულ გავწყდებით!

მეფე

კერძოდ თუ მკითხავთ, მეც თანახმა ვარ,

როგორც მეფეს კი – არ მაქვს უფლება:
ჩემს ხელში არის მთელი სამეფო, –
ბედის გამოცდა არ შეიძლება!..
როგორ გავწირო მთელი ქვეყანა,
ღმერთთან და კაცთან დავრჩე მოვალე?!
ეს დრო და ჟამი ცვალებადია!..
დღეს ვინ არ იცის. რას გვეტყვის „ხვალე“.
თუ ყმაწვილობით ბატონიშვილმა
მოულოდნელად ცეცხლში ჩაგვყარა,
რომ გაასწოროს აწ ის შეცდომა.
მოვალე არის ჩვენი ჭაღარა

დედოფალი

რას იტყვი, გივო, ხომ გაიგონე
ბატონი მეფის ბრძნული ბრძანება?

გივი

თანახმა არ ვარ, ჩემო ხელმწიფე,
და პასუხს ვკადრებ, თუ მომცა ნება...

მეფე

სთქვი და მოვისმენთ!

გივი

გმადლობთ, ბატონო!
ღმერთმა გიკურთხოთ დიდსულოვნება!
ყველა ვხედავდით, რაც ჩვენს ქვეყანას
მოადგა მტრისაგან ტანჯვა წამება..
ყოველ სოფელში, ყოველ ციხეში
ჩამდგარი იყო იმათი ჯარი;
აღარ რჩებოდათ შეუბღალავად
არა სიწმინდე, ხატი და ჯარი.
სიამტკბილობა და მოთმინება
ჩვენი იმათთან არ გადიოდა,
ქვეყნის ორგულებს პატივსა სცემდენ
და ერთგულს ყველას ცრემლი სდიოდა:

ამით, უნდოდათ, რომ საქართველო
ზნეობით სრულად დაცემულიყო
და საუკუნოდ, მონების ჯაჭვით,
მომხიბვლელ მტერთან გადაბმულიყო!..
დღეს და ხვალობით ცოტ-ცოტად სენი
გაუჯდა მხარეს რბილში და ძვალში!
რომ ცოტა ხანი კიდევ დასცლდა.
სიკვდილს უქადდა მას მომავალში.
მაგრამ გამოჩნდა მკურნალად გმირი,
რომ ზნეობითი შეევსო ნაკლი
და უწინამძღვრა..

დედოფალი

(სიტყვას აწყვეტინებს)
ეს გმირი იყო
პატარა-კახი ჩემი ირაკლი?

გივი

დიახ. ირაკლი! ანდამატივით
გარს შემოისხა ყმაწვილკაცობა
და მათ უჩვენა სამაგალითოდ
პირადი ღვაწლი და მამაცობა:
დაჰყო ცალ-ცალკე გუნდებად ჯარი,
ყველა კი მასვე ეთანხმებოდა
და მტერს, თუ სადმე შეიგულებდა,
მოულოდნელად თავს ესხმებოდა,
ციხეს-კოშკებში ჩაემწყვდა მტერი,
გარეთ გამოსვლას ველარ ჰბედავდა...

მეფე (სიტყვას აწყვეტინებს)

ყმაწვილკაცობაც წაქეზებული
მწარე მომავალს ველარ ჰხედავდა!
დაადგა მტერმა სიმაგრეები
და აქ მოგვადგა შეერთებულად
რომ სრულის ძალით, ბარემ ერთთავად,
საშვილიშვილოდ გაგვსრისონ სრულად!

გივი

ეგ მართალია! მაგას ჰფიქრობენ
და ალისკანტიც იმათვე ჰშველის,
მაგრამ არ სძინავს არც პატარა-კახს!..
მომშვლელს. იცოდეს დამხვედრიც ელის!..

ბაადურ

ჩემო ხელმწიფევ, იყო დრო როცა
დიდსულოვნებით მეც მიგდებდნენ ყურს;
დღეს სნეულ-საპყარს რაღა მეკითხვის?
მაგრამ არ იშლის გული საშსახურს!..
მეც უნდა გკადროთ უგნური სიტყვა,
რომ არ ჩავიკლა გულში უთქმელად;
ამ დროში ყველა არ გამოდგება,
რაც სასაგრებლო ყოფილა ძველად.
ცვალებადია წუთის სამყარო...
რაც კი არსებობს, ყველა იცვლება!
წარსული არ ჰგავს აწმყოს, მომავალს,
სხვადსხვა არის მოთხოვნილება.
ჩვენი დროება სულ სხვა დრო იყო,
ახლა კი სულ სხვა დრო და ჟამია!
მადლობა უფალს, ავად თუ კარგად,
ჩვენ ჩვენი პური მოგვიჭამია!
ეს დრო მივანდოთ ახალთაობას,
იმის რიგია, იმან განაგოს!
წაახდენს რამეს თუ გააკეთებს,
ღვთის და კაცის წინ პასუხიც აგოს...
წინდახედული პატარა-კახი
არას ჩაიდენ სასინანულოს!
არ იკისრებდა პირდაპირობას.
თუ არ ხედავდეს სასურველ ბოლოს

მეფე (დედოფალს)

თქვენ რაღას ბრძანებთ?

დეოფალი

თქვენს დიდ გონებას,

რაღას შემატებს სიტყვა და რჩევა,
მაგრამ სიბრძნესაც კი ეჭირვება.
ზეცის თანხმობა და ღვთის კურთხევა.
თვით მამაჩემი, მეფე ვახტანგი,
ამის მაგალითს გვიჩვენებს ნათლად:
სიმხნით და სიბრძნით თანსწორ განთქმულმა
თავი შესწირა მის სამშობლოს მთლად.
მისი სულისდგმა, მისი გულისთქმა
ქვეყნისთვის ჰქონდა მას შეწირული...
ყოველი მისი ბიჯის გადადგმა
თვით სიბრძნე იყო, წინდახედული!
მაგრამ შავბედის უკუღმართობა
მას ხელს უშლიდა ყველგან, უეცრად,
და მის ყოველი მეფური ღვაწლი,
ბოლოს რჩებოდა მტვრადა და ნაცრად
და უცხო მხარეს, იმ ნათლით მოსილს,
სიკვდილის წინეთ ეს წარმოეთქვა:
„იქვე დამმარხეთ და საქართველო
გულზე მედება, ვით სამარის ქვა!
ზედ ეწერება: „სადაც ველარ სჭრის
სიფრთხილე და შორსგამჭვრეტელობა.
იქ სჯობნებია გამბედაობა
და ღვთის ნანდობი საეჭველობა“.
დღეს ამ დღეშია სწორედ სამეფო...

მეფე

თქვენც მაგას ბრძანებთ?

დედოფალი

დიახ, ბატონო!

მეფე

მაშ გაგიწირავს, რაღა ქვეყანა?
მაგრამ მსურს ერთიც რამ მოვაგონო:
ჩვენ ქვეყანასთან ხომ უნდა იქნეს
პატარა-კახიც თან განწირული

და, როგორც დედას ერთი შვილისთვის.
რას გეუბნება, რას გირჩევს გული?

დედოფალი

როგორც ქართველ ქალს, ჩემი ირაკლი
ქვეყნის სამსხვერპლად გამომიზრდია
და სხვა დედებთან მეც ერთად ჩემი
მოვალეობა გადამიხდია!
გადახდეს მასაც გადასახადი,
ქვეყნის სამსხვერპლო სესხი და თვალი!..
და ჩვენც ღმერთს ვთხოვოთ: აუმჯობესოს
მისი ვარსკვლავი და მომავალი...

მეფე (დიდის ფიქრის შემდეგ)

მაშ კარგი! ახლა მეც გეთანხმები!
უკუმიგდია ჩემი სურვილი!..
ნება გვაქვს, გივო, ახლავ წახვიდე
და შემომგვარო თავხედი შვილი.

გამოსვლა მეორე

იგინივე და პატარა-კახი ამალით

მეფე

დარბაისლების მოციქულობამ
და დედაშენის სურვილმა გასჭრა!..
მაგრამ ხომ ჰხედავ, რომ სნეულობამ
ასე უეცრად გულს ისარი მკრა?
არ შემიძლია ჩვეულებრივად
რაზმის დაწყება... ომში ტრიალი...
და მოახერხებ შენ, რომ იკისრო
წინდახედულად დღეს ჩვენი ვალი?

კახი

ვეცდები თქვენის ხელმძღვანელობით

მეფე

კეთილი! მაგრამ რისი იმედით?
იმათი ჯარი უთვალავია!

კახი

არა გვიჭირს რა, ჩვენც მზადა ვართ ღვთით...
მართალი არის, იმათი ჯარი
ჩვენსაზე ცხადად უფრო ბევრია.
მაგრამ გავუძლებთ მათ ვაჟკაცობას!!.
რიცხვით მეტობა არაფერია!..

გივი

იმათზე უფრო მე ალისკანტი
მეჩოთირება და ის მაფიქრებს:
სამი ათასი ლეკით მოსულა
და მისასვლელეზე მტერს ზურგს უმაგრებს.

ბაადურ

დალახვროს ღმერთმა! რა მედროვეა?!
რომ ვეღარ გაძღა ის ჩვენი სიხლით?!.
ნეტავ შემეძლოს, ახლაც დავლურში
რომ გამოვიხმო, თქვენის სიცოცხლით!
ჩემ დროში მაგას ბევრი სხვა სჯობდა,
მაგრამ სუყველას დედა ვუტირე!...

კახი

ნუ გეშინია... იმას ამ დროშიც
გამოუჩნდება მოპირდაპირე!..

მეფე

თუში ბევრი გვყავს

კახი

სამასი კაცი

მეფე

ფშავ-ხევსური?

კახი

ცხრაასიოდე!

მეფე

სარდლად მიეცი მათ ჭავჭავაძე!..
ლეკებს ეომონ მხოლოდ, იცოდე!

კახი

ჩვენც ეგ დავსკვენით...

მეფე

მემარჯვნე სარდლად
ვინა გყავს, შვილო გამორჩეული?

კახი

ქვაბულაძეა, ლევან...

მეფე

მემარცხნედ?

კახი

მემარცხენედ რევაზ ბებურიშვილი.

მეფე

მიმშველი ჯარის?

კახი

ჯანდიერია!

მეფე

მოწინავესი?

კახი

მე ვარ ბატონო!

მეფე

შენა ხარ? ეგ კი უხერხულია!
არ შეიძლება, რომ მოგიწონო!
შენ უნდა დარჩე მთავარსარდალთან.
რომ ყოველ მხარეთ გეჭიროს თვალი!
სარდალს არ ჰფერობს მოწინაობა.
როდესაც სულ სხვა იწოდებს ვალი

კახი

თქვენი ნებაა!

მეფე

მაშ კარგი შვილო!
ახლა კი დროა გზა დაგილოცო!..
ეს მინდა გულზე რომ გადაგკიდო...
ჯერ კი მუხლმოყრით უნდა აკოცო
ამ ძელჭეშმარიტს და ამ სასწაულს!
ეს იყოს, შვილო, შენი მფარველი!
ახლა კი ადექ, მომიახლოვდი,
გადაგეხვევი, მომხვიე ხელი! (ჰკოცნის)
მშვიდობით, შვილო, მაღალმა ღმერთმა
გიწინამძღვროს და მოგმადლოს ძლევა!
ახლა დედასთან მიდი... იახელ
და გამოსთხოვე ლოცვა-კურთხევა!(ცრემლები ერევა)

დედოფალი

დედაშვილობის გამჩენმა ღმერთმა
გაკურთხოს, შვილო, გზა წარგიმართოს! (ჰკოცნის)
გივო, გაბარებ უკანასკნელად
და ნუ გაუშვებ საომრად მარტოს!

(ეთხოვებიან, ირაკლი გადის ამალით. გივი გაჰყვება. სიჩუმეა; მეფე აღელვებულია და ორივე ხელები გულზე აქვს მიდებული; დედოფალი ცრემლებს იწმენდს; ჩუმად ქვითინებენ).

ბაადურ

როგორ ბრძანდები, ჩემო ხელმწიფევ?
გულის ფრიალმა გიკლო თუ არა?

მეფე

ლამის მამიდნოს, ჩემო ბაადურ!
ახლა კი ცოტა გადამიარა. (სიჩუმე)
(დედოფალს) მტერი მიიღებს პასუხს თუ არა,
უეჭველია, ბრძოლაც ასტყდება
და დედა-წულის აქ დატოვება
საშიში არის... არ ევარგება!..
ჩვენც, დედოფალო, უნდა წავიდეთ,
აქ აღარავის მოგვასვენებენ.
სუყოველიფერ აქაურ ამბავს
იქ შიკრიკები მოგვახსენებენ.

დედოფალი

ჩემო ხელმწიფევ, მე სუყოველთვის
ვყოფილვარ თქვენი სურვილის მონა,
მაგრამ დღეს უნდა სიტყვა შეგკადრო
და შემისრულეთ ეს ერთი თხოვნა:
მინდა, რომ შვილის მახლობლად დავრჩე...
მის მოქმედებებს თვალით ვუყურო
და თანდასწრებით, ან მწუხარების
ან სიხარულის ცრემლები ვღვარო!

ელენე

დიდო ხელმწიფევ, ჩვენც გადავწყვიტეთ,
რომ აქვე დავრჩეთ ყველა მახლობლად,
ჩვენის ქმრების და ჩვენის შვილების
სანუგეშოდ და გასამხნევებლად.

ბაადურ

ბატონო მეფევ! მეც მინდა დავრჩე,
ამათი ხვედრი გავიზიარო;
რომ ფეხალაგობ, შემოშლევ მტერზე,
ეს ძველი ხმალი კიდევ ვიხმარო! (სიჩუმეა)

დედოფალი

პასუხს მოველით და რას გვიბრძანებ?

მეფე

რაღა უნდა ვთქვა? (აღელვებით) მეც თქვენთანა ვარ!
(დედოფალს) ერთად სიცოცხლე, ერთად სიკვდილი,
ჩემის გვირგვინის გვირგვინო, თამარ!..

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა მ ე ხ უ თ ე

სცენა: მაღლობი ადგილი.

გამოსვლა პირველი

მეფე, დედოფალი, ბაადურ, ელენე და ამალა

მეფე (დურბინდით გადაჰყურებს)

საკვირველია, ამ სიშორიდან
ისე სჩანს ყველა, თითქოს სარკეში:
ალაზნის პირად დამდგარა ჯარი,
მხოლოდ ლეკები ჩამსხდარან ტყეში.

დედოფალი

ომი დაიწყო?

მეფე

დიდი ხანია...
შემოკრული ჰყავს მტერი ქართველ ჯარს
და იერიშით პატარა გუნდი
ტყისკენ აწვება ლეკების საფარს...
მაგრამ ეს მცირეც შუა გაიყო!..
ნეტავ რას ნიშნავს ვერ შემიტყვია?!
თუშის ჯარსა ჰგავს, ჩამოშორდა სხვებს
და მარჯვნით გზაზე გადაუხვია!

ბაადურ

ეგ ნოშრევანის ხერხი იქნება:
გამოსძებნიდა სადმე სუსტ მხარეს
და, ორთა შუა თუ მოიმწყვდია,
მტერს დააყენებს სიცხე-სიმწარეს!

დედოფალი

ღმერთო, მოგვხედე წყალობის თვალით!

ქალები

ნუ მოგვაკლებ დღეს შენს მოწყალებას!

ბაადურ

ამინ!.. უფალო! გადაგვარჩინე
მათ მწარე უღელს და ამ წვალებას!

მეფე

დაიძრა ლეკი... მინდვრად გამოდის...
მიკვირს, საფარში რომ ვეღარ დგება?!

ბაადურ

არ მოგახსენებთ?! უთუოდ სხვა მხრით
თუში მოექცა და ის აწვება.
გაიქცენ?

მეფე

არა, წინ არ უშვებენ,
ყოველი კუთხით შეუკრეს გზები.

დედოფალი

ოჰ, ღმერთო, შენს მადლს! ღმერთო, მოგვხედე!

მეფე

როგორ მიცვიდნენ ფშავ-ხევსურები!

ბაადურ

ჰიი, თქვენს გამჩენს კი ვენეცვალე
და თქვენს მარჯვენას. თუშ-ფშავ-ხევსურო!

მეფე

ლეკის საფრიდან გამოდის ჯარი,
თუში ყოფილა, თუშმაც მოასწრო!
ჰა, ჩაერივნენ... გუნდი გუნდს ებრძვის...
გაერთდნენ! ომი ხელდახელია!
ორივე მხარე საოცრად იბრძვის,
ჯერ გამარჯვება საეჭველია.
აგერ ვიღაცა ლეკის რაზმიდან
გამოდის... ცხენი გამოახტუნა...

ბაადურ

დავლურში იწვევს უთუოდ ჩვენსას,
მაგრამ თუ ერთი ბედმა უმტყუნა...

მეფე

გაჰყვა ვიღაცა... მაგრამ, ჰო! ჰო! ჰო!
მისვლის უმალვე ძირს ჩამოვარდა.
მეორე გადის... ესეც დამარცხდა!
რა ვქნა? ჩვენებს დღეს რა დაემართა!

ბაადურ

ვაი თუ თვითონ ალისკანტია?
ბევრს გააფუჭებს შეჩვენებული!..
მოდი და ახლა, ამის გამგონეს,
ნუ მოგიკვდება. ბაადურ, გული!

(თავს იქნევს)

მეფე

ორი გავიდა ერთად... პირველმა
მოატრიალა უკანვე ცხენი...
ძირს ჩამოვიდა... მეორემ მოჰკლა!..
ეჰე! ჩვენსავე ჰკლავს ისევ ჩვენი?

ბაადურ

მტერი იქნება! ალბათ ვერ ჰხედავთ...

მეფე

კიდევ აპირებს ვიღაც გამოსვლას
და არ უშვებენ, გარს ეხვევიან...

ბაადურ

შეჩვენებულმა ეგეც არ მოჰკლას!

მეფე

ვერ შეიკავეს... გამოდის... ღმერთო!
ამას რას ვხედავ?.. ვგონებ, ირაკლი!..

დედოფალი

ირაკლი?!

მეფე

დიახ, ირაკლის მოჰგავს!

ბაადურ

ღმერთო, შენ მიეც ძლევა და მადლი!

მეფე

მოჰკლეს!

დედოფალი (იკივლებს)

ირაკლი!

მეფე

მოპირდაპირე, –
ნულარა სწუხარ აწ, დედოფალო!

დედოფალი

სჩანს, ბედი ისევ ჩვენსკენ ყოფილა,
დიდება შენდა, ღმერთო-უფალო!..

ბაადურ (აღტაცებით)

არ გაჰყვებოდა პატარა-კახი.
თუ არ ჰქონოდა გული საგულეს.

მეფე

გატყდენ ლეკები! აღარ იბრძვიან...
ახლა კი სწორედ ჩვენებმა სძლიეს!
ლეკებთან ერთად სხვებიც შეჩერდნენ.
პირი იბრუნა, გაიქცა მტერი!
ჰა! დაედევნა ცხენოსანთ ჯარი,
რა საოცარი ავარდა მტვერი!..
თვალით აღარა იხედება რა!..
მაგრამ ცხადია, რომ დაგვრჩა ძლევა!..

ქალები

წმინდა გიორგი ალავერდისა.
მოგვმადლე შენი ლოცვა-კურთხევა!..

გამოსვლა მეორე

იგივენი და შიკრიკი შემოდის

შიკრიკი

ბატონო მეფევ! ნუ მოგიშალოს
ღმერთმა დიდება და გამარჯვება!
დამარცხდა მტერი... გაიქცა კიდეც
და შიშით უკან ვერ იხედება!..
თუ ლეკებს არა, ჩვენ აქამდისაც
დავამარცხებდით ყოველგან თათრებს,
მაგრამ ლეკებმა ნამეტანი ჰქნეს:
სამაგალითოდ უმაგრებდნენ მხარს!
საოცრად ბრძოდნენ, სანამ ალისკანტ
არ მოჰკლეს, მათი ბელადი-ლომი;
მაშინ კი სწორედ შეშინდა ლეკი,
ზარი დაეცათ და შესწყდა ომი.

მეფე

საპირდაპიროდ რომ გამოვიდა.
ის ალისკანტი ხომ არ ყოფილა?

შიკრიკი

სწორად ის გახლდათ, ჩემო ხელმწიფევ,
და ჩვენს მხრიდანაც ბევრი იმსხვერპლა,
ვინც კი გავიდა, ზედიზედ მოჰკლა!
გაძნელდა მისი პირდაპირობა!..
ბოლოს გავიდა ლევანიც, მაგრამ
აღარ დასცალდა მისი გმირობა:
თან გაჰყვა ლევანს ბებურიშვილი,
რომ გასაჭირში მოხმარებოდა,
მაგრამ, როდესაც ლევან ბელადის
შუა გაპობას ეპირებოდა,
გავარდა თოფი იმ დროს რევაზის
და უცაბედად ლევან დაიჭრა.

ელენე

უი! ჩვენს თვალებს!
(გულს ეყრება. ქალები მისცვივდებიან).

დედოფალი

მხოლოდ დაჭრილა...

შიკრიკი

ნუ გეშინიათ, არა უჭირს რა!..
შეშინებულმა ლეკმა რომ ნახა
მოულოდნელად სხვისგან დაჭრილი
გული მოეცა და იქვე მოკლა
ხმალდახმალ რევაზ ბებურიშვილი...

მეფე

მერე გავიდა ბატონიშვილი?

შიკრიკი

ბევრი უშალეს, არ დაიშალა...
მასაც მოასწრო წყეულმა თოფი
და მოსულს უმალ გულზე ახალა

დედოფალი (იკივლებს)

ირაკლი დასჭრეს?..

შიკრიკი

არა ბატონო!
მის ძელჭეშმარიტს მოხვდა ის ტყვია,
ხატი გაჭეჭყა და ბატონიშვილს
არც კი უგვრძნია, არ შეუტყვია.
მიაგდო ცხენი ხმალდახმალ მტერზე,
შუა გაჰკვეთა ერთის შემოკვრით
და მაშინ მტერმაც ომი შეწყვიტა
ყოველის კუთხით და ყოველის მხრით.

ბაადურ

გაიქცნენ?

შიკრიკი

დიახ, და ჩვენი ჯარიც
უკან მოექცა, აღარ ასვენებს.

დედოფალი

გივი სად არის?

შიკრიკი

ბატონიშვილთან!
ორივე ერთად წინ უძღვის ჩვენებს.

გამოსვლა მესამე

იგივენი და მეორე შიკრიკი შემოიჭრება

მეორე შიკრიკი

ბატონო მეფევ!

მეფე

რა ამბავია?

მეორე შიკრიკი

ცუდი ამბავი დამარცხდა ჯარი!..

მეფე

კი მაგრამ ვისი?

მეორე შიკრიკი

ჩვენი, ბატონო!
გამარჯვებული დარჩა თათარი!

მეფე

თათარი? (პირველ შიკრიკს) აკი ჩვენ გავიმარჯვეთ?

პირველი შიკრიკი

მე რომ იქ გახლდით, მტერი გაიქცა!

მეორე შიკრიკი

გადატრიალდა ხელახლა ბედი
და რისხვით თავზე დაგვატყდა ზეცა:
ალაზნის პირად, ერთ ხეობაში.
მტერი ყოფილა ჩასაფრებული,
ჩვენ არ ვიცოდით... იქ შეგვიტყუეს
და ასტყდა ბრძოლა გამწარებული.
დიდძალი ჯარი ამოგვიწყვიტეს,
გივი მოგვიკლეს და ჯანდიერი.
ბატონიშვილი დარჩა შუაში
და გარს ეხვევა ურიცხვი მტერი.

მეფე

ვაიმე, შვილო!

დედოფალი

უი, შენს დედას!

ქალები

ვაი და უი! ამ დღის მოსწრებას!

ბაადურ (მსახურებს)

წამიღეთ ჩქარა, იქ მიმიტანეთ,
რომ მივეგებო უბედურებას!..

 დედოფალი

მეც წამიყვანეთ ჩემ ირაკლისთან,
რომ მისი ბედი გავიზიარო!

მეფე

მე კი ვიღასთვის და რისთვის დავრჩე?
წავალ, რომ მათთან სისხლი დავღვარო!

ელენე

ჩვენ რაღას ვუცდით?

ქალები

წავიდეთ ყველა
ჩვენ ძმებთან, ქმრებთან და ჩვენ შვილებთან!

ელენე

და მათთან ერთად პირნათლად წარვდგეთ
შეურცხვენელად იმ ჩვენ ძველებთან!
(ლეჩაქებს მოიხდიან და მიდიან)

გამოსვლა მეოთხე

იგინივე და პატარა კახი

ყველა

ამას რას ვხედავთ?

კახი

გამარჯვებული
თვითონ მოვდივარ მე მახარობლად!
ისე გავწყვიტეთ მთელი ლაშქარი,
რომ აღარ დარჩა არც ერთი მთხრობლად.

 დედოფალი

რას ამბობ, შვილო?

კახი

ძლევას გილოცავ!

მეფე

მაშ ეს შიკრიკი?

კახი

მე გაახელით
მაშინ, როდესაც იმედმიხდილი
სიკვდილს ვფიქრობდი ჩემივე ხელით:
მოულოდნელად შემოგვკრა მტერმა.
გზა აღარ გვქონდა ჩვენ წასასვლელი,
ველარ ვითვლიდით მკვდრებს და დაჭრილებს,
ისე აივსო იქ ტყე და ველი!..
მაგრამ მოგვესმა შორით გუგუნი,
ხმა, „ჰკა მაგასა“ და ზედ კიჟინა;
მოზღვავდა უცბად სულ გლეხკაცობა.
მტერს მიესია და დაუშინა!
შეიქმნა ქვების ზუზუნ-ზუზუნი,
თოხის და კეტის გაჩნდა ტრიალი;
ამ უცნაურმა სანახაობამ
მტერს წაუხდინა გული და თვალი:
დაჰყარეს შიშით მათი ფარ-ხმალი,
მხოლოდ სიცოცხლეს გვევედრებოდნენ
და, გასაქცევი გზა რომ არ ჰქონდათ,
ალაზანშიაც კი ვარდებოდნენ!
გადაწყდა ომი! მტერი მოისრა,
ნუ მოგეშალოსთ შვება და ლხენა!

მეფე (აღტაცებით)

აკურთხოს ღმერთმა შენი გმირობა
და საიკვდილოდ გიძღოდეს ზენა! (ეხვევა)

დედოფალი

აქ მოდი, შვილო, ჩამეკარ გულში!
შენ გენაცვალოს ეს ძუძუები!
შენგან გამოხსნილ ჩვენს სამშობლოსთან
მეც ერთად, შვილო, დღეს ვიბადები! (ეხვევა)

ბაადურ

გვიბოძეთ ხელი, რომ გეამბოროთ
და სიხარულის ცრემლი დავღვაროთ!

კახი

მაგრამ სიხარულს ნაღველიც თან სდევს,
საუბედურო და სამწუხაროდ!..
ნათლის გვირგვინიც უფერულია,
თუ გარეშემო აღარ აქვს სხივი!
რაღაა ჩვენი დღეს გამარჯვება,
როცა აღარ გვყავს მოხუცი გივი?
არ დაუგდია მას ბრძოლის ველი,
თუმც სასიკვდილოდ გულს აჯდა ტყვია;
და, გაქცეული რომ ნახა მტერი,
უკანასკნელად გადამეხვია!..
მითხრა: „მშვიდობით ჩემო გაზრდილო,
გახსოვდეს ღმერთი და საქართველო“.
ეს თქვა და მეტი აღარც დასცალდა...
წითლად შეღება მან მწვავე მდელო.

მეფე

ღმერთმა აცხონოს!..

დედოფალი

აცხონოს ღმერთმა!
ჩვენი ქვეყნისთვის უძგერდა გული

ბაადურ

და ღირსეული ღირსად მომკვდარა

სამაგალითო მამულიშვილი!..

კახი

ბედმა ეს ტანჯვა რომ არ მაკმარა?!
გამიორკეცა გულისტკივილი:
ლევანი, ჩვენი მარჯვენა ხელი,
მეტად საეჭვოდ არის დაჭრილი!..
ნაბრძანები მაქვს, აქ მომიყვანონ...
რომ მოვუაროთ, ჩვენი ვალია!.. (მოჰყავთ)
ა, კიდეც მოჰყავთ! ხომ ცოცხალია?

მსახურები

თქვენს სასახლესთან სული დალია!

ელენე

უი, მიშველეთ! (ქალები მისცვივდებიან)

ქალები

ششش! დაგავიწყდა,
სადა ხარ, ქალო? ვის ეკადრება?

კახი

ვაიმე ძმაო!.. შენი დაკარგვით
გამიორკეცდა დღეს მწუხარება!..

მსახურები

ბატონო, ვიღაც უცხო ყმაწვილი
ვნახეთ დაჭრილი, ტყის პირას ეგდო
და შეგვეხვეწა; !ნუ დამაშორებთ,
ლევანთან ერთად მეც წამიღეთო“.

მეფე

ვინ ყმაწვილია?

კახი

ერთი ვიღაცა,
უცხო ჩვენ ჯარში გამოერეია;
იმის მშვენიერ, ბავშვურ სახეზე
ჯერ არც ულვაში და არც წვერია:
ლევანს დასდევდა, არ შორდებოდა,
ნაცნობს ვერავის ვერ მივამგვანეთ!..

მეფე

ვინც უნდა იყოს... ჩვენი ყოფილა!..
მიდით და ახლავ შემოიყვანეთ...

გამოსვლა მეხუთე

იგივენი და შემოჰყავთ დაჭრილი

დაჭრილი

სად არის ლევან? აბა, მიჩვენეთ!
ეს არის, აგერ რომ ასვენია?
რისთვის მიშორებ, შენ გენაცვალე?
რომ მიმატოვე არა გრცხვენია?!
„ერთად სიცოცხლე, ერთად სიკვდილი".
ასე არ იყო ჩვენი პირობა?
და შენ კი გინდა სიტყვა გასტეხო?
ამას იფერებს შენი გმირობა?
აჰა, გიბრუნებ შენსვე საწინდარს,
(იხსნის გულს, აიგლეჯს რაღაცას და გულზე ადებს)
თვით ღმერთი იყო ჩვენი თავდები!..
შენ კი აქავე მიშორიებდი,
მაგრამ მე იქაც არ მოგიშორებ!..
წავიდეთ ერთად... (ჩაეკვრება და კვდება)

მსახური

ქალი ყოფილა!

ყველა

ქალი ყოფილა!

მეფე

ვინ არის ნეტავ?

გამოსვლა მეექვსე

იგინივე და მოხუცი შემოდის მედიდურად

მოხუცი

ვიცი, ვინც არის, ხელმწიფევ,
უსინათლო ვარ და მაინც ვხედავ!..
მაგრამ მაგისთვის ჯერ არ მცალია...
ბატონო მეფევ, ძლევამოსილო,
ადიდოს ღმერთმა შენი მეფობა!
და შენც გმირთგმირო, ბატონიშვილო,
ამიერიდან საშვილიშვილოდ
კურთხეულ იყოს შენი სახელი,
რომ შენთან ერთად იდიდებოდეს
შენი მშობელი, შენი გამზრდელი!..
დღემდის ტანჯული შენი ქვეყანა
შენით სულს ითქვამს აწ თავისუფლად,
და შენც, უფალო, ამდენი ტანჯვა
სამარადისოდ იკმარე მსხვერპლად!..
აბა, მიჩვენეთ, მივიდე ვნახო,
რომ ხმალაძიანთ უკანასკნელ მსხვერპლს
უკანასკნელად ხელი შევახო. (დაუჩოქებს)
აქა, ხარ შვილო? ეს ვინღა არის?
შენი ლევანიც აქა გყოლია?
მადლობა უფალს, რომ მაგის ჯავრი
სამარეში თან არ ჩაგყოლია!

ერთად წასულხართ... აქ არ გეღირსათ
ბედნიერება, შვება და ლხინი,
მაგრამ იმ სოფელს, სამაგიეროდ,
დაგედგასთ თავზე ნათლის გვირგვინი!
(მოეხვევა, ზარების რეკა მოისმინეს)ყ

მეფე

ჩუ!

დედოფალი

ნიკოლოზ ალავერდელი
პარაკლისს იხდის, სჩანს, სამადლობელს!...
ჩვენც ღმერთს მადლობით ავუპყრათ ხელი,
რომ თაყვანი ვცეთ მის დიდ განგებას
და მოვიყაროთ მუხლები მის წინ. (იჩოქებიან)

მეფე

„აღდეგინ ღმერთი და განიბნინენ
ყოველნი მტერნი იმისნი!“

ყველა

ამინ!

ისმის რეკა

თორნიკე ერისთავი

ისტორიული პოემა

ვინ დასთვალოს ზღვაში ქვიშა
და ან ცაზე ვარსკვლავები?
ვინ შეამკოს ღირსეულად
ქართველ გმირთა მხარ-მკლავები?
ვინ მოგვითხრას მათი საქმე
უთვალავი, საგმირონი,
და ან მათზე გადმოსული
მადლი ღვთისა ან მირონი?
ნაშთი ძველის დიდებისა
არ გამქრალა ჯერაც ყველა...
დღესაც მისის შარავანდით
ნიშანს გვაძლევს ცისარტყელა!..
შვიდ სამთავროს მოგვაგონებს
მოელვარე ის შვიდფერი
და გვამღერებს: „არ მომკვდარა,
გაიღვიძებს ისევ ერი!“
ამ იმედით ფრთა შესხმული
ჩვენი გული სიამით სძგერს
და ოცნებაც ლაჟვარდ ფერად
წარმოგვიდგენს ქართლისა ერს.
წარსულ-ნერგზედ ახალ-ნამყნის
ველოდებით შეხორცებას!
მით ვიქარვებთ აწმყო ნაღველს
და ვეძლევით აღტაცებას.

I

მეფე დავითს, კურაპალატს,
ჰქონდა ერთხელ წვეულება:
მშვიდობის დროს ჩვენს მეფეებს
ჰქონიათ ეს ჩვეულება.
საქართველოს ყოველ კუთხით
მოეყარა თავი ერსა;
ილხენდნენ და გაჰკიოდნენ
ერთხმად „მრავალჟამიერსა“.
და მართლადაც რომ ჰშვენოდათ
მაშინ იმათ ეს მოლხენა,
რადგან იმ დროს გადმოსული
იყო ქართლზე მადლი ზენა:
გარე მტერი დათრგუნვილი
შუღლს მათ ვეღარ უბედავდა
და შინაგან მშვიდობასაც,
ვინ იყო, რომ ვერ ჰხედავდა?..
ამით გული უხაროდათ
ბატონს და ყმას, ყველას ერთად,
კაცსა კაცად აფასებდნენ,
ადიდებდნენ ღმერთსა ღმერთად;
საქმის დროზე მუშაობდნენ,
უქმე-დღეზე მოილხენდნენ,
მეფე ხალხს და ხალხი მეფეს
სიამესა გულს მოჰფენდნენ.
მთვრალობა და „სადღეგრძელო“
სათვითოო არ იცოდნენ;
ჩვენი ლხინი რომ ენახათ,
სირცხვილითაც დაიწვოდნენ.
პირველ სმაზე ახსენებდნენ
საქართველოს და უფალსა,
დღეგრძელობით თაყვანს სცემდნენ
მეფესა და დედოფალსა;
ბოლოს გმირებს იგონებდნენ,
მამულისთვის ომებში მკვდარს,

და მღვდელმთავრის კურთხევითა
სვამდნენ იმათ შესანდობარს...
სულ ამითი თავდებოდა
მაშინდელი სადღეგრძელო,
თუმცა მათში მეტი იყო
საქები და სასახელო.
ამგვარივე იყო იმ დროს
ზომიერი ჭამა და სმა...
მოილხინეს, გაშაირდნენ
და ერთმანეთს სტყორცნეს მათ ზმა.
ორაზროვან სიტყვებისა
გაიმართა გამოცანა...
ყველას მეფის ხუმარა სჯობს,
არვინ არის იმისთანა.
მაგრამ ბოლოს ორბელიძე
მოსწრებულად, გალექსულად,
ცალფეხ ზმების საპასუხოდ
ეუბნება ორლესულად:
„მაღლით წვიმა მოდიოდა,
ნაბადმა ვერ დამფარაო,
დამასველა მან, თავიდან
ფეხებამდე მასხა რაო!“
ხუმარამ სთქვა: „გიჯობნია,
თითს მოვკაკვავ მორჩილადო,
მაგრამ ერთს-კი მოგახსენებ
მოწიწებით და ფრთხილადო:
„ხუმარათაც ვარგებულხარ,
ვაჟკაცობით პირველიო,
მაგრამ ვერ იქმ თორნიკობას,
თუმც მის ადგილს სულ ელიო!“
    აქ თორნიკეს ხსენებაზე
მეფე შეკრთა და ეს ბრძანა:
„სთქვი, ხუმარავ, თუ რას ჰნიშნავს
ეგე შენი გამოცანა?
რა არის, რომ დღეს ჩემ გვერდით
დიდ თორნიკეს ვერ ვხედავო?
მომიკვდა, თუ დასნეულდა?..
სთქვი! ტყუილს ნუ მიბედავო!“

მოახსენა: „არ მომკვდარა,
არც სენი რამ აწუხებსო,
მაგრამ ქვეყნის სამსახურზე
დღეიდან კი ხელს იღებსო.
თვით ვერ ბედავს მოხსენებას,
მოციქულობს ვერცა სხვაო,
რადგანც უნდათ აიცილონ
თქვენი წყრომა და რისხვაო.
აწ გავბედე მოხსენება
ზმებითა და გადაკვრითო
და ნუ მრისხავ კადნიერსა,
გევედრები ცრემლის ღვრითო!..“
მეფემ ბრძანა: „არ გიწყრები,
გმადლობ, ვფიცავ ჩემსა მზესო,
მაგრამ ვნახავ ერისთავსა,
გამოვჰკითხავ მას მიზეზსო!“
სახლთუხუცესს დაუძახა:
„ხვალ თორნიკე მომგვარეთო,
მომინახეთ, სადაც იყოს,
შინ დაგვხდესო, თუ გარეთო!“
ეს ბრძანა და ზე წამოდგა,
ნადიმიცა მით გათავდა
და ხვალისთვის დაიბარა
სადარბაზოდ, ვინც იქ ჰყავდა.

II

გამართულია დარბაზი,
ერიც სამსჯავროდ შეყრილი...
წინ სდგას თორნიკე პირნათლად,
წარბიც არა აქვს შეხრილი.
თავი ჩაიგდო სამსჯავროდ,
მიჰყვა საერო ნებასა,
ჯერ ელის მისგან ბრალდებას
და მერე განჩინებასა.
აბრძანდა მეფე ბრალმდებლად,
ამას კანონი ითხოვდა,
და თაყვანი სცა კრებულსაც,

სანამდი სიტყვას იტყოდა.
თვალამღვრეულად შეხედა
თორნიკეს მრავალწლიანსა;
სიტყვები ყელში ეჩრება,
უმისოთ სიტყვაწყლიანსა.
ბრძანებს და მისსა სიტყვასა
ყურს უგდებს მთელი კრებული;
კრძალვით მოისმენს თორნიკეც,
სხვაგვარად ჩაფიქებული.
ამბობს: „მბრუნავი ქვეყანა,
ვიცით, რომ ცვალებადია;
ვისაც მიინდობს, გასწირავს,
მისთვის მახე და ბადეა.
მოყვარეს გადაამტერებს,
მტერსა გაუხდის მოყვრადა,
დღევანდელს ლხენა-სიცილსა
ხვალ გადაუქცევს ოხვრადა.
კაცობრიობის დიდება
მას მიაჩნია ჩალადა
და შეუქმნივართ ჩვენ მხოლოდ
ამ სოფლის მაჩანჩალადა!..
შემცდარი არის, ვინც ჰფიქრობს
მედიდურ უეჭველობით!
ან ერთი რა ვართ ამ სოფლად
უსუსურ ჭიანჭველობით?
თუმცა ესე სჭრის გონება,
რომელიც უტყუარია,
მაგრამ ადამის სისხლმა კი
ჩვენი ცხოვრება არია.
გული, მეურჩე თავისა,
ცხოვრების წინამძღვარია
და ამის გამო ჩვენს საქმეს
და სიტყვას შუა ზღვარია!
ხშირად მონურად ვასრულებთ
დღეს, რაც რიგი და წესია,
და იმას ვიმკით კანონად,
რაც ძველ დროს დაუთესია!..
მეცა ადამის შვილი ვარ,

თქვენსავით შვილი ქართლისა,
თავდადებული ქვეყნისთვის,
მაძიებელი მართლისა.
მაგრამ მეფე ვარ დღეს თქვენი:
ხელთა მაქვს მეთაურობა!
საქმის დროს საქმე შემშვენის
და ხუმრობის დროს – ხუმრობა.
გუშინ რომ გული მილხენდა,
თქვენც ლხინად მყავდით წვეული;
და დღეს კი გიწვევთ სამსჯავროდ,
გულზედა სისხლმოთხეული.
ერთ კაცის ნდობა ძნელია,
გინდა გადიქცეს გონებად,
და შეუმცდარი ამ ქვეყნად
მეფეცა ნუ გეგონებათ!
ჩვენის წინაპრის გონებას
ადრევე გადუწყვეტია,
რომ სამსჯავროში ისა სჯობს,
მსაჯული რაც რომ მეტია!
და, აჰა, მეცა შეგყარეთ
სამსჯავროდ, როგორც წესია...
თქვენ საჯეთ და მე ავირჩევ,
რომელიც უკეთესია:
თორნიკე მხედართმთავარი,
თითქოს ხახვს გვაჭრის ყურზედა,
მოულოდნელად ხელს იღებს
საერო სამსახურზედა.
გვიწუნებს გმირი სარდლობას,
აპირებს მოსვენებასა;
არც დასდევს მეფის სურვილსა,
არც ითხოვს ხალხის ნებასა...
დიდ მამულიშვილს ურჩობა
ქვეყნის არ შეეფერება!
ვერ მივხვდი... მეტად მაკვირვებს
ამგვარი კადნიერება!
სწორედ აქვს რამე მიზეზი,
შესაწყნარ-პატივსადები,
თქვენგან არდასაფარავი,

საეროდ გასაცხადები.
და უნდა გვითხრას სალხინოდ,
მისთვის მყავს მოწოდებული,
რომ არვინ დარჩეს ჩვენგანი
ხალხისგან ბრალდადებული.
თორემ, ხომ იცით, ქვეყანა
უბრალოდ დამძრახველია:
განაგონებით გადასწყვეტს,
რისიცა არმნახველია!..“
ეს სთქვა და ტახტზე დაბრძანდა
მეფურად მეფე სვიანი,
გვედით მოუსხდნენ მსაჯულად
მოხუც ჭაღარათმიანნი.
მერე სხვებიცა ჩამოჰყვენ,
დასხდენ რიგ-რიგად ყველანი...
მდივანს მზათა აქვს ქაღალდი,
საწერ-კალამი, მელანი.
აქ ჩამოვარდა სიჩუმე,
პასუხს ელიან სარდლისას,
წრფელ სინიდისის მექონის
და მასთან სიტყვა მართლისას.

III

ახოვანი, მშვენიერი,
თეთრწვერა და თეთრთმიანი,
წინ წამოდგა სასაუბროდ
მოწიწებით ტკბილხმიანი.
თაყვანი სცა პირველ მეფეს,
მერე კრებულს ორი მხრითა,
გულზე ჯვარად ხელებს იჭდობს,
თავდახრილი, ცრმლის ღვრითა.
წვერ-ულვაშზე მარგალიტებრ
ცრემლი ცრემლზე ეკიდება,
მწარის ოხვრით ვერ იქარვებს,
გულს რომ ცეცხლი ეკიდება...
უკვირს, რომ ამ სამჯავროში
უმიზეზოდ ის ჩავარდა

და რომ მასზე გულს იყრიან
ისინი, ვინც მას უყვარდა.
გულნატკენად რომ უყურებს
სხვებს, თვითონაც გული სწყდება,
მაგრამ თავის პირადობა
აღარ ახსოვს, ავიწყდება.
და საერო ნება-სურვილს
მორჩილებით აძლევს პასუხს
და თანდათან მისი სიტყვა
შეუპოვრად სჭექავს და ჰქუხს:
„ვფიცავ იმ პირველ მიზეზსა,
ყოველ მიზეზის მიზეზსო,
ვიფიცავ საქართველოსა
და მერე, მეფევ, თქვენს მზესო,
რომ მართალი ვარ იმაში,
რაზედაც ბრალს მდებთ თქვენაო!
დაბლა ეს გული მიმოწმებს
და მაღლა – ღმერთი ზენაო!
მართალი არის, დღეიდან
რომ ვსტოვებ სამსახურსაო,
თუმც გული ჩემი ერთგული
ძველებურადვე ხურსაო.
თქვენ რომ გშორდებით, მით ვკარგავ
ხორციელ ნეტარებასო...
ვერ ხედავთ გულდაწყვეტილის
მოხუცის მდუღარებასო?
მაგრამ მივყვები საგანსა
აწ უფრო უდიდესსაო;
ის მარღვევინებს გაბედვით
ჩვენს ჩვეულებრივ წესსაო.
დრომ მოითხოვა აწ ჩემგან
სხვაგვარი სამსახურიო
და, რომ უარვჰყო, დავრჩები
ძველზედაც უმადურიო...
ეჰ, მეფევ! ბრალს რათ მადებდი
შენს ერთგულს, ფეხთა მტვერსაო,
რომ სამსჯავროში მაგდებდი,
ვით ორგულს... ქვეყნის მტერსაო?

იძულებით ვარ აწ მთქმელი
ყოვლისფრის უნაკლულოდო,
რაც გულმა გადამიწყვიტა
მხოლოდ მე საიდუმლოდო!
თქვენი ნებაა!.. მონა ვა
მე თქვენის სურვილისაო!
სიტყვაა მხოლოდ წამალი
გულისთქმის, ურვილისაო!"
მოხუცმა ამ სიტყვების დროს
ცრემლები ჰღვარა მრავალი
და უნებურად დაიწყო
თვისი თავგადასავალი:

IV

„მწარ წარსულის მოგონებით
თქვენ წინ მთქმელი ვარ ამისა,
რომ მოშსწრე ვარ საქართველოს
შავი დღის და ვარამისა...
ბევრს თქვენგანს ის არც-კი ახსოვს,
იქნებოდით მაშინ ბალღი,
მაგრამ მე-კი დღესაც გულზე
მაშინდელი მაზის დაღი!
ცამან რისხვით მოგვიქუხა,
საქართველოს ადგა ბუნდი,
მონავრულად გვესეოდა
ყოველის მხრით მტრისა გუნდი.
მოგვაწვენ და მოგვაზვირთდნენ
ერთიანად ჩასანთქმელად...
რაც რომ მაშინ ჭირი ვნახეთ,
ძნელი არის აწ სათქმელად.
ეს პატარა საქართველო
ჯარასავით დატრიალდა,
გადიწერა რა პირჯვარი,
გაფოლადდა და გასალდა...
მოხუცი, თუ ახალგაზრდა,
ერისკაცი, თუ სამღდელო,
ყველა ერთმხრივ მიიწევდა,

ერთი ჰქონდა ყველას ლელო!
სადღა იყო განსხვავება?
რის ბატონი? ან ვისი ყმა?!
ყველა ერთად შეკავშირდა,
ერთი ჰქონდათ მათ გულისთქმა:
რომ გულწრფელად მოეხადათ
ქართლის შვილებს მათი ვალი
და სიკვდილით გამოეხსნათ
ჩვენი ქვეყნის მომავალი!
მამა-პაპის განთქმულ ფარ-ხმალს
უმატებდა შვილი ფასსა
იმითი, რომ ლომკაცურად
შეებმოდა ერთი ასსა.
„ჰკრა მაგის“ ხმა ყოველის მხრივ
მოისმოდა მტრის საზარი
და იმ გვირგვინვას ბანს აძლევდა
საორკეცოდ მთა და ბარი.
სისხლით მორწყეს ტყე და ველი,
შეიღება წითლად მდელო;
აღდგომის კვერცხს დაემსგავსა
ჭირნახული საქართველო!
განახევრდა ქართველობა...
მაგრამ მტერს კი სძლიეს მათ ღვთით
და თამამად დაიძახეს:
„საქართველო აღსდგა მკვდრეთით!“
და მართლაც რომ გამოიხსნეს
განწირული, სულთამბრძოლი
და გადმოსცეს შვილიშვილთა,
მარგალიტი ვით ობოლი!..
მხედართმთავარ-უხუცესად
იყო მაშინ იოანე,
შემდეგში რომ ბერად შედგა,
დღეს ულუმბოს აქვს სავანე.
სანამ მტერი გარს გვეხვია,
მძვინვარებდა, ვითა ლომი,
გოლიათის შებმას ჰგავდა
მისი ბრძოლა, მისი ომი.
მტრისა ისრით გამხვრეტელი

ხმალს ულეწდა, ფარს უხევდა;
ხშირად მამა-პაპის სისხლზე
თავისასაც ზე ანთხევდა...
ჯოჯოხეთის რისხვა იყო
მისი რისხვა, მისი ვნება;
სანამდი კი მტერს ჰხედავდა,
არ იცოდა მოსვენება.
მაგრამ, როცა საქართველო
ნახა გმირმა დამშვიდებით,
სხვა მაღალ მთას მიაშურა
გალობით და ღვთის დიდებით,
მან ფარ-ხმალი აიყარა,
მოურიდლად თვისის ნებით
და თავსაც ვერ იმართლებდა
ის ჩემსავით მხცოვანებით.
მხოლოდ უთხრა დარაზმულ ჯარს,
„უქმია აწ ფარხმალიო!
აწ სხვა მმართებს სამსახური
და მიმიწვევს სხვა ვალიო!“
დაგვლოცა და მისი ხმალი
გადამკიდა, მისგან რჩეულს;
თაყვანი ვეც მორჩილებით,
როგორც მამას, მეც კურთხულს.
მითხრა: „თორნიკ! ჰა, შენ გქონდეს
სარდლობა და ჩემი ხმალი;
ვინძლო ღირსად აასრულო
მომავალში შენი ვალი!..“
ამ სიტყვებმა მომიმატეს
მე სიმხნე და ერთგულება,
გულმა იგრძნო ფოლადობა
და სულმაცა ამაღლება!
თუმცა ამგვარ დიდებისა
უღირსად თავს ვიგულებდი,
მაგრამ მაინც უნებურად
დღემდი ჩემს ვალს ვასრულებდი.
ავათ იყო ის, თუ კარგათ,
თქვენს ხელთ არის დაფასება:
მე არ მფერობს ჩემი თავის

არც გინება და არც ქება!
ვიტყვი მხოლოდ: ხმა ისმოდა
თქვენგან ჩემის პირველობის
და მე მხოლოდ ვთავკაცობდი,
შემწირველი დიდ მადლობის.
მეფისა და სამშობლოს წინ,
მართალია, მიძღვის ღვაწლი,
მაგრამ, მეფევ, სხვას დავუთმობ
აწ სამსახურს... სხვას დავაცლი!
იმიტომ რომ აღარა ვარ,
რაც ვიყავი ადრე... ძველად:
ჩემ სისუსტეს გული გრძნობს და
გონება სწყვეტს უეჭველად!
მართალია, ეს ჭაღარა
სიყვარულს და სურსილს ვერ ჰკლავს,
მაგრამ ღონის წახმარება
აღარ ძალუძს მუხლსა და მკლავს!
ადრინდულად მუხლს არ მერჩის,
აღარ მიჭრის არცა თვალი...
და ვით შევსძლო, მაშ, სარდლობა,
როცა ასტყდეს ბრძოლის ალი?
ვისაც ჰხედავ აქ, სუყველა
არის ჩემგან გამოზრდილი,
ათასჯერ და ათასგვარად
ბრძოლის ველზე გამოცდილი.
რაც მე ვიცი რაზმთა წყობა
და სამხედრო წესი სრული,
მაგათაც აქვსთ ჩემგანავე
ახსნილი და განსწავლული.
ჩემზედ მეტიც შეუძლიათ,
უკეთ გაჰკვეთს მათი ხმალი,
და ჩემსავით სიბერითა
არ უმტყუნებსთ ომში თვალი.
ბევრია, რომ ჩემზე უფრო
დღეს შეშვენის მას სარდლობა,
და რათ დახვდეს ღობე-ყორედ
იმათ ჩემი პირველობა?..
რომ ამხადო პირველობა,

მეფევ, შენ ეს არ შეგშვენის!
უმადურად ჩაითვლები...
გქონდეს რიდი ქვეყნის ენის!
და, რომ ჩემის წარსულითა
დღესაც კიდევ ვისარგებლო,
მოღალატე შევიქმნები...
მეძულება მე სამშობლო!..
აი, მეფევ, თუ რათ ვბედავ
თქვენს წინაშე დღეს ურჩობას,
და სულ სხვა გზით მიმავალი
გილოცავ თქვენ გამარჯობას!..
იოანეს მივაშურებ...
შევუდგები მეც მის კვალსა
და, თქვენისვე ნებადართვით,
სხვას გადავცემ ამ ჩემ ხმალსა!"
ესა სთქვა და მისი ხმალი
ორბელიძეს გაუშვირა
და ამგვარმა მისმა სიტყვამ
გულში ბევრი აატირა...

V

ხმალზე უფრო ძლიერად სჭრის
პატარა და რბილი ენა,
გაჰკვეთს ხვანჯსა უგნურების...
მისი ტყვეა ხშირად სმენა.
ხან გონება გამოცდილი
მას მოიქნევს მრავაგვარად,
ხან, მფარავი ხვაშიადის,
გული აგებს გრძნობის ფარად.
დროზე უნდა მოხმარება,
მხმარებელიც გონიერი,
რომ ხან ნაღვლით გაილესოს,
ხან ძირტკბილით ენის წვერი...
თორნიკემაც ნაღველ-თაფლად
გრძნობა გულში ჩაიყენა
და სიმართლის ხელით მასში
ამოუწო მისი ენა.

მით მოხიბლა, როგორც მეფე,
ისე ყველა მსაჯულიცა
და იმათის თანხმობითა
სურვილი მან გაიმტკიცა...
ჩამობრძანდა მეფე ტახტით,
ველარაფრის ვერამთქმელი,
მივიდა და მოხუცებულს
გადახვია ძმურად ხელი.
უთხრა: „თორნიკ! როგრც მეფემ,
მოგისმინე საუბარი.
თანახმა ვარ, და აწ გეტყვი...
როგორც ძმა და მეგობარი,
რომ ჯერ კიდევ ქვეყნისათვის
საჭირო ხარ... დიდი მარგი, –
და უდროვოდ აგიღია
საიმქვეყნო საგზალ-ბარგი.
უცხო მხარეს გადაკარგვა,
ვფიცავ, შენი მიმძიმდება!
ნუთუ ჩვენი ქვეყნის ტაძრებს
არ აქვს იგივ ძალ-დიდება?“
მოახსენა: „ვიცი, მაგრამ,
ქართლშივე რომ მიგულებენ
ჩემი გაზრდილ-ერთგულები,
რომ არ მნახონ, ვერ გასძლებენ,
მეცა გული არ გამიძლებს,
ვერც მე დავთმობ იმათ ნახვას,
და ცოდვილ სულს ბევრს დავაკლებ:
გადავყვები სოფლის ზრახვას...
იქკი არვინ მეყოლება
შემაცდენი, უცხო მხარეს,
დღე ყოველ და ყოველ წამსა
ცრემლებს დავღვრი მე მდუღარეს.
და ვითხოვ, რომ ღმერთმა, მეფევ,
გადიდოს და გადღეგრძელოს,
და წყალობა არ მოაკლოს
ჩვენს პატარა საქართველოს!..“

VI

ათონის მაღალ მთაზედა,
მთაწმინდად სახელდებულსა,
სადაცა უდაბნოებსა
და ტაძრებს წმინდად გებულსა
რიცხვი არა აქვსთ, იქ ლავრა,
დაუდებელი დასისა,
ყველაზე პირველი არის
დიდისა „ათანასისა“.
გინდ დარი იყოს საამო,
გინდა ავდარი საზარი,
სამოთხის სადგურს გვაგონებს
მაღლობზე მდგომი ტაძარი.
ხან, ღრუბლის შემობურვილი,
გარშემო ირტყამს ელვასა
და გადაჰყურებს შორის ზღვის
ტალღების გროვა-ღელვასა;
ხან ისარივით სხივები
დილის მზის ეტყორცნებიან,
თითქოს იმ საღმრთო ნათელსა
ნათლითა ეხორცებიან.
ხან ღამით მთვარე გავსილი,
თითქოს მიმსვლელი იქ ბინად,
თავზედ ედგმება წმინდასა
წმინდა დიდებულ გვირგვინად.
და ვარსკვლავებიც იმავ დროს
დაჰფეთქენ, დასჭიკჭიკობენ
და ამ გალობით ძალთაძალს
აღმაღლებულად ამკობენ.
წინ უძევს ბაღი ხეხილის,
ხელოვნად შენაკაზმისა,
და იქვე წყარო ჩუხჩუხებს
წმინდისა აიაზმისა.
მთა მწვანე ზეთისხილისა
და ყვავილები ველისა,
საკურთხად აღმომფშვენელნი
ბუნებით საკმეველისა,

ჰაერსა შეაზავებენ
სამკურნალოდ და მარგადა
და სასულდგმულოდ ცხოველთა
მიანიჭებენ ხარკადა!..
მეუდაბნოედ მიდიან
საქრისტიანოს ყოველ მხრით
და იქ იჩენენ სავანეს
სასოებით და ცრემლის ღვრით.
წიაღგახსნილი უდაბნო
უჩენს, ვინც მივა, ბინასა
და მორწმუნეთა იზიდავს,
ვით ანდამატი რკინასა.
აქვე მოსულა ულუმბოთ
იოანეცა ქართველი
და მორჩილობის დროსავე
გასთქმია დიდი სახელი.
დღეს მოძღვარია ნეტარი
ბერისა მრავალასისა
და მეგობარი იმავ დროს
წინამძღვრის ათანასისა.
დიდი ხანია, სამშობლო
მან დაუტოვა ნებითა,
მაგრამ გული-კი ისევე
ულელავს ხოლმე ვნებითა,
როდესაც მოაგონდება
მისი სამშობლო მამული
და, გატაცებულს ოცნებით,
არევით უცემს მას გული!..
და მაშინ სცდილობს მიეცეს
მარტოობასა შორს სადმე,
ბუნების ჭვრეტით გაერთოს
და გულს მოჰფინოს სიამე.

VII

ერთხელ დილას იოანე
შემდგარიყო მაღალ სერზედ
და ცრემლები ნეტარების

ეცემოდა სპეტაკ წვერზედ.
ზღვა და ხმელი იმის თვალთ წინ
იშლებოდა ედემურად
და სამოთხის სიამესა
გაემსჭვალა უნებურად...
დიდხანს, გრძნობამორეული,
ველარაფრის იყო მთქმელი,
მხოლოდ ნიშნად ნეტარების
მას აეპყრა მაღლა ხელი.
თითქოს მაშინ მას უნდოდა
ცა და ქვეყნის შემყარება,
რომ ამითი წუთიერი
გაგრძობოდა ნეტარება!..
ამ დროს მის წინ, ვით ჩვენება,
გამოცხადდა მგზავრი-მწირი;
დაემხო და თაყვანი სცა,
მოარიდა განზრახ პირი.
შეკრთა უცბად იოანე
და უთხრა მას ბერძნულ ენით:
„ვინ ხარ, შვილო? ან რასა მთხოვ?
მიპასუხე გამოჩენით!“
– „შენსა ლოცვა-კურთხევასა
მამაშვილურ-მეგობრულად!“ –
უპასუხა იოანეს
მაშინ მწირმა ტკბილ-ქართულად.
ქართულ ლექსის გაგონებამ
იოანე ააჩქარა,
ტანში რაღაც უნებურმა
ჟრუანტელმა დაუარა.
მივარდა და ხელი სტაცა,
ააყენა დაჩქარებით;
რომ შეხედა, უფრო შეკრთა
მიაჩერდა გაშტერებით...
აკვირვებდა ულოდნელი
ჩვენება და სანახავი:
იმ გლახაკის სამოსელში
იცნო თორნიკ ერისთავი

I

ვინ სვა ბოლომდე ამ სოფლის
სიტკბოებისა ფიალი?
ვის არ უნახავს მის ბედის
წაღმა-უკუღმა ტრიალი?..
ბერძნებსაც ჰქონდათ ერთი დრო...
საქვეყნოდ იყვნენ ქებული,
სწავლით და მეცნიერებით
ბევრგვარად აყვავებული.
ცხოვრების კანონს უდებდნენ
სხვადასხვა ქვეყნის ერებსა,
საუპატიოს ართმევდნენ
მათზე ცუდმზრახველ მტერებსა,
ვინ იფიქრებდა იმ დროში
ამ ხალხის დამცირებასა
ისე, რომ მით მოღებოდა
ბოლო მათ ნეტარებასა?
ერთ ჭირსა, კარზე მომდგარსა,
სხვაც ბევრი წაეკიდება!..
სხვადასხვა ჭირმა ბერძნების
დაცარა ძველი დიდება.
და არ თუ გარეშე მტერი,
შინაურებიც ბრიყვობდნენ:
ჰგლეჯენ მას ნაწილ-ნაწილად
და ერთმანეთში იყოფენ!
ბოლოს-კი ერთმა მათგანმა
სულ ერთად მოჰხვია ხელი:
ის იყო სპარსთა მმართველი,
სკლიაროს ერქვა სახელი.
თითქმის ბრუსამდე მოადგა,
ხმელეთით გზების შემკვრელი,
და კონსტანტინეს ქალაქის
არის აღების მსურველი.
წინ ვეღარავინ უდგება
მოჯანყის ძლიერებასა;

და ელის დედაქალაქიც
იმისგან აოხრებასა.
იჩაგვრის მცირეწლოვანი
კონსტანტინე და ბასილი,
დედა მათს თეოფანიას
ჭმუნვით აქვს გული ავსილი.
დაღონდა პარაკიმომენ,
კარისკაცებში პირველი
და, ერთად დედოფალთანა,
ბიზანტიისა მმართველი.
დარბაისლებიც შეყრილან,
გადუწყვეტია ყველასა,
რომ თვითონ თავს ვერ იხსნიან,
და არც ელიან შველასა;
და უპირებენ ისევე
სკლიაროსს შევედრებასა,
რომ ნუ ინებებს ამ ქვეყნის
უწყალოდ აოხრებასა!..
მაგრამ წამოდგა ამა დროს
მოხუცი სევისტოფორი,
რომელსაც დარბაისლებში
არ ჰყავდა ჭკუით თანსწორი;
მით ყურადღება კრებულის
მიიპყრო ანაზდეულად
და მოჰყვა, რასაც ფიქრობდა,
მჭერმეტყველებით ჩვეულად:

II

„ზეცა დაჰყურებს ქვეყანას
თვალითა ლმობიერითა:
გამოსცდის, გამოაბრძმედებს
ჭირითა მრავალფერითა.
და ამისათვის არ გვმართებს
წაკვეთა სასოებისა;
კუბოს კარამდე მძებნელი
ჩვენ უნდა ვიყოთ შვებასა.
გულგატეხილი ყოველი

მოღალატეა თავისა,
უარმყოფელი სჯულისა
მისივე საესავისა.
მაკვირებს, დარბაისლებო,
დაცემა ჩვენი სულისა!
აბა, რა ვნახეთ ნიშანი
სამეფოს დასასრულისა?
როგორ დაანგრევს აწ ღმერთი
ქრისტიანობის ბუდესა
ისე, რომ საბოლოოთაც
აღარ აძლევდეს ზღუდესა?
თუ ბიზატია აქამდე
სხვა ქვეყნებს სცემდა ნათელსა,
არ დავიჯერებ, რომ ახლა
თვითონ ჩავარდეს ის ბნელსა!..
ბევრი შესწირა მან მსხვერპლი
ქრისტიანობის სახელსა
და ვერ გასწირავს მას ღმერთი:
გამოუგზავნის დამხსნელსა!
მეტყვით: „სად არის? ვინ არის?
რომელი კუთხე ქვეყნისა,
რომ გვქონდეს მისგან იმედი
დახმარების და დახსნისა?“
თქვენც იცით, არის ქვეყანა,
მპყრობელი ქრისტეს სჯულისა,
საქვეყნოდ დამნახვებელი
ქვეყნიურ სასწაულისა.
მოყვრულად მოყვრის მიმღები,
მტრისა დამცემი ზარისა,
პირველ მეომრად ცნობილი
დღეს ქრისტეს წმინდა ჯვარისა.
საქართველოა ეს მხარე,
წილხვედრი ღვთისა დედისა!..
ჭირში მაგარსა არ უყვარს
სუსტად მოდრეკა ქედისა!..
ამ ქვეყნის მეფეს მივმართოთ,
დიდ დავითს კურაპალატსა,
და ის გადუხდის სკლიაროსს

ამ აჯანყება-ღალატსა!“
როგორც რომ ბნელსა ღამესა
მთვარე გამოჩნდეს უეცრად
და გაანათოს მიდამო
სხივების ფენით ვერცხლისფრად,
ისე ქართლისა ხსენებამ
გამოაფხიზლა კრებული
და აღუჭურვა იმედით
მათ სახე შეწუხებული...
და მოახსენეს დელოფალს:
– „ერთხმად თანახმა ვხვდებითო:
მიჰმართეთ ქართველ მეფესა
და ნუღა შესწუხდებითო!..
ისეთი წიგნი მისწერეთ,
რომ მით მოულბოთ გულიო,
და საკადრისიც გაგზავნეთ
იმასთან მოციქულიო,
რომ ჩვენის ქვეყნის ცოდნაში
ის იყოს უკეთესიო
და თანაც კარგად ესმოდეს
მას საქართველოს წესიო!..“
ასე არჩიეს, და ერთხმად
მიჰმართეს სევისტოფორსა,
მაგრამ ის ამგვარ არჩევანს
გულწრფელად იჭერდა შორსა,
რადგან მას ეგულებოდა
სხვა ვინმე საუკეთესო,
და შეევედრა კრებულსა:
„გთხოვთ მომისმინოთ აწ ესო.
ათონის მთაზე ააგეს
ტაძარი ნათლისმცემლისა;
იქ ორი წმინდა ბერია,
მთხეველი წმინდა ცრემლისა.
ულუმბოსავე გაითქვა
მათი სიწმინდის სახელი;
არ ასვენებდნენ: დღითიდღე
ემატებოდა მნახველი.

მაშინ მიჰმართეს მთაწმინდას,
დააგდეს ძველი სავანე;
ერთია თორნიკ-ქართველი,
მეორე – დიდ-იოანე.
ერისკაცობის დროსავე
ყოფილან საზელგანთქმულნი
და ჯერაც არ იქნებიან
მათ მხარეს დავიწყებულნი.
მოვიხმოთ ერთი მათგანი,
ვაკისროთ მოციქულობა,
რომ მეფეს სრულად გადასცეს
ეს ჩვენი ჭირნახულობა;
რომ თქვენსა ბრძნულსა წერილსა
სიტყვითაც ბევრი დაურთოს
და ქრისტეს ერის გამოხსნის
სურვილი გულში აუნთოს!..
მალე გავგზავნოთ, სიჩქარით,
რომ დღე და ღამე იაროს,
და მანამ, როგორც იქნება,
ჩვენ გავუმკლავდეთ სკლიაროსს!"
ეს რჩევა ერთხმად მიიღეს,
მთქმელსა სწირავდნენ ქებასა
და მაშინათვე შეუდგნენ
ამ საქმის ასრულებასა.

III

ხმა გავარდნილა მთელ ქართლში:
ჯარებს აგროვებს მეფეო
ბერძნების მისაშველებლად,
სიკეთე მოიეფეო.
ათონით დაბრუნებული,
თორნიკე მოციქულობსო
და „ორივ ხელით იჭმევა
ქადა, თუ გული გულობსო"...
დღეს გამოჩნდება, ვინც არის
ვაჟკაცი ჩვენთაგანიო!
ამაზე კარგი რად გინდა

ბურთი და მოედანიო?..
ისარ-კაპრაჭი მომართეს,
ხმალს ჰლესენ, ფარსა ჰფერავენ;
მათთვის სამგზავროდ ქალები
ტანისამოსებს ჰკერავენ...
ჯოჯიკ-მთავარის თანხმობით
ეს უთქვამს გამრეკელსაო:
„თორნიკე თუ არ გვესარდლა,
ხმალს არ მოვკიდებთ ხელსაო!
წაგვიძღვეს ძველი არწივი,
ჩვენ მივყვეთ შევარდნულადო,
ფიცხელი ომი ავსტეხოთ,
საქები ადრინდულადო!“
ხალხიც ამ აზრზე დამდგარა,
მასვე სთხოვს კურაპალატსა,
და, ვინც იურჩებს, იცოდეს,
მას შესწამებენ ღალატსა.
მაგრამ თვითონვე თორნიკე
გაკერპდა... რადგან ბერია,
ეს არჩევანი როგორღაც
მეტად შორს დაუჭერია.
თვითონ სარდლებიც მისულან
იმასთან მეფის თანხმობით
და უთხოვიათ სარდლობა
ამხანაგობით და ძმობით.
მოხუციც ამის მნახველი
თუმცა-კი აღელვებულა,
მაგრამ შეუკრავს გრძნობები
და ისევ გასალებულა.
ორბელიძე და ჯოჯიკი,
ორივე გააწბილაო
და გამრეკელსაც ეს უთხრა:
„ძმაო, ნუ მირჩევ ტყვილაო:
ვერ ავასრულებ თქვენს თხოვნას,
გულმკვდარი ვამბობ ვარსაო!
აწ ველარ გავცვლი ფარ-ხმალზე
ქრისტეს ხატსა და ჯვარსაო!

აღთქმას ნუ გამატეხინებთ,
ნუ მაქნევინებთ ავსაო!
ეკლესიისგან შეკრული,
თვით ვერ ავიხსნი თავსაო,
და მღვდელმთავარი თუ ამხსნის,
იქნება მისი ნებაო,
მაშინ ეგ თქვენი სურვილი
ჩემს გულშიც აიგზნებაო!..“
არსენი იყო იმა დროს
ქართველთა კათალიკოსი,
პატივცემული ყველასგან,
ბრძენი და პიიტიკოსი.
გაბრძნილი საღმრთო მადლითა,
საეროდ გაბრწყინებული,
მწიგნობართ-უხუცესობა
მას ჰქონდა მინიჭებული.
ოქროპირობდა მჭევრობით
ძლიერი მქადაგებელი.
ამას მიჰმართავს საერთოდ,
ამისი ჰქონდათ იმედი,
რადგან თორნიკეს ვერავინ
შეაგონებდა მის მეტი.

IV

– „შედი, მარტოა კათალიკოსი,
ნუ ეგულები იქ დიდ კრებასა,
ჩვეულებრივად ცრემლით მლოცველი,
ეძლევა საღმრთო ნეტარებასა.
ნაბრძანები მაქვს, სხვა არ მივიღო...
მარტო შენთან ჰსურს დღეს საუბარი!“
ეს უთხრა ერთ ბერს სახლთუხუცესმა
და შესავალი უჩვენა კარი.
შევიდა ბერი ფეხაკრეფილი,
მორჩილებითა და დიდის კრძალვით;
იქ დახვდა არსენ ტახტზე მჯდომარე,
გატაცებული ფიქრით და ხალვით.

პირველ შესვლაზე ვერ დაინახა
კრძალვით მისული მასთან სტუმარი.
ბოლოს შენიშნა... აკურთხა მაღლით
და გადასახა ხელგაშლით ჯვარი...
წინ წადგა ბერი. ჯერ უამბორა.
ფერდაკარგულსა გული უძგერდა,
მერე ჩამოდგა და შორიახლოს
ის თავდახრილი კრძალვით გაჩერდა:
კათალიკოსმა შეჰხედა მაშინ
ლმობიერებით და გაიცინა.
– „დიდა-არს მხოლოდ ღმერთი-უფალი
აქ, ქვეყანაზე, და ცათა შინა!..
რისთვის მეკრძალვი? მომიახლოვდი,
დამიჯექ გვერდით, ვით მეგობარი.
დღეს ისევე მსურს შენთან განვაგრძო,
ადრე რომ გვქონდა, ის საუბარი.
შენზედ არა სჭრის სხვისი სურვილი,
არცა ვედრება და არც მუქარა,
მაგრამ შენთავად რა გადასწყვიტე?
ასრულებ ქვეყნის წადილს, თუ არა?“
– „არ შემიძლია, ყოვლად-სამღვდელოვ!
ვერ ვუღალატებ მაღალ მცნებასა
და ვერ უარვყოფ მსოფლიო კრების
დაკანონებულს სურვილს, ნებასა!..
რაკი ერთხელვე ესე სოფელი
დავივიწყე და უარი ვყავი,
ვერ გავტეხ აღთქმას!.. ზეცას ეკუთვნის
ცოდვილი სული და ჩემი თავი.
მღვდელ-მონაზონსა საიქიოსკენ
უნდა ეჭიროს ყოველთვის თვალი!..
აღარ შემშვენის, რომ ხელმეორედ
სისხლით შევღებო ჩემი ფარ-ხმალი!..
ღმერთმა ხომ იცის, რომ მთაწმინდიდან
არ მნდომებია ფეხის გადმოდგმა!
შვიდ დღეს მირჩევდნენ წმინდა მამები
და ვერ შესცვალეს ჩემი გულისთქმა.
თვით წინამძღვარი და იოანეც

ამაოდ დაშვრნენ: ვიდექ უარზედ,
სანამ ბრძანებით, როგორც მორჩილი,
არ გამაგზავნეს სასახლის კარზედ.
იქ დედოფალი დარბაისლებით
ვნახე სულ ერთად შეწუხებული:
საქრისტიანო სკლიაროსისგან
წაბილწული და აოხრებული.
მხოლოდ-ღა ქართლზე მათ დარჩენიათ
ერთი ნუგეში... ერთი იმედი!..
დღეს ჩვენს ხელშია იმათი შველა,
რომ დაუბრუნოთ წაღმავე ბედი!
მიბრძანეს მეფის მოციქულობა,
არ გამივიდა მათთან უარი!..
ტახტს ასველებდა დედოფლისაგან
ჩამონათხევი ცრემლისა ღვარი.
სამაგიეროდ ქართლს ჰპირდებიან
ზემოქვეყნების დამონებასა;
მხოლოდ ამისთვის მე დავეთანხმე
იმათ სურვილს და იმათ ნებასა.
ეხლა კი ისევ უნდა გავბრუნდე,
ამას მოითხოვს ჩემი ღირსება,
თუმც ვერ დავფარავ, რომ სოფლის ზრახვით
ეს ჩემი გული ისევ ივსება.
და, რასაც ერთხმად ჩემგან მოითხოვს
დღეს სამსახურსა ქართველთა ერი,
იმას ხომ სხვებიც აასრულებენ?
რა საჭიროა ამისთვის ბერი?
განა ცოტა ჰყავს მეფეს სარდლები?
ერთ იმათთაგანს მიანდოს ჯარი
და მეც, თუ ჰნებავს, თან ვეახლები,
მაგრამ მექნება მე ხელში ჯვარი
და ხატი ყოვლად წმინდა დედისა,
როგორც მოძღვარსა და არა სარდალს;
სხვებმა იბრძოლონ და გამარჯვებას
მე შევსთხოვ ცრემლით მხოლოდ ძალთაძალს".
– „კეთილი! – ბრძანა კათალიკოსმა:
რაც ადრევე სთქვი, იმ აზრზევე ხარ!

მაშ, ვით უმცროსმა, უფროსის ნება
რომ შეასრულო, ამაზეც მზა ხარ?
ვით კათალიკოსს, შენი ბრძანების,
შენც კარგად იცი, ხელთა მაქვს ნება;
მაგრამ მე მაინც მსურს შეგაგონო,
რომ შემცდარია შენი გონება:
ნუთუ შენ, მართლა, რამე გგონია
ცარიელ სიტყვით ღვთისა დიდება?
განა ღვაწლია ხორციელისგან
ამა სოფლისა კრძალვა-რიდება?
და ეს ქვეყანა მშვენებით სავსე,
შემოქმედების გამომხატველი,
ნუთუ მიტომ გვაქვს მონიჭებული,
რომ ჩვენის ნებით ავიღოთ ხელი?
ვინცა იწუნებს თავმოყვარებით
ამ მიუწდომელ დიდსა ქმნილებას
და უარსა ჰყოფს კანონიერსა
ბუნების ყოველგვარ მოთხოვნილებას,
ის უარსა ჰყოფს თვით შემოქმედსა!
საბრალო არის ის და შემცდარი,
რადგან არ იცის, თუ ქვეყნიერად
რად მოგვევლინა ჩვენ მაცხოვარი!"
– „ვითა რეგვენი, ღირსი არა ვარ,
ბატონო, თქვენთან გაბაასების,
მაგრამ რა ვქნა, რომ მეც საპასუხოდ
ცოდვილი გული ურჩად მევსების?
და კიდევ გკადრებთ: ლოცვა კარია
ცოდვილისათვის სინანულისა
და მარტოობა სადმე უდაბნოდ –
გასპეტაკება მადლით სულისა!
ამა სიმართლეს უარს ვერა ჰყოფს,
ვინც ქრისტიანად ნათელღებულა;
ამის მაგალითს ქრისტე მით გვაძლევს,
რომ ორმოცი დღე მან იმარხულა".
– „არა, მამაო! მაგგვარი აზსნა
საცალმოგვოა და შემაცდენი;
მაგითი შუქი დაიჩრდილება,

ჭეშმარიტების გადმონაფენი.
ვიცით, რომ ქრისტემ უდაბნოდ დაჰყო
ის ორმოცი დღე ლოცვა-მარხვითა,
მაგრამ ის იმ დროს იმა ლოცვითა
ქვეყნად საერო საქმებს ჰზრახვიდა.
და როდის დარჩა მეუდაბნოედ?
განა ამ სოფელს ის უარჰყოფდა?
თუ დადიოდა დაბად და სოფლად,
ხალხის ჭირს და ლხინს შუა იყოფდა?..
თვითონ არ დაჰგმო ფარისევლების
გზაჯვარედინზე ლოცვა საქვეყნო
და ნაცვლად მოგვცა მოკლედ სათქმელი
საყოველდღეო „მამაო ჩვენო“?
ასე არ ბრძანა: „თვინიერ საქმის,
სიტყვითი ლოცვა, უწყით, მკვდარ არსო?
და მრავალისა მეტყველებითა
ვერვინ გაიღებს სამოთხის კარსო“?
საქმეა, მხოლოდ საქმე საჭირო,
გულიცა წმინდად დაბადებული
და ქვეყნიური კეთილ ზრახვებით
სული სიწრფელით გაახლებული!..
ეს არის მხოლოდ ქრისტეს მოძღვრება,
საქრისტიანო ეს არის ვალი!
და ვინც ამატებს ამაზე სხვებსაც,
დაბნეული აქვს მას გზა და კვალი!“
– „ეგ ყველა კარგი, მაგრამ ამ სოფლად
შესრულებული ვისაც აქვს ვალი
და, რომ გააგრძოს კიდევ რამ, მისთვის
არ დარჩენილა ღონე და ძალი!
ნუთუ არა სჯობს უქმად ყოფობას,
გიდგეს უდაბნოდ მმარხველ-მლოცველად
და არ გაუხდეს სხვებს ამა სოფლად
ურგებ ტვირთად და ხელის შემშლელად?
განა ეს ჩემი უარისყოფა
კერპობა არის და უმეცრება?
მეც კარგად მესმის, რომ ქვეყნიურის
შრომით ეძლევა სულს ნეტარება!

ადრევაც მითქვამს და ეხლაც ვამბობ,
რომ მე თვითონ ვგრძნობ ჩემს უძლურებას!
დღეს, შედარებით, ბევრი მჯობია!
სახალხოდ ვამბობ ამ აღსარებას".
– „არა!" „ხმა ღვთისა – ხმა ერისაო",
ხომ კარგად იცი ეს შენც, მამაო?
დღეს ერი გირჩევს ერთხმად წინამძღვრად
და უარის თქმა არის ამაო!
როდესაც ასე დარწმუნებული
არის რაზედმე ერთპირად ერი,
მაშინ ის არის გულით და სულით
ამაღლებული გმირი-ძლიერი.
დღეს ქართველები შენის სარდლობით
ჰფიქრობენ მტერზე გამარჯვებასა
და უნდა მივყვეთ ჩვენც იმათ სურვილს
და მოხიბლულსა მათსა ნებასა!
ჩემი სიტყვები რომ იგულისხმო,
ხალხის ღაღადსაც დაუგდე ყური!..
ნუთუ გამოხსნა ქრისტიანობის
არ იყოს ისევ ღვთის საშსახური?
გასავრცელებლად ქრისტიანობის
საკმაო არის, დიახაც, ჯვარი,
მაგრამ მის მტრების მოსაგერებლად
ხშირად გვჭირდება ხმალი და ფარი!..
როგორც გვირგვინსა მისის ქმნილების
მისთვის გვნიშნავდა განგება ქვეყნად,
რომ მივემსხვერპლოთ, თავი შევწიროთ
მისსა დიდებას საკურთხად და ძღვნად.
და ეს ძღვენია კეთილი საქმე,
ქრისტიანობის სვეტიცხოველი,
და შენც, თორნიკე, ამის სახელით
ისევე ფარ-ხმალს მოჰკიდე ხელი!..
შეიბ მახვილი და გარეგნობით,
დროს შესაწონად, იცვალე ფერი
და გამოიხსენ განსაცდელისგან
ქრისტეს მმოსავი ბერძენთა ერი!"
სთქვა მღვდელმთავარმა და გადასახა

მადლმინიჭებით მოხუცსა ჯვარი...
და მეორე დღეს თორნიკ-სარდალმა
კიდეც შეჰყარა საომრად ჯარი.

ჯარი მესამე

I

„თავგასულია სკლიაროს
მთავარი ბარდაველიო:
ბერძნების სისხლით შეჰღება
ურჯულომ მთა და ველიო!
ორად გააპო სამეფო,
აოხრებს ნახევარსაო;
სპარსელები და სომხები
შემოჰხვევიან გარსაო!
გრიგოლ და ბაგრატ თანა ჰყავს,
ორი ძმა თარონელიო,
მათ მიუციათ მომხრებად
მოჯანყისათვის ხელიო.
მოქის თავადიც აქ არის,
აფრანიკ, სომეხთ გმირიო,
და საღალატოდ შეუკრავთ
სუყველას ერთად პირიო.
გაულეწიათ ბერძნები,
იჩაგვრის ძველი ლომიო,
მაგრამ ჩვენ უნდა ვუჩვენოთ
აწ-ღა სხვაგვარი ომიო!
შორის ქვებნით ვართ მოსული
სჯულისთვის მეომარიო;
ხელში გვიჭირავს ფარ-ხმალი,
წინ გვიძღვის ქრისტეს ჯვარიო.
ჩვენ ვართ თორმეტი-ათასი,
თითოს შეგვხვდება ათიო,
მაგრამ რა გვიჭირს? ადრევაც
გვინახავს შებმა მათიო!

ჰა ბურთი, ჰა მოედანი!..
მობრძანდეს ბარდაველიო
და ამოიგოს მან ჩვენგან
იმისი სისხლი ძველიო!
სიკვდილი ან გამარჯვება!
ვინც თავი დაიშუროსო,
დედა შეირთოს მან ცოლად,
ლეჩაქი დაიხუროსო!..“

II

მცირე აზიას, ჰალისის პირად,
ერთი ხანია ბანაკად მდგარი,
ასე იმღერის გუნდად და გუნდად
შეუპოვარი ქართველთა ჯარი.
მათი გუგუნი, მათი კიჟინი
ზე ეფინება ირგვლივ მთა და ბარს,
და ისე ყველა ეკლად და ისრად
გულში ესობა სკლიაროსის ჯარს.
კბილებს ილესავს ბრაზმორეული,
არც დღე, არც ღამე აღარ აქვს ძილი;
მაგრამ რას იზამს? მარჯვე დროს ეძებს
მათ შესაბმელად სკლიაროს ფრთხილი.
ქართველი ჯარის ვაგლახად შებმას
გამოცდილება სარდალს აფიქრებს
და ვეღარ ჰბედავს თვითონ იერიშს,
დახვდომა უნდა... ამაგრებს საფრებს.
უნდა, რომ ჯარი მან მიიტყუოს
იმ სიმაგრეში და იქ ებრძოლოს:
თუ არ ამ ხერხით, ისე სხვაგვარად,
ის არ მოელის კეთილსა ბოლოს;
და საკენწლავად გუნდად და გუნდად
წასატყუებლად აგზავნის ჯარებს,
და განზრახულად თვითონვე აღებს
მტრის შესასვლელად ბანაკის კარებს.
მაგრამ თონიკე გამოცდილია:
არ მოტყუვდება ამგვარი მახით,

მათვე უპირობს გამოტყუებას
სხვაგვარი ხერხით და სულ სხვა სახით.
იქ ქართველებთან ლაშქრადვე იყო
დასავლეთელი ბერძნების ჯარი
და, რომ თორნიკეს ემონებოდნენ,
მათ მოსდიოდათ ამაზე ჯავრი...
ასე ამბობდნენ მათი სარდლები:
„მართლაც რომ ღმერთი ჩვენ გვიწყრებაო:
მთავარსარდლობა ქართველს უჭირავს,
ეს არის ბერძნის დამცირებაო!“
ეს სცნო თორნიკემ, ჯერ გაიღიმა,
რაღაც სხვა ფიქრმა მას გაუელვა,
მერე შეჭმუხნა რისხვით წარბები,
აინთო სახე, მთლად აიღელვა.
და სთქვა: „მოვსულვართ შორის ქვეყნიდან
მოსახმარებლად კეთილად, ძმურად
და ესენი კი პასუხს გვაძლევენ
ბატონობითა და მედიდურად?!
დიდი ხანია, რაც ჩემს ბრძანებას
აღარ უგდებენ ბერძნები ყურსა
და არად ჰხდიან, თქვენც ჰხედავთ, ძმებო,
ჩვენს ერთგულებას და სამსახურსა!
მაშ, თუ ასეა, აღარ გვაქვს ბრალი,
გულთამხილავო, შენ ჰხედავ, ღმერთო,
რომ უმიზეზოდ შემომწყრალ ხალხთან
აღარა გვაქვს-რა აწ ჩვენ საერთო!“
სთქვა და უბრძანა ჯარს ამხედრება,
საქართველოსკენ უკან გაბრუნდა;
ამით ბერძნები მარტო დაჰყარა
და მიაყარა მათ ქვა და გუნდა...
ეს ამბავი რომ შეიტყვეს მტრებმა,
დააგდეს მყისვე მათი სიმაგრე,
გამოვიდენ და ყოველის მხრითა
ბერძნების ჯარი შემოჰკრეს გარე;
მისვლის უმალვე ასტეხეს ბრძოლა,
რადგან საგულეს ჰქონდათ მათ გული
მით, რომ ბერძნები ქართველებისგან

დარჩენილიყვნენ მიტოვებული.
რაღა გზა ჰქონდათ? მაშინ ბერძნებმაც
ფარ-ხმალს მოჰკიდეს საომრად ხელი,
თუმცა-კი ჰგრძნობდნენ, რომ გამარჯვება
იმათთვის იყო მეტად რამ ძნელი;
აღარ უნდოდათ შერცხვენილიყვნენ:
თავი შესწირეს, ჰბრძოდნენ გმირულად,
სანამ ურიცხვმა და უთვალავმა
მტერმა არ სძლია ისინი სრულად.
დამარცხდნენ, თუმც კი ხელცარიელი
არ დარჩენიან არც ისინი მტრებს:
რიცხვი არა აქვს სპარსელებისა
და თან სომხების დაჭრილებს და მკვდრებს!..
მაგრამ სკლიაროს ამ გამარჯვებას,
რადგანაცა სთვლის უკანასკნელად
და ვერვის ჰხედავს აწ მის სურვილის
მოწინააღმდეგ-ხელისშემშლელად,
დღესასწაულობს; გრძნობა მორეულს
უდროოდ ათრობს მეტი სიამე
და ლხინს ეძლევა გულდამშვიდებით
გაუსხლეტელად ის მთელი ღამე.
ის კი არ იცის, რომ იქვე, სერზედ,
სდგას თორნიკ. მისგან დავიწყებული;
დაჰმზერს მტრის ბანაკს და სარდლებიცა
იქვე ჰყავს გარე შემოხვეული.
სხვადასხვა რჩევას აძლევს სარდლებსა,
მათ-მათ შესაფერს თვითოეულად,
და სახვალიოდ ჯარებს ამზადებს
მტრის შესაბმელად, ჯერ-კი ფარულად.
– „ახლა ხომ ხედავთ, თუ რას ჰნიშნავდა
ბერძნებთან შუღლი და მოშორება?
თუ არ ამ ხერხით, სხვებრ არ შეგვეძლო
სომხის სარდლების ჩვენ მოღორება.
არ დააგდებდნენ საფრებს და ბრძოლას
არ დაგვიწყებდნენ ველზე გაშლილად;
და, თუ პირიქით მივადგებოდით,
დაგვამარცხებდნენ მაშინ ადვილად.

მაგრამ, მადლობა ყოვლის შემძლებელს!
ასრულდა ჩემი განზრახულები:
ვგრძნობ, რომ ველარ გაგვიმაგრდენ ხვალ
ამ გაშლილ ველზე დაღალულები!
თუმც შეგვიძლიან თავზედ დავესხათ
ახლაც: ეს ჩვენთვის სულ ადვილია,
მაგრამ რადგანაც არ მოელიან
ეს ღალატსა ჰგავს და სირცხვილია.
გვიჯობს მივადგეთ გამოცხადებით
ისე, როგორც რომ ვაჟკაცთ წესია!
და უკულმართად ნუ მოვმკით იმას,
რაც ძველებს წაღმა დაუთესია!"
ასე ამბობდა მოხუცებული,
აწყობდა რაზმებს, ჯარს აფრთხილებდა;
სარდლებს სხვადასხვა მხრით აგზავნიდა
და ჯარსაც თვოთონ უნაწილებდა.
– „შენგან დავიწყებ ჯერ, ჯავშანიძე:
ომის ველზე ხარ დაბერებული,
გამოცდილი ხარ და, რა თქმა უნდა,
ზომას დაიჭერს ეგ შენი გული.
შენებრ ჭაღარა ათასი კაცი
ამოირჩიე, შეკრიბე ჯარი,
მათ წინ წაუძეღ და საიდუმლოდ
მიდი, აიღე მტრების საფარი!
და, როდესაც აქ ომი ასტყდება,
თქვენ არ გექნებათ მონაწილობა:
უჩინრად უნდა იმალებოდეთ...
არვინ გაბედოს მასზე ცილობა!
რაც უნდა მოხდეს აქ, თქვენ მაინც იქ
ჩუმად იყავით... არვინ აჩქარდეს,
რომ სურვილისგან გატაცებულის
ერთი ისარიც არ გადმოვარდეს.
მხოლოდ, როდესაც უკუქცეული
ისევ მოსძებნის საფარს მტრის ჯარი,
მოულოდნელად მაშინ იქ დახვდით
და გრგვინვით მეხად დაეცით ზარი!
შენვე გაგზავნე ჩუმად კაცები

ჰალისის პირად... თუ მოახერხონ,
რაც ხიდებია სუყველა ერთად
ქვეშიდან ისეთ გვარად დახერხონ,
რომ ზედ შემდგარი ლაშქრის სიმძიმე
მომეტებული ვერ აიტანონ,
ჩასტყდენ ჰალისის მდინარე წყალში
და მტრისა ჯარიც თან ჩაიტანონ!..
– აწ, ორბელიძევ, შენ უნდა გითხრა,
მოწინავე ხარ, რადგან სარდალი.
და სუყოველთვის შენგან ატყდება
ომისა ცეცხლი და ბრძოლის ალი...
ოთხიათას კაცს, სულ ახალგაზრდებს,
თავგამეტებულს, წინ წაუძეხი;
გრიგალ-ქარივით ჩამოუქროლე
და შენებურად დაეცი მეხი!..
მემარჯვნე სარდლად გამრეკელია,
მემარცხნედ – ლომკაც სავარსამიძე,
თითოს სამ სამი ათასი კაცი
ახლავთ, არიან ომის სიმტკიცე.
და დანარჩენი ათასი კაცი
აქვე დარჩება ჩემ თანამხლებლად;
ჯოჯიკი არის მათი უფროსი,
გაჭირვების დროს მოსაშვებელდად,
როდესაც ატყდეს პირველად ომი
და გაიმართოს ისრითი ბრძოლა,
გაიფანტენით, თორემ ძნელია
შეჯგუფებულად მტრებზედ მიწოლა.
და შემდეგში კი, ხელჩართულ ომში,
შეერთებულად უნდა იბრძოლოთ,
მხოლოდ გუნდ-გუნდად დაჰყავით ჯარი,
რომ ერთმანეთსა გამოუნაცვლოთ.
ძველი საფრისა და მდინარისკენ
ნუ დაუდგებით, გზები დაუგდეთ
და სხვაგან კი მათ ყოველი კუთხით
უნდა დაუხვდეთ და გაუმაგრდეთ!
მეტს არას გეტყვით!.. რა საჭიროა
მომეტებული სიტყვა და რჩევა?

აქ შეგეწიოსთ წმინდა გიორგი
და მაღლით ღმერთმა მოგცეთ კურთხევა!“
ეს თქვა თორნიკემ და გაისტუმრა
სარდლები ჯარის მოსამზადებლად
და თვითონ-კი იქ დარჩა სულ მარტოდ
მლოცველთა ღვთისა და მადიდებლად.

III

ვითა ეთერი მზეთუნახავი,
საყვარლის მლოდე, თრთის და კანკალებს,
სახეს ვარდისფრად იღებავს გრძნობით
და იელვარებს სურვილით თვალებს,
ისე განთიადს ცისკრის ვარსკვლავი
ლაჟვარდ ცაზედა კაშკაშით თრთოდა
და ფერმიხდილად ნათელ-ძლიერი
მზისა ამოსვლას ეშხით შესტრფოდა.
თითქოს ქვეყანაც, მით მოხიბლული,
გამსჭვალულიყო მისის თანგრძნობით
და უგალობდა „ციურ ნანინას“.
საიდუმლო და უცნაურ გზნობით.
სუნნელთა მფენი დილის ნიავი,
ბალახთ ბიბინი, ფოთოლთ შრიალი
ბანსა აძლევდნენ ღვთიურს ნანინას
და ათანხმებდა მათ ძალთაძალი.
ციური ნიჭის მისაღებელად
ვარდმა კოკობმა თავი ახარა;
ცრემლად დაეცა გულზედ მანანა,
ააელფერა და გაახარა!..
თურმე ბულბულიც ამას უცდიდა:
თავისებურად იწყო მან სტვენა,
თითქოს უნდოდა მით მოეტანა
ცოდვილ ქვეყნისთვის კურთხევა ზენა
მაგრამ ამა დროს საზარელი ხმით
უცბად რაღაცამ დაიგრიალა
და მით სიხარბემ ჯოჯოხეთისამ
გამოიჩინა ბოროტი ძალა:

შეიქმნა ბუკის, საყვირის ცემა,
ასტყდა ჭიჭყინი ზურნის საზარი...
აჰა, თენდება და ემზადება
სისხლის სათხევლად ორივე ჯარი!

IV

– მაღლით ბრძოლის ველს, როგორც ხელის გულს,
ისე დაჰყურებს მთავარსარდალი;
წაღმა, უკუღმა, მარჯვნივ თუ მარცხნივ,
ყოველი მხრისკენ სჭრის მისი თვალი.
მოწინავე ჯარს, ტურფად დარაზმულს,
ოთხიათასსა დაჰყურებს ჭაბუკს,
მხოლოდ იმ წამის მომლოდინესა,
როდესაც დაჰკვრენ ნაღარას და ბუკს.
ფარ-ხმალით ხელში, გახურვებულებს
ძლივს-ღა უჭერენ თავს ბედაურებს:
ჭიხვინ-ხვიხვინით, ტორების ცემით,
ძუა-ფაფარშლით აცქვეტენ ყურებს.
თითქოს იმათაც სული მიუდისთ,
რომ მიიტანონ თან იერიში,
და, როგორც იმათ მხედრების გულში,
ისე არც იმათ გულშია შიში.
თავში უდგია რაზმს ორბელიძე,
ჯერ ახალგაზრდა გმირი სარდალი,
და იმან იცის, თუ როდის ასტყდეს
ბრძოლისა ცეცხლი და ომის ალი.
შორს მათგან, მარჯვნივ, ქვეითი ჯარით
მოფენილია მთლად ტყე და ველი;
საფარში აჯენს შორ-შორ გაფანტვით,
მტრისა სამიზნოდ, მათ გამრეკელი.
და მარცხნივ, სადაც შფოთვით, ღრიალით
მიექანება ჰალის-მდინარე,
სავარსამიძის დამდგარა ჯარი,
ფარ-ხმალ, ჯაჭვ-ჯავშან, შუბ-მოელვარე.
ჯავშანიძე-კი მხოლოდ-ღა ერთი
აღარსადა სჩანს, აქ არსად არი:

წინა ღამითვე მან საიდუმლოდ
აიღო ჩუმად მტრისა საფარი.
სკლიაროსიცა ამხედრებულა,
მტრის დასახვედრად ამხედრებს დიდ ჯარს
ცხენს მიაჭენებს ხან აქ, თუ ხან იქ
და ჯარასავით დატრიალებს გარს.
მარჯვნივ აყენებს ბაგრატ თარონელს,
მარცხენა მხარეს მისვე ძმას გრიგოლს,
და არ ჰგონიათ, თუ შეჰხვდებიან
ისინი თავის თანასწორს და ტოლს.
და ორბელიძის საპირდაპიროდ
თვით აფრანიკე გამოსულია...
წვერ-ულვაშს იგლეჯს; მეტის სიფიცხით
ალმური ასდის... გულმოსულია:
„როგორ თუ ასე მცირე მხედრობით,
ასე თავხედად ჩემზე მოდისო?
სიკვდილისაგან ატროებული,
მძებნელი არის, სწორედ ლოდისო!“
წინა ომებში გათამამებულს
მარჯვე ცხენოსან სპარსელების ჯარს
სიტყვით ამხნევებს მოქის თავადი
და თან უქადის მდიდრულ საჩუქარს.
იმათაც ნიშნად შეუპოვრობის
განთიადისა დაჰკრეს საჰარი,
მაგრამ ქართველთა მის საპასუხოდ
გადუშხუილეს მაღლით ისარი.
ის იყო მარჯვნით გამრეკელისგან
სამოციქულოდ გამონატყორცნი;
მას თანვე მოჰყვნენ სხვების ისრებიც,
გულის გამპობი და გასაოცი.
ააგეს ფარი, მომართეს მშვილდი,
პასუხს აძლევენ სომხებიც ისრით
და გაიმართა ძლიერი ბრძოლა
ყოველის კუთხით და ორივე მხრით.
უანგარიშო და უთვალავი
მოდის ისარი, ვით სეტყვა ცისა...
ჯერ სიჩუმეა... მხოლოდ ხანდახან

კვნესა მოისმის დაჭრილ კაცისა.
გახურდა ბრძოლა... გრძელდება ომი,
ხან აქ და ხან იქ სისხლი იღვრება...
აჰა, ამოდის მხიარულად მზეც!
მომაკვდავთ კვნესა არ ეყურება.
თითქოს ეს იყო დანიშნული დრო:
აქ ორბელიძემ იშიშვლა ხმალი,
ჯარს მიუბრუნდა და მხიარულად
მათ გადაავლო ნუგეშის თვალი.
მიუხვდნენ სარდალს გულისპასუხსა
მხედრები, სიტყვა აღარ აცალეს:
იშიშვლეს მათაც ბასრი მახვილი
და მზის სხივებზე ააპრიალეს.
დასძახეს ყველამ ერთხმად: „ჰკრა მაგას!“
დეზი ჰკრეს ცხენებს და გააქანეს
პირდაპირ, ჯიქურ სპარსელებისკენ
და იერიში ზედ მიიტანეს.
მაგრად დაუხვდა მათ აფრანიკე,
ლომი, სასისხლოდ გააფთრებული,
და შეაგება ცხენოსანთ ჯარი,
ფარმომართებით მომზადებული.
დასცეს კიჟინა და გაიშალნენ
სახელდახელოდ ტრიალ მინდორზე:
ზოგან იბრძვიან ერთად, ჯგუფ-ჯგუფად
და ზოგან ერთი მიდის მის სწორზე.
კიჟინა, კვნესა, წყევა, მუქარა
და ჩახაჩუხის ხმა გულსაზარი
არეულია და ფეხით გააქვთ
ცხენებს დაჭრილი და ცოცხალ-მკვდარი.
აგერ მხედარმა, შავით მოსილმა,
გამოახტუნა მერანი მინდვრად;
შეათამაშა ჰაერში ხმალი
და დაიძახა თან მედიდურად:
– „სად ხარ? გამოდი, ნუ იმალები,
თუ რომ გულს გერჩის, ორბელიძეო!
აფრანიკ მქვიან! შენისთანები,
იცოდე, ბევრი დავამიწეო!..

გამიგონია მეც შენი ქება,
განთქმული არის შენი ხმალიო,
მაგრამ აწ უნდა გასინჯო ჩემიც
სიკისკასე და მკლავის ძალიო!
ჩვენ ორში უნდა ერთი და ერთი
მოკვდეს, გათავდეს მითი ომიო!
ნულარ გვიანობ! გელი, გამოდი,
თუ ამ პირობის შენც ხარ მდომიო!"
ხმალსისხლიანი, თავზე ჩაფხუტით
თეთრ ცხენზედ იჯდა ერთი მხედარი,
რომელ გუნდშიაც შევარდებოდა,
მას თან მიჰქონდა მეხი და ზარი.
თვით ორბელიძე იყო ეს გმირი...
ახალ გუნდს მკაცრად რომ შეუძახა,
მაშინ მოესმა აფრანიკის ხმა
და სიხარულმა ააცახცახა:
მისი სურვილიც თურმე ის იყო,
რომ აფრანიკეს სადმე შეჰყროდა,
იმას ეძებდა და აქეთ-იქით
სხვადასხვა რაზმში მიჰქრი-მოჰქროდა.
თავი მოსწია გაქანებულ ცხენს,
ყალყზედ შემდგარი მოატრიალა,
ისკუპა, ჯიქურ გამოაქანა,
მივარდა, ბევრი აღარ აცალა
და უპასუხა – „გმირს არ შეჰშვენის
დაჩემება და თავის ქებაო!
აჰა ბურთი და ჰა მოედანი,
მზათა ვარ, გახლდეს თქვენი ნებაო!"
მოღუნეს მშვილდი, მოსდვეს საცერე
და ერთმანეთსა სტყორცნეს ისარი,
მაგრამ ორივეს სწორის სიმარდით
მას მიაგებეს მათ-მათი ფარი,
და აიცილეს მითი ფინთიხი,
გულის გამპობი, ხორცის მომწყვლელი;
მერე გადიგდეს მშვილდები მხარზედ
და ხმლებს მოავლეს საომრად ხელი.
მათი ფარ-გება და კენწლაობა,

სიჩქარით ელვა, გასაკვირვალი,
მოჩხუბართ მხოლოდ ბზარს უმატებდა
და ედებოდათ თანდათან ალი.
მოსწყინდათ ფარი და უკუაგდეს.
დაადგენ ორნივ მარტო შიშველ ხმალს;
თავი გადასდვეს მათ სასიკვდილოდ,
აღარ იზოგვენ ღონესა და ძალს.
მიაგდო ცხენი ჯერ ორბელიძემ,
ხმალი პირდაპირ შუბლში უსწორა,
მაგრამ დეზი ჰკრა მხედარმა შავ ცხენს,
განზე გაუხტა და აიშორა.
ხმალმა ჰაერში გაიშხუილა:
წახდა მოქნევა და მკლავის ძალა...
და ხელმეორედ ხმლის მომარჯვება
მოპირდაპირემ აღარ აცალა:
თვითონ მოაგდო ზედ აფრანიკმა
მისი მერანი, მკვირცხლი, ფეხმალი,
მაგრამ მოქნეულ ხმალს ორბელიძემ
ქვემოდან აჰკრა თავისი ხმალი
და მარილივით გადაუმტვრია.
შეკრთა აფრანიკ.. დაეცა ზარი
და არ იცოდა, თუ რაღა ექნა:
იდგა უძრავად, ვით ცოცხალ-მკვდარი.
გმირთა წესია ლმობიერება:
წყრომა გულისა ქართველს დაუცხრა,
ხმალი ჩააგდო ისევ ქარქაშში,
ჩამოეცალა და ასე უთხრა:
– „ნუ გეშინიან! ხმლიანი უხმლოს
რომ შეგეჭიდო, არ მეკადრება,
მხოლოდ თანსწორის იარაღითა
შენი დაჩაგვრა მე მენატრება!
და, აბა, ეხლა ნუღა ვუდგებით
ჩვენ ერთმანეთსა ასე შორი-შორს!
აწ სასიკვდილოდ უნდა შევებათ,
ხელი მოვკიდოთ ორივემ ორ-ორს!“
მაგრამ აფრანიკ ყურს აღარ უგდებს,

მარდად, უეცრად ზურგი უჩვენა:
დეზი ჰკრა მერანს, მიატრიალა,
ერთი შეჰკივლა და გააჭენა.
რა ნახა ჯარმა მათი სარდალი
გაქცეული და შეშინებული,
თვალი წაუხდა და ზაფრანაცემს
უნებლიეთად გაუტყდა გული;
შესწყვიტა ომი და გაექანა,
გონს ვერ მოსულა, უცბად დამფრთხალი
იქითკენ, სითაც შავსა ბედაურს
მიაქანებდა მათი სარდალი,
„ჰკრა მაგას, აბა, არ გაუშვათო!“
შეჰკივლა გმირმა მაშინ ქართველებს.
დაიგრიალა ცხენოსანთ ჯარმა
და გამოუდგა სომეხ-სპარსელებს.
მირბის აფრანიკ თავისის ჯარით,
მირბის და უკან არ იხედება;
მას ორბელიძე მისდევს ჯარითვე,
მისდევს, თანდათან ცეცხლი ედება
დაუახლოვდა უკანა ჯარი,
უნდა დაეცეს თავზე, ვით ზვავი,
მაგრამ აქ წინამ გადაუხვია
და ხეობაში ამოჰყო თავი.
მდევრები მაინც არ ეშვებიან,
ქვესკნელშიაც-კი ჩაჰყვებიან თან:
თან შეჰყვნენ ერთად იმ ხეობაში
და მიიმალნენ... აღარა სჩანან...
თურმე იქ ვერაგ სკლიაროს-სარდალს
სხვა ჯარი ჰყავდა ჩასაფრებული
და ქართველები შეტყუებული
დაემწყვდნენ, დარჩენ გარშემოკრული.
რაღა გზა ჰქონდათ?.. დაიქვეითეს,
ამოესაფრნენ თავ-თავის ცხენებს;
იბრძვიან, მაგრამ იციან, რომ მათ,
მტერი კაი დღეს არ გაუთენებს.

V

როგორც ისარი, იმ ხეობიდან
გამოხტა ცხენი ამ დროს უეცრად...
ხტის და ჭიხვინებს, ძუა-ფაფარს ჰშლის,
გარბის, გამორბის მარტოკა მინდვრად.
ხან ყურებს აცქვეტს, ხან მიწას სუნავს,
თითქოს დაეძებს მის პატრონ მხედარს,
და იმის გამო ასე ხვიხვინებს,
რომ ვერსად ჰხედავს ვერც ცოცხალს, ვერც მკვდარს.
ამ უპატრონო ცხენის დანახვა
თორნიკეს დარჩა მეტად საწყენად,
რადგანაც იცნო მან მაშინათვე
ის ორბელიძის ბედაურ ცხენად.
„ვეჰ! – დაიყვირა – ცუდ ნიშანს ვხედავ
ამას არ უნდა ბევრი ფიციო:
საფრთხეში არის და განსაცდელში
ცხენოსანთ ჯარი, სწორედ ვიციო!“
და უთხრა ჯოჯიკს: – „ახლა შენ იცი,
შავი დღეების შენ ხარ გმირიო:
„ძმა ძმისათვისო, ამ დღისათვისო“,
გაგვიადვილე გასაჭირიო!“
მოახტა ჯოჯიკ მაშინ ბედაურს,
მასთანაც მთელი იმისი ჯარი,
და დაექანენ დაღმა მინდვრისკენ
გრიალით, როგორც გრიგალი ქარი.
დასცეს კიჟინა საოცარის ხმით,
მიწას გააკრეს ბედაურები
და მიეშურნენ ხეობისაკენ
მტრის სისხლის მნდომნი, გაუმაძღრები.
შორით მოესმათ ქართველთ კიჟინა,
იცვნეს ჯოჯიკის ხმათ და იამათ,
იმედმა სიმხნე გაუორკეცათ
და ბრძოლა იწყეს უფრო თამამად.
გაახლდა ომი. შეკრთა სკლიაროს,
უგზავნის შიკრიკს მაშინ თარონლებს,
რომ მოახმარონ ქვეითი ჯარი,

ჯოჯოხეთიდან შეშინებულებს.
დაავდეს ორთავ ბრძოლის ადგილი
და მოაშორეს ანაზღეულად.
ალყად შემოკრეს ქართველი ჯარი.
ჩაიწყვდიეს რა იწროში სრულად:
და არ ეჭვობდნენ აწ გამარჯვებას!..
ხერხის და რიცხვის ჰქონდათ იმედი,
მაგრამ უკულმა გადუტრიალდათ
მოულოდნელად იმათაც ბედი:
კვალში მისდია გაბრუნებულ ჯარს
და თანვე მიჰყვა მათ გამრეკელი, –
ტყვილა არ ერქვა მას მეტ სახელად
„შავი კლდის მელა და მიწის მგელი“.
შეატყობინა სავარსამიძეს,
სადაც იბრძოდა მტერი, უჩვენა
და, რაც დღე მაშინ ქართველებს ადგათ,
მტრის ჯარს იგივე დღე დააყენა:
შემოჰკრეს ირგვლივ და ორ ცეცხლ შუა
გამომწყვდეული დარჩა მტრის ჯარი...
გზაარეულებს ყოველის კუთხით
თავზე ატყდებათ მეხი და ზარი.
აივსო ხევი მკვდრებით... დაგუბდა
ბლომად აქ და იქ სისხლისა ღვარი
და, თავის შველა რომ ვისმე ჰსურდეს,
გასაქცევი გზაც აღარსად არი!
მაშინ გახედა შორით თორნიკემ
და სთქვა: – „გაერთდა, ვხედავ, ბრძოლაო
სწორედ ახლაა მათთვის საჭირო
გამოცდილ სარდლის თან მიყოლაო!“
მოაყვანინა ბერკვიცი, შეჯდა,
მიეშურება სადაც ომია;
სიბერე ახლავს, მაგრამ ჯერ კიდევ
გულით ჭაბუკი, სიმხნით ლომია.
ომი რომ ნახა, გულს გადეყარა,
არ დარჩა ბედის უმადურადა
და გაიელვა ზედიზედ მტრებზე
მისმა მახვილმა ძველებურადა.

შემოურბინა ჯარს ირგვლივ გმირმა,
სარდლებს გადასცა მისი ბრძანება:
„გზას ნუ შეუკრავთ გაჭირვებულებს,
დეე, გაიქცენ, მიეცით ნება!“
და გზა გაუხსნეს დასავლეთისკენ,
გაუკეთეს რა განზრახვით კარი;
და მხოლოდ სამის კუთხიდან მკაცრად
მტერს აწვებოდა ქართველი ჯარი.
იბრუნეს პირი დასავლეთისკენ
მტრებმა, გაქცევა ერთად იკადრეს
და მიაშურეს ისეთ ძველ საფარს,
ძველსა სიმტკიცეს და ძველ სიმაგრეს.
მაგრამ, როდესაც მიუახლოვდენ,
„ვაი“-ზე „უი“ მეტი დაერთოთ:
იქ ჯავშანიძე დაუხვდათ ჯარით
და ეს ნუგეშიც სრულად წაერთოთ,
დაჰყარეს იქვე მათი ფარ-ხმალი,
ველარ გაუძლეს ამდენს სიმწარეს,
ერთიც დასძახეს: „თავს ვუშველოთო!“
და მიაშურეს ჰალის-მდინარეს.
შეცვივდნენ ხიდზე – ჩაუტყდათ ხიდი:
ჩაცვივდნენ წყალში კისრა-კოსრითა,
ზოგი დაიხრჩო და ზოგს ნაპირზე
უწყალოდ ჰხოცდნენ ხმლით და ისრითა.
მოისრა ჯარი... გადარჩა მხოლოდ
თვით სკლიაროსი მცირე მხედრობით
და გაეშურა ბაღდადისაკენ,
სასომიხდილი უბედურობით.

VI

გათავდა ომი... კიდეც დაღამდა,
ბნელმა მოჰფინა ის არემარე;
შესწყდა კიჟინა და იმის ნაცვლად
კვნესა მოისმის აქა-იქ მწარე.
ზოგი წყალს ჰნატრობს სიკვდილის წინეთ,
ზოგი შველას და შემწეობასა,
ზოგი ბედს ჰყვედრის და ტანჯვით ამბობს,

რომ სიკვდილი სჯობს იმის ყოფასა. –
ისინი, ვინც რომ ერთ წუთის წინეთ
მხეცივით სისხლით ვერა სძღებოდნენ,
ახლა, იმ კვნესას რომ ყურს უგდებდენ,
იმათი ცოდვით იდაგებოდენ.
უნდოდათ შველა, მაგრამ, სიბნელით
რომ ვერ ჰხედავენ აქ ველარაფერს,
ერთად არეულ-დარეულებში
ველარ არჩევდნენ მოყვარეს და მტერს!
ბრძანა თორნიკემ: – „გაურჩეველად,
ქართველი იყოს, გინდა სომეხი,
სულ ერთნაირად მოჰკიდეთ ხელი!
სიკვდილი ყველას ათანასწორებს:
თვისიანს, უცხოს, მტერს და მოყვარეს!..
ვეცადოთ ყველა და ნუ დავაკლებთ
დაჭრილებს მოვლას და მკვდრებს სამარეს.
ნურვინ გაჰბედავს, დატყვევებულებს
რომ მიაყენოს შეურაცხყოფა!
ვაჟკაცს რომ ბედი სხვას დაამონებს,
დასატანჯავად ისიც ეყოფა!“
ასე ისურვა და იმ სურვილზე
უარს ეტყოდა მხედრობა განა?
მხოლოდ უცდიდენ მთვარის ამოსვლას,
და, ჰა, მთვარემაც ამოატანა!
ამოჰყო თავი მაღალ მთის წვერით
და გადმოხედა ნაზად ბრძოლის ველს;
კაცის ქვეყნიურს ბნელსა საქმესა
მაღლით ციური აფენდა ნათელს.
გაანათა და გამოაჩინა
დასანახავი გულშესაზარი,
თითქოს უნდოდა ეჩვენებია
კაცისთვის ბოროტ-ნამოქმედარი.
სულ დაჭრილ-მკვდრებით მოფენილია
ხეობა, ღელე, ტყე და მინდორი.
ვისიც სიცოცხლე დილას ჰყვაოდა,
ახლა შეიქნა ლეში და მძორი.
აგერ დაჭრილი!.. აგერ ძევს მკვდარი!..
გაკვეთილია საბრალო ორად!

აგერაც ერთგან ათასზე მეტი
ზე დაჰჩეხიან ერთმანეთს ხორად!..
ამ ერთ ადგილსა რას მიუზიდავს
ამდენი სული? რა ანდამატით?
მხოლოდ იმითი, რომ ორბელიძე
იქა ძევს მკვდარი, ცუდად... ღალატით.
მისი სიკვდილით ცეცხლმოდებული
მტერს ქართველები ეჯახებოდნენ,
ბევრს მიიძღვანდნენ საიქიოსკენ
და თვითონაცა ზე აკვდებოდნენ.
არვინ ელოდა აქ გადარჩენას:
ერთი ათს და ოცს ეჩხუბებოდა
და თუ ჯოჯიკი არ მოსწრებოდათ,
მაინც ვერავინ გადარჩებოდა.
მაგრამ ჯოჯიკმა იმათი სისხლი
ამოიგო და ჯავრიც იყარა
და დაამწარა სკლიაროს ის, რაც
ერთხან ღალატით მან გაიხარა!
გადაჰკრა ლახტი აფრანიკს თავზედ,
დასცა სიმწარით გარეტებული,
შედგა ფეხებით, უგმირა შუბი
და სასიკვდილოდ გაუპო გული.
როგორც დაჭრილი ვეფხვი, ბაგრატიც
ისე მივარდა მას ბარდაველი,
მაგრამ ჯოჯიკმა მოასწრო თვალი
და წაუჭირა მას ყელში ხელი.
ამ დროს გულდაგულ წამოეპარა
მას უკანიდან ვიღაც სპარსელი,
მაგრამ ხელიდან გავარდა ხმალი
რომ დაინახა იქ გამრეკელი.
ამისმა მოსვლამ სრულად მიხადა
სკლიაროსის ჯარს ჯანი და ღონე,
რადგანც თან მოჰყვა სამი ათასი
მას მეომარი სულ თავ-მომწონე.
მაშინ ჯოჯიკმა და გამრეკელმა,
გასამაგრებლად მისცეს მხარი მხარს...
მაგრამ ამითი კი ორბელიძეს

ველარ უშველეს, მოტყუებით მკვდარს...
და, აჰა, ახლა, ამოდენ მკვდრებში
სულ ყველაზე ძირს ის გდია მკვდარი!
ზურგში ურჭვია მას მტრის მახვილი
და გულზე ადევს მისსივე ფარი...
ცოტა შორს, განზე, შავი კლდის ძირში
უწვერულვაშო ეს ვინღა არი?
თავს დაჰხვიხვინებს, ტორს სცემს მერანი,
რომ გააღვიძოს მისი მხედარი...
მაგრამ ამ ნეტარ საუკუნო ძილს
აწ ვერ დაუფრთხობს ქვეყნად ვერღა რა!
დედის ცრემლების მან საპასუხოდ
აქ ბრძოლის ველზე სისხლი დაღვარა
და შეასრულა მით ღირსეულად
მამულისშვილის უკვდავი ვალი:
თავის სამშობლო ქვეყნის ხსოვნაში
სამარადისოდ დახუჭა თვალი...
ეგებ სხვა რამე გულდასაწვავი
სიკვდილის წინეთ აგონდებოდა
და სასიკვდილო შხამი გულის წყლულს
უფრო სახმილად ეკიდებოდა?
ვინ იცის, რა და რა საიდუმლო
მან საიქიოს თან წაიტანა?
შორს სადმე ქართლში დედამ გამოსცნოს,
ან გულის სატრფომ ეს გამოცანა...
აგერ ისრისგან მთლად დაცხრილული
გდია მოხუცი პირნათლად მკვდარი,
თითქოს სძინავსო და ეზმანება
მას შორეული ტკბილი სიზმარი...
აჰა, დაჭრილი მიფორთხებულა
ბევრის წვალებით დიდ ხისა ძირში,
სურს დაიყვიროს, მაგრამ საძრავი
ენა აღარ აქვს მომაკვდავს პირში.
აგერ სიდანღაც უცნაურის ხმით
გამოიძახის კვნესით დაჭრილი:
თავზე აწევან საბრალოს მკვდრები
და ემატება მითი ტკივილი.

ამდენ დაჭრილის კვნესით და ოხვრით
აღარსად არის აქ ყურთა სმენა:
სომხურ, ქართული, ბერძნულ, სპარსული
არეულია სხვადასხვა ენა.
გამწარებული გამოთქმის კილო
და დედა-აზრი ერთი აქვს ყველას;
სწყევლიან თავის ბედს და გაჩენას
და გასაჭირში ითხოვენ შველას;
მაგრამ ბევრს მათგანს ვეღარ უშველის
სიკვდილის მეტი ვეღარაფერი,
თუმც-კი მოყვრულად ეშველებიან
და აღარვის აღარ ჰყავს მტერი.
ასე გათავდა ეს დიდი ბრძოლა...
აჯანყებულთა ამოწყდა ჯარი,
მაგრამ მათ რიცხვში ხუთიათასი
გამოერია ქართველიც მკვდარი...

ჯარი მეოთხე

I

გამობრძანდა ქალაქს გარეთ
მეფე დავით ბედნიერი,
თანვე ახლავს ყოველის მხრით
წამოსული ქართლის ერი.
რიცხვი არ აქვს დარაზმულსა
ქვეითსა და ცხენოსან ჯარს...
შეჰხარიან ბატონ-მეფეს,
მორჩილებით უვლიან გარს.
გარეშემო მთა და ბარი
წვრილფეხობით მოფენილა,
თითქოს რაღაც დიდ წყალობას
ექადოდეს მათ ეს დილა.
ცალკე სერზე უთვალავი
გადმომდგარა დედა-წული,

სხვებზე მეტად დასტყობიათ
საზოგადო სიხარული.
წინ დგას მეფე და გვერდში ჰყავს
ბაგრატ, მისი შვილობილი,
კათალიკოს-მღვდელმთავრები
იქვე დგანან კმაყოფილი,
სათვალმაქცოდ არა ბრწყინავს
ერისა და ღვთის რჩეული:
თან არა აქვს მას გვირგვინი
და სამეფო სამკაული!
მაგრამ ისეც ვინ არ იცნობს,
რომ ის დიდი ცხებულია,
ვინც ერისგან გულის წმინდით
ნაკურთხი და ქებულია?
ყველა იცნობს მამა-შვილურ,
არც რიდი აქვსთ და არც შიში;
მიდიან და რჩევას ჰკითხვენ,
როგორც ლხინში, ისე ჭირში.
აი, ახლაც უთვალავი
ეს ერი სულ მას შეჰყურებს
და მოელის გულის ძგერით
ნახოს: მეფე რას აპირებს?
გაიხედეს შორს მინდვრისკენ
და რაღაცას მოჰკრეს თვალი:
ძირს შავად და მაღლა ღრუბლად
მათკენ იყო მომავალი.
ეს იყო, რომ ბრუნდებოდა
საბერძნეთით ქართლის ჯარი,
და ცხენების ფეხთა მტვერსა
აღმა ჰყრიდა ღრუბლად ქარი.
თავის ქვეყნის კიდევ ნახვამ
მხედრებს გული აუძგერა
და საგმირო, ჩვეულებრივ,
შემოსძახეს მათ სიმღერა:
„კავკასიის ქედზე იყო
ამირანი მიჯაჭვული,
ყვავ-ყორნები ეხვეოდა,

დაფლეთილი ჰქონდა გული.
ქვეყნად ცეცხლის მოტანისთვის
გულს ცეცხლი არ ნელდებოდა
და რაღაცა მანქანებით
გული ისევ მთელდებოდა.
ჰქონდა ჭირში მოთმინება,
არც ჰკვნესოდა, არც ოხვრიდა;
უსამართლო ძლიერებას
მონურად ქედს არ უხრიდა.
ბოლოს მაინც გამარჯვება
დარჩა! ყველა გააოცა!..
და ის ღვაწლი მაგალითად
მიწის შვილთა მან გადმოსცა...
კავკასის მაღალ ქედზე
მიჯაჭვული ამირანი,
არის მთელი საქართველო
და მტრები კი – ყვავ-ყორანი.
მოვა დროს და თავს აიშვებს,
იმ ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა-გმირი!..
სიხარულად შეეცვლება
იმდენი ხნის გასაჭირი!“
მოახლოვდნენ ამ სიმღერით,
დადგენ ცოტა მოშორებით;
დაქვეითდნენ, წინ წამოდგენ
და დარაზმდენ აჩქარებით.
თაყვანი სცეს ერთად მეფეს,
ცალი მუხლი მოიყარეს;
სიმდაბლის და მორჩილების
ნიშნად, თავი მოიხარეს.
წადგა მეფე და შესძახა:
– „გამარჯვება მძლეველ ჯარსო!
ვაშა! ვაშა! იმათ ღვაწლს და
საუკუნო სახსოვარსო!
გამარჯვება ქართველ დედებს,
ჩვენს გამზრდელსა და მშობლებსო:
მათი ძუძუ გვავაჟკაცებს

და ზრდა სულით გვამაღლებსო!..“
ამ სიტყვებმა აიტაცა
ააღელვა მთელი ჯარი,
შესძახეს და მათის გრგვინვით
ირყეოდა მთა და ბარი:
– „გაუმარჯოს ქართველ დედებს!
ვაშა! ვაშა! მძლეველ ჯარსო!
დღეგრძელობა ბატონ-მეფეს,
ქვეყნის თვალსა და ჯავარსო!“

II

მაშინ წარსდგა ბატონის წინ
დიდი თორნიკ ერისთავი,
წინ დაუდვა ფეხთით დროშა
და მიართვა რაღაც ტყავი.
მოახსენა: – „აჰა, მეფევ!
„გრამატაა“ დედოფლისო,
მაგიერი სასყიდელი
ჩვენთვის სისხლის და ოფლისო.
ბასილი და კონსტანტინეც
ამოწმებენ ამ წერილსო
და უთმობენ ზემოქვეყნებს
თქვენს შვილსა და შვილიშვილსო.
მეც მიბოძეს მათ საკუთრად
საჩუქარი დიდძალიო:
სამკაული, ოქრო, ვერცხლი,
მარგალიტი და თვალიო.
მაგრამ, მეფევ, მე რად მინდა
ეს სიმდიდრე საწყალ ბერსო?
თქვენს დიდებულ ბატონობას
შემოვწირავ ყოვლიფერსო:
ნახევარი თქვენი იყოს,
ნახევარიც ქვრი-ოხრებსო!
ამდენი ჯორკიდებული
ორივესთვის იკმარებსო!“

მეფემ უთხრა: – „გმადლობ! ვიცი,
ქვრივ-ობლები რომ გიყვარსო...
მათ ჰქონდეს და მე-კი ჩემთვის
არ ვიღებ არც ნახევერსო!
შენია და შენვე გქონდეს,
მოიხმარე, როგორც გსურსო;
რაღა ძღვენი ეჭირვება
შენს ღვაწლსა და სამსახურსო?“
მაგრამ თორნიკ უპასუხებს:
– „ნუ მარგუნებ, მეფევ, ძღვენსო:
ვერ მივიღებ მე სიმდიდრეს,
ვერ ვიქმ საქმეს ღვთის საწყენსო!
ჯვარია და სახარება
მხოლოდ ბერის სიმდიდრეო;
ეს სიმდიდრე ქვეყნის არის
და თქვენც მისი მემკვიდრეო!“
ვერ შეთანხმდნენ, თუმც სარდალი
ცრემლით სთხოვდა მუხლმოყრილი,
და ლაშქარიც სარდლის თანხმად
მის წინ იდგა თავდახრილი.

III

ღრუბელზე მაღლა, ორბის საბუდარს,
არჩვებ-ჯიხვების მაღალ სამთავროს,
წმინდა მამებსა გამოუქვაბავსთ
კლდეში სახლები ოდესმე, ერთ დროს.
აღარა სჩანან დღეს ის მამები,
აწ აიაზმას ვერ გვასხურებენ,
და მაღლობიდან ის სადგურებიც
ჩვენს შავს ბედს შავად გადმოჰყურებენ...
ვერა ოთხფეხი, ვერა ფრინველი,
ვერ შედის, თუმც კი ღიაა კარი;
ვერც უწინდური რამე ქვემძრომი:
იქ ბუდობს მხოლოდ წმინდა ფუტკარი:
და ისიც მისთვის რომ ზეცის მუშა

ხატებს უმზადებს აქ წმინდა სანთლებს,
თორემ სხვა... გინდა კაციც შევიდეს,
რაღაცა შიში ააკანკალებს.
ამგვარად ჰფიქრობს დაბალი ხალხი,
ცრუ-მორწმუნობით არის შემცდარი,
მაგრამ ამ გულწრფელ მათ შეცდომაში
მაინც სიწმინდე და მადლი არი.
    თორნიკეს დროსაც ამგვარ მღვიმეში
ცხოვრობდა ერთი მოხუცი ბერი,
ძაძით მოსილსა და ფეხშიშველსა,
წელზედ ეყარა თმები და წვერი.
ხშირად სოფელში ჩამოდიოდა,
არ ასვენებდა კაცმოყვარება:
მუნჯად ვიდოდა, ხმას არვის სცემდა,
აღთქმული ჰქონდა მას მდუმარება.
მაგრამ შრომასა და შემწეობას
გაჭირვებულებს არ ამადლიდა:
უყვარდა გლეხი, ქვრივი, ობოლი,
მამაშვილურად ყველას უვლიდა.
თოხნაში, მკაში, სხვლაში და ხვნაში
ის მუშა იყო ყველაზე სრული,
მისის მარჯვენის მადლს ჰფიცულობდა
ყოველი გლეხი, გაჭირვებული.
როცა სახადი, გადამდები რამ,
სადმე სოფელში მოედებოდა,
იმათ მომვლელად და საპატრონოდ
წმინდა მოხუციც იქ გაჩნდებოდა.
და სასყიდელი იმისი იყო
ხმელა პური და ზედ წმინდა წყალი;
არვის უნახავს ის მოწყენილი,
არც მხიარული და არც გამწყრალი.
ერთ გუნებაზე იდგა და იდგა...
ყველას უყვარდა, ყველა იცნობდა,
მაგრამ ის მაინც არვინ იცოდა,
თუ რას ჰფიქრობდა და ან რას გრძნობდა.
იცოდენ მხოლოდ, რომ ბერი იყო,

ცხოვრობდა კლდეში, სოფლიდან ახლოს,
და დიდი ხნიდან მათი მამებიც
მას ეძახოდნენ „გაბრიელ-სალოსს“.
როდესაც მეფემ არ შეიწყნარა
თორნიკეს ძღვენი, თხოვნა, ვედრება
და გაკვირვებულ ამოდენ ჯარში
სიჩუმე იყო და მდუმარება,
ეს გაბრიელი წარსდგა იმათ წინ,
ამოიდგა რა პირველად ენა,
და გააკვირვა ყოველი სული,
როდესაც ბატონს ეს მოახსენა:
– „მეფეე! სისდიდრე და ეს საუნჯე
არც შენ გეკუთვნის და არც თორნიკეს!
ეს ნახევარი სხვებისა არის...
სისხლის სანაცვლოდ იმათ მოიმკეს!
რისთვის ივიწყებთ იმათ, რომელთაც
მამულის სახელს თავი შესწირეს,
და გაითხარეს სამარე ისე,
რომ შორს მშობლებმაც ვერ დაიტირეს?
რათ არ იგონებთ იმ წმინდა ადგილს,
სადაც თორნიკე იმყოფებოდა?
თუ არა იმის სასწაულს და მადლს,
ქრისტიანობა იღუპებოდა!..
მთაწმინდის იყოს ეს თქვენი ძღვენი.
იქ გააშენეთ მით მონასტრები,
რომ სუყოველდღე, წირვა-ლოცვის დროს,
იხსენებოდენ ქართველი მკვდრები.
აუგეთ ერთიც ახალი ლავრა
ყოვლად წმინდისა დედის სახელსა,
რომ მის წილხვედრი მცირე ივერი
მსხვერპლს სწირავდეს მის მფარველს და მხსნელსა.
მეცნიერების და მწიგნობრობის
იქ აენთება ერთ დროს ლამპარი
და შვილიშვილთა სხივებს მიაფენს
იმათი მამა და წინაპარი!“
სთქვა და ისევე დადუმდა ბერი,

გაოცებული უმზერდენ მაშინ...
დასთანხმდა მეფე და ერმაც მასთან.
ერთხმად შესძახა ხმამაღლა: „ამინ“!..
აღარვინ იყო საქართველოში
იმ დღიდან იმა ბერის მნახველი;
მხოლოდ ერთხელ-კი, როცა ქვეყანას
ჩამოსწოლოდა უკუნი ბნელი,
ორი მოხუცი ენახათ გზაზე
ხელყავარჯნებით შორს მიმავალი,
ათონისაკენ მიემართათ მათ
პირდაპირი გზა და სწორი კვალი.
ისე ვიდოდენ, ვით ბნელ ღამეში,
თითქოს უძღოდათ რაღაც ნათელი.
ერთი მათგანი იყო თორნიკე
და მეორე კი ის გაბრიელი.

IV

ერთხელ ათონში ასტეხეს რეკა
და უჩვეულო იწყეს ღაღადი.
ასე ამბობდნენ, რომ სასწაული
სუყველამ ერთად ვნახეთო ცხადი:
„მოსცურა ახლოს ღვთისმშობლის ხატმა
და დააყენა თავს ნათელიო.
გამოსვენება გვინდოდა, მაგრამ
არ მოიკიდა ჩვენი ხელიო.
ყველა ვერ ჰხედავს: ღამით ნათელი
და დღისით რაღაც ნისლი ჰბურავსო;
ჩვენ როცა ნავით ვუახლოვდებით,
ის არ გვიკადრებს, შორს მისცურავსო.
მისი სიწმინდის შეხების ღირსი
აღარ აღმოჩნდა არცა ერთიო.
სჩანს, ჩვენი ცოდვა დიდი ყოფილა
და გვირისხდება მაღლით ღმერთიო!“
ისე სტირიან წმინდა მამები,
მარხვას და ლოცვას იორკეცებენ;

აღთქმებსაც სდებენ საკანონოდა
და ღირსს მათსავე გუნდში ეძებენ.
მაგრამ არ იქნა, სანამდის ძილში
არ ნახა ერთმა ბერმა ჩვენება:
გამოეცხადა მაღალი ნება:
– „ამაოდ შფოთავთ, წმინდა მამებო,
არაფერი გაქვთ ღმერთთან ბრალიო.
არც ჩემთანა ხართ თქვენ დამნაშავე,
არა ვარ თქვენზე მე გამწყრალიო.
მაგრამ მე თქვენთვის აქ არ მოვსულვარ,
სხვა არის ჩემი წმინდა ნებაო,
და თქვენგანს არვის არ შეუძლია
ჩემი აქედან წასვენებაო.
ჩემს სადიდებლად რომ აუგიათ
ივერიელთა აქ ტაძარიო
და ყველასათვის შიგ შესასვლელად
მათ გაუღიათ მისი კარიო,
იქ სცხოვრობს ერთი მოხუცი ბერი,
ივერიელი გაბრიელიო,
და ნათლით მოსილს იმ ჩემს ძლიერ ხატს
იმან შეახოს მხოლოდ ხელიო,
რომ მიიტანოს და დაასვენოს
შესავალ კართან საკვირველიო,
და იმ დღიდანვე სასწაულმომქმედს
დაერქვას: „კარის ღვთისმშობელიო!“
გამხიარულდენ წმინდა მამები,
იწყეს შესხმითი გუნდად გალობა;
უვლიდენ ტაძრებს კელაპტრებითა,
გახშირდა საღმრთო ლიტანიობა;
წინ მიუძღოდა იმათ თორნიკე
და იოანე მცირე კრებითა,
და ივსებოდა იმათი გული
მომეტებულის ნეტარებითა.
მიიღეს ხატი და დაასვენეს
დანიშნულს ადგილს სიხარულითა
და ივსებოდა წმინდა ტაძარი

იმავე დღიდან სასწაულითა.
მაგრამ ყველაზე შესანიშანვი
იხილეს მაშინ ერთი ჩვენება,
რომლისაც მსგავსი ჯერ არც ენახათ
და არც ყოფილა სადმე ხსენება:
გამოიხატა ცაზე გვირგვინი,
ვარსკვლავებისგან გამოჭედილი,
დაადგა თავზე ივერთ მონასტერს
და გაანათა წმინდა ადგილი.
და ნათლის სხივებს აელვარებდა
დიდხანს, სანამდის არ დადგა დილა!..
შემდეგაც თურმე არა ერთგზისა
იმავე ადგილს გამოჭედილა.
დღეს ის ნიშანი კი აღარა სჩანს:
დიდი ხანია, რაც რომ გამქრალა...
უეჭველია, ჩვენს გულგრილობას
გარისხებია!.. ჩვენზე გამწყრალა!..
მაგრამ სულმნათსა საქართველოსას,
ღვთისმშობლობა დღეს, ერთი სიზმარი
ენახა: ქვეყნად ჩამოსულიყვნენ
ნინო, ქეთევან და თვით თამარი.
თამარს გარს ედგა ძლევის გვირგვირი
და ქეთევანსა – წმინდა მოწმობის,
ნინოს ხელთ ეპყრა ჯვარი ვაზისა,
ნიშანი დიდი ქრისტიანობის.
ზეცად აეპყრათ სამთავეს თვალნი,
საქართველოსკენ იშვერდენ ხელსა
და შეერთებით, ხმაშეწყობილად,
ჰგალობდენ ტკბილსა საგალობელსა:
– „დედაო ღვთისავ! შენი ხვედრია
ეს საქართველო დიდჭირნახული,
შეუნდევ ცოდვა! ნუ ააღებ ხელს,
ლმობიერებით იბრუნე გული.
მოეც კურთხევა ზეცით, მაღალო,
და გადმოსახე ძლიერად ჯვარი,
რომ აღადგინო ქართველთა ერი,

დღეს დაცემული და ცოცხალ-მკვდარი!
მისსა მხნეობას, მისსა ზნეობას
განუმტკიცებდე აღმაფრენასა
და შენს საქებრად, სადიდებელად
ნუ დააავიწყებ ამ ტკბილ ენასა,
რომლითაც თამარ ბრძანებას სცემდა,
ქეთევან მარად შენ გადიდებდა
და ნინო ძისა შენისა მცნებას
შენგან რჩეულ ერს უქადაგებდა!..“
რომ გაათავეს თურმე ეს ლოცვა,
ზეცას შეჰხედეს სამთავემ ნელა
და დაინახეს, რომ ძველ ადგილზე
გამოესახათ მათ ცისარტყელა.

გამზრდელი

ნამდვილი ამბავი

ვუძღვნი ჩემს პედაგოგებს

1

მთის მწვერვალზე, ცის მახლობლად,
მერცხლის ბუდედ რაღაც მოჩანს;
თვალთ ისარი, შენატყორცი,
ვერ არჩევს მის სიგრძეს და განს

ის ფაცხაა მღვიმის პირად
მიწნული და მიგრეხილი,
დრო და ჟამის შესაფერად –
ზამთარ თბილი, ზაფხულ გრილი.

როდესაც მთა ბარს და ვაკეს
ემუქრება წარღვნა-ღელვას,–
ფაცხაც ღრუბელს გარს იბურავს,
ეკრძალება ჭექა-ელვას.

მაგრამ, როცა დაჰქათქათებს
თავზე იქვე მზე და მთვარე
და თვალის წინ ფიანდაზად
ეფინება არემარე,

მაშინ ფაცხა უბრალობით
მომხიბლავად ლამაზია
და იმასთან ყველა ტყუის,
რაც-კი ციხე-დარბაზია.

გზა მოუძღვის საცალფეხო,
მიხვეული, მოხვეული;
მასზე გამვლელს უნდა ჰქონდეს
მარჯვე თვალი, მტკიცე გული;

ანუ ჰყავდეს რაში ცხენი,
მთაში გაზრდილ-გამოწვრთნილი:
კლდიდან კლდეზე გადამფრენი,
უშიშარი და თან ფრთხილი.

ამ შორეულ ფაცხა-მღვიმეს
ვინ ჰპატრონობს, ვისი არის?
და საამო კარ-მიდამოს
ვინ შესტრფის და ვინ შეჰხარის?

ერთი ვინმე ახალგაზრდა
აფხაზია, ამ მთის შვილი,
რთულ ცხოვრების უარმყოფი,
მცირედითაც კმაყოფილი.

კარგი თოფი, კარგი ხმალი,
კარგი ცხენი და ნაბადი!..
რას ინატრებს სხვას, ამის მეტს,
კაცი, მისებრ დანაბადი?

მხოლოდ ერთს კი... და ის ერთიც
არის მარტო სიყვარული,
რითაც მხოლოდ ქვეყნიური
ნეტარება არის სრული.

ბედმა ესეც არ დააკლო,
განასხვავა, ვით რჩეული...
სიყვარულსა, მის მონაშუქს,
მიაშუქა სიყვარული:

ერთი თვეა, რაც რომ ცოლად
მიიყვანა ვინც უყვარდა.
ვისაც გულში ცასქვეშეთი
შეუწონა, შეუფარდა...

ნაზიბროლა – სახელია,
სამეგრელოს ასულია,

მოწყვეტილი ცით ვარსკვლავი
ედემს ალვად ასულია!..

ელფერობით ვარდი არის.
სინაზით-კი – მორცხვი ია...
ტრფობისათვის ჯერ პირველად
გულის კარი გაუღია.

ცა და ქვეყნის შუამავლად
მიაჩნია მას აფხაზი!..
გულში გულს სდებს, სულში სულს სცვლის,
ხორცს ეწმახვნის სურო-ვაზი!...

ნეტავი მათ!.. მათ სიყვარულს
და მათ უხმო აღსარებას!..
ერთად ჰგრძნობენ ამ ქვეყნადვე
სასუფევლის ნეტარებას...

მაგრამ ხანგრძლივ ეს სოფელი
გაახარებს ვისმე განა?
თაფლში ურევს მწარე ნაღველს...
მტრისას მისი გამოცანა!..

II

ბნელა ისე, რომ აღარ ჩანს
თითი, თვალთან მიტანილი!..
ცა მრისხანებს, ელვა-ჭექამ
ნადირსაც-კი უფრთხო ძილი!..

ქარი ზუის გულსაკლავად,
წვიმა უშვებს კოკის პირად;
ხან აქ, ხან იქ მთა-ღრეებში
გავარდება მეხი ხშირად.

თითქო მართლა თვით ჯოჯოხეთს
აუშვია ქვეყნად ზარი!

აიტანა შიშის ქარმა
თანასწორად მთა და ბარი!

ამ დროს ხოლმე თვით ეშმაკიც
ეძებს ძრწოლით თავშესაფარს,
მაგრამ, დახეთ, ვიღაც მგზავრი
სტუმრად მოსდგა აფხაზის კარს!

დაურეკა და ხმა მისცა:
„გამომხედეთ!.. ვინ ხართ შინა?
სტუმარი ღვთის კარზე ვდგავარ,
ცხენს და კაცსა გვინდა ბინა!“

გაუკვირდა აფხაზს და სთქვა:
„ამ თავსხმაში ეს ვინ არის?!“
შეუკიდა ცეცხლს და უცბად
გამოაღო ფაცხის კარი.

გავიდა და შემოუძღვა
ფეხებამდე დასველებულს.
მიიყვანა ცეცხლის პირად,
უდგამს სამფეხ სკამს – დაღალულს.

ხმას არ იღებს ჯერ სტუმარი,
ნაბდის თასმებს ნელა იხსნის...
თავ-პირი აქვს შებუდნული
ყაბალახით და იცინის!..

ჯერ ნაბადი მიაყუდა,
ბნელ კუთხისკენ მიდგა წყნარა
და ბაშლიყი რომ გადიძრო,
მოტრიალდა უკან ჩქარა:

„მასპირძელო! – სიცილით სთქვა–
წახდა ჩემი ხუმრობაო!..
ვერ მიცანი, თუ გეწყინა
ეს უდროვო სტუმრობაო?“

– საფარ, შენ ხარ?.. ენაცვალოს
ძიძის შვილი მაგ შენს თავსო...
ეს თვალები რაღას ნახვენ
შენს უკეთეს სანახავსო?

მოეხვია, გადაკოცნა.
როგორც ძმა და თვისი ტოლი,
და მერე კი გააღვიძა
შიგნით მწოლი მისი ცოლი.

შეეხვეწა: აბა ჩქარა
მოამზადე ვახშამიო,
შორი გზა აქვს გამოვლილი,
არ ექნება ნაჭამიო.

– არა, ბათუ, ვახშამს არ ვჭამ,
არ მცალია იმისთვისო!
მე სხვა მადა მაქვს აშლილი,
სხვანაირი გულისთქმისო...

უპასუხა და მოუყვა:
„მინდა გითხრა ჩემი ჭირი:
დღემდის მტკიცე პირიანსა
დღეს მიტყდება, ძმაო, პირი!

„ალმასხიტს ხომ კარგად იცნობ,
თავმომწონე ინალიფას?!
მის ცხენსა და მის იარაღს
ვერვინ დასდებს ღირსეულ ფასს.

„ვაჟკაცია თვალ-ტანადი,
ცხენოსანი უებარი!..
მეტოქეა ჩემი მხოლოდ,
ერთადერთი საშიშარი.

„შორს გაისმის მისი ქება,
ჩვენიც ხშირი სტუმარია;

ბიჭობით და სილამაზით
ქალებიც კი გადარია.

„ერთი მხოლოდ ზია-ხანუმ
არად აგდებს, არც უყურებს.
რადგან იცის, რომ სხვებსავით
იმას ის ვერ იმსახურებს.

„ზია-ხანუმ, შენც კი იცი,
რომ მშვენებით განქმულია;
ბევრი კარგი ახალგაზრდა
მისი ეშხით დაბმულია!

„მთვარესავით ხელუხლები.
სხივებს ჰფენს და არვის ათბობს;
მომხიბლავი შორეულად
თანასწორად ყველას ატკბობს

„ჯერ გაჰღალავს, მიიბირებს,
დაიმონებს, იგდებს ხელში,
მერე უნდა გამოსცადოს:
აგდებს მის მსხვერპლს განსაცდელში!..

„მეც მომხიბლა ჯადოსანმა,
დამამარცხა, დამიმონა!..
და, თუ ქალი მაჯობებდა,
არ ვფიქრობდი, არ მეგონა...

„დამაჩემა: „თუ გიყვარვარ
და ხარ ჩემი მოგვარეო,
ინალიფას ლურჯა ცხენი
ამ სამ დღეში მომგვარეო!“

„ინალიფა მის ბედაურს
არ დაუთმობს ნებით გამჩენს
და, თუ ვინმე ძალას იხმარს,
შეაკვდება, არ შეარჩენს!

„სხვა გზა არ მაქვს მოპარვაა
მხოლოდ ერთადერთი ღონე,
თუმც-კი სხვა დროს არ იკადრებს
ამას კაცი თავმომწონე.

„აი, რისთვის მოვსულვარ აქ,
ჩემო კარგო მეგობარო!
მე მინდა, რომ ალმასხიტის
ლურჯი ლაფშა მოვიპარო“.

მოუსმინა ძიძიშვილმა,
ყველა კარგად გაიგონა.
მაგრამ საქმემ უკულმართმა
შეაწუხა, დააღონა.

უთხრა: ვწუხვარ, რომ ეგ საქმე
უკადრისი გიკისრია,
მაგრამ, რადგან სიყვარულის
ტკბილი სენი შენც შეგყრია,

„გზა აღარ გაქვს!.. უნდა გული
დაუდვა და ემსახურო,
რომ სატრფოს წინ შენ სირცხვილის
ოფლი აღარ მოიწურო:

„მის ოცნებას, მის გულისთქმას
უნდა მიჰყვე, დაემონო,
გინდ სიცოცხლეც შენი ტკბილი
მწარე სიკვდილს შეუწონო.

„ეს შენც იცი,– არ ხარ ქვეყნის
უცადი და უმეცარი, –
სავაჟკაცოდ გამოსული,
უდრეკი და უშიშარი!

„მაგრამ მარტო უშიშრობა
ძლევისათვის არა კმარა,

თუ სიფრთხილეც გონივრული
დროზე მას არ დაეხმარა.

„ერთმანეთის მინამსგავსი,
შიში სხვაა, სიფრთხილე სხვა,
ისე როგორც სხვადასხვაა
ღვთის წყალობა და ღვთის რისხვა.

რომ მიდიხარ, სად მიდიხარ?
მართალია, გიჭრის თვალი,
მაგრამ ჩვენში, როგორც უცხოს,
აგებნევა გზა და კვალი.

„შენ ეგ საქმე მე მომანდე,
მე ვიზამ შენს მაგივრობას:
ან მოგიყვან იმ ცხენს, ან თავს
შევწირავ შენს მეგობრობას!

„შენ აქ დარჩი, დაიძინე,
გამოშუშდი ცეცხლის პირას!..
და, თუ დამრჩა გამარჯვება,
მაშინ მოგთხოვ ფეხის ქირას“

გაეხუმრა, გამოეწყო
სამგზავროდ და განვლო კარი.
მიდის, ელვა გზას უნათებს
და დაჰზუის თავზე ქარი.

III

ირიჟრაჟა, ქარი ჩადგა,
გადიყარა, დადგა დარი;
ლურჯ ბედაურს მოაგელვებს
მეგობრისთვის მეგობარი.

მოიყვანა, დაბა და
შინ შევიდა, წყნარად, ფრთხილად.

გრძელ ნაბადში გამოხვეულს
სტუმარს სძინავს იქვე თბილად.

აუარა გვერდი, მიდის
იქ, სადაც ის ეგულება,
ვინც სიცოცხლეს ურჩევნია,
სულს სწირავს და თავს ევლება.

გულში ამბობს: „ერთს დავხედავ
ტკბილად მძინარ ნაზიბროლას,
თუ გავუძელ გულის ძგერას,
სულის ბრუნვას, ხორცის ჟრჟოლას“...

სასოებით შედის ქვაბში
და რას ჰხედავს იქ საკვირველს?!
ნაზიბროლა ჩუმად სტირის.
პირს იხოკავს იკაწრავს ყელს!..

თმაგაშლილი, ტინის კედელს
თავს ახლის და ხმას არ იღებს...
მინგრეულს და მონგრეულსა
ჰხედავს იქვე მის ქვეშაგებს!..

მიხვდა ქმარი, რაც მომხდარა.
ზარმა დაჰკრა, ელდა ეცა!..
და, რომ კრინტიც არ დაუძრავს,
იქვე უხმოდ ჩაიკეცა.

დიდხანს იჯდა რეტდასხმული,
უყურებდა ცოლის ტანჯვას;
ბოლოს ღონე მოიკრიფა
და მოეგო ისევ ჭკუას.

მივიდა და უთხრა მტირალს:
„ჩუ, ნუ სტირი, გენაცვალე!
რაც გინახავს – სიზმარია,
დაივიწყე ისევ მალე!

„ყოველგვარი მოსავალი
კაცის თავზე უნებური,
ღვთის რისხვაა და ტყვილად ბედს
რას უჩივი, რათ ემდური?

„გადაიგდე გულიდან ეგ
ცრუ ზღაპარი და სიზმარი!..
მე და შენი სიყვარული
წმინდა არის, ვით ლამპარი“.

მოეხვია და ცრემლები
ამოუშრო თვალში კოცნით,
დააწყნარა დაამშვიდა
ალერსით და ბევრი ხვეწნით.

მაშინ მხოლოდ გამობრუნდა
სტუმრისაკენ და უთხრა ეს:
„ადე, ძმაო, გაღვიძებას
არ აპირებ, მგონია დღეს!“

წამოვარდა ზეზე საფარ
შემკრთალი და დარცხვენილი!..
მაგრამ როცა მშვიდ სახეზე
შეამჩნია მას ღიმილი,

გაიფიქრა: „მადლობა ღმერთს
არაფერი შეუტყვია,
თვარა გულ-მკერდს გამიხვრეტდა
ხანჯლის წვერი და ან ტყვია!

„არ უთქვამს ქალს, რაც შევცოდე,
სჩანს, ნამუსი შეუნახავს.
ჩემს საქციელს, სამარცხვინოს,
ვინ გაიგებს, ვინ დამძრახავს?“

მერე უთხრა მის ძიძიშვილს:
„გატყობ, რომ ხარ კმაყოფილი.

შეასრულე განა ჩემი
ძნელი ნატვრა და სურვილი?“

– „ შევასრულე: მოგიყვანე,
დროა, აწ-კი გაეშურე!
ნუ დამძრახავ, საკადრისად
თუ რომ ვერას გეშსახურე!“

ხან, ესა სთქვეს, ხან ისა სთქვეს,
ისაუბრეს ჯერ ერთხანად,
მერე წყალიც მოუტანა
მას ხელ-პირის დასაბანად.

გამოაწყო, არ დააკლო,
რაც წესია, სამსახური,
რომ სტუმარი არ გაუშვას
გულნაკლი და უმადური.

შეუკაზმა ცხენი, შესვა,
თვითონ შეჯდა ნაქურდალზე
და ორივემ მათრახები
ატკაცუნეს ერთხანს ძალზე.

გაახურვეს მათ ცხენები,
ააღელვეს, ააჩქარეს
და ვიწრო გზით ის დაღმართი
სულ კუნტრუშით ჩაიარეს.

რომ ჩავიდნენ შორიახლოს
მინდვრის პირად, იქვე დაბლა,
მასპინძელმა შეაჩერა
ცხენი და ხმა აიმაღლა:

– „საფარ-ბეგო! პირშაობა
შენი ვიცი, შემიტყვია!..
და დღეიდან ჩვენ ორს შუა
მოციქული არის ტყვია!

„არა სთქვა-რა!.. არც მე გკითხავ
არის ზოგი შეცოდება,
რომ სათქმელად საძნელოა...
არც შენდობა უხერხდება!

„ახლა წადი! დამეკარგე!
ფრთხილად! არსად შემეყარო,
რომ ცუდ გულზე უცაბედად
შენი სისხლი არ დავღვარო!“

ეს რომ უთხრა შეკრთა საფარ,
გაშრა, ფერი დაედვა მკვდრის,
ჩაუვარდა ენა პირში,
გაქვავდა და აღარ იძვრის...

ძლივს წარმოთქვა: „მართალი ხარ!
აღარა მაქვს მე სათქმელი!..
შემაცდინა თვით ეშმაკმა
და დამრია ცოდვის ხელი!...

„ შენი ტყვე ვარ!.. ჰა, ხომ ხედავ,
იარაღი დამიყრია...
სასიკვდილოდ ჩემი ნებით
შენ წინ თავი დამიხრია...

„ჩემს სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობს,
მომკალ... ტანჯულს რამ მიშველე,
მაზღვევინე, რაც შეგცოდე,
სინიდისი გამიმრთელე!..“

– „ არა! შენ ვერ შეგეხება
სასიკვდილოდ ჩემი ტყვია:
დედიჩემის გაზრდილი ხარ,
მისი ძუძუ გიწოვია...

„რაც ქვეყანას მიაჩნია
რჯულზე უფრო უმტკიცესად,

რომ გასტეხე, ის გეყოფა
სიკვდილამდე შენ საკვნესად.

„წადი ჩემგან შენდობილი,
მაგრამ შორს კი... და მშვიდობით!..
დღეიდან ჩვენ წმინდის გულით
ერთმანეთს ვერ მივენდობით!

მაგრამ ერთს კი დაგავალებ,
ამისრულე უეჭველად:
რომ მიხვიდე ყაბარდოში,
იცოდე, რომ სულ პირველად,

„წადი, ნახე ის მოძღვარი,
ვინც შვილივით გამოგზარდა,
და უამბე შენი პირით,
რაც სირცხვილი დაგემართა!

გადმოხტა და ლურჯი ლაფშა
მისცა ხელში, ჩააბარა,
მოტრიალდა და აღმართი
ძლივს ბარბაცით აიარა.

IV

არც გვარით, არც ვაჟკაცობით,
არც სიმდიდრით, არც ქონებით,
ჰაჯი-უსუბ ცნობილია
მხოლოდ ჭკუით და გონებით.

ჭირში, ლხინში საზოგადოდ
უმისობა არ იქნება;
ხელის გულზე უწერია
თვით მაჰმადის წმინდა მცნება

ზღვა და ხმელი მოვლილი აქვს,
მნახველია ცა და ქვეყნის;

ჯერ ისევე ჭანმაკია,
თუმც არ არის კი მცირე ხნის.

ხელ-ფეხს ერჩის, თვალსაც უჭრის,
არ ტყუილი ქადილია;
სადაც კია გვარიშვილი,
ყველა მისი გაზრდილია.

საფარ-ბეგიც მან გაზარდა
ისე, როგორც სხვები ყველა,
მაგრამ მარტო წვრთნა რას იზამს,
თუ ბუნებამც არ უშველა?

აი, სწორედ ამ უსუბთან
მიდის ახლა საფარ-ბეგი,
მორდუობის გამტეხი და
ჩვეულების გადამდეგი.

ეუბნება ყოველიფერს,
უნებურად რაც შეემთხვა
ცრემლები სდის და ეჩრება
ბურთად ყელში მწარე სიტყვა.

ყურს უგდებდა ჰაჯი-უსუბ,
სახე მოინაღვლიანა:
სიდიადე ამ მუხთლობის
თვალწინ გაისიგრძეგანა.

ოხვრით ჰკითხა: „მერე? მერე?
რომ გაიგო, რა სთქვა ქმარმა?“
– „ მაპატივა შეცოდება,
როგორც ძმამ და მეგობარმა!..

„მხოლოდ ეს-კი დამავალა:
ნახე შენი გამზრდელიო
და მაგ შენი საქციელის
პასუხს მისგან მოველიო!“

– „ მესმის, მესმის და პასუხიც
ჩემი მხოლოდ ეს არიო,
რომ ნამუსის გასაწმენდად
ჩემი ხელით სისხლს დავღვრიო!..

შეაყენა ზედა ფეხზე
მან დამბაჩა გატენილი;
მორჩილებით გულ-მკერდს უშვერს
საფარ, მისი გამოზრდილი.

მაგრამ უსუბ ეუბნება:
„შენ სიკვდილის რა ღირსი ხარ?!
სასიკვდილო მე ვარ მხოლოდ,
რომ კაცად ვერ გამიზრდიხარ!“

წარმოსთქვა და საფეთქელში
მიიჭედა ცხელი ტყვია!..
ჩაიკეცა სულთამბრძოლი,
წამლის კვამლში გაეხვია...

პოეზია

საიდუმლო ბარათი

საიდუმლო ბარათო!
გითხრეს: „ექმენ მარადო
სიხარულის მიმნიჭედ
და სევდისა ფარადო“.

მისთვის გიდებ უბეში,
გალბობ ცრემლის გუბეში,
ამისრულო, რაც გითხრეს,
თუ ხარ ჩემი ნუგეში!

ვერა მხედავ მდუმარეს,
ცრემლებს რომ ვღვრი მდუღარეს?
რად არ მეტყვი მის ამბავს,
ნუგეშს არ მცემ მწუხარეს?

როცა მისი მარჯვენა
გრძნობით გხატავდა შენა,
თვალთ ცრემლი ვერ შენიშნე?
ვერც სახეზე მოწყენა?

როცა ამ სიტყვებს სწერდა,
გული ხშირად უძგერდა?
და თან ტკბილის გრძნობითა
სიყვარულსა დაგმღერდა?

ან, როს ფარულად მანა
შენ ჩემთან გამოგგზავნა,

ანგელოზი სუფევდა
მის გულში, თუ სატანა?

არა! იმ გრძნობას განა
მიჰბედავდა სატანა?!
მაშინ უკულმა ბრუნვას
იწყებდა თვით ქვეყანა!

საიდუმლო ბარათო!
მექმენ... მექმენ მარადო
სიხარულის მომნიჭედ
და სევდისა ფარადო.

* * *

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

მით ჯოჯოხეთს მარად გულით ვატარებ!
თუ მარტო ვარ, თავს მომაკვდავს ვადარებ,
თუ ხალხში ვარ, ძალით ღრუბელს ვადარებ
და მოწყენით ჩემზედ მტერს არ ვახარებ,
რომ არა სთქვან ჩემზედ: „რა ოხერია!“

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

აღარა აქვს ბოლო ამ ჩემს სატანჯველს,
არვინ მაძლევს სანუგეშოდ ძმურად ხელს,

ჩემს შარბათში ნაღველს ვსჭვრეტ და ვარდში გველს,
მისთვის ვწყევლი და ვემდური ამ სოფელს,
რომლისგანაც მე გზები ამერია!..

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..
რაღას ველი, დრო არს გაჰქრეს იმედი;
გინდ მეწვიოს, ვერას მარგებს აწ ბედი,
დამწვარი ვარ ისე, როგორც აბედი!
ახა, ღმერთო, რა უდროოდ დავბერდი:
საფლავისკენ ფეხი გამიშვერია!..

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

დავუძლურდი, გაჰქრა გიჟი ოცნება...
ნაღვლიანად ჩემს თავზედ მეცინება,
და ღმერთს ვვედრებ: „ღმერთო, მომეცი ნება,
რომ მეღირსოს საფლავში დაძინება!..
სჯობს, სულ გაჰქრეს კაცი,
რადგანც მტვერია!“

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

ციცინათელა

ჩემო ციცინათელა!
რად მიჰფრენ ნელა-ნელა?
შენმა შორით ნათებამ
დამწვა და დამანელა!

ანათებ და კარგი ხარ,
მე თუმც არას მარგიხარ!..
ჩემი იყო, ის მინდა,
შენ კი სხვისი ბარგი ხარ!..

აბრეშუმის პეპელა,
ფუტკარი და წურბელა,
შენზედ სარგებლიანი
შენ გენაცვალოს ყველა!..

წურბელა მკურნალია,
მაგრამ ცოტა მყრალია...
მშიერი – სისხლის მტერი,
რომ გაძღება – მთვრალია!..

მაშ რად მინდა წურბელა?
მან გული დამიბნელა!
ისევ შენ და ისევ შენ,
ჩემო ციცინათელა!..

მეორე თაფლს და სანთელს
გვიკეთებს და სარგებელს
მათ გვაძლევს, მაგრამ კბენით
გვისივებს ცხვირ-პირს და ხელს!

მაშ, რად მინდა ფუტკარი,
მკბენარი, მოისარი?
ისევ ციცინათელა,
უწყინარი ის არი!

მესამე ტანს გვიმოსავს
წყნარია და არ იქმს ავს,
მაგრამ უგნურებითა
პარკში იღრჩობს თავის თავს!

მაშ რად მინდა პეპელა,
უგნურად თავის მკვლელი,
და როგორ არ მერჩიოს
მასაც ციცინათელი?

ჩემო ციცინათელა,
საით ჰფრენ ნელა-ნელა?
მე ვარ შენი ერთგული,
სხვა მოგატყუებს ყველა.

მებრალები, კარგი ხარ!
და, ვაი! სხვის ბარგი ხარ!
სხვებს ბნელშიაც უნათებ,
მე კი დღეც არ მარგიხარ.

ნეტავ რისა გაქვს რიდი?
ჩემსკენაც გამოფრინდი,
ნათელი მომაფინე,
მეც გამინათე ბინდი!

კმა, რაც დღემდის ვიწამე;
აწ საყვარლად მიწამე
და მაშინ შენს სიყვარულს
დამავიწყებს მიწა მე!..

ჩემო ციცინათელა,
სადღა ჰფრენ ნელა-ნელა?
შენმა შორ-შორ ნათებამ
უდროოდ დამანელა!..

ჩანგური

მე ჩანგური მისთვის მინდა,
რომ სიმართლეს მსახურობდეს.
განამტკიცოს აზრი წმინდა,
გულს სიწმინდით ახურებდეს!

ერთი ჰქონდეს მას საგანი:
ჰარმონია მისი ხმების,
ცხოვრებაში იყოს ბანი
ხან ლხენის, ხან მწუხარების!

აღტაცებით სიმთა ჟღერა
გამოსცემდეს მაგნიტის ხმას
და მასზედაც ჩემი მღერა
ორხმოვანად გამოისმას,

რომ დაჩაგრულს იმ სიმღერით
თვალთ ცრემლები ეშრობოდეს
და მჩაგვრელს კი გულში ძგერით
ისარივით ესობოდეს!..

მაშინ მხოლოდ ამ ჩემს ჩონგურს
აშორდება უქმად გდება
და ვინც გრძნობით დაუგდებს ყურს,
ვფიცავ, არც ის მოსტყუვდება!

გამიქვავდეს მაშინ ენა,
თუ რომ ვისმეს მოვეფერო,
და გამიხმეს ეს მარჯვენა,
თუ სიმრუდით სიმთ ვაჟღერო!

რაგინდ ბედით ვიყო კრული,
საშინელიც მექნეს ბოლო,
არ შედრკება ჩემი გული,
გინდა ქვითაც ჩავიქოლო!

სხვისი ლხენით ხომ ვიხარებ.
თუ რომ ჩემ თავს დავრჩი ავად,
და მაინც არ აღვიარებ
შავს თეთრად და თეთრსა შავად!

მე ჩანგური მისთვის მინდა,
რომ სიმართლეს მსახურებდეს,
განამტკიცოს აზრი წმინდა
და გულს წრფელად ახურებდეს!

მუხამბაზი

ნახევარი ცხოვრების გზა გავლიე,
სიტკბოზედა მწარე მეტი დავლიე.

არ მშორდება მწუხარება და ჭირი,
მაგრამ მაინც სულ ვიცინი, არ ვსტირი.

რას მიქვიან პირადი მწუხარება?
მოკვდეს კაცი, თუ პირუტყვს ედარება!

ვიღას ახსოვს თავისი სატკივარი,
თუ სატრფოც ჰყავს იმ დროს მას ცოცხალ-მკვდარი?

მაგრამ იცით, ჩემი სატრფო ვინ არი?
– ძველი ტურფა, დღეს მკვდარივით მძინარი!

ფეხშიშველი, თავზედ ლეჩაქმოხდილი,
უგრძნობლად ჰხდის საწყალს საღათას ძილი!

თავს ვადგივარ მისი ჭირისუფალი,
თუმცა გულს მწვავს მწუხარების მე ალი,

მაგრამ მაინც ვიცინი სამნაირად
და მჭვრეტელთაც ესა აქვთ გასაკვირად:

„ჭირისუფალს მხოლოდ ცრემლი შვენისო!
ეს იცინის!.. როგორ არა რცხვენისო?!“

რა იციან, რომ ეს გული მკვდარია!
რომ სიცილი ბევრჯელ ცრემლზედ მწარია!

მე ვიცინი იმის გამო სამგვარად,
რომ სატრფოზედ ვფიქრობ უსუსტრად, მარად:

მის წარსულსა ვიგონებ და გულსა მწყვეტს,
აწმყო მტანჯავს და გულს მიწვავს, ვით აბედს!

მომავალი კი მპირდება მე იმედს
და სამგვარად მით დავსცინი ამის ბედს!

თორემ ჩემთვის ტყუილია სიცილი,
პირადს ვნებას არა აქვს ჩემთან ხელი!

მხოლოდ ამის გაღვიძებას მე ვუცდი,
თუ ლოდინში უდროვოდ არ მოვხუცდი!

მოვესწრები, რომ გამიფრთხოს მან ძილი
და მამღეროს მისი ტურფა ქორწილი!

როდის იქნეს სვიმონივით მეცა ვსთქვა:
„განმიტევე“! და მღვიძარი მივირქვა!

მაშინ მხოლოდ მე გულით გავიცინებ,
მოსვენებით საფლავშიც დავიძინებ!

იმერული სიმღერა

პატარა საყვარელო,
რისთვის მომიკალ გული?
გალიაში გაგზარდე?
ვით მაისის ბულბული.

შაქრით მყავდა გაზრდილი,
შენთვის ვლე კიდის-კიდე!
პატარა საყვარელო,
ცეცხლი რად მომიკიდე?

გული შენ მომიძღვენი,
სულიც ხომ შემოგწირე!
პატარა საყვარელო,
შენ რაღად დამამცირე?

რომ დამგმე უმიზეზოდ
და გამცვალე სხვაშია,
მიჯობს დამწვა ცეცხლითა,
ან ჩამაგდო ზღვაშია!

პატარა საყვარელო,
ჩემო მკვლელო, უგულო,
გალიაში გაზრდილო,
გაზაფხულის ბულბულო!

აღმართ-აღმართ

აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა,
სერზედ შევდექ, ჭმუნვის ალი მენელა;

მზემან სხივი მომაფინა მაშინა,
სიცოცხლე ვგრძენ, სიკვდილმა ვერ მაშინა.

შემიდულდა მაშინ სული და გული;
იმ ნადულში თვით მე ვიყავ დაგული.

გულმა ძგერა, სულმა შფოთვა დამიწყო,
ჩანგმაც თვისი მე სიმები დამიწყო.

ხმა სიმართლის შეუპოვრად გაისმა,
რომ დღეის-დღის ხმა ისმინოს გაისმა.

ცის მახლობლად ფეხ-ქვეშ ვიგრძენ მიწა მე,
ვსთქვი: „ცხოვრებავ, მეც ერთ კაცად მიწამე!“

და ვიფიქრე: „ჩემი სატრფო სად არი?
ნისლი ჰბურავს თუ დღე უდგას სადარი?“

გადვიხედე, ვნახე, რომ სხვას ჰმონებდა!
გამიკვირდა! ვსთქვი: – „მტერს როგორ მონებდა?

მოხიბლულა, შემცდარია, ის არის!..
ალერსით მთვრალს ვერ უხილავს ისარი!“

მივაძახე: „ჭინჭარში ნუ ვარდები!..
ნუ გგონია იქ ია და ვარდები!

შეიბრალე თავი შენი, იცოდე!
მაგ შარბათში საწამლავს ჰსვამ, იცოდე!“

არ მისმინა მწუხარებით დანაგულს,
და დამასო საუკუნოდ დანა გულს!

აღმართ-აღმართ მივდიოდი ნეტა რად,
თუ მაღლობზედ თავს ვერ ვგრძნობდი ნეტარად?

ჩემო თავო, ვეღარ გკურნენ წამალით!
დაღმართ-დაღმართ დაუყევი, წა მალით!

იქ ჩაბრძანდი, სად გელიან ლოდებით,
ბარით, ნიჩბით, კუბოთი და ლოდებით!

დაივიწყე, ვინც გახსოვდა მარად, ის,
ხელდაკრეფით განისვენე მარადის!

გულის პასუხი

ცრემლში მილესავს ნაღველი
და მელნად ის მიხმარია!
შიგ თაფლი არის ნარევი
და ზოგან ცხარი ძმარია!
ზოგს ეტკბილება, ზოგს არა,
მაგრამ რა ჩემი ბრალია?
ბულბული ვარდს და ეკალზე
თანსწორად მომღერალია!

მუხამბაზი

რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ტურფავ, შეგიყვარდები!
ცაზედ მზეა, ქვეყანაზედ შენა ხარ!
შეცდომით ძირს ჩამოსული ზენა ხარ.

შაქრის გულო, ბულბულისა ენა ხარ!
სიხარულო, ჩემის ცრემლის დენა ხარ!
ეკლით ნუ მჩხვლეტ... დამიბრუნე ვარდები!
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ისევ შეგიყვარდები!

სიყვარული ისა სჯობს, რაც ძველია:
საუკუნო მეგობრობის მცველია!
ახალი კი დროებითად მწველია
და ყმაწვილთა მხოლოდ სანატრელია.
შენ ერიდე! მოიფარე ფარდები!
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ქალო შეგიყვარდები!..

ჩემსავით რომ შეგიყვაროს, ვინ არი?
ვინ გაღმერთოს ციურად მომცინარი,
თუ არ მევე?.. გინდა ვიყო მძინარი,
შენი სახე მაინც ჩემ თვალთ-წინ არი,
თუ გამიქრა, კლდეზედ გადავვარდები!
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ისევ შეგიყვარდები!
აწ რაღა ვარ, შენგან ტრფობას ჩვეული?
ვეხეტები გზა-და-კვალ დაბნეული!
ლხინს ვშორდები, ჭირისაგან წვეული!
გაყრის წამი ჩვენი იყოს წყეული!..
სჯობს შევრიგდეთ! ფეხ-ქვეშ დაგივარდები!
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ისევ შეგიყვარდები!

პოეტი

ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი,
ხან არც ისა ვარ, არც ისა!
გარემოების საყვირი,
არც მიწისავარ, არც ცისა.

ნუ მკიცხავ, მნახო უგნურად,
ნურც გაიკვირვებ ბრძნობასა:
სულ სხვა ჰყავს ხელისუფალი
ამ ჩემს გონება-გრძნობასა.

ეს გული, სარკედ ქცეული,
ბუნების ნათავხედია:
მხოლოდ მის სახეს გიჩვენებთ,
რასაც შიგ ჩაუხედია;

ენაც მას ამბობს, რაც სმენას
სხვისაგან გაუგონია,
ან თვალს უნახავს და ჭკუას
გაუზომ-აუწონია!

თქვენ რომ გგონიათ, ის არ ვარ,
სხვებს რომ ჰგონიათ, არც ისა!
შუაკაცი ვარ, უბრალო,
ხან მიწისა ვარ, ხან ცისა.

განთიადი

მთაწმინდა ჩაფიქრებულა,
შეჰყურებს ცისკრის ვარსკვლავსა,
მნათობი სხივებს მაღლით ჰფენს
თავდადებულის საფლავსა.

დადუმებულა მთაწმინდა,
ისმენს დუდუნსა მტკვრისასა;

მდინარე ნანას უმღერის
რაინდსა, ურჩსა მტრისასა...

მთაწმინდა გულში იხუტებს
საშვილიშვილო სამარეს,
მამადავითსა ავედრებს,
აბარებს ქვეყნის მოყვარეს...

მგოსანი გრძნობამორევით
თვალს ავლებს არემარესა
და გულის-პასუხს ნარნარად
უმღერის ტურფა მხარესა:

„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო
ჩემო სამშობლო მხარეო,
სნეული დავბრუნებულვარ,
მკურნალად შემეყარეო!..

„ვერ ავიტანე ობლობა,
სისხლის ცრემლები ვლვარეო,
წამძლია სულმა და გულმა
შენ ნახვას დავეჩქარეო.

წინ მომეგებნენ ღიმილით
შენი მზე, შენი მთვარეო,
გუნდი და გუნდი ვარსკვლავი
მოკაშკაშ-მოელვარეო.

„გულში იფეთქა სიამემ,
სევდები უკუ ვყარეო,
ია და ვარდი დამჭკნარი
ხელახლად გამიხარეო!..

„ცა-ფირუზ, ხმელეთ ზურუმუხტო,
სულის ჩამდგმელო მხარეო,
შენივარ, შენთვის მოვკვდები,
შენზედვე მგლოვიარეო!..

„ნურც მკვდარს გამწირავ, ნურც ცოცხალს,
ზე კალთა დამაფარეო...
და, რომ მოვკვდები, გახსოვდეს,
ანდერძი დავიბარეო:

„დედა-შვილობამ, ბევრს არ გთხოვ:
შენს მიწას მიმაბარეო,
ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!“

სულიკო

საყვარლის საფლავს ვეძებდი,
ვერ ვნახე!.. დაკარგულიყო!..
გულამოსკვნილი ვჩიოდი:
„სადა ხარ ჩემო სულიკო!?“

ეკალში ვარდი შევნიშნე,
ობლად რომ ამოსულიყო,
გულის ფანცქალით ვკითხავდი:
„შენ ხომ არა ხარ სულიკო?!“

ნიშნად თანხმობის კოკობი
შეირხა... თავი დახარა,
ცვარ-მარგალიტი ციური
დაბლა ცრემლებად დაჰყარა.

სულგანაბული ბულბული
ფოთლებში მიმალულიყო,
მივეხმატკბილე ჩიტუნას:
„შენ ხომ არა ხარ სულიკო?!“

შეიფრთქიალა მგოსანმა,
ყვავილს ნისკარტი შეახო,

ჩაიკვნეს-ჩაიჭიკჭიკა,
თითქოს სთქვა: „დიახ, დიახო!“

დაგვქათქათებდა ვარსკვლავი,
სხივები გადმოსულიყო
მას შევეკითხე შეფრქვევით:
„შენ ხომ არა ხარ სულიკო?!“

დასტური მომცა ციმციმით,
სხივები გადმომაყარა
და იმ დროს ყურში ჩურჩულით
ნიავმაც ასე მახარა:

„ეგ არის რასაც ვეძებდი,
მორჩი და მოისვენეო!
დღე დაიღამე აწ ტკბილად
და ღამე გაითენეო!

„სამად დაშლილა ის ერთი:
ვარსკვლავად, ბულბულ, ვარდადო,
თქვენ ერმანეთი რადგანაც
ამ ქვეყნად შეგიყვარდათო“.

მენიშნა!.. აღარ დავეძებ
საყვარლის კუბო-სამარეს,
აღარც შევჩივი ქვეყანას,
აღარ ვღვრი ცრემლებს მდუღარეს!..

ბულბულს ყურს ვუგდებ, ვარდს ვყნოსავ,
ვარსკვლავს შევყურებ ლხენითა
და, რასაცა ვგრძნობ მე იმ დროს,
ვერ გამომითქვამს ენითა!

ისევ გამეხსნა სიცოცხლე,
დღემდე რომ მწარედ კრულ იყო,
ახლა კი ვიცი, სადაც ხარ:
სამგან გაქვს ბინა, სულიკო!..

* * *

სანამ ვიყავ ახალგაზრდა
და სიამით ძგერდა გული,
ვნატრობდი და არ მეღირსა
ბედუკუღმართ სიყვარული.

რომ დავბერდი, დავუძლურდი,
სახე დაჭკნა. დამეღარა, –
სიყვარული რაღად მინდა,
გინდ იყოს და გინდა არა!

სიღარიბე კვალში მდევდა,
კარის-კარზედ დამატარა,
აწ სიმდიდრე რაღად მინდა,
გინდ იყოს და გინდა არა!

ვინც მინდოდა სამეგობროდ,
ყველამ გვერდი ამიარა:
დღეის იქით მეგობარი
გინდ მყავდეს და გინდა არა!

უსამართლოდ დაცინებამ
ჩვენში ბევრჯელ გამამწარა,
ცხრა მთას იქით, რაღად მინდა,
გინდ მაქონ და გინდა არა!

ვისაც ვთხოვდი შემწეობას,
ჩემთვის წყალიც არ დაღვარა,
რომ მოვკვდები, რაღად მინდა.
გინდ მიტირონ, გინდა არა!

სული კრული, გული წყლული.
სახე მჭკნარი, თმა ჭაღარა,
ამისთანა სიცოცხლეც კი
გინდ იყოს და გინდა არა!

ხატის წინ

მიყვარს როდესაც ხატის წინ
ანთია წმინდა სანთელი
და საიდუმლო პარპალით
ბნელს ჰფანტავს მისი ნათელი.

მყუდროდ, უხმოდ და უძრავად
დნება, თვით მსხვერპლი დიადი,
რომ მადლით გაასპეტაკოს
თვალუწვდომელი წყვდიადი.

მივჩერებივარ ამ დიდ ძალს
მწარ-ტკბილად ჩაფიქრებული,
მეცა უსიტყვოდ, უძრავად,
ცის სვეტად გაქვავებული.

რაღაც უცნაურ ერთობას
ვხედავ სანთელს და ჩემ შუა,
მხოლოდ ვგრძნობ... თვარა ვერ სწვდება
ჩემი გონება და ჭკუა.

სანთელი ჩემი ხორცია,
სიცოცხლე – მოკლე პატრუქი,
ნათელი – ჭკუა-გონება,
იმათგან გამონაშუქი.

ჩემი ხატია სამშობლო,
სახატე – მთელი ქვეყანა,
და, რომ ვიწვოდე, ვდნებოდე,
არ შეიძლება მეც განა?

კი... მაგრამ მნათე არსად ჩანს,
ჩემთან მომტანი ცეცხლისა,
ის მოციქული მომავლის,
მსგავსი ჭიკჭიკა მერცხლისა!..

ნათელას სიმღერა

ჩონგურს სიმები გავუბი,
მოვმართე ნელა-ნელაო,
შევუხმატკბილე ერთმანეგს:
„ოდელა-დელა-დელაო!“

თავ-თავის ჰანგზე, თავის ხმით
წკრიალობს ერთად ყველაო,
ერთი-მეორის თანხმობით:
„ოდელა-დელა-დელაო“!

ერთი მათგანიც რომ გაწყდეს,
მაშინვე უნდა შველაო,
რომ არ გაფუჭდეს ჩონგური,
„ოდელა-დელა-დელაო!“

ჩონგური საქართველოა,
სიმები ჩვენ ვართ ყველაო,
სხვადასხვა კუთხის მცხოვრები:
„ოდელა-დელა-დელაო!“

ჩვენც ხომ სიმების სისუსტემ
სინათლე დაგვიბნელაო!..
ბნელში რა სასიმღეროა:
„ოდელა-დელ-ადელაო!“

შორიდან შემოგვეპარა
მტერი, ვით ტურა-მელაო
და სულ სხვა ხმებზე გვამღერებს,
არ მოსწონს „დელა-დელაო!“

მწერიც კი ცოცხლობს თანხმობით
ფუტკარი... ჭიანჭველაო!..
და ჩვენ რად ვმღერით ცალ-ცალკე
„ოდელა-დელა-დელაო?!“

ერთობა ჩვენთვის ტახტია,
მტრებისთვის სახრჩობელაო!..
მტრებს „ვაი, დედა“ ვაძახოთ
და ჩვენ ვთქვათ: „დელა-დელაო“.

კმარა! ამდენმა ცრემლებმა
სიმები დამისველაო!..
ვერც ვუკრავ!.. ველარა ვმღერი:
„ოდელა-დელა-დელაო!“

სიზმარი

ერთხელ მხოლოდ, ისიც ძილში,
ქართველ ქალთა ვნახე კრება!
გეფიცებით, მისი ნახვა
ახლაც ისევ მენატრება.

ტახტზე იჯდა თამარ მეფე,
მომხიბლავი, ეშხიანი!..
მარცხნით უდგა თინათინი,
მარჯვნით – ნესტან-დარეჯანი.

გარს ეხვივნენ სხვა ქალებიც,
როგორც მთვარეს ვარსკვლავთ კრება,
ცალ-ცალკე და ყველა ერთად
სიცოცხლე და ნეტარება!..

შემოვიდა რუსთაველი,
ის სულმნათი და მგოსანი,
ხელში ეპყრა მოწიწებით
მისი „ვეფხის-ტყაოსანი“.

თაყვანი-სცა სწორუპოვარს,
მის-წინ მუხლი მოიყარა...
გაიღიმა ტახტზე მჯდომმა
და ცრემლები გადმოჰღვარა!..

მზის ჭიატის დარი იყო
უცნაური ის ღიმილი,
და თვით გრძნობის ორჭოფობაც
ცრემლში იყო ჩალესილი:

მასაც მგოსნის თანაგრძნობა
გულში ედვა, როგორც ქალსა,
მაგრამ უნდა დაეჭირა
თავი, როგორც დედოფალსა!

ბრძანა: „გმადლობ, ვერ გადვიხდი,
როგორც მეფე, დღეს შენს ვალსა, –
უკვდავების მოსახვეჭად
მიგაპირებ მომავალსა!..“

მიუბრუნდა მერე იქ მდგომ
ნესტანსა და თინათინსა:
„თქვენ გილოცავთ ამქვეყნიურ
სიყვარულს და შვება-ლხინსა!

„გიანდერძებთ საქმროს ყველას
ტარიელს და ავთანდილსა,
რომ ქართველი ქართველ გმირად
გამოზრდიდეს შვილიშვილსა!“

ეს რომ ბრძანა, ნათლის სვეტად
გადმოეშვა ცისარტყელა...
აიტაცა შუქთა შუქი
და მას გაყვა თანვე ყველა!..

მე კი დავრჩი... შემეშინდა!..
მიმოვავლე გარს თვალები,

და რა ვნახე იმათ ნაცვლად?!
სხვა ხალხი და სხვა ქალები!

არც თამარი, არც თინათინ,
აღარც ნესტან-დარეჯანი!..
აღარც ერთს არ ეტყობოდა
ქართველობის რამ ნიშანი!..

გული დამწყდა!.. გამეღვიძა,
ნაღვლიანად გამეცინა!..
ვთქვი: „ნეტავი არ მენახა,
საუკუნოდ დამეძინა!“

* * *

რაც არ იწვის, არ ანათებს, -
უჩინარად ლპება ნელა.
მოდი, დამწვი, სიყვარულო,
მიაშუქე, სადაც ბნელა!

ერთი წამიც კი სიცოცხლის,
თუ სხივების მომფენია,
უსინათლოს და უგრძნობელს
საუკუნეს მირჩევნია.

მართალია, მთას რომ დასთოვს
თან სიგრილეც ბარში დაჰკრავს!
თავზე თეთრი, თმა ჭაღარა
გულს აგრილებს, გრძნობას ჩაგრავს;

მაგრამ ადგილს, ცეცხლის მფშვენელს,
სადაც დაგავს გეენია,
ეს კანონი საზოგადო
თავიდანვე ასცდენია.

პოეტის გულს, გახურებულს,
სადაც ელავს, ღელავს გრძნობა,
რას მოუშლის თმა ჭაღარა?
რას დააკლებს ხნოვანება?

მრწამს სიწმინდე სიყვარულის,
ისევ ისე, როგორც ძველად
და გულს ვუგებ საკურთხეველად,
ზედ სიცოცხლის დასაწველად!

თუმც ეს მსხვერპლი საიდუმლო
საიდუმლოდ იწვის, ჰქრება,
მაგრამ ზოგჯერ ჩუმ ტანჯვაშიც
არის დიდი ნეტარება...

„დიდება მაღალთა შინა"

არც მყვარებია, არც მიყვარს,
არც მდომებია, არც მინდა,
არც მწამებია, არცა მწამს
შენს გარდა კიდევ სხვა წმინდა!

რომ გკოცნი, დედა მგონიხარ...
გეხვევი – შვილი უმანკო,
„დიდება მაღალთა შინა"...
დიდება, ვინც შენ შეგამკო!

მე შენი მსგავსი ამ ქვეყნად
დავბერდი, არვარ მნახველი!..
გამიძირტკბილე ძირმწარე...
თაფლად მიქციე ნაღველი!

შენი ღიმილის ჭირიმე
და შენი ამოოხვრისა,
მაღლიდან ჩამოტანილის
ციური მიხვრა-მოხვრისა!

დედა ხარ!.. დედა ობოლი,
ქართველად მზრდელი შვილისა,
სამშობლოსათვის სამსხვერპლოდ
შემომწირველი წვლილისა!

ამან გამსჭვალა მგოსნისაც
უბიწო გრძნობა-გონება
და მარად გულში ჩაუდვა,
თაყვანისცემით მონება.

მადლი შენს გამჩენს, ლამაზო!
„დიდება მაღალთა შინა“,
ვინც შენსა გრძნობა-გონებას
ქვეყნად ნათელი მოჰფინა!...

მომაკვდავის ფიქრები

თუ ჩემს სამშობლოს გამოაღვიძებს
ჩემი სიკვდილი, აჰა, მეც მზად ვარ!..
მოდი, ჯალათო, შენი მახვილი,
შეუბრალებლად ზედ გულზე დამჰკარ!

ყოველი წვეთი ჩემი სისხლისა
თუკი გამოზრდის მამულიშვილსა,
ცოდვა არ არის, რომ მოვერიდო
მაშინ მე ტანჯვას და თვით სიკვდილსა?

არა! სიკვდილი ვერ შემაშინებს,
მომზადებულსა მამულის მსხვერპლსა!

მზად ვარ შევსწირო სული და ხორცი
და სამშობლოზე ვჰყრიდე თვით ფერფლსა!

თუმცა პირადი ჩემი ცხოვრება
ყოველთვის იყო ტანჯვა-ვაება,
მაგრამ სიკვდილში ვჰპოვებ სიცოცხლეს
და ის იქნება თვით უკვდავება,

თუკი იმედი მე საიქიოს
გამყვა უკეთეს მომავალისა,
რომ ჩემს შემდეგი შთამომავლობა
იქნება შემგნე თვისის ვალისა!

დიახ! თუ მოძმეთ გამოადგება
ჩემი სიკვდილი, მზადა ვარ მეცა...
გამოღვიძებულს სურვილს ქვეყნისას
ხელს მოუმართავს, მრწამს მე, თვით ზეცა!...

* * *

ერთხელ ვნახე, მეტად ვერა,
ვინც მე გული ამიძგერა,
ვისაც სახე და სახელი
გულის ფიცარს დამეწერა.

სევდავ, ხელი მით შეგახე,
რომ მეორედ ვერსად ვნახე
ცხადად!.. მაგრამ ოცნებით კი
თვალ-წინ მიდგა მისი სახე:

პირ-ეთერი, ტანად სარო
სათაყვანო, სანეტარო,

ჭმუნვისათვის სამკურნალო,
უკვდავების ვითა წყარო.

ბროლ-თიქალზედ ვარდ-ღაწვები,
– გულო, რად არ დაიწვები? –
ბროლ-ბალახში, ბაგე-ლალი,
ბაგეთ ტკბილად დასაწები.

შავ-ხუჭუჭ-თმა, ნაწნავ, ბევრი,
წამწამ-ხშირი, წარბებ-ტევრი...
კერძოდ ყველა – სიყვარული,
ერთად – სიყვარულის წევრი.

ხალ-ნასობი, ყელი ბროლი,
სიამითა ამაჟრჟოლი,
უყირჭებლად სურვილისა
სამარეში თან ჩამყოლი!

მოციმციმე, თვალმაყვალა,
პირნათელი, მხიარული,
უძლეველი რამე ძალა,
ყოვლით სრული სიყვარული!

ამაჟრჟოლი, ხმანარნარი
ერთხელ ვნახე, მეტად ვერა,
მაგრამ მაინც მოვრთე ქნარი
და მის ეშხზედ ვიწყე მღერა!

ვით ბულბული ტურფა ვარდსა
შორით უყეფს ბედზედ მწყრალი,
მეც ისე ჩემს გულის დარდასა
შორით ვუმღერ, ეშხით მთვრალი.

მიხდილ ფერით, გულის ძგერით,
აღშფოთებით ვიფრთხობ ძილსა,
და სურვილს ვკლავ, რა სიმღერით
ოცნებისა ვმონებ ტკბილსა...

ღამურა
(ზღაპარი)

ერთმა უგნურმა თაგუნამ
იუკადრისა თაგვობა,
დასწყევლა თვისი გაჩენა,
ბუნების იწყო მან გმობა:

„იმ უსამართლო ბუნებამ
თაგვად რად გამაჩინაო?
მე სხვაგან ყოფნა მინდოდა,
მან ჭერ-ქვეშ მომცა ბინაო!

„ვის ეკადრება თაგვებთან
კუდის ბზეკა და ლხენაო?
მე შემშვენოდა ჩიტობა,
რომ მეწყო აღმა ფრენაო.

„რომ ვინმე ჩიტად მაქცევდეს,
გამომაბამდეს ფრთებსაო,
გავფრინდებოდი, ერთს წამსა
გადავივლიდი მთებსაო!“

რომ დაასრულა ეს ნატვრა,
ნახა, რომ ფრთები ესხმება
და მეტის სიხარულითა
საბრალოს თავბრუ ესხმება...

ზიზღით შეხედა თვის ტოლებს,
დაუყონებლივ ავარდა,
ჩიტებში გამოერია,
იმანაც გაინავარდა...

ჩიტებმა ახედ-დახედეს,
სთქვეს: „ვინ მოსულა ესაო?
რა სჯულის ცხოველი არის?
ჩვენთან ვინ გააწესაო?

„თვალ-ტანადობა თაგვს უგავს,
ფრთები ასხია ჩვენიო!
როგორღაც კეთილ სულს არ ჰგავს...
ჭირი არის და სენიო!

„ეგება მტრებმა მოგზავნეს,
შემოჩენილი იყოსო!
არიქა, ფრთხილათ იყავით,
არავინ გაგვაბრიყვოსო!..“

დაჰყღივლეს, ჩაუნისკარტეს,
გაჰკრეს-გამოჰკრეს ბრჭყალები,
სისხლი ადინეს ღამურას,
გამოუბნელეს თვალები!

დაღმა დაეშვა ღამურა,
მიმართა ისევ ძველ სადგურს...
მაგრამ იქ უფრო შავი დღე
დაუდგა მაშინ უბედურს:

თაგვებმა აითვალწუნეს,
აღარ მიიღეს, რომ ნახეს,
მივარდნენ ერთად საკბენად,
„ჰკა მაგასაო!“ დასძახეს...

მაშინ კი მიხვდა ღამურა,
რომ ანგარიში წაუხდა
და მისი ნატვრა უგნური
საჭირბოროტოდ აუხდა!

გვიანღა იყო გაფრინდა
გაკიცხულ თავლაფდასხმული,
ერთ ძველ ნაგრევში შეფრინდა
და მოიბრუნა იქ გული.

მას შემდეგ ნანგრევში ბუდობს,
დღე-დღე ვერ ჩნდება სირცხვილით,

და მუდამ ამას წრიპინობს
კვნესით და გულის ტკივილით:

„კრულ იყოს მისი სახელი,
ვინც მთა გასცვალოს ბარზედა!
თვის ტომის დამწუნებელსა
ჭირი მოუა კარზედა!

„ნურავინ ისხამს სხვის ქურქსა
და ნუ სცვლის თვისსა ენასა,
თორემ ბოლოს დროს მოიმკის
ჩემსავით ცრემლთა დენასა!

„გადაგვარების მოსურნე
ბუნებისაგან კრულია!
მისი პირადი ღირსება
ყოველგან დაჩაგრულია!

„ძველტომში გამოსხლეტილსა
არ მოუშლიან კბენასა
და ახალ ტომშიც გაჰკიცხვენ:
დაუწუნებენ ფრენასა;

„კრული მისი ხსენება,
ვინც დაჰგმობს დედა-ენასა,
თვის ტომს ჰღალატობს და მითი
თვით ჰფიქრობს მაღლა ფრენასა!“..

გაზაფხული

დღეს მერცხალი შემოფრინდა,
ჭიკჭიკითა გადმომძახა:
„გაზაფხული! გაზაფხული!“
გულს იმედი დამესახა.

მივდექ სარკმელს, გადვიხედე,
არემარე მესხვაფერა!
სასოებამ ფრთა გაშალა,
გულსა მკრა და ამიძგერა!

სუნი მეცა გაზაფხულის,
უცნაური ვიგრძენ ძალი...
ვსთქვი თუ: „გულსა რაღად ვიტეხ?
ახლოს არის მომავალი!

მოვესწრები, რაც მინდოდა
ზამთრისაგან დაჩაგრულსა:
ვნახამ ქორწილს ბუნებისას,
გავიგონებ მის მაყრულსა.

„დავყნოს ვარდსა გადაშლილსა,
ვუჭვრეტ ნაზად დახრილ იას
და ბულბულიც გამაგონებს
მისებურად: „ტია, ტიას!“

* * *

არ გათეთრდება ყორანი,
ბევრიც რომ ხეხო ქვიშითა!
მტერი არ შეგვიშინდება
ვაგლახითა და ვიშითა!

მტრებს მივაგებოთ ფარ-ხმალი
ყორანს შევსტყორცნოთ ისარი,
სხვა შრომა ტყვილად ჩაივლის:
მათი წამალი ის არი.

ყორნის ნაღველი ხალხისგან
წამლად არს დასახულიო
და თუ ის ხელში არ იგდო
ვით გაიკურნოს წყლულიო?

მწარეს რომ მწარე მოხვდება,
ორივე გალაყდებიან...
და სადაც ეკალი იყო,
იქ ვარდნი აყვავდებიან!

არ გათეთრდება ყორანი,
ბევრიც რომ ხეხო ქვიშითა!
მტერი არ შეგვიშინდება
ვაგლახითა და ვიშითა!

ხანჯალს

შენი ჭირიმე, ხანჯალო,
რკინაო ხვარასნისაო,
შენ ერთად-ერთო იმედო
მტრისაგან გამოხსნისაო!..

გლესავ და გლესავ, ხანჯალო,
ამოგიფერავ გულსაო!
შენ უნდა ეძმო და ეყმო
უმართლოდ დაჩაგრულსაო!

ნესტარიცა ხარ, ბასრიც ხარ,
ორივე გვერდით მჭრელიო;
გპატრონობს გული ფოლადი
და გიპყრობს რკინის ხელიო.

მისი გამჩენის ჭირიმე,
ვინც რომ შენ გამოგჭედაო!
ჭირიმე, შენი ჭირიმე,
მტერს აუტირე დედაო!

ბევრი ნაღველი შეასვეს
მტრებმა ამ ჩემსა გულსაო,
შენ მიმკურნალე, მახვილო,
უმართლოდ დაჩაგრულსაო!

მიმოციქულე მტრის გულთან,
მიმიძღვენ ჩემი სალამი:
ის ვითომ საწერელია,
ჩაერჭვე როგორც კალამი!

მისი წითელი მელნითა
შემაღებინე ჭაღარა,
იმისი კვნესა იქნება
ჩემთვის დაფი და ნაღარა!

გლესავ და გლესავ, მახვილო,
ფოლადო ჩემო რკინაო!
დროა, ამოდი ქარქაშით,
აღარ გაქვს აწ მანდ ქინაო.

რუსთაველის სურათზე

სულმნათო! მადლი შენს გამჩენს!
დიდება ერსა შენს მშობელს!
და ძეგლად სამარადისოდ
ნეტარ ხსენება ამ სოფელს!

შენ ნიშნად უკვდავებისა
ერს მოვლენილხარ განგებით,
ვინც ცისარტყელა წარღვნისა
უცნაურისა ჰანგებით.

სულმნათო! ჩვენცა გვასწავე
ეგ საიდუმლო ჟღერისა,
რომ აგვისრულდეს წადილი,
მგოსანი ვიქმნე ერისა;

რომ ჩემის მღერით აგზნილი
რაყიფი ტარიელობდეს:
ქაჯთა ებრძოდეს ლომ-კაცი,
ნესტანისათვის ხელობდეს!..

მაშინ, ვით ჩემსა მნათობელს,
სახელი აღგემატება,
და შენი სახე ივერთა
გულს ძეგლად დაეხატება!...

ამირანი

კავკასიის ქედზე იყო
ამირანი მიჯაჭვული,
ყვავ-ყორანი ეხვევოდა,
დაფლეთილი ჰქონდა გული

ქვეყნად ცეცხლის მოტანისთვის
გულს ცეცხლი არ ჰრელდებოდა,
და რაღაცა მანქანებით
წყლული ისევ მთელდებოდა.

ჰქონდა ჭირში მოთმინება:
არც ჰკვნესოდა, არც ოხრავდა;
უსამართლო ძლიერებას
მონურად ქედს არ უხრიდა!

ბოლოს მაინც გამარჯვება
დარჩა!.. ყველა გააოცა!.. –
და ის ღვაწლი მაგალითად
მიწის-შვილთა მან გადმოსცა.

კავკასიის მაღალ ქედზე
მიჯაჭვული ამირანი
არის მთელი საქართველო
და მტრები კი ყვავ-ყორანი.

მოვა დრო და თავს აიშვებს,
იმ ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა-გმირი!..
სიხარულით შეეცვლება
ამდენი ხნის გასაჭირი!..

ყმაწვილი და ჰეპელა

ჭრელი ჰეპელა დაათრო
და გააბრუა იამა...
მას მიეპარა ყმაწვილი,
დაიჭირა და იამა...

ალერსით უთხრა: „პეპელა,
თავს რითი ირჩენ შენაო?
როგორ არ გღალავს მთელი დღე,
მოუსვენარი ფრენაო?“

პეპელამ უთხრა: „მინდორში
ვცხოვრობ მე უზრუნველადო...
იქ ყვავილები გაშლილან
ჩემს საზრდოდ, საწუწნელადო.

„რაც დღე მაქვს – ტკბილად ვატარებ
ჩემს ნებაზედაც დავფრენო,
მაგრამ დღეგრძელი არა ვარ...
გამიშვი... ნუღა მაცდენო!“

ყმაწვილმა ხელი გაუშვა,
გაფრინდა ნაზი პეპელა...
და თითქოს ნიშნად მადლობის,
თავს ევლებოდა ნელ-ნელა.

სიმღერა ძველთა

ქართველმა ხელი ხმალს ვიკარ,
მტერს როგორ შევუშინდები!
სიცოცხლეს მსხვერპლად შევწირავ,
სულითაც დავეწინდები!

გარს გინდა გუნდი მეხვიოს,
მარტოსა მეჯარებოდეს,
თუ რომ გავექცე „ფუ“ მითხრან!
დარჩენა მეჯავრებოდეს!

ჩემი ძველების ანდერძსა
ვერ გავტეხ დიაცურადა:
ან მოვკლავ, ან შევაკვდები
ქვეყნის მტერს ვაჟკაცურადა.

და ანდერძს გაუტეხელად
გადავცემ შვილიშვილებსა...
ერთის დგმის ღვაწლი მეორეს
ცხოვრებას უადვილებსა.

გულს ვერ აგიტეხს ქართველი,
ვერ დავაჩლუნგებ ძველ ხმალსა,
და ვერც დავჰკარგავ გულგრილად
წინაპართ გზასა და კვალსა!

ქართველმა ხელი ხმალს ვიკარ,
მტერს რაღად შევუშინდები!
სიცოცხლეს მსხვერპლად შევსწირავ
და სულით დავეწიდები!..

ჭაღარა

ის აღარა ვარ, რაც ვიყავ,
ძნელი ყოფილა ჭაღარა...
ველარ გაჰკივის თამამად
ჩემი დაფი და ნაღარა.

გული არ იშლის გულობას,
მაგრამ ვერ მოსდევს ძალ-ღონე!..
ვარ ბევრი „ვაის“ მნახველი
და ბევრი „უის“ გამგონე.

ამევსო გული წვეთ-წვეთად
ნაღველითა და შხამითა,
ისე, ვით საუკუნენი –
სხვადასხვა მრავლი წამითა.

მაშ რაღად მინდა სიცოცხლე
მე, აწმყო – გამწარებულსა,
თუ, ვისაც ვეტრფი, ვინც მიყვარს,
ვხედავ მას აოხრებულსა?

მაგრამ იმედი, ცის ნიჭი,
რომ გამიელვებს გლახ-გულსა,
თავი ტარიელ მგონია,
ოცნებით გარემოცულსა.

ვუხმობ ფრიდონს და ავთანდილს,
მხარი-მხარს მივსცეთ, ხელი-ხელს,
ნესტან-დარეჯან ქაჯებს ჰყავს,
მოელის ტურფა გამომხსნელს!

რა ვუყოთ თეთრი მერიოს?!
სისხლით შევღებავ ჭაღარას
და სულ სხვა ხმაზე დავუკრავ
ამ ჩემს დაფსა და ნაღარას.

მაგრამ, ვაი მე, რომ ეჭვი
მოუგზავნია ჯოჯოხეთს:
მაცდურ სარკეში მახედებს,
ოცნებას მიკლავს... გულს მიხეთქს!..

ამბობს: „ფრიდონ და ავთანდილ
ჯერ ვერ გადიხდის ომსაო!..
და შენც ტარიელს მოჰგავხარ
ისე, ვით კატა ლომსაო“.

მართალი არის, მაგრამ რა?
რისთვის დავჰკარგო იმედი?

გმირს წინა-უძღვის ყოველთვის
უძლური წინა მორბედი!..

არა! აყვავდეს იმედი!..
გულს ვერ გამიტეხს ჭაღარა!..
გმირებს უძახის... უყივის
ჩემი დაფი და ნაღარა!...

სალამური

სად ხარ, ჩემო სალამურო,
ხმატკბილო და საამურო,
რომ შენის ხმით ჩრდილოეთში
ქართველს გული გამიხურო!

როცა მწყემსი გიპყრობს ხელში
და გაჰკივის მთა და ველში,
ტკბილსა ხმასა ცაში ჰკარგავს
და სევდისას-შავს ქვესკნელში,

მაშინ ფიქრი ჩემი შენს ხმას
გარს ეხვევა, ვითა ძმა ძმას,
და შენი კვნესით მაგონებს
საქართველოს მწარე მოთქმას

ხან სპარსელნი აკვნესებენ,
ხან თურქები აოხრებენ,
ხან სკვითები, დროს შერჩევით,
მყუდროებას უშფოთებენ!

მაშ, უწყალო სალამურო,
მტირალო, არ-საამურო!
რად მსურს შენი ხმა ვისმინო
და ქართვლის ბედს მოვემდურო?!

მაგრამ, ზოგჯერ, რომ ტკბილი ხმა
სანუგეშოდ მიჰფრენს აღმა
და ჩემთ გიჟთა ოცნებათა
ხარბად ინთქავს უფსკრული ღრმა,

თავგანწირულს მამულის მცველს
წარმოვიდგენ მაშინ ქართველს:
მტერს შეჰყვირის: „ჰკა მაგასა!“
გამოსული ბრძოლისა ველს.

აბა, ეს ხმა, სალამურო,
ტკბილხმოვანო საამურო,
აროდეს არ მომყირჭდება
ძალგიძს მუდამ მომაწყურო!

ქართულად ჰკვნეს, ქართულად სტვენ,
ქართველის გულს ამით ულხენ,
ხასიათს და ჩვეულებას
წინაპართა გვაგონებ ჩვენ.

მაგრამ ჩემო სალამურო,
გრძნობით მსტვენო, საამურო,
აღარავინ გიგდებს დღეს ყურს,
სჯობს, ისევ მწყემსს ემსახურო!..

თქვენი ჭირიმე

ამ დღეს ველოდი, მოვესწარ!..
ვიცინი, აღარ ვსტირი მე!
ახალგაზრდებო აწ კი თქვენ
გამოდით თქვენი ჭირიმე!..

ბევრი რამ მითქვამს... რომ მეთქვა,
დავიმახინჯე პირი მე!..

ახლა არ გვგლეჯენ ენასა, –
სოქვი რამე, თქვენი ჭირიმე!

„ასჯერ გაზომეთ და ერთჯერ
გამოსჭერთ„ ახლაც ვყვირი მე,
ნუ აჩქარდებით! ნურც შიშობთ,
გამტკიცდით, თქვენი ჭირიმე!

ბევრი ვეცადე ძირმწარეს
ვერ გაუთხარე ძირი მე,
ახლა კი თქვენი ჯერია,
დაჰბარეთ, თქვენი ჭირიმე!

კუბოს კარამდე მისული
რაღავარ, განაწირი მე?
მაგრამ თან თქვენი იმედი
მიმყვება, თქვენი ჭირიმე!

ნუ გამიმტყუნებთ იმედსა,
ხომ ხედავთ, აღარ ვსტირი მე!
დრო მოდის! ერთად ვიცინოთ!
ვიცინოთ, თქვენი ჭირიმე!

გაზაფხული

გაზაფხულდა, ბუჩქის ძირას,
თავს იწონებს ნაზი ია;
ჩვენს სალხენად კოკობ ვარდსაც
ეშხით გული გაულია.

ხავერდივით მწვანე ბალახს
აბიბინებს სიო ნაზად,

თითქოს უნდა დაეფინოს
იმ ყვავილებს ფიანდაზად.

მაღალ მთიდან წმინდა წყარო
მოცქრიალებს ჩუხჩუხითა,
თითქოს ნანას ეუბნება
ძუძუმწოვრებს ტკბილი ხმითა.

ხის ტოტებზედ ჩიტუნები
ფრთხიალობენ, სრიალობან;
იშენებენ მაღლა ბუდეს,
დაჰხარიან და გალობენ.

და მახლობლად იქვე თავი
მოუყრიათ ყმაწვილებსა,
იმღერიან და თან ჰკრეფენ
სხვადასხვაფერს ყვავილებსა.

წერილები

აკაკის სიტყვა თქმული
1882 წლის 17 აგვისტოს, თელავში

როგორც მომეტებული ჯავრი და მწუხარება, ისე უზომო და გადაჭარბებული სიხარულიც ხშირად ენას უბამს კაცს და უნებურად ადუმებს. სწორედ ამ მდგომარეობაში გახლავართ ამ ჟამად, და მადლობა ღმერთს, რომ ეს ასეა, თორემ მეასედაც რომ შემეძლოს მისი გამოთქმა, თუ რა სიამოვნება მაგრძნობინა კახეთმა, მაშინ თქვენ ან პირმოთნეობად მიიღებდით ჩემს სიტყვებს, ან სიგიჟედ ჩამითვლიდით და ორივე შემთხვევაში კი შემცდარი იქნებოდით. – სწორედ აღტაცებაში ვარ კახეთისაგან, და მხოლოდ ეს კი მკბენს გულში, რომ ეს მშვენიერი მხარე მისთანა მდგომარეობაში ვერ არის, როგორც ეკადრება. ამას მე არავის სასაყვედუროდ არ ვამბობ!.. ეს მოიტანა აუცილებელ ისტორიულმა მიზეზებმა: უხსოვარი დროდგანვე ამ მშვენიერ ქვეყანას ურიცხვი მტრები ყოველის კუთხით მონავრად ეხვეოდნენ. ამის გამო ჩვენი წინაპრების გრძნობა-გონება მხოლოდ იმაზედ უნდა ყოფილიყო მიქცეული, რომ მტერი არ შემოეშვათ, და ეს კიდევაც საკვირველად აღასრულეს... გაუკეთეს საქართველოს სიმაგრეები და საკუთარის ძვლების გალავანი შემოავლეს!.. ბევრისაგან მესმის აქ კახეთის მიწების ქება: – ისე მდიდარია, რომ რამოდენიც უნდა გადააბრუნო არ იღალებაო. – მე ეს არ მიკვირს. ეს ყველგან ასეა ჩვენში, ჩვენს სამშობლოში მისთანა ადგილზედ ფეხს ვერ დაადგამთ, რომ ჩვენის წინა-პრების ძვლებით არ იყოს დაპოხიერებული და მათის სისხლით დამბალი, – ისე ლუკმა პურს ვერ ჩავიდებთ პირში, რომ ჩვენი მამა-პაპების ნაწილი არ ჩაგვყვეს და წვეთ ღვინოს ვერ ჩავყლაპავთ ისე, რომ შიგ ჩვენი თავგანწირული გმირების სისხლიც არ ერიოს! ეს ლუკმა და წვეთი არიან ჩვენი „წმინდაი წმიდათა“, ზიარება ჩვენთვის, რომელიც სიწმიდითა და სასოებით უნდა მივიღოთ ხოლმე და გვაგონებდეს წინა-პართ ღვაწლსა, და ჩვენც იმავე გზით მივემართებოდეთ, რა გზითაც მათ უვლიათ, მხოლოდ დროების შესაფერისად კი: თუმცა ხმალ-და-ხმალ დღეს აღარ გვეხვევიან მტრები ყოველის კუთხით, მაგრამ მშვიდობიანობა კი მაინც არსად არის და ბრძოლა საჭიროა, მაგრამ, ბრძოლა უფარხმლო, სადაც ნაცვლად სისხლისა პატიოსანი ოფლი და ცრემლი უნდა იღვრებოდეს. მაშასადამე საჭირო არიან მეომარი-გმირი-მამულიშვილები იმავე გრძნობითა და გონებით სრულნი, რა გრძნობითა და გონებითაც ჩვენი წინა-პრები იმსჭვალებოდნენ. – ეს სუ-

რვილი რომ თვითეულს თქვენგანში აღძრულია, ამას იმითი ამტკიცებთ, რომ მცირე რამესაც უზომო ფასსა სდებთ: ეს პატივისცემა,რომელსაც მე ვხედავ, და ის სიტყვები,რომელიც მესმის თქვენგან, ამტკიცებენ ერთის მხრით თქვენს სტუმართ-მოყვარეობას და მადლიერ გულს და მეორით იმას, რომ თქვენ გენატრებათ გყავდესთ ნამდვილი მამულიშვილები და ამის გამო მათს „ჩრდილოებსაც", ესე იგი მე და ჩემისთანაებსაც არ ივიწყებთ და წინამორბედთ შეჰხარით. მადლობით და სიხარულით პატივსვცემ ამ თქვენს გრძნობას! – არ შემიძლიან წინააღმდეგობა გაგიწიოთ საზოგადოდ. მხოლოდ ერთ რამეს კი ვერ შეგარჩენთ; ბრძანებთ: „ღმერთმა ქნას შენ და შენისთანები მომავალშიც ბევრი გვყოლოდესო". ამის წინააღმდეგად ვალდებული ვარ მოგახსენოთ, რომ, – ღმერთმა ნუ გაამართლოს ეგ თქვენი თხოვნა! – ეგ ხომ წყევლა იქნება!.. რასაც დღესა ვსჯერდებით, ის ხვალ საკმაო აღარ არის ხოლმე... ჩვენი დრო მოითხოვდა ხანგრძლივი უკულმართობის შემდეგ, პირველი ნაბიჯის წინ სწორად წადგმას, – რომ მითი ის აზრები აღძრულიყო ჩვენს ქვეყანაში, რომელიც ამ ოცი წლის წინეთ, როგორც ბატონი როსტომაშვილი ბრძანებს, ყველას ეუცხოვებოდა და დღეს თვითოეულის თქვენგანის გულშიაც ჰღვივის. როდესაც დროზედ მამალი ჰყივის, მუშაკი იღვიძებს მის ხმაზედ და მიდის სამუშაოდ; ხშირად პატარა ფინია, ერთის დროზედ შეყეფით, ძლიერ მპარავსა და ავაზაკს, შეშინებულს, უკუ აბრუნებს ხოლმე, ჩვენი ღვაწლიც სწორედ ამ გვარივე იყო და დღეს სიხარულით ვხედავთ, რომ სურვილი არ დაგვღუპვია. ხალხი გამოღვიძებულია და მტერი შენიშნული! ერთი ბიჯი გადადგმულია. რაც ჩვენ წვა და დაგვით მიგვიღია, რაც სისხლის ოფლით და მწარე ცრემლებით მოგვიპოებია, დღეს იმას ჩვენ სიხარულით და ადვილად გადავსცემთ შემდეგ დგმას და იმიტომაც შემდეგის დგმისგან მეტს მოვითხოვთ და მამულისშვილობაც მათ მეტი უნდა გამოიჩინონ! ჩვენისთანაობა მათ აღარ შეჰფერისთ და ჩვენი ხელობა აღარ არგებსთ, მომავალმა დრომ უნდა მოგვცეს ნამდვილი მამულისშვილები ყოვლის უნაკლულოდ. – ძველადაც, საზოგადო ბრძოლის დროს, როდესაც ჩვენი წინა-პრები თავისის თავგანწირულ მამულისშვილობით ქვეყანას აკვირვებდნენ, კახელები ყოველთვის მოწინავე რაზმში ყოფილან და მომავალშიც, იმედია, თქვენი შვილები, თავის განთქმულ წინა-პრებს არ ჩამოურჩებიან. ჩვენ დროსაც მეთაური და მოწინავე იყო თქვენივე შვილი. თ. ილია ჭავჭავაძე, რომელსაც, დარწმუნებული ვარ, ყოველი თქვენგანი სიამოვნებითა და ამპარტავნებით იგონებს და რომლის სადღეგრძელოსაც ახლა მე გიახლები, იმედი მაქვს, თქვენივე თანხმობით, ვისურვოთ, რომ მალე გამრავლებულიყოს ჩვენში ნამდვილი მამულისშვილები! და ეს ადვილად ასრულდება, თუ კი ჩვ-

ენი დედები მოინდომებენ და თავის პაწაწა შვილებს, ერთად ძუძუსთან შეაწოვებენ მამულის სიყვარულს და ერთგულებას. და თუ მამებიც უფრო სწორ-განათლების გზაზედ დააყენებენ, რომ იმათ სწავლას, უცხოობიდან გამოსულს, საძირკვლად ექმნეს ჩვენის ცხოვრების წარსული, აწმყოზედ გადაკავშირებული, და დიდებული ტაძარი ჩვენის ცხოვრებისა გაახლდეს. ჩვენის ქვეყნის წარსულ ცხოვრებაში უპირველესი ადგილი უჭირავსთ საზოგადოდ დედებს და განსაკუთრებით კახელ ქალებს. თვით უპირველესმა ჩვენთვის მოღვაწე დედამ, წმიდა ნინომ, კახელი ქალები გამოირჩია ტოლ-ამხანაგებად, აქ გადმოესახლა და აქაურ დედებს ძეგლად და სახსოვრად დაუტოვა თავისი საფლავი. იმედია, რომ აწინდელი დედებიც, ძველ დედების მიბაძვით, შეუდგებიან ქვეყნის სამსახურს და შვილების სამაგალითოდ ზრდას!.. ღმერთმან მოგასწროსთ იმ დროს, რომ თქვენი შვილები ქვეყნის სასახელონი გამოსულიყვნენ და მითი თქვენი მშობლობაც ხალხთაგან კურთხეულ იყოს. მაშინ, სწორედ მაშინ გაიშლის გულს საბრალო ჩვენი, დღეს დაჯავრიანებული, ქვეყანა და ყოველის კუთხით გაისმის „ვარხარალო“ აღტაცებულის სიტყვებით „ისა სჯობს მამულისათვის, შვილი რომ სჯობდეს მამასო...“

რამოდენიმე სიტყვა „ჩანგურის“ შესახებ

ძლივს ერთი ხეირიანი წიგნი გვეღირსა: უ. ლორთქიფანიძემ გამოსცა ლექსების კრება „ჩანგური“, რომელმაც მოულოდნელათ გაგვახარა და ისე გულწრფელობითაც არის ეს ჩვენი სიხარული, როგორც პირმშო შვილის ძეობაზე მისი მშობლებისა და ახალ მონათესავებისა... სიტყვა „პირმშო“ აქ ჩვენ უმიზეზოთ არ გვიხმარია: ეს „ჩანგური“ არის პირველი წიგნი, რომელსაც ასხია ქართული ხორცი, უდგია ქართული სული; სტირის და ჰკვნესის ქართველების კვნესით და მაშ რაღა საიჭვოა, რომ ყოველ რიგიან ქართველთ ნათესავისათვის სასიხარულო იქნება?.. მიზეზიც ამისი არიან ორი პირველი მწერალთაგანი, როგორც ღირსებით, ისე რიცხვითაც: თ.ნ. ბარათაშვილი და თ. ი. ჭავჭავაძე.

ვიცი, აქ მკითხველი ვერ შემომხედავს წყალობის თვალით, რადგანაც აქ ჩემგან ხმარებული სიტყვა „პირველი“ ორივე შემთხვევაში აკვირვებს და ჰფიქრობს: „პირველი ღირსებით?“ როგორ თუ პირველი ღირსებითაო?! ვსთქვათ, თუ გინდა ბარათაშვილი დიდი მწერალია, მაგრამ იმასთან ი. ჭავჭავაძეს რა უნდა? ვინ აძლევს იმას ბარათაშვი-

ლის გვერდით ალაგს? ჰმ, ეს ილია ჭავჭავაძე, ჭაპან-წყვეტით ლექსების მწერალი, რომლის ლექსებშიაც არც სულის განმაცხოვებელი პოეზია იპოება და არც სასმენელის დამტკბობი გარმონია ისმის. ნუთუ ერთს ტახტზედ უნდა გვერდით მოუჯდეს ბარათაშვილს?.. ჯავრობს მკითხველი... დიახ, ჩემო ბატონო! ეგ თქვენი ნაქები და შემკული ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე, სწორედ ერთს ტახტზედ სხდომის ღირსები არიან. ერთგვარი დამსახურება აქვს ჩვენს ლიტერატურაში, ერთგვარად დაუვიწყარები არიან, ერთის განუწყვეტელის ჯაჭვით გადაბმულები ერთი მეორეზედ; ერთის უმეორესოთ გაგება ძნელია! ერთის სიტყვით, ეგენი არიან მოსე და აარონი ჩვენის ლიტერატურისა. ამის დამტკიცებას, ქვემეორე შეუდგებით და აქ ჯერ მეორე „პირველს“ დამტკიცებას ვეცდებით მეორე „პირველი“, ესე იგი „პირველი რიცხვით“. ვიცი არ აჯავრებს მკითხველს, როგორც ზემოთ „პირველი“, მაგრამ აცინებს კი ჩემზედ: „ეს რა უთქვამსო? ეს რა დაუწერიაო?“ „პირველი რიცხვით“ ხა, ხა, ხა!.. ნუ თუ მაგათზედ ადრე მწერლები არა გვყოლიაო? ეტყობა ამ სტატიის ავტორს არც ერთი ძველი წიგნი არ წაუკითხავს, მაგრამ სიმღერები მაინც არ გაუგონია, თუ ყოფილა როდისმე საქართველოშიო; სხვა არა იყოს რა, მარტო ბესიკის და მისი ჰამქრების ლექსები უნდა სცოდნოდა და ამისთანა სიცრუვე არ გამოეთქვაო? – ბატონო მკითხველო! მეც წამიკითხავს ძველი წიგნები, ვყოფილვარ საქართველოში და არა თუ გამიგონია ბესიკისა და მისი ჰამქრების თხზული ლექსები, კიდევაც თვითონ მე მიღიღინებია. დრო იყო, რომ მის „ტანო ტატანო“, „შავნი შაშვნი“, და „სევდის ბაღს შეველ“ აღტაცებაში მოჰყავდა ხოლმე და ახლა, ვერ დავჰფარამ მე, რომ ის ლექსები მოცლილი კაცის სასმენელს ატკბობენ ხოლმე, ისე გარმონიულად არიან დაწერილი. მაშ (ეს) მწერლები, მეუბნება მკითხველი, სულ ყველა ბარათაშვილზედ და ჭავჭავაძეზედ ადრე სცხოვრობდენ და სწერდენ და თქვენ რაღა მიზეზით ეძახით ამ უკანასკნელებს „რიცხვით პირველებს“?.. ამ სურვილს, იმედი მაქვს, აქვე დავამტკიცებ, მაგრამ ჯერ მე თვითონ უნდა ვიკითხო: მკითხველო! ვიცი, რომ საქართველოში ბრძანდებით და მიბძანეთ: ხომ გაგიგონიათ ჩვენში ბულბულის ყეფა, შაშვის სტვენა და მერცხლის ჭიკჭიკი? რასაკვირველია, არათუ შენ მარტო, ყველას გაუგონია და თუ მოცლილიც ვყოფილვართ, დაგვიგდია ყური და დაგვტკბობია სასმენელი, ათასად უფრო. ვიდრე ბესიკის გარმონიული ლექსებისაგან, და მაშ ეს ჩიტები, რაკი საქართველოში ეგ ბუნება ყოფილა, არ გამოლეულან და მაგრე უსტვენიათ, მაშასადამე ეგენი უნდა იყვნენ უპირველესნი რიცხვით პოეტები; მაგრამ, იმედი მაქვს, შენს გულშიაც არ შეუშვებენ, რომ მგონია ჩვენს ლიტერატურაში რამე დამსახურება ჰქონდესთ, თუმცა სა-

სმენელს კი გვიტკბობენ რასაც თქვენ ფიქრობთ მაგ ჩიტებზედ, მეც იმას ვფიქრობ მაგ თქვენს ნაქებ მწერლებზედ, რომლებსაც ერთი და იგივე ღირსება აქვსთ მაგ ჩიტებთან, რადგანც მაგათ ლექსებში ცარიელი სტვენის მეტი არაფერი მოისმის; მაგალითად, ავიღოთ თუ გინდა ეს ლექსი;

ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო
ზილფო-კავებო, მომკლავებო, ვერ საკარებო
წარბ-წამწამ-თვალნო, მისათვალნო, შემაზარებო,
ძოწ-ლალ-ბაგეო, დამდაგეო, სულთ-წამარებო,
პირო მთვარეო, დამდაგეო, მზისა დარებო – და სხვანი..

ეს ბულბულის ტიუ! ტიუ! ტია! ტია! ტიაა! არ არის, აბა რა არის? ცარიელი სტვენა არ არის?! და მაგათ ისეთი დამსახურება არა აქვსთ თვენს ლიტერატურაში? კიდევ განვიმეორებ, როგრც ის ჩიტები, ისე არ მომყავს ეგენი მწერლების რიცხვში. აქ ეგება იფიქროთ, რომ მე უმიზეზოდ, ურიგოთ ვიქცეოდე და ცუდ განძრახვით ვადარებდე მწერლებს ჩიტებს და ვცდილობდე მათს მოქმედებაში ერთსა და იმგვარსავე ღირსების პოვნას? სრულიადაც არა, მე მაგაზედ არაფერს არ ვამბობ და თუ თქვენ გნებავსთ მიჩვენოთ განსხვავება რამ მაგათ დამსახურებაში, მაშინ კი ვალდებული ვარ მოგახსენოთ ჩემი წინააღმდეგი აზრი. ახლა მე მსურს სხვა საგანზედ ვილაპარაკო, უჩვენო მკითხველს რა განსხვავება არის ადამიანსა და პირუტყვს შუა. პირუტყვი ჯერ დაისახება დედის მუცელში, იზრდება შიგ მერე იშობება, იზრდება, მომწიფდება, ბერდება და ბოლოს ჰკვდება ისე, როგორც კაცი; იმასაც კაცივით ხუთივე გრძნობა ააქვს: სმენა, ხედვა შეხება, გემოვნება და ყნოსვა; ისე ჰბრუნავს მათშიაც სისხლი, როგორც კაცში, ისე სჭამს და ისე ინელებს, როგორც კაცი; ერთის სიტყვით, საზოგადოთ ფიზიკურათ იმათში განსხვავებას ბევრსა ვერასა ვხედავთ... და მაშ რითი განსხვავდებიან? რა საკვირველია, მეტყვით, რომ კაცსა აქვს უკვდავი სული და პირუტყვს კი არაო. ამას გვასწავებს საღმთო ისტორია და ისეც რომ არა იყოს, მაინც თვალდათვალ მისახვედრია, რომ კაცი არის უკვდავი, მეუფე ყოველთა პირუტყვთაო! დიახ, თანახმა გახლავარ; ძალიან უგუნური უნდა იყოს კაცი, რომ ვერ შენიშნოს კაცში პირუტყვზედ უმაღლესობა, მაგრამ რაში მდგომარეობს, რაზედ არის დაფუძნებული და რაში ისახება კაცის უკვდავება? მის მაღალ განვითარებულ ჭკუა-გონერებაში, რომელსაც გვიჩვენებს, როგორც ენის შემწეობით ისე მოქმედებითაც, სადამდისაც პირუტყვი ვერ მისწვდება. აქედან სჩანს, რომ პირუტყვში არის მხოლოდ ერთი მხარე – ფიზიკური, და ადმიანში ორი: ერთი ფიზიკური ისე, როგორც პირუტყვში და მეორე კი მომატებული ზნეობაში. მხარე, რომელიც პირუტყვს, მოკლებული აქვს რადგანაც სჯა, მაღალი ჭკუა, გონიერება,

რომელიც ჩვენ გვიჩვენებს კაცის უკვდავს სულს, პირუტყვს არა აქვს – თავის ცხოვრების მსვლელობაში პირუტყვი სცდილობს დააკმაყოფილოს მხოლოდ თავისი ფიზიკური მოთხოვნილება და რადგანაც მის გრძნობებს შეუძლიანთ (იარსებონ) მხოლოდ აწმყოთი და მომავლისათვის ბევრს არას ფიქრობს: – როდესაც ის თავის მძორს დააკმაყოფილებს ე.ი. საჭმელ სასმელს ბლომად იშოვის და კარგი ამინდიც დაუდგება, ის არის მაშინ სრული ბედნიერი; მაგალითად, ასუქეთ პირუტყვი: სჭამს, სვამს, ნავარდობს და სრული ბედნიერია და, იმას კი ვერ მიხვდება, რომ ხვალ თავს მოსჭრიან და ამიტომ ასუქებენ. მაგრამ კაცი სულ სხვა არის!.. ის მის ცხოვრების მსვლელობაში ცდილობს დააკმაყოფილოს ორივე მხარე: ფიზიკურიც და მორალურიც (სული). და ამისათვის მარტო აწმყოთი არ სცხოვრობს და არც არის ბედნიერი აწმყოთი. თუ მომავალს კეთილს არ იმზადებს და არ მოელის; სცდილობს, რომ ყოველს კეთილის მომნიჭებელს მიზეზს მომავლისას ხელი შეუწყოს და წინააღმდეგი თვისი მომავლის ბედნიერებისა დაარღვიოს; მაგრამ, რადგანაც ჰგრძნობს, რომ პირად-პირადათ მისი შრომა სუსტია და რომ უფრო ძლიერად იმუშაოს, შამოიწევს სხვის ძალასაც; ამ აზრით ის ეკიდება ოჯახობას და ინახავს ცოლშვილს, ნათესავებს და რომ თვითონაც უფრო ბედნიერი იყოს, ცდილობს და ზრუნავს მის ბედნიერებაზედაც.

აი, აქედან დაიწყება კაცობრიობის პირველი ბიჯი, რომლითაც ის გამოდის პირუტყულ მდგომარეობიდან. მეორე ბიჯი როდესაც ჰფიქრობს, რომ ჩემი ახლო ნათესავების ბედნიერება მხოლოდ მაშინ შეიძლება როდესაც საზოგადოება, რომელშიაც ვსცხოვრობთ, ბედნიერი იყოსო და დაიწყებს საზოგადოებისათვის კეთილ-მზრუნველობას; ამ გვარად შეჰყვება კაცი და ზრუნავს და შრომობს თვისის ხალხისათვის და გახდება პატრიოტი, რომელიც ხშირად თავს შესწირავს ხოლმე თვისის ხალხის კეთილ-დღეობას; და სულ უკანასკნელი ბიჯი, როდესაც კაცი ზრუნავს საზოგადოდ მთელი კაცობრიობისათვის და მაშინ შერაცხს თავის თავს ბედნიერედ, როდესაც მთელი კაცობრიობის მოთხოვნილება შეძლების გვარად დაკმაყოფილებული იქნება. ამგვარი კაცის კოსმოპოლიტი... აქ ვხედავთ, რომ გადავსცდი იმას რასაც ზემოთ ვამტკიცებდი, მაგრამ ეს იმიტომ ვქმენი, რომ მეჩვენებია განსხვავება კაცსა და პირუტყვს შუა და ახლა გკითხავთ: ის კაცი, რომელიც მხოლოდ თავის თავზედ ჰფიქრობს, ჰსურს დააკმაყოფილოს მხოლოდ თავისი მძორი, აწმყოთი იყოს ბედნიერი და არა ჰფიქრობს მომავალზედ და ამ მიზეზით მსხვერპლად შესწიროს სხვების ბედნიერება, განსხვავდება პირუტყვისაგან? პირუტყვია თუ არა? რასაკვირველია, რომ პირუტყვია, რადგანაც მის ცხოვრებაში ვხედავთ მხოლოდ პირუტყვულ მოთხოვნილებას. ის არის სულით მკვდარი, მას

დაუკარგავს ღვთის ხატება და დაუფარავს მინიჭებული მისდამი ქანქარი.

ვითომც ბოდბელს უთქვამს „თუ მე არ ვიქნები, ქვა ქვაზედაც ნუღარ ყოფილაო!“ და ეს ანდაზა ჩვენდა შესარცხვენად ქართველების ანდაზად გახდა; ვის არ გაუგონია ჩვენში ბოდბელის ქება? ჭკვიანი კაცი ყოფილა, ასე უთქვამსო! და კიდევ გკითხავ, მკითხველო: ვინც ამ ბოდბელს ჰაზრს თანაუგრძნობს და იმეორებს მის სიტყვებს?..

ისტორიულმა მდგომარეობამ ისე დასცა საქართველო და მოსდრიკა წელში, რომ იმან მხოლოდ აწმყოს მოავლო ხელი და დრო აღარ ჰქონდა, რომ მომავალზედ ეფიქრა. საუკუნოებითმა ტანჯვამ ისე გააუბედურა ხალხი, რომ როდესაც დასაძინებლად დაწვებოდა ხოლმე, იმას ნამდვილი იმედი არა ჰქონდა მეორე დღეს ცის სინათლის დანახვისა; თვის მომავალს ცდილობდა დაემზადებინა ზეცას და ამ ქვეყნად აღარას ეძებდა. ამ მდგომარეობაში იყო ჩვენი ხალხი დიდხანს; სცხოვრობდა მხოლოდ თავისთვის, ჰფიქრობდა მხოლოდ თავის აწმყოზედ, რომელსაც თუკი დააკმაყოფილებდა როდისმე ბედნიერათ, რაცხდა თავს ბედნიერად, მოილხენდა და შეექცეოდა... და რომელმაც კი მათგანმა სიმღერაც იცოდა, აჭიკჭიკდებოდა ხოლმე ისე, როგორც ზემოხსენებული ჩიტები, მაგრამ რა იყო მაგ სტვენაში? მათი საკუთარი აღტაცება და სიხარული... მათი მძორის დაკმაყოფილება, და ამისათვის ძველი მწერლების ლექსებში ჩვენ ვერაფერს ვხედავთ გარდა ბუნების აღწერისა სიყვარულისა, ღვინის, ვარდის ბულბულის და ვირისა, ერთის სიტყვით, მათი საკუთარის გრძნობისა, და ამ მიზეზით ისე ეკუთვნიან ისინი ჩვენ ხალხს, როგორც ზემოხსენებული ჩიტები. აი ამგვარ მდგომარეობაში იყო ჩვენი ხალხი და ამგვარათ სტვენდნენ მისი მწერლები, როდესაც პირველად გამოვიდა ჩვენს ხალხში ბარათაშვილი. ბარათაშვილიც, რასაკვირველია, კაცი იყო ხორცშესხმული და აღტაცებაში მომყვანმა საქართველოს ბუნებამ იმასაც აუშალა გრძნობა და დაუტკბო ისე, როგრც იმ ზემოხსენებულ – მწერლებს: ის მიდის ტურფად გაშლილ, სურნელების აღმომფშვენ ვარდთან, სჭვრეტს, შედის ეშხში და უგალობს:

ბულბული ვარდზედ მჯდარი ეტყოდა მას მსტვინავი:
ვარდო, ვარდო, მტანჯ ჩემო, გვედრებ გულით მტკინავი.
მაღირსე, თუ როგორ არს გაშლა შენი მღინავი? –
და სხანი.

აქ იხატება, რომ ბარათაშვილის ბულბული ე.ი. მისი მოთხოვნილება მარტო მძორის დაკმაყოფილებას არ დასჯერდა; ფიზიკური ვალი თუმცა დაკმაყოფილებული ჰქონდა ვარდის ტურფა შლილობითა, მაგრამ, იმან მოინდომა დაეკმაყოფილებინა თავისი გონების თვალიც და, გულმტ-

კივანმა ჰკითხა: „როგორ არს გაშლა შენი მღინავი?“ მაშინ გამოეცხადა ეს დემონი, რომელსაც ის ბოროტ სულს ეძახის, (მაგრამ ჩვენ კი უნდა ვსცნობდეთ კეთილ-სულად) და უთხრა: „ეგრე! ეგრე! გამოიძიე! მიიხედ-მოიხედე, თუ რომ გინდა კაცი გახდე. ეცადე გონების დაკმაყოფილებასაც! შეხედე, ამ ბუნებას ხალხი ასხია, შენც იმ ხალხში სცხოვრობ; მიტომ მოგწონს ეს ბუნება და მისთვის მოჰყავხარ მას აღტაცებაში, რომ მაგ ბუნებით შენს გარდაც ხალხი სტკბება, თორემ რომ ხალხი არ იყოს და უდაბური იყოს, მაშინ გინდ სამოთხის დარიც იყოს, არ გვინდა!.. მარტო ბუნებას ნუ შესცქერიხართ, შეხედე ხალხსაც გამოიძიე რას შვრება? რა ეჭირვება კეთილ-დღეობისათვის და სხ...

მოუსმინა პოეტმა, გადახედა ხალხს და რა დაინახა? ხალხის დაბალი ცხოვრება და სხვა ვერაფერი. აუღელდა გული, ველარ ემონა მათ პირუტყვულ საზოგადო კანონებს, გადაადგა დიდი ბიჯი, მოშორდა მათ და დაინახა თავი მარტოდ უდაბნოში. აქედან იწყება მისი ტანჯვა და ამბობს:

ნურვინ იტყვის ობლობისა ვაებას,
ნურვინ ჩივის თავის უთვის-ტომობას,
საბრალოა მხოლოდ სული ობოლი –
და სხვანი.

დიახ, საბრალოთ იყო პოეტი დაობლებული მარტო უდაბნოში, ვერავის მიმხვდომი. – და თვით უკეთ გვიხატავს თავის მდგომარეობას შემდეგის სიტყვებით:

არღარა აქვს ნდობა მას ამა სოფლის,
ეშინიან, ეკრძალვის, არღა იცის,
ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა –
და სხვანი.

საკვირველია, რომ ეს ჰაზრი მეორე ჩვენმა სასიქადულო მწერ-ალმაც თ.ი. ჭავჭავაძემ სხვა სიტყვებით გამოსთქვა:

მაგრამ, მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არის,
ის არის მხოლოდ სატირალი და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ ამდენ ხალხში კაცი არ არი
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი გაუზიარო.

ეს სიტყვები ეკუთვნოდა ბარათაშვილს და არა ჭავჭავაძეს და ჭავჭავაძემ გადაიტანა თავისი თავი ბარათაშვილის დროინდელ ქართველებში. მართლა და ძნელია სულით ობლობა!.. ბარათაშვ-ილი იმდენზედ მიიყვანა სულით ობლობამ, რომ თითქმის დასცა და გაბოროტებულ ტანჯვით მოაგონა მისი დემონი, რომელიც ადრე სან-

უგეშოდ გამოეცხადა მას; მოაგონდა პოეტს და წყევით უსაყვედურა:

სულო ბოროტო, ვინ მოგიხმო ჩემდა წინაძღვრად,
ჩემის გონების და სიცოცხლის შენ აღმაშფოთრათ?
მარქვი რა უყავ, სად წამიღე სულის მშვიდობა!
რისთვის მომიკალ ყმაწვილ კაცს ბრმა სარწმუნოება?

და სარწმუნოება იყო ეს, რომელსაც ბარათაშვილი ნანობს, თუმცა ბრმათ და ცრუთ კი რაცხავს?

ეს სარწმუნოება იყო, რომელსაც მთელი ხალხი საქართველოსი გარდა ბარათაშვილისა აღიარებდა და ბედნიერი ეგონა თავისი თავი; ეს სარწმუნოება იყო ბოდბელის ანდაზა: „თუ მე აღარ ვიქნე ქვა ქვაზედაც ნულარა ყოფილაო!" – ბარათაშვილი კარგად ხედავდა, რომ ეს სარწმუნოება ბრმა იყო და მისი მიმდევარნიც უბრმავესნი იყვნენ, მაგრამ მაინც ისე შეაწუხა სულით ობლობამ, თვითონაც დაბრმავება ირჩია, მაგრამ გვიანღა იყო მისი უგვიანი ნატვრის აღსრულება! ხედავდა, რომ მისმა „სულმა ბოროტმა" მოუკლა მისი ყმაწვილური ბრმა სარწმუნოება და გამწარებული ბარათაშვილი მუქარით ეუბნება:

განვედი ჩემგან, ... ოი, მაცთურო, სულო ბოროტო!
რა ვარ აწ სოფლათ დარჩენილი უსაგნოთ მარტო?
ჭკუით ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მაშვრალი?
ვაი მას, ვისაც მიხვდეს ხელი შენი მსახვრალი.

ამ უკანასკნელ სიტყვებში იხედება პოეტის სულით სრულათ დაცემა, მაგრამ ძნელია ისეთი დიდის ნიჭის დაცემა აღუდგენლად, როგორც ბარათაშვილი იყო და ამისათვის ეს დაცემის გამომხატველი გრძნობა იყო მხოლოდ წამით მოკლე ხნის აღბორგების გამო, შემდგომ ლექსებით თვითონვე არღვევს თავის ნათქვამს სიტყვებს და ინანებს, როდესაც პოეტი მიდის მტკვრის პირზედ და ჰფიქრობს: მტკვარო, ბევრი დროს მომსწრე ხარო და ჩვენს საქართველოს ამაზედ უკეთესი დრო არა ჰქონიაო? თუ მუდამ ეს ასე საზიზღრად დაცემულიყო, როგორც ეხლა მე ვხედამო? და თანავე დაუმატებს კვნესით: „ან კი რა არის ეს ჩვენი წუთი სოფელიო? ვცდილობთ, ვშრომობთ, ვმუშაობთ და ჩვენის გულის შეჯერება მაინც ვერ შეგვიძლიაო, ბოლოს მოვკვდებით და თუ სიცოცხლე ღირსად გაგვიტარებია, შთამომავლობისაგან კურთხევას მივიღებთო, მაგრამ ესეც მოკლე ხნის დიდებაა კაცისათვის, რადგანაც ერთხელაც არის ამ სოფელსაც ბოლო მოეღებაო, რადგანაც საუკუნო არა არის რაო და მაშ რაღაზედ ვიკლავთ თავსაო? რას ვეძებთო? ჰკითხავს თავის თავს!... ჰკითხავს და თვითონვე მიუგებს ჭეშმარიტს პასუხს:

რადგანაც კაცნი გქვიან შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევაც მივდიოთ მას გვესმას სოფლისა.
არც კაცი ვარგა თუ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს.
იყოს სოფელში და სოფელს კი არარა არგოს!

მიაგნო იმ აზრს. მოავლო ხელი და მოინდომა სოფლის რგება და მისი ხალხის ბედნიერება, მაგრამ რა კარგათ ხედავდა, რომ მისი აწმყო ბრმა და გაფუჭებული იყო და დაიწყო მიზეზის გამოძიება: რა არის ამის მიზეზი, რამ დასცა ასე ხალხიო? წარმოიდგინა ძველი დრო და ნახა, რომ ჩვენი წინაპრები უსაყვედურეთ რჩებიან თვის ცხოვრებაში და არა გვგვანან ჩვენ: მათ დროს საქართველო მოითხოვდა ქართველებისაგან მტერზედ გულის რისხვას და სისხლის თხევას და ეს მოთხოვნილება თავ-შეწირვით აღსრულდებოდა ხოლმე ჩვენი მამებისაგან. ჩვენი დრო მოითხოვს ჩვენგან ძმების სიყვარულს, ერთპირობას და პატიოსანს ოფლს და ამ მოთხოვნილებას ჩვენვე დავსცინით და ვსდევნით. ამას ხედავს პოეტი და ამბობს: მიზეზი რა გვქონდა ასე დაცემისო? ჰფიქრობს, ხედამს, და გვიჩვენებს ჩვენც მის „ქართლის ბედში", სადაც ამ უბედურობის მიზეზს გვიხატავს მეფის ირაკლისა და სოლომონ მდივნის საუბარი.

მაგრამ ამ გვარის სამსახურით ვერ სრულჰყოფდა ბარათაშვილი მის დანიშნულებას. მისგან მოითხოვებოდა, კიდევ სხვაც რამე; თვითონაც გრძნობდა ამას მარტო, აწმყოს და წარსულის ცნობაზედ ბევრს კარგს ააშენებდა. აქ კიდევ წაჩურჩულა მისმა დემონმა (სულმა ბოროტმა): მარტო წარსულზედ და აწმყოზე ნუ სტრიალებ, იფიქრე ხალხის მომავალზედაც! ამოსთხარე ძირიანი ეკალი და მის ნაცვლად იქვე ჩასთესე კეთილი თესლი და არ დაიკარგება: ამოვა მომავალში და მოიტანს კეთილს ნაყოფს!.. ეს რჩევა სულით და გულით შეითვისა ბარათაშვილმა და ზეწამომდგარმა და ამაღლებულმა შეურყევლად თვისი მომავალი ცხოვრების და შრომის რჩევას დაასკვნა და აგვიწერა „მერანში"; მაგრამ, ვაი, რომ სიკვდილმა მოუსწრაფა დღეები და მისი სურვილი დარჩა შეუსრულებლად, თუმცა შეკაზმა კი მოასწრო მისი მერანის (პეღასი) და გაექცა თვალ ბედითს ყორანს:

მირბის მიმაფრენს უგ ზო-უკვლოთ ჩემი მერანი,
უკან მომჩხავის თვალ ბედითი შავი ყორანი.

ანბობს. რა ყორანი იყო ეს თვალ ბედითი შავი ყორანი? ის უგუნურება, რომელსაც დაპყრობილი ჰყვანდა საქართველო. პოეტი გაექცა, გაუ-

სწრო წინ იმ შავ ყორანს და გადმოსძახა ახალ შთამომავლობას: მე არ დავეძებ არც ტოლს არც ნათესავს და არც სხვა რამეს, შენთვის შემომიწირავს შთამომავლობაი, ჩემი აწმყო ბედნიერებაო:

ცუდათ ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულის კვეთება,
და გზა უკალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება.
და ჩემსა შემდეგ მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა გაუადვილდეს,
და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი შავის ბედის წინ გამოუქროლდეს!

აი, რა გადმოსძახა საქართველოს, მაგრამ ასრულება კი აღარ დასცალდა და რაში მდგომარეობდა მისი დაპირება და რა იყო მის კვნესაში, ის ჭეშმარიტება დიდხანს დარჩა ჩვენთვის დაფარულად და გაუგებრათ. დიდ ხანმა გაიარა ბარათაშვილის შემდეგ და მის კვალზედ წასული არავინ გვინახავს. თუმცა ნიჭიანი მწერლები კი გამოჩდნენ საქართველოში და ხელოვნებაც კარგათ გაიგეს, მაგალითად, თ,გ.ო., თ.ალ ჭავჭავაძე, თ.რ. ერისთავი, კ. ბ. ჯორჯაძისა და სხვანი, მაგრამ რაო? ამათ ხალხის დარდი არ ჰქონიათ, თავის ქეიფს უნდებოდნენ, ერთი ანბობდა: სულოჯან, მეორე: დავეხსნათ ცოდნის ძებნასა, ღვინო სჯობს ყოველ ცოდნასაო, მესამე: რათ შემიყვარებ, განა არ ვიცი, შენ ჯერ ნორჩიხარ, მე კი მოხუციო, მეოთხე– ეგ თვალები ცეცხლის ბურჯღლებს ისვრისო! და სხვანი (აქ რიცხვში არ მომყავს კომედიის „გაყრა“ ავტორი, რადგანაც (არა) აქვს ჩვენს ლიტერატორებთან კავშირი), სხვები კი ღმერთმა შეინახოს!.. ლექსებს კი ბევრი სწერდა, მაგრამ რა გვარს: ზოგი ლოცვებს, ზოგი მოდებს: ზოგი რას და ზოგი რას. მაგრამ იმათი მღერა, რასაკურველია, ჩხავილი იყო და არა სტვენა, რადგანაც თვითონაც არა ბრძანდებოდნენ ბულბულები. ამ სიკოტრის ჟამს გამოჩდა ილია ჭავჭავაძე. პირველათ რასაკვირველია, თარგმნა დაიწყო პუშკინით, ლერმონტოვით და სხ. მაგრამ ბოლოს დააგდო ეს გზა და შეუდგა ბარათაშვილის კვალს და, რადგანაც დროც ხელს უმართავდა, უფრო თამამათ, ტირილით დაუწყო ხალხს შეჩივლა: აი რა უნდა ეთქო თქვენთვის ბარათაშვილსაო! აი რას მოასწავებდა და რას ნიშნავდა მისი კვნესაო!.. ერთის სიტყვით, ჭავჭავაძე არის ბარათაშვილის მოკარნახე და მისი დიდი ღირსებაც ამაზედ არის დაფუძნებული. ყოველს მის ლექსებში ვხედავთ ქართველების ტანჯვას და გოდებას, მაგრამ რა საგანიც უნდა აიღოს ტანჯვის გამოსახატავად, მოქმედ პირათ მაინც თვითონ არის. ავიღოთ მისი ჭკვიანი ლექსი, მაგალითად „გუთნის დედა“, რა კარტინას გვიხატავს ავტორი? ასე ჰგონია კაცს რომ სერზედ შემჯდარი ჭავჭავაძე მისჩერებია გულგრილად მოღიღინე გუთნის დედას და ეუბნება: „შე სულელო, აი რას უნდა გრძნობდე

და აი რასაო". ავიღოთ კიდევ მეორე მისი ლექსი: „ხმა სამარითგან" – ავტორი სცდილობს, რომ მკვდარს ათქმევინოს მისი ცოდვები; ამ შემთხვევაში ან უნდა ისე ამოიძახდეს ხმა სამარითგან, რომ კაცი გააცინოს და ან ისე, რომ შეაძრწუნოს და დააფიქროს მსმენელი, მაგრამ ჭავჭავაძე ამ პირობებს ვერც ერთს ვერ ასრულებს, მაგალითად:

სამართალს ფულითა ვსჭრიდი
გროშისთვის კაცს გავჰყიდდი,
თვით ძმას ორმოს გაუთხრიდი,
და ჩემს ჯიბეს ნელნელ ვზრდიდი.
საზრდოს გლეხსა წავართმევდი
მშიერს-მწყურვალს დავაგდებდი,
თუ შიმშილით მოჰკვდებოდა,
მე ის არ მებრალებოდა! –

და სხვანი.

ანდა ეს იმავე ლექსითგან:

გლეხებთან ვიყავ ჭკვიანი,
ტუტუცი ნაჩალნიკთანა,
უხმოსთან ვიყავ ხმიანი,
და უსიტყვო ხმიანთანა,
ვინც მე შიშით მიყურებდა,
მას ბარგი-ბურგს დავუწყებდი
და ვინც კი დამიყვირებდა,
მას მე ფეხქვეშ ვუძვრებოდი. –

და სხვანი.

ამ ლექსებში ჩვენ სამარიდგან კი არ გვესმის ხმა, ეხლა ვხედავთ ილია ჭავჭავაძეს, რომელიც როგორც სასტიკი მსაჯული ეუბნება შემცოდეს: „შენ ეს ცოდვები გაქვს და ესაო" . ამ ლექსებში პოეზიის ნატამალიც არ იპოება, ეს არის მხოლოდ ცარიელი რიტორება, ლექსების შემარცვლა უსწორ მასწოროა და რითმაც, პირველი სიმდიდრე ჩვენის ლექსისა, არსად სჩანს, ერთის სიტყვით, როგორც ლექსი, ძალიან სუსტია, მაგრამ ამისი ერთ სტრიქონს, ფუთობით რომ მიბოძოთ, ჩვენის ბულბულების ნაწერში, რომელშიაც პოეზიაც იქნება, მარცვლებიც და რითმებიც, არ გავცვლი; და მიზეზიც ის არის, რომ ამ ლექსებში ოცნებას კი ვერა ვხედავთ, მაგრამ ყოველს დღიურს ჭეშმარიტებას: ჩვენს ნაკლულევანებას და ჩვენ საჭიროებას და ამისთვის მოგვწონს პოეტი და მაში მდგომარეობს მისი მაღალი ღირსებაც. რაც ამ ერთს ლექსზედა ვსთქვით, ის შეიძლება საზოგადოთ ვსთქვათ ყველა მის

ლექსებზედ. თუ ჭავჭავაძის ლექსებში მარტო ხელოვნებას მივაქცევთ ყურადღებას, მაშინ მის ლექსებს არ ექნება დიდი ღირსება, მაგრამ ჩვენ მარტო ხელოვნებას არ ვეძებთ (ხელოვნურათ ნათქვამი სისულელე და ოცნება, მაინც სისულელე და ოცნება იქნება) – ჩვენ ვეძებთ ჭკვიან აზრებს და ამას კიდევაც ვპოულობთ ჭავჭავაძის ლექსებში. ამასაც ვერ დავფარამთ, რომ, ჩემის აზრით, ამახინჯებს ქართულს და სიტყვებს კვეცავს, რომ ძალდატანებით ლექსი გამოიყვანოს ხოლმე და რა საჭიროა! უმჯობესი არ არის და მისთვისაც უკეთესი და უადვილესი, რომ ის, რასაც ლექსად გვეუბნება პროზით გვითხრას? ამით არა თუ დაჰკარგავს ღირსებას, კიდევაც მოიმატებს? ჭკვიანი აზრები რომ კაცმა კარგის ტკბილის სიტყვებით გვასმინოს უეჭველია, სიხარულით და სიამოვნებით მიუგდებთ ყურს, მაგრამ იმავე ჭკვიანი აზრების გადმოცემა რომ სიმღერით მოინდომოს და სიმღერა კი უჭირდეს, მაშინ სიცილს მოგვგვრის: მაგრამ თუ კი მღერალიც იქნება, მაშინ, რასაკვირველია, ეშხში უფრო მოგვიყვანს რომ სიმღერით გვასმინოს. ჭავჭავაძემაც რომ დარბაისლურად გვემუსაიფოს უკეთესი იქნება. კიდეც დაგვიმტკიცა ეს თავისი პროზებით, სადაც ძალას არ ატანდა თავის ნიჭს და თავის გზაზედ იდგა... ჩემის აზრით, მისი „კაცია ადამიანი“ და „გლახის ნაამბობი“ ობოლ მარგალიტად რჩებიან ჩვენს ლიტერატურაში. – მე არ მინდა შავეხო მის პროზებს, რადგანაც მკითხველს ზემოთ ვპირდები მხოლოდ მის ლექსებზედ მოლაპარაკებას და მგონია ეხლა კი ჰხედავდეს მკითხველი, რომ ჭავჭავაძე თუმცა ჭაპანწყვეტით სწერს ლექსებს, მაგრამ მაინც დიდი მნიშვნელობა აქვსთ მის ლექსებს ჩვენთვის, აი რას ამბობს ჭავჭავაძე მის „პოეტში“:

მისთვის არ ვმღერ, რომ ვიმღერო,
ვით ფრინველმა გარეგანმა!

ანუ ეს:

რომ ხალხისა მოძმედ ვიყო,
ჭმუნვასა და სიხარულში.
ხალხის წყლული მაჩნდეს წყლულად,
მეწოდეს მის ტანჯვით სული,
მის ბედით და უბედობით,
დამედაგოს მტკიცედ გული.

აი, რას ამბობს პოეტი! ჭავჭავაძის გარდა უთქვამს ვისმეს ეს აზრი?

აი, რას ნიშნავს კაცობა და არა ბულბულობა!..

მისთვის შევეხე აქ ჭავჭავაძესა და ბარათაშვილს რომ ეგება ჩვენმა განათლებულმა მსწავლულებმა, რომელთაც ჯიბეში ხელი ჩაუწყვიათ და დაცინების მეტს არავის აკეთებენ, ეგება იმათ მოჰკიდონ კალამს ხელი და კრიტიკულად გაარჩიონ ჩვენი მწერლები. თუმცა ბევრჯერ გამიგონია იმათგან, რომ ჯერ უნდა იყოს რამე, რომ მერე კრიტიკოსი გამოსჩნდეს და დაჰწეროს მისი განხილვაო, მაგრამ ეს სულ ტყუილი თვალის ახვევა არის; ის კაცი, რომელსაც წინ უდევს რუსთაველი, ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე სტყუა ამ სიტყვებით, არაფერი გვაქვსო!.. – სწავლულებო, მოგვხედეთ რა არის ეს გულის შემაზარებელი თქვენ-ის მხრით გულ-გრილობა? გვიჩვენეთ გზა და კვალი და თუ ვერ გამოგყ-ევით, მაშინ დაგვცინეთ და მაშინ შეგვრისხეთ!.. მაგრამ ეს კი უნდა იცოდეთ, რომ თუკი თქვენ თითონ დაცინებისა და უსაქმობის მეტს არ-აფერს გაგვიკეთებთ, მაშინ არა გვრწამს თქვენი წინასწარმეტყველობა. – თქვენც გვიჩვენეთ ისეთი შრომა, როგორც თ. ჭავჭავაძემ, ანდა როგ-ორც, იმათ, რომელთაც პანსიონები გახსნეს და ზრდიან ყმაწვილებს და ან მასწავლებლებათ შევიდნენ სასწავლებლებში, ერთი სიტყვით, რითაც შეიძლოთ, კეთილის სიტყვით მაინც და თუ ვერ დაგიფასებთ, მაშინ დაგვიძახეთ უმადლო ქართველები.

„ჩანგურის“ გამოცემით ლორთქიფანიძემ დაიმსახურა საზოგადო მადლობა და არა ვჰკარგავ იმედს, რომ ამ ჩემს ჰაზრს დაამტკიცებს საზოგადოება... ესეც შევიტყვეთ, რომ ლორთქიფანიძეს თავისი შრომა ტყვილათ ე.ი. უინტერესოთ შეუწირავს ხალხისთვის და იმ ფასით ჰყიდის წიგნს, რამდენიც თვითონ დასჯდომია იმას გამოცემა. ღმერთმა ხელი მოუმართოს სხვა ამგვარ საზოგადო საქმეზედაც.

სარჩევი

ჩემი თავგადასავალი. .5
ბაში-აჩუკი .111
დათუნა გოცირიძე. 173

პოემები

ორი ქართველი 176
პატარა კახი 190
თორნიკე ერისთავი 278
გამზრდელი. 337

პოეზია

საიდუმლო ბარათი 352
* * * (ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია) 353
ციცინათელა 355
ჩანგური. 357
მუხამბაზი. 358
იმერული სიმღერა. .360
აღმართ-აღმართ 361
გულის პასუხი. .362
მუხამბაზი. .362
პოეტი. .364
განთიადი .364
სულიკო. 366
* * * (სანამ ვიყავ ახალგაზრდა) 368
ხატის წინ .369
ნათელას სიმღერა . .370
სიზმარი. 371
* * * (რაც არ იწვის, არ ანათებს) 373
„დიდება მაღალთა შინა“ .374
მომაკვდავის ფიქრები 375
* * * (ერთხელ ვნახე, მეტად ვერა) 376
ღამურა 378
გაზაფხული. 381
* * * (არ გათეთრდება ყორანი) 382
ხანჯალს .382
რუსთაველის სურათზე 384

ამირანი . 384
ყმაწვილი და პეპელა 385
სიმღერა ძველთა. 386
ჭალარა 387
სალამური 389
თქვენი ჭირიმე . . 390
გაზაფხული. 391

წერილები

აკაკის სიტყვა თქმული 1882 წლის 17 აგვისტოს, თელავში. . 393
რამოდენიმე სიტყვა „ჩანგურის“ შესახებ . . 395

კომპიუტერული უზრუნველყოფა — თამარ ბოგველი

გარეკანზე მხატვარ კ.მაცაბერიძის ნახატი ა.წერეთლის ლექსიდან „*გაზაფხული*“. (მოწოდებულია მხატვრის მიერ).

გამომცემლობა - ბაკმი
საქართველო, თბილისი - 2009
www.bakmi.ge
E-mail: bakmipublishing@gmail.com